T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANA BİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

REFAH DEVLETİNDE AİLE POLİTİKALARININ GELİŞİMİ: GÜNEY AVRUPA VE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI

Doktora Tezi

AD SOYAD

İLKNUR BEŞİKTAŞ

İstanbul, 2025

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANA BİLİM DALI
DOKTORA PROGRAMI

REFAH DEVLETİNDE AİLE POLİTİKALARININ GELİŞİMİ: GÜNEY AVRUPA VE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI

Doktora Tezi

AD SOYAD

İLKNUR BEŞİKTAŞ

Tez Savunma Jürisi

1. Tez Danışmanı: Doç. Dr. Betül YILMAZ
2. Üye: Doç. Dr. İskender GÜMÜŞ
3. Üye: Prof. Dr. Aslan Tolga ÖCAL
4. Üye: Prof. Dr. Zeki PARLAK
5. Üye: Dr. Ögr.Üyesi Gökhan GÜLLÜ

İstanbul, 2025

ÖZET

REFAH DEVLETİNDE AİLE POLİTİKALARININ GELİŞİMİ: GÜNEY AVRUPA VE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI

Çalışmada Türkiye'de aile politikalarının dönüşümünü ve demografik göstergeler üzerinden Güney Avrupa refah rejimleriyle yapısal benzerliklerini karşılaştırmalı bir çerçevede analiz edilmiştir. Çalışmada nitel yöntem olarak doküman analizi benimsenmiş; 2005–2022 dönemine ait Türkiye, İtalya, İspanya, Portekiz ve Yunanistan'a ilişkin veriler, doğurganlık, evlilik-boşanma oranları, tek ebeveynli aileler, kadınların istihdam oranı ve aileye yönelik kamu harcamaları gibi göstergeler üzerinden değerlendirilmiştir. Radar grafikler ve kümeleme analizleri yoluyla ülkeler arası benzerlik ve farklılıklar görselleştirilmiş; Türkiye'nin aileye dayalı refah yapısının Güney Avrupa ülkeleriyle hangi düzeyde örtüştüğü ampirik olarak ortaya konmuştur. Araştırma bulgularına göre, Türkiye'nin doğurganlık oranları, tek ebeveynli ailelerin oranı ve kadın istihdamı gibi temel göstergelerde Güney Avrupa ülkeleriyle belirli paralellikler sergilediği; buna karşın evlilik dışı doğum oranı, boşanma oranları ve aileye yönelik sosyal harcamalarda bu ülkelerin gerisinde kaldığı saptanmıştır. Kümeleme analizleri, Türkiye'nin bazı boyutlarda Güney Avrupa ile aynı kümede yer almadığını, ancak aile odaklı yapıyı sürdürmesi bakımından belirli ortaklıklar barındırdığını göstermektedir. Sonuç olarak, Türkiye aile yapısında ve politikalarında aile merkezli bir düzene bağlı kalmakla birlikte, Güney Avrupa rejimlerine tam olarak yakınsamaktan ziyade seçici ve parçalı bir benzeşme süreci içerisindedir. Bu durum hem kurumsal kapasite hem de sosyal harcama düzeylerindeki sınırlılıkla ilişkilidir. Çalışma, Türkiye'nin refah devletine geçiş sürecinde aile politikalarının hem geleneksel yapısını koruduğunu hem de sınırlı ölçüde dönüşüm geçirdiğini ampirik olarak ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aile Politikası, Refah Rejimi, Güney Avrupa, Demografik Dönüşüm

ABSTRACT

THE DEVELOPMENT OF FAMILY POLICIES IN THE WELFARE STATE: A COMPARISON BETWEEN SOUTHERN EUROPE AND TURKEY

The study analyses the transformation of family policies in Turkey and compares ther structural similarities with Southern European welfare regimes through demographic indicators within a comparative framework. In the study, document analysis was adopted as a qualitative method and data on Turkey, Italy, Spain, Portugal and Greece for the period 2005-2022 were evaluated through indicators such as fertility, marriage-divorce rates, single-parent families, women's labour force participation and public expenditures on the family. Similarities and differences between countries were visualised through radar charts and cluster analyses, and the extent to which Turkey's family-based welfare structure overlaps with that of Southern European countries was empirically demonstrated. According to the findings of the research, it is found that Turkey share some parallels with Southern European countries in basic indicators such as fertility rates, out-of-wedlock births and women's employment; however, it lags behind these countries in single-parent families, divorce rates and social expenditures on the family. Clustering analyses show that Turkey is not in the same cluster with Southern Europe in some dimensions, but has certain commonalities in terms of maintaining a family-oriented structure. As a result, although Turkey adheres to a family-centred order in its family structure and policies, it is in a process of selective and partial resemblance rather than full convergence to the regimes of Southern Europe. This is related to the limitations in both institutional capacity and social expenditure levels. The study empirically reveals that Turkey's family policies both preserved the traditional structure and underwent a limited transformation during the transition to the welfare state.

Keywords: Family Policy, Welfare Regime, Southern Europe, Demographic Transformation

ÖN SÖZ

Türkiye'de toplumsal dinamiklerin değişmesiyle birlikte aileye yönelik ilgi belirgin bir biçimde artmış; aileye dair meseleler akademik ve kamusal gündemde daha fazla yer bulmaya başlamıştır. Ancak Türkiye'de refah rejimi ve aile politikalarına dair bilimsel üretim, Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında hem nicelik hem analitik derinlik açısından sınırlı kalmaktadır.

Bu sınırlı üretim, çoğunlukla geleneksel aile yapısındaki dönüşüm, kadın istihdamı, bakım hizmetleri, iş-yaşam dengesi, sosyal yardım mekanizmaları ve sosyal güvenlik politikaları gibi temalar etrafında şekillenmektedir. Bu durum, Türkiye'nin refah rejiminin yapısal özelliklerini derinlemesine anlamayı ve aile politikalarının toplumsal işlevlerini kapsamlı bir şekilde değerlendirmeyi güçleştirmektedir.

Küresel düzeyde değişen ekonomik ve demografik koşullar, yeni sosyal riskleri de beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, refah rejimlerinin dönüşümünü anlamak yalnızca akademik bir gereklilik değil, aile politikalarının üretimi açısından da oldukça önemli bir unsurdur. Türkiye'nin refah rejimi içerisindeki özgün konumunun sağlıklı bir biçimde tanımlanabilmesi ve aile yapısında meydana gelen demografik dönüşümlerin neden-sonuç ilişkileri bağlamında değerlendirilmesi çok disiplinli ve kapsamlı araştırmaların artırılması büyük bir gereklilik haline gelmiştir.

Bu çalışmayı şekillendiren temel motivasyonum, günümüzde sessiz ama derin etkiler yaratan yeni sosyal riskler, tıpkı denizde kıyıya varmadan önce içten içe büyüyen dalgalar gibi, toplumsal dokuda belirgin izler bırakmaktır. Bu tez o dalgaların kıyıya vurup yıkıcı krizlere dönüşmeden evvel yansımalarını analiz etme çabasının bir ürünüdür. Bu bağlamda çalışma bugüne değil, gelecek çalışmalarda ışık tutabilecek, değişimi erken okuma ve arlandırma yönünde yol gösterici çabaları da beraberinde taşımaktadır.

Tez çalışmasının zorlu sürecinin sonuna gelirken, karşılaştığım tüm güçlüklerde her daim yanımda olan, sabrı ve bilgeliğiyle yol gösteren ve desteğini esirgemeyen tez danışmanım, Sn. Doç. Dr. Betül YILMAZ'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Akademik birikimi ve kıymetli katkılarıyla her zaman yanımda olan, düşünsel gelişimime katkı sağlayan, Sn. Doç. Dr. İskender GÜMÜŞ'e, farklı perspektiflerden değerlendirme yapabilmem için beni düşünmeye ve sorgulamaya teşvik eden Sn. Prof. Dr. Tolga ÖCAL'a süreç boyunca sundukları desteklerden ötürü şükranlarımı sunarım. Bilimsel rehberliğini sadece akademik katkıdan öte, ilham verici bir yönlendirme olarak deneyimlediğim Sn. Prof. Dr. Zeki PARLAK'a tez sürecimde göstermiş olduğu ilgi ve destek için gönülden teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **I**
ABSTRACT ..... **III**
ÖN SÖZ ..... **III**
İÇİNDEKİLER ..... **IV**
GRAFİK LİSTESİ ..... **IX**
TABLO LİSTESİ ..... **XIII**
SİMGE VE KISALTMALAR ..... **XIV**
GİRİŞ **1**
1. AİLE YAPISINDAKİ DÖNÜŞÜM: AİLE KAVRAMINI VE AİLE POLİTİKASINI ANLAMAK **7**
1.1. Aile Kavramı 7
1.1.1. Aile Tipleri 8
1.2. Ailede Dönüşümün Kuramsal Çerçeveleri 10
1.2.1. Modernleşme Kuramı (Anthony Giddens) 10
1.2.2. İkinci Demografik Dönüşüm Teorisi (Ronald Lesthaeghe) 11
1.2.3. Feminizm ve Eleştirel Toplumsal Cinsiyet Yaklaşımları 13
1.2.4. Esping-Andersen'in Kurumsalcı Yaklaşımı 14
1.3. Ailenin İşlevindeki Değişimler 16
1.3.1. Aile Yapısındaki Değişimler 17
1.3.2. Doğurganlık Oranlarındaki Değişim 19
1.3.3. Evlenme ve Boşanma Oranlarındaki Değişim 24
1.3.4. Birlikte Yaşama 28
1.3.5. Tek Ebeveynli Aileler 29
1.3.6. Evlilik Dışı Doğum Oranları 31
1.3.7. Evliliğin Ertelenmesi 33
1.3.8. Kadın İstihdam Oranları 35
1.4.Aile Politikasının Gelişimi 37
1.4.1. Aile Politikasının Amaçları 42
1.4.2. Aile Politikasına Farklı Yaklaşımlar 46
1.4.3. Aile Politikası Harcamaları 47
1.4.4. Aile Politikasının Temel Bileşenleri 50

1.4.4.1. Çocuk Yardımları 51
1.4.4.2. Erken Çocukluk Eğitimi ve Bakımı 52
1.4.4.3. Ebeveyn İzinleri 52
2. GÜNEY AVRUPA REFAH REJİMİ: TEORİK YAKLAŞIMLAR, DEMOGRAFİK GÖSTERGELER VE AİLE POLİTİKALARI 54
2.1. Refah Devleti Kavramı 54
2.1.1. Refah Devleti Tipolojileri 57
2.1.2. Esping-Andersen'in Refah Rejimi Sınıflandırması 58
2.1.2.1. Liberal Refah Devleti 60
2.1.2.2. Sosyal Demokrat Refah Rejimi 61
2.1.2.3. Muhafazakâr Refah Devleti 63
2.2. Güney Avrupa Refah Rejimi ve Özellikleri 64
2.2.1. Güney Avrupa Refah Rejimi Ailenin Merkezi Rolü 66
2.2.2. Kayıt Dışı (Enformel Sektörün) Yaygınlığı 68
2.2.3. Klientalizm (Kayırmacılık) 69
2.2.4. Çok Parçalı ve Yetersiz Sosyal Koruma Ağı 70
2.3. Aile Temelli Eleştiriler 71
2.3.1. Ekmek Kazanan Erkek Modeli 73
2.3.2. Çift Gelirli Aile Modeli 75
2.4. Refah Devleti ve Aile Politikaları 81
2.4.1. İspanya Refah Politikaları 86
2.4.1.1. Doğurganlık Oranlarındaki Değişim 88
2.4.1.2. Evlenme- Boşanma Oranlarındaki Değişim 90
2.4.1.3. Tek Ebeveynli Aileler 91
2.4.1.4. Evlilik Dışı Doğum Oranları 92
2.4.1.5. Evliliğin Ertelenmesi 93
2.4.1.6. Kadın İstihdam Oranları 94
2.4.1.7. Ailelere Yapılan Sosyal Yardımların Oranı 95
2.4.2. İtalya Refah Politikaları 96
2.4.2.1. Doğurganlık Oranlarındaki Değişim 97
2.4.2.2. Evlenme- Boşanma Oranlarındaki Değişim 98
2.4.2.3. Tek Ebeveynli Aileler 99

2.4.2.4. Evlilik Dışı Doğum Oranları 100
2.4.2.5. Evliliğin Ertelenmesi 101
2.4.2.6. Kadın İstihdam Oranları 101
2.4.2.7. Ailelere Yapılan Sosyal Yardımların Oranı 103
2.4.3. Portekiz Refah Politikaları 103
2.4.3.1. Doğurganlık Oranlarındaki Değişim 104
2.4.3.2. Evlenme- Boşanma Oranlarındaki Değişim 105
2.4.3.3. Tek Ebeveynli Aileler 107
2.4.3.4. Evlilik Dışı Doğum Oranları 107
2.4.3.5. Evliliğin Ertelenmesi 108
2.4.3.6. Kadın İstihdam Oranları 108
2.4.3.7. Ailelere Yapılan Sosyal Yardımların Oranı 109
2.4.4. Yunanistan Refah Politikaları 110
2.4.4.1. Doğurganlık Oranlarındaki Değişim 111
2.4.4.2. Evlenme- Boşanma Oranlarındaki Değişim 112
2.4.4.3. Tek Ebeveynli Aileler 113
2.4.4.4. Evlilik Dışı Doğum Oranları 113
2.4.4.5. Evliliğin Ertelenmesi 114
2.4.4.6. Kadın İstihdam Oranları 115
2.4.4.7. Ailelere Yapılan Sosyal Yardımların Oranı 116
3.TÜRKİYE'DE AİLE POLİTİKALARININ ROLÜ VE GÜNEY AVRUPA REFAH REJİMLERİYLE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ 117
3.1. Türkiye'de Aile Kurumu 117
3.2. Türkiye'de Aile Politikaları ve Uygulamaları 119
3.2.1. İzin Politikası 123
3.2.2. Çocuk Bakım Politikası 125
3.2.3. Yaşlı Bakım Politikası 128
3.3. Türkiye'nin Demografik Değişimi 131
3.3.1. Doğurganlık Oranlarındaki Değişim 131
3.3.2. Evlenme ve Boşanma Oranlarındaki Değişim 133
3.3.3. Tek Ebeveynli Aileler 135
3.3.4. Evlilik Dışı Doğum Oranı 136

3.3.5. Evliliğin Ertelenmesi 137
3.3.6. Kadın İstihdam Oranları 138
3.3.7. Ailelere Yapılan Sosyal Yardımların Oranı 140
3.4. Türkiye ve Güney Avrupa Ülkelerinde Demografik Göstergelerin Karşılaştırmalı Analizi ve Araştırma Yöntemi 142
3.4.1. Toplam Doğurganlık Hızı Karşılaştırması 146
3.4.2. Evlilik Dışı Doğum Oranları 149
3.4.3. Tek Ebeveynli Aileler 151
3.4.4. Evlilik Oranları 153
3.4.5. Boşanma Oranları 156
3.4.6. Evliliğin Ertelenmesi 158
3.4.7. Kadın İstihdam Oranı 160
3.4.8. Ailelere Yapılan Sosyal Yardımların Oranı 163
SONUÇ 171
KAYNAKÇA 179

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: 1950'den 2023'e Kadar Toplam Doğurganlık Oranı ve 2100 Yılına Kadar Projeksiyonlar (kadın başına düşen çocuk sayısı cinsinden) 21
Grafik 2: Toplam Doğurganlık Hızı, AB-27, 2000–2020 22
Grafik 3 : Toplam Doğurganlık Hızı, OECD, 2000-2021 23
Grafik 4: Ortalama Evlilik Oranları, OECD, 2000-2020 25
Grafik 5: Ortalama Boşanma Oranları, OECD, 2000-2020 26
Grafik 6: Ortalama Evlilik Oranları, AB- 27,2000-2022 27
Grafik 7: Ortalama Boşanma Oranları, AB-27, 2000-2022 28
Grafik 8: Tek Ebeveynli Aileler, OECD-37, 2005-2018 30
Grafik 9: Tek Ebeveynli Aileler, AB-27, 2000-2020 31
Grafik 10: Evlilik Dışı Doğumların Oranları, AB-27, 2000-2020 32
Grafik 11: Evlilik Dışı Doğumların Oranları, OECD, 2000-2020 33
Grafik 12: Ortalama İlk Evlilik Yaşı, OECD, 2000-2019 34
Grafik 13: Ortalama İlk Evlilik Yaşı, AB-27, 2000-2020 35
Grafik 14: Kadın İstihdam Oranı, AB-27, 2000-2022 The World Bank 36
Grafik 15: Kadın İstihdam Oranı, OECD, 2000-2021 (The World Bank) 37
Grafik 16: Ailelere Yapılan Yardımlar, OECD, 2005-2018 49
Grafik 17: Ailelere Yapılan Yardımlar, AB-27, 2008-2019 49
Grafik 18 : Liberal Refah Devletinde Ekonomik Etkinlik 61
Grafik 19 : Toplam Doğurganlık Hızı, İspanya, 2000-2021 89
Grafik 20: Ortalama Evlenme ve Boşanma Oranları (1000 Kişi Başına), İspanya, 2000-2022 91
Grafik 21: Tek Ebeveynli Aileler, İspanya, 2005-2018 92
Grafik 22: Evlilik Dışı Doğumların Payı (Tüm Doğumların Yüzdesi), İspanya, 2000-2020 93
Grafik 23: Ortalama İlk Evlilik Yaşı, İspanya, 2009-2020 94
Grafik 24: Kadın İstihdam Oranı, İspanya, 2000-2022 95
Grafik 25: Ailelere Yapılan Yardımlar, İspanya, 2009-2019 96
Grafik 26: Toplam Doğurganlık Hızı, İtalya, 2000-2021 97
Grafik 27: Ortalama Evlilik ve Boşanma Oranları (1000 Kişi Başına), İtalya, 2000-2022 99
Grafik 28: Tek Ebeveynli Ailelerin Oranı, İtalya, 2005-2018 100
Grafik 29: Evlilik Dışı Doğumların Payı (Tüm Doğumların Yüzdesi), İtalya, 2000-2020 100
Grafik 30: Ortalama İlk Evlilik Yaşı, İtalya, 2008-2020 101
Grafik 31: Kadın İstihdam Oranı, İtalya, 2000-2022 102

Grafik 32: Ailelere Yapılan Yardımlar, İtalya,2009-2017 103
Grafik 33: Toplam Doğurganlık Hızı, Portekiz,2000-2021 104
Grafik 34: Ortalama Evlilik ve Boşanma Oranları (1000 Kişi Başına), Portekiz, 2000-2022 106
Grafik 35: Tek Ebeveynli Aileler, Portekiz,2005-2018 107
Grafik 36: Evlilik Dışı Doğumların Payı (Tüm Doğumların Yüzdesi), Portekiz,2000-2020..... 107
Grafik 37: Ortalama İlk Evlilik Yaşı, Portekiz, 2008-2020 108
Grafik 38: Kadın İstihdam Oranı, Portekiz, 2000-2022 108
Grafik 39: Ailelere Yapılan Yardımlar, Portekiz, 2009-2019 109
Grafik 40: Toplam Doğurganlık Hızı, Yunanistan, 2000-2021..... 111
Grafik 41: Ortalama Evlilik ve Boşanma Oranları (1000 Kişi Başına), Yunanistan, 2000-2022 112
Grafik 42: Tek Ebeveynli Aileler, Yunanistan, 2005-2018..... 113
Grafik 43: Evlilik Dışı Doğumların Payı (Tüm Doğumların Yüzdesi), Yunanistan, 2000-2020..... 114
Grafik 44 : Ortalama İlk Evlilik Yaşı, Yunanistan, 2008-2020..... 114
Grafik 45: Kadın İstihdam Oranı, Yunanistan,2000-2022 115
Grafik 46: Ailelere Yapılan Yardımlar, Yunanistan, 2009-2019 116
Grafik 47: Toplam Doğurganlık Hızı, TR, 2001-2022..... 132
Grafik 48: Ortalama Evlilik Oranları, TR,2001-2022 133
Grafik 49: Ortalama Boşanma Oranları, TR, 2001-2022 134
Grafik 50: Tek Ebeveynli Aileler, TR, 2006-2017..... 136
Grafik 51: Evlilik Dışı Doğumların Oranları, TR,2010-2020 137
Grafik 52: Ortalama İlk Evlilik Yaşı, TR,2001-2021..... 138
Grafik 53: Kadın İstihdam Oranı, TR, 2000-2022 139
Grafik 54 : Ailelere Yapılan Yardımlar, TR, 2001-2017 140
Grafik 55: Toplam Doğurganlık Hızı, 2015-2022..... 147
Grafik 56: Toplam Doğurganlık Hızı (2015-2021) Radar Grafiği 148
Grafik 57: Evlilik Dışı Doğumların Payı (Tüm Doğumların Yüzdesi), 2015-2020..... 150
Grafik 58: Evlilik Dışı Doğum Oranları (2015-2020) Radar Grafiği..... 151
Grafik 59: Tek Ebeveynli Aileler, 2012-2018..... 152
Grafik 60: Tek Ebeveynli Aileler (2012-2018) Radar Grafiği 153
Grafik 61: Ortalama Evlilik Oranları (1000 Kişi Başına), 2015-2022 154
Grafik 62: Ortalama Evlilik Oranları (2015–2022) Radar Grafiği..... 155
Grafik 63: Ortalama Boşanma Oranları (1000 Kişi Başına), 2015-2022 156
Grafik 64: Ortalama Boşanma Oranları (2015–2022) Radar Grafiği 157
Grafik 65: Ortalama İlk Evlilik Yaşı, 2015-2020..... 158

Grafik 66: Ortalama İlk Evlilik Yaşı (2015–2020) Radar Girafiği 159
Grafik 67: Kadın İstihdam Oranı, 2015-2022 160
Grafik 68: Kadın İstihdam Oranı (2015–2022) Radar Grafiği 162
Grafik 69: Ailelere Yapılan Yardımlar, 2015-2021 165
Grafik 70: Ailelere Yapılan Yardımlar (2015–2021) Radar Grafiği 165
Grafik 71: Politikası Göstergeleri Küme Dağılımı 170

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Esping- Andersen'e Göre Üç Tür Refah Rejiminin Temel Özellikleri 59
Tablo 2: Çift Gelirli Ailelerin Oranı, 2021 79
Tablo 3: Refah Rejimleri Bağlamında Devletlerin Aile Politikası Eğilimleri 83
Tablo 4: Erken Çocukluk Eğitimi ve Bakım Hizmetlerinde Kayıt Oranları (%) 3-5 Yaş 127
Tablo 5: 2015-2021 yılları arasında Yaşlı Nüfusu Tablosu 128
Tablo 6: Bakanlığa Bağlı Huzurevi Sayısı, Kapasitesi, Huzurevlerinde Kalan Yaşlı Birey Sayısının 2015-2021 Yılları Arasındaki Dağılımı 130
Tablo 7: 2017-2021 Yıllarında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı/Sosyal Yardımlaşma Dayanışma Teşvik Fonu Tarafından Yapılmış Sosyal Yardımlar 141
Tablo 8: Toplam Sosyal Harcama Miktarları (Milyon Euro) 168
Tablo 9: Kişi Başına Düşen Toplam Harcama Miktarları 168
Tablo 10: Sosyal Harcamaların GSYH'ya Oranı (%) 169

SİMGE VE KISALTMALAR

Kısaltma	Açılımı
ASAGEM	Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü
EÇEB	Erken Çocukluk Eğitimi ve Bakımı
GSS	Genel Sağlık Sigortası
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
İDD	İkinci Demografik Dönüşüm
OECD	Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü
ŞEY	Şartlı Eğitim Yardımı
ŞSY	Şartlı Sağlık Yardımları
SYDV	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları
TDH	Toplam Doğurganlık Hızı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

GİRİŞ

Önemli bir dönüşüm sürecinin yaşandığı 21. yüzyılda, hemen hemen her alanda olduğu gibi ailenin oluşumu ve aile yapılarında oldukça belirgin değişimler yaşanmıştır. Aile, sosyal yapının temel unsurlarından biri olarak bireylerin yaşam aktivitelerinin merkezinde yer almaktadır. Geleneksel olarak çekirdek aile (ebeveynler ve çocuklar) veya geniş aile (diğer akrabaları kapsayan) biçimde tanımlanan bu yapı, günümüzde önemli dönüşümler geçirmektedir. Toplumsal değişikliklerle birlikte klasik "tipik" ailelerin, özellikle de "çekirdek" ailelerin yüzdesinde keskin bir azalma yaşandığı gözlemlenmektedir. Bunların yerine çocuksuz aileler, tek ebeveynli aileler, diğer aile konfigürasyonları ve evlilik dışı birlikteliklerin yaygınlaştığı görülmektedir. Aile kurumu, hemen hemen tüm toplumlarda ve ülkelerde sosyal yapının temel unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir. Diğer bir ifadesiyle korunması, bütünlüğünün bozulmaması ve zayıflamaması gereken merkezi bir kurum olarak değerlendirilmektedir. Aile kurumundaki dönüşüm, refah devleti kapsamında sunulan hizmetler ve sosyal politikalar açısında da belirleyici bir faktör haline gelmiştir. Bu kapsamda refah devleti hizmetlerinin amacında bir değişiklik olmasa da söz konusu hizmetlerin içeriğinde belirgin değişiklikler oluşmaya başlamıştır.

Refah rejimleri kuramı, toplumsal politika düzenlemeleriyle aile içi dayanışma ilişkilerini birlikte ele alır. Esping-Andersen'in (1990) liberal, korporatist ve sosyal demokrat rejimlerin yanı sıra, sonraki çalışmalarda Akdeniz/Güney Avrupa modeli de tanımlanmıştır. Bu model, kamu hizmetlerinin zayıf olduğu, aileye dayalı özelliklerinin güçlü hissedildiği bir sistem olarak tarif edilir. Ciziceno (2024), Güney Avrupa ülkelerinde "refah devletinin düşük performansı ve geleneksel aile merkezli kültürün, bakım hizmetlerinin aile içinde, çoğunlukla kadınlarca üstlenildiği informal bir modele yol açtığını" vurgulamaktadır. Benzer biçimde, Leitner (2003) ile Saraceno ve Keck (2010) tarafından işaret edildiği gibi, bu ülkelerde aile üyelerinin ücretsiz emeği, refah devletinin eksik kalan yönlerini telafi etmektedir. Dolayısıyla Güney Avrupa modelinin teorik zemininde, aile kurumunun toplumsal dayanışmada birincil aktör olması fikri yatar. Türkiye de sosyal politika literatüründe sıklıkla bu modellerle kıyaslanır. Ancak bu tür kıyaslamalar çoğunlukla kavramsal düzeyde kalmakta, Türkiye'nin aile yapısındaki dönüşümünün Güney Avrupa ülkeleriyle hangi açılardan örtüştüğüne dair ampirik ve yapısal analizler yeterince geliştirilmemektedir. Mevcut literatürde eksik olan temel nokta, Türkiye'nin aile yapısındaki dönüşümün Güney Avrupa ülkeleriyle yapısal benzerlik taşıyıp taşımadığına ilişkin sistematik karşılaştırmaların oldukça sınırlı olmasıdır. Esping-Andersen sonrasında geliştirilen rejim kuramları içinde Türkiye'nin konumuna ilişkin değerlendirmeler çoğu kez Batı Avrupa referanslarıyla sınırlı kalmış, Akdeniz modeline yakınlık konusu teorik bir düzeyde bırakılmıştır.

Türkiye'nin sosyal politika dönüşümüne bakıldığında, "devlet destekli ailecilik" kavramı öne çıkmaktadır. Bu dönemde sosyal yardım programları "idealize Türk ailesi" imajı üzerinden tasarlanmış,

kadınların birincil bakım verici olarak rolü güçlendirilmiştir (Adak, 2021). Böylelikle hem teorik hem uygulamadaki bu yaklaşımlar, Türkiye'de refah devletinin boşluklarını aile yapısının doldurduğunu göstermektedir.

Türkiye'de aile yapısındaki dönüşüm ise toplumsal ve demografik değişimlerle yakından ilişkilidir. Örneğin Dildar (2025), Türkiye'de boşanma oranlarının hızla arttığını, bunun temelinde ortalama evlilik yaşının yükselmesi, doğurganlık hızının düşmesi, kadınların eğitim düzeyindeki artış ve cinsiyet normlarındaki değişimin yattığını ortaya koyar. Bu değişimler, geleneksel çekirdek aile kurma süreçlerini zayıflatmış, çekirdek aile tercihlerini azaltırken tekil ya da alternatif hane tiplerinin sayısını artırmıştır. Güney Avrupa ülkelerinde de benzer bir süreç yaşanmaktadır. Ciziceno'nun gözlemlerine göre, bu ülkelerde kadın istihdamındaki artış, kadının ücretsiz bakım rolünü sorgulatmakta ve bakım sorumluluğunun aile dışına kaydırılmasını gündeme getirmektedir (Ciziceno, 2024). Türkiye'de kadın istihdamındaki artış ve hane içi sorumlulukların yeniden tanımlanmaya başlanması, toplumsal cinsiyet temelli iş bölümünün çözülmeye başladığı Güney Avrupa örnekleriyle birlikte ele alınabilir. Nitekim demografik araştırmalarda, farklı refah rejimlerinde aile yapısı değişimleri incelendiğinde, "refah rejimi farklılıklarının, her rejimin doğurganlık ve toplumsal destek düzenlemeleriyle uyumlu" olduğu görülmüştür (Minardi, 2025). Türkiye'nin Güney Avrupa benzeri bir rejim içinde sınıflandırılması, aile-demografi dinamiklerinde de bu ülkelere benzer eğilimlerin öne çıkabileceğini düşündürmektedir. Türkiye'de de değişen toplumsal koşullar ile son on yılda aileye yönelik ilgi artmış; aile ile ilgili sorunlar daha fazla gündeme gelmeye başlamıştır. Ancak Türkiye'de refah rejimi ve aile politikalarına ilişkin akademik çalışmalar, Batı Avrupa ülkeleriyle kıyaslandığında oldukça sınırlıdır. Türkiye'de refah rejimi ve aile politikalarına yönelik literatür geleneksel aile yapısının dönüşüm süreci, kadın istihdamı, bakım hizmetleri, iş-yaşam dengesi, sosyal yardımlar ve sosyal güvenlik politikaları gibi konulara yoğunlaşmakta ve bu çerçevede şekillenmektedir.

Araştırma Sorusu

Türkiye'nin aile yapısına ilişkin demografik göstergeleri ve aile odaklı sosyal politika uygulamaları, Güney Avrupa refah rejimleriyle hangi açılardan benzerlik veya farklılık göstermektedir? Türkiye bu göstergeler ışığında yapısal olarak Güney Avrupa'ya yakınsayan bir rejim mi sergilemektedir, yoksa özgün ve geçişken bir refah düzeni içinde midir?

Alt Araştırma Soruları

1. Toplam doğurganlık hızı, Türkiye'de son yıllarda nasıl bir eğilim göstermektedir? Bu eğilim Güney Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında Türkiye'nin demografik rejimi hakkında ne tür çıkarımlara imkân tanımaktadır?

2. Evlilik dışı doğum oranlarındaki seyir, Türkiye ile Güney Avrupa ülkeleri arasında nasıl bir yapısal fark ya da yakınsama eğilimi sunmaktadır? Türkiye bu göstergede benzeşen bir geçiş süreci mi yaşamaktadır, yoksa kalıcı bir ayrışma mı sergilemektedir?
3. Tek ebeveynli aile oranlarındaki değişim, Türkiye'nin aile yapısında dönüşüme işaret etmekte midir? Bu göstergenin zaman içindeki seyri, Güney Avrupa ile karşılaştırıldığında nasıl bir farklılık ya da yakınsama içermektedir?
4. Boşanma oranları açısından Türkiye nasıl bir dönüşüm geçirmektedir? Bu dönüşüm, Güney Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında demografik yapıda yapısal bir yakınsamaya mı, yoksa dirençli bir farklılığa mı işaret etmektedir?
5. Evliliğin ertelenme eğilimi Türkiye'de hangi doğrultuda gelişmektedir? Bu eğilim, bireyselleşme ve aile normlarındaki değişim açısından Güney Avrupa ülkeleriyle ortak bir dönüşüm evresine mi işaret etmektedir?
6. Kadınların iş gücüne katılımı, Türkiye'de aile yapısının ve toplumsal cinsiyet rollerinin dönüşümünü nasıl etkilemektedir? Güney Avrupa ile karşılaştırıldığında bu dönüşüm benzeşen bir eğilim mi sunmaktadır?
7. Aile odaklı yardımlar, bakım hizmetleri ve ebeveyn izinleri gibi politika araçları açısından Türkiye ile Güney Avrupa ülkeleri arasında hangi kurumsal benzerlikler ve farklılıklar dikkat çekmektedir? Türkiye bu göstergeler üzerinden benzeşen bir kurumsal modele mi yaklaşmaktadır, yoksa kendine özgü bir geçiş rejimi mi sergilemektedir?

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Türkiye ve Güney Avrupa ülkelerinde aile yapısında gözlemlenen demografik dönüşüm süreçlerini karşılaştırmalı bir çerçevede analiz etmektir. Bu doğrultuda, aile formasyonundaki değişkenlik, hane kompozisyonları, evlilik ve doğurganlık kalıpları gibi temel göstergeler üzerinden iki bölge arasındaki benzerlikler ve ayrışmalar değerlendirilmiştir.

Araştırma, özellikle aile yapısının dönüşümünü etkileyen sosyo-demografik dinamikleri inceleyerek, Türkiye'nin refah rejimi sınıflandırmasındaki konumunun Güney Avrupa modeline yapısal ve işlevsel düzeyde yakınlık gösterip göstermediğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Çalışmanın temel argümanı, Türkiye'deki aile tipi dönüşümlerinin, aileye dayalı bakım yükümlülüğü, sınırlı kamusal destek ve toplumsal cinsiyet temelli iş bölümü gibi karakteristikler bakımından Güney Avrupa refah rejimiyle yüksek düzeyde benzerlik taşıdığı yönündedir.

Karşılaştırmalı analiz, yalnızca ampirik gözlemlerle sınırlı kalmadan, literatürdeki teorik açıklıkların yeniden değerlendirilmesine de zemin oluşturmuştur. Türkiye'nin refah rejimi sınıflandırmasına ilişkin değerlendirmelerde sıklıkla göz ardı edilen Akdeniz tipi model, bu çalışma kapsamında yeniden ele

alınmış; aile yapısındaki dönüşüm, kadın istihdamı, bakım emeği ve toplumsal normlar ekseninde özgün bir yaklaşımla yorumlanmıştır. Kurumsal ve ampirik veri setleri aracılığıyla rejim tasarımı ile uygulamalar arasındaki tutarsızlıklar görünür kılınmış, böylece yalnızca kavramsal değil, yapısal bir karşılaştırma çerçevesi geliştirilmiştir. Esping-Andersen sonrası dönemde çoğu kez arka planda kalan Güney Avrupa modelinin analitik olarak yeniden canlandırılması, Türkiye'ye ilişkin sosyal politika tartışmalarına alternatif bir sınıflandırma önerisi sunarken, kadın emeği ve bakım ilişkisi temelinde kuramsal açılımlar getirme potansiyeli taşımaktadır.

Yöntem

Yöntemsel Yaklaşım

Bu çalışma, yalnızca nitel çözümlemelerle sınırlı kalmayıp, ampirik verilerle desteklenmiş nicel analiz araçlarını da içeren karma bir metodolojik yaklaşım benimsemiştir. Nicel ve nitel veri kaynaklarının birlikte kullanılması, sosyal politika ve demografik yapıdaki dönüşümlerin çok boyutlu değerlendirilmesine olanak tanımaktadır.

Nitel Yöntem: Doküman Analizi

Araştırmada nitel veri toplama aracı olarak doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, yazılı ve görsel belgelerin sistematik biçimde incelenmesine dayalı olup, özellikle sosyal politika araştırmalarında yasa metinleri, resmî belgeler, strateji raporları ve istatistiksel yayınların anlamlandırılmasında etkili bir araçtır (Kutsyuruba, 2023). Analiz edilen belgeler arasında, sosyal politika mevzuatı, ulusal kalkınma planları, aile strateji belgeleri ve Avrupa Birliği uyum raporları yer almaktadır.

Veri Kaynakları ve Zaman Aralığı

Araştırmada kullanılan nicel veriler, 2005–2022 dönemine ait yıllık istatistiksel göstergeleri kapsamaktadır. Bu dönem, Türkiye'de aile yapısında önemli dönüşümlerin yaşandığı, sosyal yardım sistemlerinin yeniden yapılandığı ve kadınların iş gücüne katılımında kademeli artışların gözlendiği bir zaman dilimidir. Veriler, başta TÜİK, OECD, Eurostat ve Dünya Bankası olmak üzere güvenilir ulusal ve uluslararası veri tabanlarından elde edilmiştir. 2023 yılına ait bazı ön veriler mevcut olmakla birlikte, bu veriler provisional (geçici) nitelikte olduğundan ve metodolojik tutarlılığı sağlamada yetersiz kaldığından çalışmaya dâhil edilmemiştir. Dolayısıyla analizler 2022 ve öncesi yıllarla sınırlandırılmış, bu tercih hem bilimsel bütünlük hem de karşılaştırmalı analizlerin güvenilirliği açısından gerekli görülmüştür.

Göstergelerin Seçimi ve Kavramsal Temellendirme

Çalışmada kullanılan demografik ve sosyoekonomik göstergeler, aile yapısındaki dönüşümleri ölçmeye elverişli ve literatürde sıkça kullanılan değişkenler arasından seçilmiştir. Bu göstergeler arasında:

- Toplam doğurganlık hızı
- Evlenme oranı
- Boşanma oranı
- Ortalama ilk evlilik yaşı
- Evlilik dışı doğum oranı
- Kadın istihdam oranı
- Tek ebeveynli aile oranı
- Ailelere yapılan sosyal yardımlar

yer almaktadır. Göstergeler önce Türkiye özelinde analiz edilmiş, ardından İtalya, İspanya, Portekiz ve Yunanistan ile karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmiştir. Böylece aile yapısındaki dönüşümün yapısal, kültürel ve kurumsal düzeyde ne ölçüde örtüştüğü veya ayrıştığı ampirik olarak ortaya konmuştur.

Bu çalışmada, Türkiye ile Güney Avrupa ülkelerinin demografik göstergeleri ve aile politikaları, karşılaştırmalı sosyal politika yaklaşımıyla incelemektedir. Bu doğrultuda, radar grafikler ve kümeleme analizi gibi görsel ve istatiksel tekniklerden yararlanılmıştır.

Çalışmanın Bölümleri

Bu tez üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü, çalışmanın kuramsal yönelimi, amacı, araştırma soruları ve yöntemsel çerçevesini sunmakta; Türkiye'nin aile yapısında yaşanan dönüşümleri Güney Avrupa refah rejimleriyle karşılaştırmalı biçimde konumlandırmaktadır. Birinci bölüm, aile yapısındaki dönüşümün kuramsal ve tarihsel arka planını irdelemekte; aile kavramı, tipolojileri ve işlevleri modernleşme, ikinci demografik dönüşüm, feminizm ve kurumsalcı refah rejimi teorileri bağlamında ele alınmaktadır.

İkinci bölümde, Güney Avrupa refah rejiminin temel yapısı ve aile politikaları incelenmekte; İspanya, İtalya, Portekiz ve Yunanistan gibi ülkelerdeki demografik göstergeler ve sosyal politika araçları analiz edilmektedir.

Üçüncü bölüm, Türkiye'deki aile politikalarını kapsamlı biçimde ele almakta; demografik göstergeler üzerinden Güney Avrupa ülkeleriyle karşılaştırmalı analizler radar grafikleri ve kümeleme yöntemleriyle desteklenmektedir. Sonuç bölümü, çalışmanın bulgularını literatürle ilişkilendirerek

tartışmakta, Türkiye'nin Güney Avrupa modeliyle yapısal benzerliklerini ve kurumsal ayrışmalarını değerlendirmekte, sınırlılıklara değinerek politika önerileri sunmaktadır.

1. AİLE YAPISINDAKİ DÖNÜŞÜM: AİLE KAVRAMINI VE AİLE POLİTİKASINI ANLAMAK

Bu bölümde, aile kavramının tarihsel ve kuramsal temelleri üzerinden günümüzde yaşadığı dönüşüm çok boyutlu biçimde ele alınmaktadır. İlk olarak, refah rejimleri bağlamında aile tiplerinin tanımlanması ve aileye atfedilen rollerin değişimi açıklanmaktadır. Sonrasında ise modernleşme kuramı, ikinci demografik dönüşüm teorisi, feminist yaklaşımlar ve kurumsalcı bakış gibi temel teoriler üzerinden ailedeki dönüşümün ideolojik ve yapısal boyutları irdelenmektedir. Devamında, doğurganlık, evlenme, boşanma, birlikte yaşama ve evlilik dışı doğum gibi temel demografik göstergelerdeki değişimler veriye dayalı şekilde analiz edilmekte, kadınların istihdama katılımı ve tek ebeveynli ailelerin artışı gibi toplumsal eğilimler tartışılmaktadır.

Son olarak, aile politikalarının tarihsel gelişimi ve bu politikaların temel bileşenleri incelenerek, devletin aile kurumuna yönelik müdahalesinin biçimi ve kapsamı değerlendirilmekte, farklı ülke örneklerinden karşılaştırmalarla genel bir çerçeve sunulmaktadır.

1.1. Aile Kavramı

Aile, toplumsal yapının en temel ve vazgeçilmez öğesi olmakla birlikte tanımlanması oldukça zor olan kavramlardan biridir. Aile ve aile tiplerine ait çeşitli sınıflandırmalar yapılmış olmasına rağmen üzerinde görüş birliği sağlanmış olan evrensel düzeyde kabul gören bir tanımı bulunmamaktadır (Fauser vd., 2024; Lee vd., 2024). Aileye yönelik yapılan sınıflandırmalar ve tanımlar, kültürel, ekonomik ve sosyal faktörlere bağlı olarak çeşitlenmiştir.

Aile, çoğu zaman resmî birliktelik zemininde anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek yapı üzerinden tanımlanır. Bu çerçeve, sosyal bilimlerin aileyi toplumsal etkileşim, bakım ilişkileri ve gündelik yaşam pratikleri üzerinden ele alan yorumlarıyla sınırlı kalır. Fiziksel birlikteliğin ya da yasal bağların ötesinde, sosyal, kültürel ve ekonomik etkileşim alanlarında kurulan ilişkiler, aile olgusunun daha geniş ve çoğul biçimlerini yansıtmaktadır (Aydın, 2011:36).

Alternatif tanımlar, aileyi birden fazla kuşağın aynı yaşam alanını paylaştığı, bireylerin kan bağı, evlilik ya da yasal bağlarla birbirine bağlı olduğu, mahrem ilişkilerin ve karşılıklı sorumlulukların ön planda olduğu toplumsal bir yapı olarak ele alınmaktadır. Bu yapı, yalnızca bireylerin birlikte yaşamasını değil, aynı zamanda zaman içinde değişen toplumsal koşullara uyum sağlama kapasitesine sahip olmasını da ifade eder (Rürüp, Gruescu, 2003: 6; Marshall 1999:7). Dolayısıyla aile dinamik ve dönüşebilir bir toplumsal kurum olarak değerlendirilmekte; kültürel, ekonomik ve yapısal değişimlerle birlikte sürekli evrilme potansiyeline sahip olduğu vurgulanmaktadır.

Özgüven (2001), ise aileyi "aynı çatı altında yaşayan; gelirlerini paylaşan, evlilik ve kan bağı ile birbirlerine bağlı bireylerin oluşturduğu; karşılıklı roller üstlenen ve bu roller aracılığıyla birbirlerini etkileyen, yasal, toplumsal ve ekonomik işlevleri olan bir kurum olarak tanımlamaktadır. Aile yalnızca bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayan bir yapı değil; aynı zamanda onların toplumsallaşmasını ve değer aktarımını ve sosyal sürekliliği sağlayan çok boyutlu bir sistem olarak ele alınmaktadır.

Aile, çocukların ev ihtiyaçlarını karşılayan ve hayatta kalmalarını sağlayan, günlük olarak etkileşimde bulunan en küçük, organize, dayanıklı akraba ve akraba olmayan ağdır. Tipik olarak bir veya iki ebeveyn ve çocuklarından oluşan toplumdaki temel bir sosyal gruptur. Aile yapısı, biyolojik çocuklara bakım ve istikrar sunan, iki evli bireyden oluşan bir destek sistemi olarak tanımlanır (Javeria Khan, 2018: 10).

Refah rejimleri perspektifinden bakıldığında aile, bireylerin toplumsal güvenlik ağları ve refahın sağlanması açısından temel bir birim olarak görülmektedir. Esping-Andersen'in (1990) refah rejimleri sınıflandırmasına göre, aile refah politikalarının uygulanış biçimine göre farklı roller üstlenir.

Toplumsal yapı ve sosyal yaşamda meydana gelen evlilik dışı ilişkiler, evlilik dışı çocuk sahibi olma, evlat edinme, eşcinsel birliktelikler "aile" kavramını genişletmekte ve yeniden tanımlamasına yönelik talepleri de beraberinde getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında, eşcinsel evliliğin resmi olarak tanınması, evlat edinen eşcinsel partnerlerin kurduğu yaşam tarzı ve aralarında bir evlilik sözleşmesi olmaksızın birlikte yaşayan çiftler de aile tanımı içerisine dahil edilmektedir.

Aile tanımlarında iki görüşün öne çıktığını söylemek mümkündür. İlk görüş, aileyi sosyal bir kurum olarak ele alanlar ve bu bakış açısıyla ailenin işlevlerini belirleyenlerdir. Bu anlayışla neslin devamı, cinselliğin düzenlenmesi, çocukların yetiştirilmesi, eğitilmesi ve geliştirilmesi, güven ortamının sağlanması gibi işlevler üzerinden değerlendirme yapılmaktadır. İkinci anlayış ise biyolojiktir ve aile biyolojik bir ihtiyaçtan, çocukların doğumundan ve kan bağına dayalı ilişkilerin tarihsel sürecini ve zaman içindeki değişimleri içeren bir birliktelikten doğmaktadır. Biyolojik perspektifte, aile nesiller arası genetik aktarım ve bakım sağlama işlevleri ile önem kazanır.

Aile tanımı araştırmacılar tarafından farklı biçimde tanımlanmakla birlikte, tüm tanımların ortak noktası, ailenin toplumun temel birini olduğunun vurgulamasıdır (Günindi ve Giren, 2011: 351). Aile hem biyolojik hem de sosyal bir yapı olarak bireylerin kimlik gelişiminde, değer aktarımında ve sosyalleşme sürecinde kritik bir role sahiptir (Günindi ve Giren, 2011: 3).

1.1.1. Aile Tipleri

Hızla farklılaşan toplumsal hayatın yansıması olarak aile yapısında son 50 yıl içinde önemli değişimler yaşanmıştır. Bu durum, aile yapısının alışılagelmiş çerçevesinin dışında çeşitlenmesine diğer bir ifade

ile farklı aile tiplerinin oluşmasına neden olmuştur. Farklı aile tipleri ise çocukların oynadığı stratejik role göre sınıflandırılabilmektedir.

En yaygın tarihsel örnek, bol ekilebilir arazileri sayesinde verimin sürekli artmasını sağlayan köylü ailesi (19. yüzyılda batı sınırına yerleşen Amerikan aile çiftçileri) buna örnek gösterilir (Gonzalez, 2010: 12). Bu tip aileler ucuz iş gücü arzını sağlamak için çok sayıda çocuk sahibi olmaktaydı. Çünkü ne kadar çok çocuk sahibi olunursa o kadar az sayıda çiftçinin işe alınması gerekmekteydi. Diğer taraftan, küçük bir arazisi olan ailenin çok sayıda çocuk sahibi olmasının ekonomik bir faydası bulunmaktaydı. Bununla birlikte, o dönemde çocukların iş gücünün bir parçasını oluşturdukları ve devlet güvenlik ağı olmadığı için bir tür sosyal güvence olarak görüldükleri bir gerçekti (Gonzalez, 2010: 12).

Günümüze gelindiğinde ise genel olarak altı aile yapısından bahsetmek mümkündür (Thévenon, 2011:58).

a) Çekirdek Aile: Geleneksel aile türü olarak varsayılmaktadır. Bu aile tipi iki ebeveyn ve çocuktan oluşmaktadır. Çekirdek aile, toplum tarafından çocuk yetiştirmek için ideal olarak kabul görür. Çekirdek ailedeki çocuklar, iki ebeveynli yapıdan güç ve istikrar alır. Bu aile içinde yaşayan çocuklar genellikle iki yetişkinin maddi kolaylığıyla daha fazla fırsata sahiptir (Cogswell, 1975:392).

b) Tek Ebeveynli Aile: Tek ebeveynli aile, bir veya daha fazla çocuğu tek başına yetiştiren ve çocuğun sorumluluğunu tek başına üstlenen ebeveynlere denir. Bu aile tipi, çocuklarıyla birlikte yaşayan bekar bir anneyi, bekar bir babayı veya anne baba dışındaki bekar bir kişiyi içermektedir. Bu ailelerin ortaya çıkmasının temelinde boşanma, terk edilme, eşlerden birinin ölmesi, evlenmeden çocuk sahibi olma gibi faktörler yer almaktadır. (Gladding, 2012: 76; Kapız, 2002: 128). Günümüzde dört çocuktan biri bekar bir anneden doğmaktadır. Evde yalnızca bir ebeveyn olduğunda, yalnızca bir ebeveyn çalıştığı için çocuk bakımı zor olabilmektedir.

c) Geniş Aile: Aynı evde yaşayan, kan veya evlilik bağı olan iki veya daha fazla yetişkin geniş aile yapısı bu aile tipini oluşturur. Bu aile, birlikte yaşayan ve ortak hedefler için çalışan birçok akrabayı kapsar. Geniş aile de gençler, modern aile yapısına göre daha uzun süre aile çatısı altında yaşamaya devam etmektedir. (Doğan, 2009: 4). Bu aile türünde bireyler, karşılaştıkları maddi ve manevi risklere karşı diğer aile üyeleri tarafından korunur. Bu tür aile yapıları genellikle ekonomik sıkıntılar ya da yaşlı akrabaların kendi ihtiyaçlarını karşılayamaması gibi nedenlerle oluşabilmektedir.

d) Çocuksuz Aile: Çocuksuz aile olmayacağı düşüncesinin aksine çocuk sahibi olamayan veya istemeyen çiftler de vardır. Çocuksuz aileler, birlikte yaşayan ve çalışan iki ortaktan oluşur (Sorrentino, 1990: 41).

e) Karma Aile: Tüm evliliklerin yarısından fazlası boşanmayla sonuçlanmakta ve bu kişilerin çoğu yeniden evlenmeyi tercih etmektedir. Bu durum, iki ayrı ailenin tek bir yeni birimde birleşmesine ve karma diğer adı ile üvey ailenin oluşmasına neden olmaktadır. Bu aile yeni bir karı, koca ile önceki evliliklerinden veya ilişkilerinden çocuklarından oluşur. Karma/üvey aileler, uyum dönemleri ve disiplin sorunları gibi benzersiz zorluklara sahip olmalarına rağmen çekirdek aile kadar yaygındır (Glick, 1980: 476).

f) Büyükanne ve Büyükbaba Aile: Bugün birçok büyükanne ve büyükbaba torunlarını çeşitli nedenlerle yetiştirmektedir. On dört çocuktan birinin hayatında ebeveynleri yer almamakta ve büyükanne ve büyükbabası tarafından büyütülmektedir. Bunun nedeni ebeveynlerin ölümü, bağımlılığı, terk edilmesi veya uygun olmayan ebeveynler olması olabilmektedir. Böyle durumlarda birçok büyükanne ve büyükbabanın, torunlarını büyütmeye yardımcı olmak için işe geri dönmesi veya ek gelir kaynakları bulması gerekebilmektedir. (https://family.lovetoknow.com/about-family-values/types-family-structures Erişim 25.04.2022**)**

1.2. Ailede Dönüşümün Kuramsal Çerçeveleri

Modern toplumlarda aile yapısı ve ilişkileri, son yüzyılda belirgin dönüşümlere uğramıştır. Sanayileşme, kentleşme, eğitim seviyelerinin yükselmesi ve kadınların toplumsal konumlarındaki değişimler gibi etkenler, geleneksel aile formlarını dönüştürmektedir. Bu dönüşümü açıklamak üzere sosyal bilimlerde farklı kuramsal yaklaşımlar geliştirilmiştir.

Bu yazıda dört temel kuramsal perspektif altında ailede yaşanan dönüşümler ele alınacaktır. Modernleşme Kuramı (Anthony Giddens), İkinci Demografik Dönüşüm Teorisi (Ronald Lesthaeghe), Feminizm ve Eleştirel Toplumsal Cinsiyet Yaklaşımları ile Esping-Andersen'in Kurumsalcı Yaklaşımı. Her bir kuram, aile yapısındaki değişimleri kendine özgü kavram ve varsayımlarla açıklamaktadır.

1.2.1. Modernleşme Kuramı (Anthony Giddens)

Modernleşme kuramı, toplumsal ve ekonomik gelişme süreçlerinin (sanayileşme, şehirleşme, gelir ve eğitim artışı vb.) aile yapısını köklü biçimde değiştirdiğini öne sürer. Klasik modernleşme kuramcıları (örn. Talcott Parsons ve William Goode), modernleşme sürecinde geleneksel geniş ailelerin yerini çekirdek ailelere bırakacağını ve ailenin eğitim, bakım gibi bazı işlevlerinin zayıflayacağını öngörmüşlerdir (Zeng vd., 2022).

Nitekim 1960'lardan itibaren birçok toplumda hane halkı büyüklükleri küçülmüş, bireyselleşme eğilimleri artmıştır. Modernleşme ve demografik geçiş teorileri, doğurganlığın azalması, yaşam

süresinin uzaması ve kentleşme gibi olguların bireyselleşmeyi hızlandırarak hane kompozisyonlarını değiştireceğini varsayar (Esteve vd., 2024).

Anthony Giddens ise modernleşme kuramını geç modernite bağlamında derinleştirerek aile ve yakın ilişkilerdeki dönüşümü "mahremiyetin dönüşümü" kavramıyla açıklamıştır. Giddens'e göre geç modern toplumlarda çiftler arasındaki bağlar, geleneksel dış baskılara (örf, din, geniş aile kontrolü vb.) dayalı zorunlu birliktelikten ziyade, karşılıklı duygusal tatmin ve iletişime dayalı "salt ilişki" (pure relationship) formuna evrilmektedir (Giddens 2013, 2023). Bu yeni ilişki tipi, eşlerin birbirine eşitlik ve demokrasi temelinde yaklaştığı, rollerin müzakereyle belirlendiği bir birlikteliktir (Erfani ve Jahanbakhsh, 2021).

Nitekim araştırmalar, geç modern dönemde çiftlerin giderek daha eşitlikçi bir yakınlık ideali benimsediğini göstermektedir. Örneğin İran'da yapılan bir çalışma, Giddens'in "mahremiyetin dönüşümü" kuramından yola çıkarak, eşitlikçi bir evlilik anlayışını benimseyen çiftlerin çocuk sahibi olma konusunda daha temkinli davrandığını bulgulamıştır; dış baskılardan ziyade bireysel tatmine dayalı evliliklerde düşük doğurganlık niyetleri görülmektedir (Erfani ve Jahanbakhsh, 2021).

Giddens'e göre "salt ilişki"ler, geleneksel bağımlı (ve sıklıkla patriyarkal) evliliklerin aksine, karşılıklı duygusal tatmin amacıyla sürdürüldüğünden, taraflar arası eşitliği artırsa da istikrarsızlığa da daha açıktır (Giddens, 2023, Hall, 2003). Gerçekten de geç modern toplumlarda boşanma oranlarının ve evlilik dışı beraberliklerin artması, bu ilişkinin daha "riskli" ve değişime açık olduğunu göstermektedir.

Özetle, modernleşme kuramının Giddensçi yorumunda, geleneksel aile otoritesinin çözülüp yerine bireysel özgürlük ve duygusal iletişime dayalı yeni bir ilişki modeli geçtiği vurgulanır. Bu model, cinsiyet rollerinde görece eşitlik getirerek aile içinde demokratikleşmeyi sağlasa da nüfus dinamikleri açısından evlilik ve doğurganlık davranışlarında önemli değişimlere yol açmaktadır.

1.2.2. İkinci Demografik Dönüşüm Teorisi (Ronald Lesthaeghe)

İkinci Demografik Dönüşüm (İDD) teorisi, özellikle Batı toplumlarında 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gözlenen aile ve doğurganlık davranışlarındaki köklü değişimleri açıklayan nüfus bilimsel bir kuramsal çerçevedir. Bu perspektif ilk olarak Dirk van de Kaa ve Ron Lesthaeghe tarafından 1980'lerde ortaya atılmıştır (Lesthaeghe & van de Kaa, 1986).

İDD teorisine göre, postmateryalizm ve bireysel otonomi değerlerinin yükselişiyle birlikte evlilik ve ebeveynlik kalıplarında büyük değişimler meydana gelmiştir (Lesthaeghe & van de Kaa, 1986). Maddi güvenlik ve geleneksel otorite yerine kendini gerçekleştirme ve özgür seçimi önceleyen yeni değerler, genç kuşakların evlenme ve çocuk sahibi olma zamanlamasını önemli ölçüde etkilemiştir.

Bu kapsamda, evlilik yaşı belirgin biçimde yükselmiş, evlenmeden birlikte yaşama (kohabitasyon) yaygınlaşmış, doğurganlık hızları yenilenme düzeyinin altına düşmüş ve boşanma oranları artmıştır. Lesthaeghe, 1980'lerde öngördüğü üzere, altında yatan sosyokültürel eğilimler devam ettiği sürece düşük doğurganlığın kalıcı olacağını belirtmektedir (Lesthaeghe, 2020). Nitekim 2000'ler ve 2010'lar boyunca birçok gelişmiş ülkede kadın başına ortalama çocuk sayısı 2'nin altında kalmış; insan gelişmişliği ve toplumsal cinsiyet eşitliğinde ilerlemeler görülse dahi bu durum tersine dönmemiştir (Lesthaeghe, 2020).

İDD teorisinin temel argümanlarından biri, "etik devrim" olarak adlandırılan kültürel dönüşümdür: Toplumlarda bireysel tercihlerin ve özgürlüklerin, geleneksel normların önüne geçmesidir (de Souza & Miranda-Ribeiro, 2022). Bu etik devrim sonucunda evlilik kurumu merkezî konumunu yitirirken, bireyler beraberliklerini resmî nikâh olmaksızın sürdürmeye veya tek başına yaşamaya daha sıcak bakar hale gelmiştir. Gerçekten de İDD'nin ayırt edici özelliklerinden biri, evlilik dışı beraberliklerin ve tek kişilik hanelerin çoğalmasıdır.

Lesthaeghe'nin 2020 yılına kadar yaptığı güncel değerlendirme, evlilik dışı beraberliklerin tüm toplumsal sınıf ve eğitim gruplarına hızla yayıldığını göstermektedir; başlangıçta daha çok yüksek eğitimliler arasında değerler kaynaklı (İDD modeli) veya düşük gelir gruplarında ekonomik zorunluluktan (dezavantaj deseni) ortaya çıkan birlikte yaşamalar, zamanla hemen her kesimde normalleşmektedir (Lesthaeghe, 2020).

İkinci Demografik Dönüşümün başlıca demografik göstergeleri olan geç evlilik, düşük doğurganlık ve çoğul aile formlarının (bekâr ebeveynlik, çocuksuz çiftler, yeniden evlenmeler vb.) yaygınlaşması bugün pek çok Batı ülkesinde kalıcı bir olgu haline gelmiştir.

İDD teorisi, başlangıçta Batı Avrupa'ya özgü bir gelişme gibi görülse de zamanla diğer toplumlarda da benzeri eğilimlerin ortaya çıkabileceğini öne sürer (Lesthaeghe, 2011). Nitekim Latin Amerika'dan Doğu Asya'ya uzanan geniş bir coğrafyada evlilik ve doğurganlık kalıplarında İDD ile tutarlı değişimler gözlemlenmiştir (Lesthaeghe, 2020). Örneğin birçok Latin Amerika ülkesinde evlilik dışı birlikteliklerden doğan çocuk oranı hızla artmıştır. Doğu Asya'da ise (Japonya, Güney Kore gibi ülkelerde) evlenme ve çocuk sahibi olma yaşları çok yükselmiş, hatta bazı şehirli kesimlerde evlenmeme eğilimi belirginleşmiştir.

Ancak kültürel farklılıklar nedeniyle, İDD'nin bazı unsurları farklı toplumlarda değişen hızlarda tezahür edebilmektedir. Lesthaeghe (2022) Asya toplumlarını değerlendirirken, bu ülkelerde de evlilik dışı beraberliklerin ortaya çıkmaya başladığını ancak çoğunlukla evlilikle sonuçlandığını veya çocuk doğurma noktasında evlilik kurumunun halen tercih edildiğini vurgular; boşanma oranlarının da Batı'ya

kıyasla düşük kaldığına dikkat çeker (Lesthaeghe, 2022). Bu durum, İDD'nin Asya'da henüz erken aşamada seyrettiğine ve geleneksel aile değerlerinin direnç gösterdiğine işaret eder.

Lesthaeghe, büyük ölçüde dinsel ve kültürel geleneklerin güçlü olduğu (örneğin Katolik, Müslüman veya Hindu ağırlıklı) toplumlarda bireyci değer devriminin sınırlı kaldığını, dolayısıyla yakın gelecekte bu toplumlarda İDD deseninin tam olarak yerleşmesinin beklenmediğini belirtmektedir.

Sonuç olarak, İkinci Demografik Dönüşüm teorisi ailedeki dönüşümü ideasyonel (değerler, tutumlar) değişimlere bağlar ve ampirik olarak da özellikle Batı dünyasında gözlenen uzun vadeli düşük doğurganlık, geç evlilik ve artan birliktelik çeşitliliği gibi olgularla desteklenmektedir.

1.2.3. Feminizm ve Eleştirel Toplumsal Cinsiyet Yaklaşımları

Feminizm ve eleştirel toplumsal cinsiyet teorileri, aile kurumunu toplumsal cinsiyet hiyerarşileri ve eşitsizlikleri merceğinden analiz eder. 20. yüzyılın ikinci yarısında güç kazanan feminist hareket, aile içindeki geleneksel ataerkil otoriteyi ve cinsiyet rollerini sorgulayarak bu alanda önemli toplumsal değişimlere zemin hazırlamıştır. Feminist kuramcılar, aileyi sadece sevgi ve dayanışma birimi olarak değil, aynı zamanda iktidar ilişkilerinin yaşandığı bir alan olarak görürler (Allen, 2022).

Bu yaklaşıma göre, geleneksel heteroseksüel aile modeli tarihsel olarak erkeklerin üstün konumda, kadınların ise itaatkâr ve bakım emeğine koşullu konumda olduğu bir toplumsal cinsiyet rejimini yansıtır. Nitekim ikinci dalga feminizmin klasik eserleri, ev içi emeğin kadınlar üzerine yıkılması, kadının özel alana hapsedilmesi ve erkeğin "ekmek kazanıcı" rolü üzerinden ailedeki patriyarkayı eleştirmişlerdir.

1970'lerden bu yana feminist düşüncenin etkisiyle kadınların hukuki ve ekonomik konumunda gerçekleşen iyileşmeler (örneğin boşanma hakkının genişlemesi, eşit miras ve velayet hakları, eğitim ve iş yaşamında fırsatların artması) aile yapısında da önemli sonuçlar doğurmuştur.

Günümüzde birçok ülkede kadınlar evlilik ve anneliği tek yaşam hedefi olarak görmemekte; eğitim alma, kariyer yapma ve kamusal hayata katılma olanağı bulmaktadır. Bu durum, aile içinde güç dengelerini daha eşitlikçi bir çizgiye doğru değiştirmektedir. Örneğin kadınların kitlesel biçimde iş gücüne katılımı ve gelir elde etmeleri, hane içinde karar alma süreçlerinde daha fazla söz sahibi olmalarını sağlamıştır. Toplumsal cinsiyet eşitliği ideallerinin yayılması, erkeklerin de çocuk bakımına ve ev işlerine katılım yönündeki istek ve pratiklerini artırmıştır.

Bu değişimler öylesine önemlidir ki literatürde "cinsiyet devrimi" (gender revolution) olarak adlandırılan bir süreçten söz edilir (Oláh vd., 2023). Ancak feminist yaklaşımlar, dönüşümlere rağmen toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ailede halen devam ettiğine dikkat çekmektedir.

Nitekim küresel ölçekte yapılan araştırmalar, kadınların iş hayatına girmesine rağmen ev içi bakım ve ev işi yükünün orantısız biçimde kadınlar üzerinde kalmayı sürdürdüğünü göstermektedir (André vd., 2025). Örneğin COVID-19 pandemisi sırasında okulların ve kreşlerin kapanması, çalışan ebeveynlerin hane içi yükünü keskin biçimde artırmış; bir araştırmaya göre bu durum pek çok vakada ev içi iş bölümündeki eşitsizlikleri daha da pekiştirmiştir (Dunatchik vd., 2021).

Feminist perspektif ailedeki görünmez emeği ve kadının çift yükünü (hem ücretli iş hem ev işi) görünür kılarak, bu alanlardaki adaletsizlikleri azaltmaya yönelik politikaları destekler. Nitekim pek çok ülkede son yıllarda babaların çocuk bakımına katılımını teşvik eden babalık izni politikalarının yürürlüğe girmesi, feminist taleplerin kurumsal yansımasıdır.

OECD ülkelerinin çoğunda ücretli ebeveyn izni artık babaları da kapsamaktadır ve bazı ülkeler babalara özel kotalar ayırmaktadır; ancak erkeklerin bu izinleri kullanma oranı halen düşüktür ve yavaş da olsa artmaktadır (Sung & Smyth, 2022). Yapılan çalışmalar, babalık izni kullanımının çiftler arasındaki iş bölümü dengesine olumlu etkileri olduğunu ve babaların çocuk bakımına katılımını kalıcı olarak artırabildiğini ortaya koymaktadır (Pizarro ve Gartzia 2024; England, 2010).

Eleştirel toplumsal cinsiyet yaklaşımları, feminist perspektifi daha da genişleterek sadece kadın-erkek eşitsizliğine değil, aynı zamanda sınıf, ırk/etnisite, cinsel yönelim gibi kesişen kimliklerin aile deneyimini nasıl farklılaştırdığına odaklanır (Allen, 2022). Örneğin beyaz orta sınıf bir kadının aile içindeki konumu ile işçi sınıfından veya etnik azınlıktan bir kadının deneyimi farklılaşabilir; bu nedenle aile çalışmalarında kesişimsel analiz önemli hale gelmiştir. Keza queer kuram etkisiyle heteronormatif aile anlayışına eleştiriler getirilmiş ve LGBTİ+ ailelerin görünürlüğü artmıştır (Allen, 2022).

Feminist ve toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşımlar, aile kurumunu özel olan politiktir şiarıyla analiz ederek gerek kadınların gerekse diğer dezavantajlı grupların aile içindeki konumlarını iyileştirecek dönüşümlere dikkat çeker. Bugün gelinen noktada pek çok toplumda yasal ve normatif değişimler sayesinde aile içinde daha eşitlikçi bir iş bölümüne ve çeşitliliğe doğru mesafe alınmışsa da toplumsal cinsiyet rejimlerindeki direnç ve süreklilik de eleştirel mercek altında tutulmaktadır.

1.2.4. Esping-Andersen'in Kurumsalcı Yaklaşımı

Esping-Andersen, ailedeki dönüşümleri refah devleti kurumları ve ekonomik yapılar ekseninde inceleyen bir kuramsal yaklaşım geliştirmiştir (Esping-Andersen, 2016). Klasik çalışmasında refah devletlerini liberal, korporatist ve sosyal demokrat olarak sınıflandıran Esping-Andersen, sonraki çalışmalarında aile ve toplumsal cinsiyet boyutuna özel önem vererek "eksik devrim" (incomplete revolution) kavramını ortaya atmıştır (bu kavram, kadınların kitlesel olarak iş gücüne girmesiyle başlayan ancak toplumsal kurumların tam uyum sağlayamadığı dönüşümü ifade eder).

Temel olarak, 20. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen kadınların çalışma hayatına ve kamusal alana yoğun katılımı, toplumu iki kazançlı (çift kariyerli) aile modeline doğru yöneltmiştir (Oláh vd., 2023). Ancak toplumsal politika ve işyeri uygulamaları bu dönüşüme aynı hızda ayak uyduramamıştır. Geleneksel aile modelinde erkeğin birincil geçim sağlayıcı olması ve kadının ev içi emeği üstlenmesi varsayımı, modern ekonominin gerekleriyle çatışır hale gelmiştir. Nitekim günümüzün belirsiz ve rekabetçi iş piyasasında tek bir erkek kazanca dayalı hane modeli, bir aileyi ekonomik olarak güvence altına almaya yetmemektedir (Oláh vd., 2023).

Orta ve alt gelir gruplarında, yaşam standardını korumak için her iki eşin de çalışması zorunlu hale gelmiştir. Bu da kaçınılmaz olarak bakım ve ev içi sorumlulukların yeniden paylaşılmasını gerektirir. Esping-Andersen'in kurumsalcı yaklaşımı, tam da bu noktada refah rejimlerinin rolünü vurgular. Aile politikaları (kreş hizmetleri, ebeveyn izni, çocuk yardımları vb.), kadınların yeni rollerine uyum sağlayarak "eksik devrim"in tamamlanmasına katkıda bulunabilir. Örneğin İskandinav refah rejimlerinde uygulanan cömert ücretli ebeveyn izinleri ve kamusal çocuk bakım hizmetleri, kadınların annelik ile kariyer arasında seçim yapmak zorunda kalmadan her ikisini sürdürebilmelerine imkân tanımıştır.

Bu tür politikalar sonucunda, Kuzey Avrupa ülkelerinde doğurganlık oranları çok düşük seviyelere inmeden istikrar kazanmıştır. Kuramsal ve ampirik çalışmalar, toplumsal cinsiyet eşitliğinin yüksek olduğu ve devletin aile dostu politikalarla destek sağladığı toplumlarda ailelerin çocuk sahibi olma konusunda daha istekli olabildiklerini öne sürmektedir (Leocádio, vd., 2024). Örneğin 10 Avrupa ülkesini kapsayan bir araştırmada, ev içi işlerin daha adil paylaşıldığı çiftlerin ikinci çocuk sahibi olma ihtimallerinin anlamlı ölçüde arttığı bulunmuştur (André vd., 2025). Bu bulgu, erkeklerin ev ve bakım işlerine katılımının artmasının kadınların üzerindeki "çift yükü" hafifleterek hem aile istikrarını hem de doğurganlık niyetlerini olumlu etkileyebileceğini göstermektedir.

Esping-Andersen, kurumsalcı yaklaşımıyla aynı zamanda farklı ülkelerdeki aile modellerini karşılaştırmalı olarak analiz eder. Örneğin sosyal demokrat refah rejimleri (İskandinav ülkeleri), kamusal desteğin yüksek olması sayesinde çiftlerin evlilik ve doğurganlık kararlarında daha öngörülebilir bir ortam yaratırken; liberal rejimlerde (Anglosakson ülkeleri) piyasa koşullarının belirleyici olması ve sınırlı devlet desteği, özellikle düşük gelirli ailelerde daha fazla stres ve istikrarsızlığa yol açabilir. Muhafazakâr rejimlerde (Orta Avrupa) ise geleneksel aile desteği ve sınırlı kamu hizmetleri, kadınların iş gücüne katılımını görece düşük tutarak doğurganlığın da düşük seviyede kalmasına katkı sağlamıştır (Furstenberg, 2021; Cherlin, 2012; Esping-Andersen, 2015). Bu farklılıklar, aile ile devlet ve piyasa arasındaki ilişkinin önemini ortaya koyar.

Esping-Andersen'in çalışmaları, toplumsal cinsiyet eşitliği ile refah politikaları arasındaki etkileşimin aile sonuçlarını belirlediğini gösterir. Örneğin kadınların eğitim düzeyinin erkekleri aştığı birçok toplumda (tersine cinsiyet eğitim açığı), eğer kurumlar uygun esnek çalışma ve bakım çözümleri sunmazsa hem evlenme oranları düşebilmekte hem de doğumlar ertelenmektedir. Öte yandan, toplumsal cinsiyet normlarında yaşanan değişimler de (örn. babaların çocuk bakımında daha aktif rol alması) kurumsal yapılarla birleştiğinde ailede olumlu dönüşümler yaratır.

Nitekim bazı araştırmacılar, ileri endüstriyel toplumlarda önce kadınların iş gücüne katılımıyla düşen doğurganlığın, daha sonra erkeklerin evde daha fazla sorumluluk almasıyla kısmen toparlanabileceğine dair bir "ikinci evre" olduğunu öne sürmüşlerdir (Esping-Andersen, 2015). Esping-Andersen de benzer şekilde, cinsiyet eşitliği normlarının yayılmasıyla birlikte yüksek eğitimli kesimler arasında daha istikrarlı evlilik ve çocuk sahibi olma eğilimlerinin güçlendiğine dikkat çeker. Bu bakış açısı, İkinci Demografik Dönüşümün çizdiği karamsar tabloya karşı, uygun kurumsal müdahalelerle aile davranışlarında dengeleyici bir dönüşümün mümkün olabileceğini savunur.

Sonuç olarak, ele alınan kuramsal yaklaşımların her biri ailedeki dönüşümü farklı boyutlarıyla açıklamaktadır. Modernleşme ve İDD teorileri daha çok kültürel ve demografik makro eğilimlere vurgu yaparken, feminist ve kurumsalcı perspektifler aile içi güç dinamikleri ve politik-ekonomik yapılar üzerinde durur. Gerçekte bu boyutlar birbiriyle iç içe geçerek aile olgusunu biçimlendirmektedir. Örneğin modernleşmenin getirdiği bireyselleşme, feminist hareketin sağladığı hak kazanımlarıyla birleşerek kadınların aile içinde konumunu değiştirirken; bu değişimin sürdürülebilmesi, Esping-Andersen'in işaret ettiği gibi kurumların uyumuna bağlıdır.

Günümüz toplumlarında aile, tek bir biçime indirgenemeyen çeşitlilikte formlara sahne olmaktadır. Evlilik kurumu hala yaygın olmakla birlikte birlikte yaşamalar, tek ebeveynli aileler, yeniden evliliklerle kurulan üvey aileler toplumsal hayatın bir parçasıdır. Bu yeni aile çeşitliliği ve dinamiklerini anlamak için çok boyutlu kuramsal çerçevelere ihtiyaç duyulmaktadır.

Yukarıda incelenen kuramlar, farklı vurgu noktalarıyla da olsa, bize şunu göstermektedir: Aile kurumu, toplumların ekonomik gelişmelerinden kültürel değer değişimlerine, hukuki düzenlemelerden toplumsal hareketlere kadar pek çok gelişmeden etkilenerek dönüşmektedir. Dolayısıyla ailede yaşanan değişimleri sağlıklı şekilde analiz edebilmek, ancak disiplinler arası ve çok yönlü kuramsal bakış açılarını bir arada kullanmakla mümkündür.

1.3. Ailenin İşlevindeki Değişimler

Zamanın ve ihtiyaçların değişmesiyle birlikte ailenin işlevleri de büyük bir değişime uğramıştır. Geleneksel olarak aile tarafından yerine getirilen işlevler, modern ailenin yaşlılara, hastalara, zihinsel

engellilere, fiziksel engellilere vb. geleneksel koruma sağlayamaması nedeniyle artık bazı yardımcı kurumlara yönlendirilmektedir.

Aile artık kendi kendine yeten birim değildir. Modernleşmenin neden olduğu kurumsal farklılaşma kavramı, resmi olarak aile tarafından yerine getirilen çocukların eğitimi, hastaların bakımı ve ekonomik üretim gibi işlevlerin artık toplumun diğer kurumları tarafından üstlenildiğini savunmaktadır. Böylece ailenin yeni işlevleri vardır ve ailenin temel sorumlulukları değişmiştir. (Javeria Khan, 2018: 15).

Literatürde ailenin temel işlevleri; üretim, statü kazanımı, görev paylaşımı, biyolojik üreme, duygusal destek ve çocuk yetiştirme gibi çok yönlü ele alınmıştır (Goode, akt. Kır, 2001: 382). Which bu işlevleri üretim, sosyalleşme, eğitim, sosyal kontrol ve boş zamanın değerlendirilmesi biçiminde tanımlar; Mayntz kültürel ve boş zaman işlevlerine, Neidhardt ise kültürel çatışmaları azaltma ve toplumsal uyumu sağlama yönüne vurgu yapar (Kır, 2001: 382). Aile, neslin devamı ve toplumun nüfus temeli açısından kritik bir kurumdur.

Son yıllarda hane halkı yapılarında önemli dönüşümler gözlemlenmektedir. Ortalama hane büyüklüğü azalmakta; tek ebeveynli aileler, yalnız yaşayan bireyler ve evlilik dışı birliktelikler giderek artmaktadır (Esping-Andersen, 2009; McLanahan, 2004). Bu gelişmeler, geleneksel çekirdek aile modelinin mutlak norm olmaktan çıktığını ve aile yapılarının çeşitlendiğini ortaya koymaktadır. Çocuk sahibi olmayan çiftler ya da bireysel yaşam biçimlerini tercih eden kişiler, geçmişte biyolojik ya da kültürel yeniden üretim temelli aile tanımlarının dışında değerlendirilmiş olsa da günümüzde toplumsal kabul görmeye başlayan alternatif aile biçimleri arasında yer almaktadırlar (Giddens, 1992; Gonzalez, 2010). Bu durum, evliliğin ve aile olgusunun yalnızca üreme temelli bir kurum olmaktan çıkarak, bireysel tercihlere ve yaşam tarzlarına dayalı daha esnek bir yapıya dönüştüğünü göstermektedir.

1.3.1. Aile Yapısındaki Değişimler

Demograflar uzun süredir aileleri ve aile süreçlerini dikkate alsalar da aile demografisi alanı nispeten yenidir. Aile ve hane kompozisyonu hakkında bilgi edinme konusunda önemli ilerleme kaydedilmiştir. Bu ilerleme alanı, aynı anda yaşayan nesillerin sayısındaki artışları, gayri resmi birlikteliklere (birlikte yaşama) yaygınlığını ve evlilik dışında doğan çocukların yüzdesini içerir (Seltzer, 2019: 405).

Aile yapısının değişiminde sanayi devrimi büyük bir rol oynamıştır. Sanayi devrimi ile ailedeki her birey iş gücü olarak görülmüş, bu durum köyden kente göçe sebep olmuş ve nihayetinde aile ve akrabalık ilişkilerinin yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Sanayi devrimiyle birlikte değişen dünyada aile yapısı, tehdit altına girerek dönüşüm sürecine girmiş ve 19.yy'da toplumsal düşüncenin önemli konularından biri haline gelmiştir (Hareven, 1991:109).

Öncesinde daha yaygın olan geniş aile tipinin karakteristik özelliği, karar verme ve ekonomik gücün erkeğin himayesinde olması şeklinde ifade edilebilir. Geniş aile modeli: dışa kapalı, gerekli mal ve hizmetlerin aile tarafından üretilip, tüketildiği gelenek, görenek, törelerin ve dini inanışın toplumsal ilişkileri şekillendiği bir modeldir**.** Yaşanan ekonomik ve sosyolojik değişim ile geniş aile modelinden uzaklaşılarak anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan ve/veya çocuksuz ailelerden oluşan "çekirdek aile" modeline dönüşüm yaşanmıştır.

1990'lı yıllarda vime kazanan küreselleşme, modernleşme, kentleşme ve sanayileşme süreçleri; bireylerin evlilik, ebeveynlik, aile yaşamı ve cinselliğe dair bakış açılarının değişmesinde, geleneksel kadın ve erkek rollerinin farklılaşmasında ve evlilikten beklentilerin çeşitlenmesine belirleyici bir rol oynamıştır (Kümbetoğlu, 1997: 113–114).

Aile yapısı, zaman içerisinde ekonomik, sosyal, siyasi ve dini nedenlerle birçok değişikliğe uğramıştır. Buna rağmen ne şekilde olursa olsun aile yapısı günümüzde varlığını devam ettirmektedir. Ailenin dönüşünüm sürecini Giddens şöyle özetlemiştir (Giddens, 2000 :143):

- Modernleşmeyle birlikte geniş aileler ve akraba grupları etkilerini kaybetmektedir.
- Eş seçiminde bireysel kararlar daha yaygın hale gelmektedir.
- Akraba evliliği azalmaktadır,
- Cinsel özgürlük, kısıtlayıcı nitelikteki toplumlarda dahi gelişmektedir,
- Çocuk haklarının genişletilmesine yönelik eğilimler artmaktadır.

Aile yapıları, modernleşme ve küreselleşmenin etkisiyle özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren önemli dönüşümler geçirmiştir. Bu süreç, yüksek doğurganlık ve ölüm oranlarının hâkim olduğu geleneksel demografik rejimden, doğumların bilinçli olarak planlandığı ve ölüm oranlarının düştüğü modern demografik rejime geçişle tanımlanan "Demografik Dönüşüm" olarak adlandırılmaktadır (Lesthaeghe, 2010: 211).

1960'lardan itibaren Batı ülkelerinde gözlenen bu geçiş, doğurganlık oranlarının ikame seviyesinin altına düşmesi, evlilik dışı doğumların ve evliliğe alternatif birliktelik biçimlerinin artmasıyla karakterize edilmektedir. Bu gelişmeler, aile biçimlerinin çeşitlenmesine ve heterojenleşmesine neden olmuştur (Kuijsten, 1996: 117; Jensen, 1999: 3).

Aile yapısındaki dönüşüm, küresel düzeyde eş zamanlı yaşanmamıştır. Batı Avrupa 1970'lerde ebeveynliğin ertelenmesi gibi İkinci Demografik Dönüşüm göstergelerini sergilemeye başlamıştır. Güney Avrupa ülkelerinde bu eğilimler 1980'lere, Doğu Avrupa'da ise ekonomik ve siyasi koşulların etkisiyle 1990'lara kadar gecikmiştir (Lesthaeghe & Neels, 2002: 333). Aile kurumu ise tarihsel olarak değişen biçim ve işlevlerine rağmen, temel yapı taşları olan erkek, kadın ve çocukları içermeye devam

etmiş; dolayısıyla bu kurumun geçirdiği yapısal dönüşümler, toplumun genel dönüşümünün de bir yansıması olmuştur (BASAGM).

Yakın zamana kadar çoğu aile ve geleneksel evli çift ekmek kazanan erkek modeline uygun bir yapıya sahipti. Bu modelde erkekler hane geçimini sağlayan birincil birey olarak öne çıkarken, kadınlar genellikle ev içi sorumluluklarla ilgilenmekteydi. Doğum oranları günümüz standartlarına göre yüksekti ve beraberinde ayrılık ve boşanma daha nadir olarak görülmekteydi. Bu geleneksel yapıda birçok kadın evlilik veya ebeveynlik sorumlulukları nedeniyle iş hayatından ayrılmış ve çocuklar eğitime başlayana kadar iş gücü piyasasına geri dönmemiştir.

Değişen toplumsal yapı ile bireylerin toplum ve aile içindeki rollerinde de birtakım değişimler meydana gelmiştir. Günümüzde kadın yalnızca çocuk yetiştiren olma modelinden sıyrılmış, iş piyasasında yer alan bireye dönüşmüştür. İş piyasasında erkeklerin baskınlığı giderek azalmış ve eşit fırsatlar gündeme gelmiştir. Ailede anne ve babanın sorumlulukları eşit bir şekilde paylaşılmıştır.

Aile politikalarının üç temel hedefi; demografik istikrarı sağlamak, gelir güvenliğini artırmak ve ebeveynlerin iş gücü katılımını desteklemektir (Saraceno, 2018, s. 443). Bu politikalar gelir transferleri, hizmetler ve izinler gibi araçlarla yürütülür (Daly, bu ciltte). Zamanla hedefler değişmiş, bazı araçlar işlevsizleşmiştir. Artık doğurganlık gibi demografik kaygılar çoğu ülkede politika amacı olmaktan çıkmıştır. Son yıllarda çekirdek aile modelinin yerini farklı ev içi yaşam biçimleri ve ailesel olmayan topluluklar almaktadır. Bu değişim, aile kurumunun birey temelli yeni yapılara evirildiğini göstermektedir (Gonzalez, 2010: 20). Artan bireyselleşme eğilimi, aile yapısını ve işleyişini dönüştürmüş, bireysel hakları aile kurumu karşısında öncelikli hale getirmiştir (Caïs & Folguera, 2013: 4).

1.3.2. Doğurganlık Oranlarındaki Değişim

Doğurganlık oranları, bir toplumun refahını, gelecekteki nüfus eğilimlerini ve sosyo-ekonomik dinamiklerini yansıtan temel bir demografik gösterge olarak büyük önem taşımaktadır. Üreme ve çocuk yetiştirmenin birincil bağlamı olan aile yapısı, tarihsel süreçte ve günümüzde çeşitli biçimlerde varlığını sürdürmektedir. Doğurganlık oranlarındaki bu küresel eğilim ile aile yapılarındaki evrim arasındaki karmaşık etkileşimin incelenmesi, çağdaş demografik manzaranın ve gelecekteki olası senaryoların daha iyi anlaşılması için önemlidir.

Günümüzde dünya genelindeki doğurganlık oranları incelendiğinde, çoğu bölgede belirgin bir düşüş eğilimi göze çarpmaktadır. 2023 yılında küresel toplam doğurganlık hızı (TDH) kadın başına 2,3 çocuk olarak kaydedilmiştir. Bu değer, 1950'lerdeki 4,9 çocukluk orana kıyasla önemli bir azalmayı işaret

etmektedir (Our World in Data, 2024). Son yetmiş yılda doğurganlık hızındaki bu çarpıcı düşüş, üreme davranışlarında dünya çapında temel bir değişimin yaşandığını göstermektedir.

Doğurganlık oranlarının dünya genelindeki tarihsel seyrine bakıldığında, 20. yüzyılın ortalarından itibaren genel bir düşüş gözlemlenmektedir. 2021 yılında kaydedilen küresel TDH 2,3 olup, bu oran 1965'te 5,1, 1970'te 4,8, 1980'de 3,7, 1990'da 3,3 ve 2000'de 2,8 olarak belirlenmiştir. 2015 yılından bu yana doğurganlık düşüş hızının ivme kazandığı da görülmektedir. 2015 ile 2020 arasında kadın başına çocuk sayısında 0,17'lik bir azalma yaşanırken, bu düşüş 2000 ile 2015 arasındaki beş yıllık ortalamada 0,07 olarak kaydedilmiştir (Vandermotten & Dessouroux, 2024).

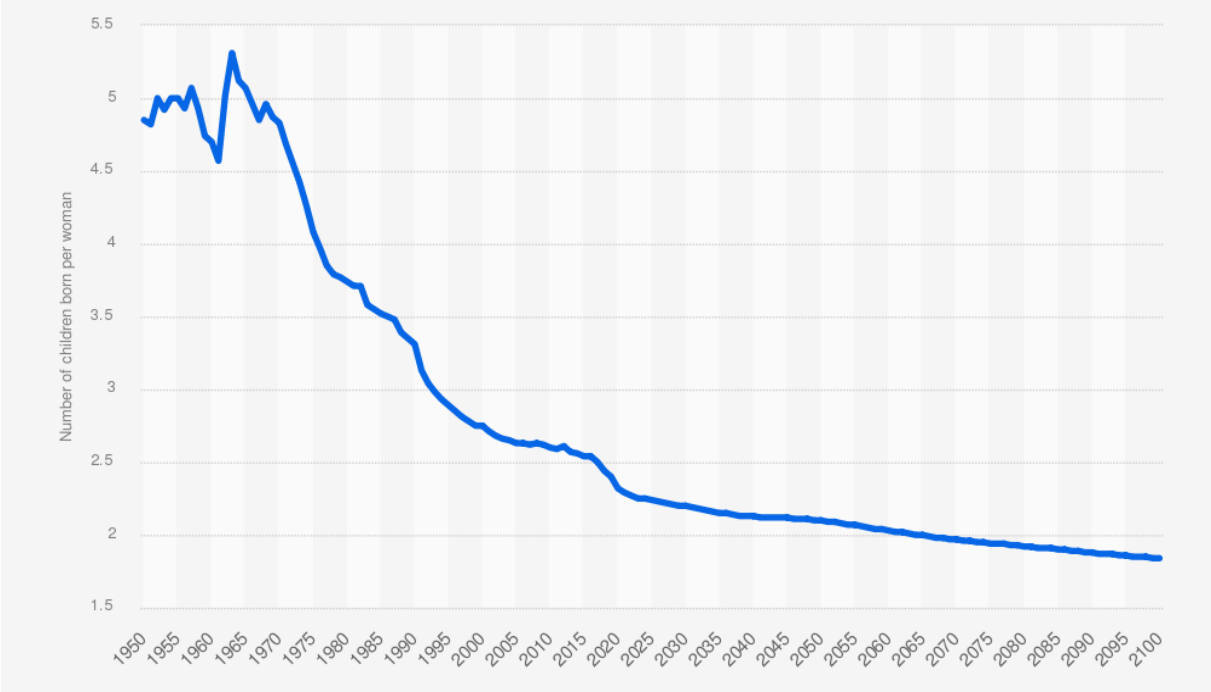
Küresel doğurganlık oranlarının genel olarak artıp artmadığı sorusuna verilecek açık yanıt, baskın küresel eğilimin önemli ve devam eden bir düşüş yönünde olduğudur. Türkiye'de de doğurganlık hızının sistematik bir şekilde düşmeye devam ettiği belirtilmektedir (Coçan, 2022). Dünya genelinde toplam doğurganlık hızının her geçen gün azalmaya devam ettiği çeşitli kaynaklarca da doğrulanmaktadır (Sobotka vd., 2011; John, 2024; Boodoo & Hosein, 2024). Bazı bölgelerde doğum oranlarını artırmaya yönelik politikalar uygulanıyor olsa da küresel eğilim bu politikaların genel düşüşü tersine çevirmede henüz yeterince etkili veya yaygın olmadığını göstermektedir.

Doğurganlık oranlarındaki bu düşüş eğilimi, bölgeler arasında önemli farklılıklar göstermektedir. Çoğu bölge düşüş yaşarken, bu düşüşün hızı ve mevcut seviyeleri önemli ölçüde değişmektedir. 2023 yılında Afrika ve Orta Asya ülkelerinde TDH'nin en yüksek olduğu, Doğu Asya ülkelerinde ise en düşük olduğu görülmektedir. Hindistan gibi büyük nüfuslu ülkelerde de önemli alt ulusal farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, Hindistan'ın güney ve batı bölgeleri ile Bengal'de TDH neredeyse her alanda 2,1'in altındayken, Ganj vadisinin daha yoksul ve yoğun nüfuslu eyaletlerinde bu oran hala 2,3 ile 3,0 arasındadır. Bu bölgesel farklılıklar, çeşitli sosyo-kültürel, ekonomik ve politik bağlamların üreme davranışları üzerindeki etkisini vurgulamaktadır (Vandermotten & Dessouroux, 2024; Our Word in Data, 2024).

Günümüzde dünya genelinde doğurganlık çağındaki kadınlar, yaşamları boyunca ortalama yaklaşık 2,2 çocuk sahibi olmaktadır. Grafik 1’de 1950 yılından 2023’e kadar dünya genelinde kadın başına düşen ortalama çocuk sayısını göstermekte ve 2100 yılına kadar olan projeksiyonları içermektedir. 1950’li yıllarda yaklaşık 5 olan toplam doğurganlık oranı, özellikle 1970’lerden sonra belirgin biçimde düşmüştür. Bu düşüş doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaşması, kadınların eğitime ve iş gücüne daha fazla katılması, kentleşme ve bireyselleşme gibi yapısal faktörlerle ilişkilendirilmiştir.

2023 yılı itibarıyla küresel doğurganlık oranı 2,3’e kadar gerilemiş ve böylece nüfusun kendini yenileme eşiği olan 2,1 seviyesine yaklaşmıştır. Projeksiyonlara göre bu oran 2050’li yıllardan itibaren bu eşik değerin altına düşecek ve 2100 yılına gelindiğinde yaklaşık 1,8 çocuk seviyesine gerileyecektir.

Bu eğilim, nüfus artış hızının düşeceğini, uzun vadede ise birçok ülkede nüfusun durağanlaşacağı ya da azalacağı bir demografik dönüşüm sürecini işaret etmektedir. Öte yandan bu değişim, modern toplumlarda kadınların yaşam tercihlerini daha özgürce yapabildiği, çekirdek aile modelinin dışındaki yapıların yaygınlaştığı ve doğurganlık davranışlarının farklılaştığı yeni bir dönemi de yansıtmaktadır (bkz. Grafik 1).

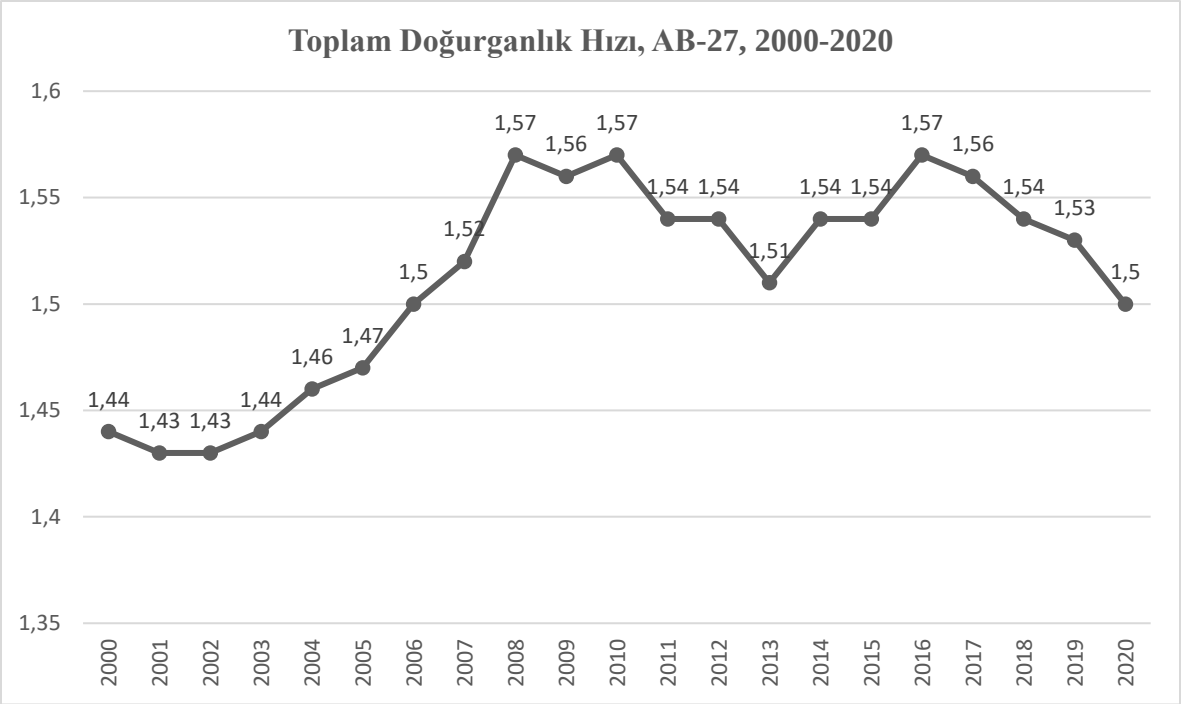

Grafik 1: 1950'den 2023'e Kadar Toplam Doğurganlık Oranı ve 2100 Yılına Kadar Projeksiyonlar (kadın başına düşen çocuk sayısı cinsinden)
Kaynak: (Statisca, 2024).

Doğurganlık oranlarındaki düşüş hızı ülkeler arasında büyük farklılıklar göstermektedir. Kuzey Avrupa ülkelerinde düşüş erken başlamış olmasına rağmen 1970' lerin ortalarından bu yana kadın başına yaklaşık 1,85 çocuk aralığında değişim göstermiştir. Buna karşılık, Güney Avrupa ülkelerin de düşüş 1970 'lerin ortaları itibari ile daha yavaş başlamasına rağmen 1994'te 1,3 gibi çok düşük bir orana gerilemiştir (Family Database, 2016b: 2).

Avrupa ülkelerinde doğurganlık düzeylerinde gözlenen azalma, nüfus artış hızındaki yavaşlamayı açıklayan temel etkenlerden biri olarak değerlendirilmektedir. AB ülkelerinde toplam doğurganlık oranı ortalama 1,52 düzeyindedir ve bu değer, nüfus yenilenme eşiği olarak kabul edilen seviyenin altında kalmaktadır. Eurostat tarafından yayımlanan veriler esas alınarak hazırlanan Grafik 2'de, 2000–2020 yılları arasında AB ülkelerinde kadın başına düşen ortalama doğum sayısındaki değişim

görselleştirilmiştir.

Grafik 2: Toplam Doğurganlık Hızı, AB-27, 2000–2020
Kaynak: (Eurostat, 2020)

Grafik 2'de görüldüğü üzere, 2020 yılında Avrupa Birliği'nde (AB) toplam doğurganlık hızı kadın başına 1,50 canlı doğum olarak gerçekleşmiştir. AB genelinde 2001 ile 2008 yılları arasında doğurganlık oranlarında dikkat çekici bir artış gözlenmiş; 2001 ve 2002'de 1,43 seviyesinde olan doğurganlık hızı, 2008 ve 2010 yıllarında 1,57'ye yükselmiştir. En yüksek doğurganlık değerleri ise 2008, 2010 ve 2016 yıllarında kaydedilmiştir.

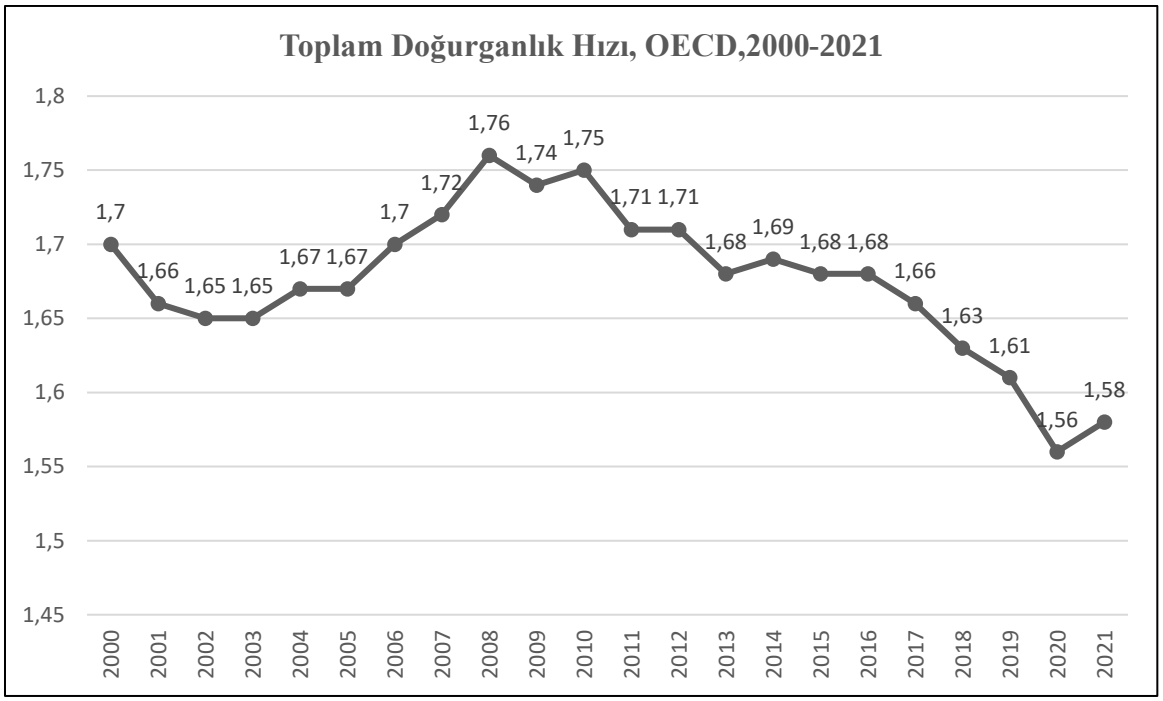
Ancak 2017 itibarıyla doğurganlık oranında istikrarlı bir düşüş eğilimi başlamıştır. 2001–2008 dönemindeki artış, birçok AB ülkesinde kadınların iş-yaşam dengesini destekleyen politika uygulamalarının yaygınlaşmasıyla açıklanabilir. Özellikle ücretli ebeveyn izni, kamusal çocuk bakım hizmetleri gibi aile dostu önlemler, bu dönemde doğurganlığı teşvik eden yapısal faktörler arasında yer almıştır.

Esping-Andersen'in kurumsalcı yaklaşımı da bu eğilimi destekler niteliktedir. Bu yaklaşıma göre refah devletinin aile politikaları, kadınların iş gücüne katılımı ile çocuk sahibi olma kararları arasındaki gerilimi azaltarak doğurganlık üzerinde dengeleyici bir rol oynayabilir.

Bununla birlikte OECD ülkelerinde çocuk sahibi olmayan kadınların oranında artışlar gözlemlenmiştir. Çocuk sahibi olmama oranındaki artış doğurganlık hızındaki düşüşle birlikte çocuksuz hanelerde yaşayan kadınların oranının artmasına neden olmuştur. OECD ülkelerinde 25-49 yaş aralığındaki kadınların en az %20'si çocuksuz hanelerde yaşamaktadır. Çocuksuzluktaki artışın, yüksek eğitimli

kadınların doğum yerine istihdamı seçmeleri nedeniyle gebe kalamamalarından ziyade kadınların doğumu ertelemesinin veya çocuk sahibi olmamayı seçmesinin sonuçlarından kaynaklandığını düşünülmektedir. Aradaki fark aynı zamanda istihdam ve çocuk doğurma arasında devam eden bir gerilimi de işaret etmektedir.

Doğurganlık oranları şu anda OECD ülkelerinde de ortalama 1,68 olup bu rakam nüfus değişimini sağlayan seviyenin oldukça altındadır. Son 20 yılın verileri Grafik 3'de gösterilmektedir.

Grafik 3 : Toplam Doğurganlık Hızı, OECD, 2000-2021

Kaynak: (OECD, 2021)

Grafik 3 incelendiğinde, toplam doğurganlık hızının 2000 ile 2003 yılları arasında azalma eğiliminde olduğu dikkati çekmektedir. 2004 yılında başlayan yükseliş, 2008 yılında 1,76 düzeyine ulaşarak incelenen dönem içerisindeki en yüksek değere ulaşmıştır. Bu tarihten itibaren oran yeniden gerilemeye başlamış ve 2020 yılında 1,56 ile en düşük seviyeye inmiştir. 2021 yılına ait veriler, doğurganlık oranının 1,58'e yükseldiğini göstermektedir.

OECD ülkelerinde kadınlar artık daha geç yaşta anne olmaktadır. 1995'te kadınların ilk doğum yaşı ortalama 26.2' iken bu yaş 2017'de 29,1'e yükselmiştir (OECD, 2020a); İtalya, Japonya, Kore ve İspanya gibi ultra düşük doğurganlık oranına sahip ülkelerde bu yaş günümüzde 30'un üzerine çıkmıştır. Japonya ve Kore'de doğumlar hala büyük ölçüde evlilikle bağlantılıdır; bu nedenle evlilik oranı düştükçe doğum oranı da azalmaktadır. Ancak OECD ülkelerinde evlilik dışı doğumlar arttığı için bu durum doğum oranlarındaki düşüşü dengelemektedir (OECD, 2020a).

Doğurganlık oranlarındaki ve dolayısıyla demografik yapıda meydana gelen değişimler, devletlerin müdahale etmesine neden olmaktadır (Chiara Saraceno, 2021: 2). Bu değişimlerde bireylerin bir aile kurmadan önce iş piyasası içerisinde konumlanmak istemelerinde yaşanan artış fazlasıyla etkili olmaktadır. Aynı şekilde, günümüzde pek çok kadın çocuk sahibi olmak istememektedir. Bu sebeple, ilk doğum yaşı ve annelerin önceki nesillere kıyasla daha az çocuk sahibi olma olasılığı artmıştır. Biyolojik saatin belirlediği doğurganlık yıllarının sona ermesi, çocuk sahibi olmayı erteleyen kadınların daha ileri yaşlarda doğum yapma olasılığını zorlaştırmaktadır.

Doğurganlıktaki düşüş, son zamanlardaki diğer değişkenlerin etkisi ile kolayca tersine çevrilebilecek bir durum değildir (Gonzalez, 2010: 12). Bireyin eylemde bulunmak için ihtiyaç duyduğu alan, çocuk sahibi olmak, çocuk yetiştirmek ve hatta evlilikle çatışır. Mevcut durumun sonuçları sadece demografik yapıda değil aynı zamanda sosyal organizasyonun diğer yönlerinde de belirgindir (Gonzalez, 2010: 12).

1.3.3. Evlenme ve Boşanma Oranlarındaki Değişim

Geçtiğimiz on yıllarda evlenme oranları düşerken, boşanma oranlarında artış görülmüş ve evliliğin tanımlayıcı özellikleri değişmiştir. Artan yaşam süresi ve azalan doğurganlık, bireyin yetişkin hayatının çoğunu çocuk sahibi olmadan geçirdiği anlamına gelmektedir. Ayrıca, yeniden evlenme de dahil olmak üzere ileri yaşlarda evliliklerin artması, birçok ailenin çocuk sahibi olma niyeti olmadan kurulduğu göstermektedir. Gebelikten korunma yöntemlerinin ve kürtajın erişilebilir olması hem evlilik içi hem de evlilik dışı cinselliğin potansiyel sonuçlarını etkilerken, boşanma yasalarındaki değişiklikler de evlilik anlaşmanın da şartlarını değiştirmiştir (Betsey and Wolfers, 2007:27)

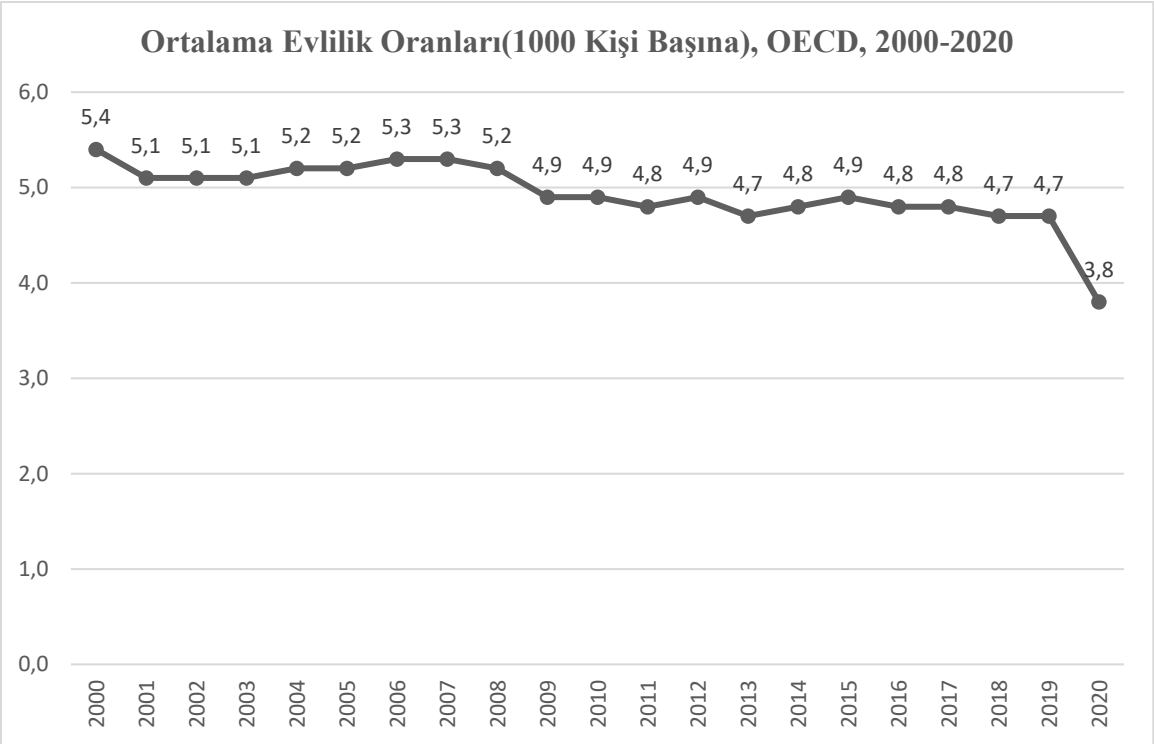
Evlenme oranlarındaki değişim yıl içinde 1000 kişi başına düşen evlilik sayısı olarak tanımlanan ortalama evlilik oranı olarak ifade etmektedir. Boşanma yıl içinde 1000 kişi başına düşen boşanma sayısı olarak tanımlanan ortalama boşanma hızıyla ifade edilmektedir.

OECD ülkelerinde, evlilik oranları son yıllarda düşüş göstermektedir. Bütün ülkelerde evlenme ve boşanma istatistikleri nüfus kayıtlarına dayanmaktadır. Boşanma tüm OECD ülkelerinde mümkün olup, boşanma sürecinin uzunluğu ve niteliği açısından ülkeler arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Ülkeler arasında boşanma oranları ve ortalama evlilik süreleri karşılaştırılırken bu farklılıklar göz önünde bulundurulmalıdır.

1970 yılında OECD ülkelerinde ortalama evlilik oranı 1000 kişi başına 7 ila 10 arasında değişirken, 1995 yılı itibariyle bu oran çoğu ülkede 5 ila 7 evliliğe gerilemiş ve izleyen yıllarda düşüş eğilimi sürmüştür (OECD Family Database, 2021: 1). Örneğin, Portekiz'de 1995 yılında ortalama evlilik oranı 1000 kişi başına 6,6 iken 2019 yılında 1000 kişi başına 3,2'ye düşmüştür (OECD Family Database,

2021: 1). 1995'ten bu yana sadece Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Slovak Cumhuriyeti ve İsveç'te kaba evlilik hızında artış görülmüştür (OECD Family Database, 2021: 1).

Grafik 4'de OECD ülkelerinin ortalama evlilik oranları yer almaktadır.

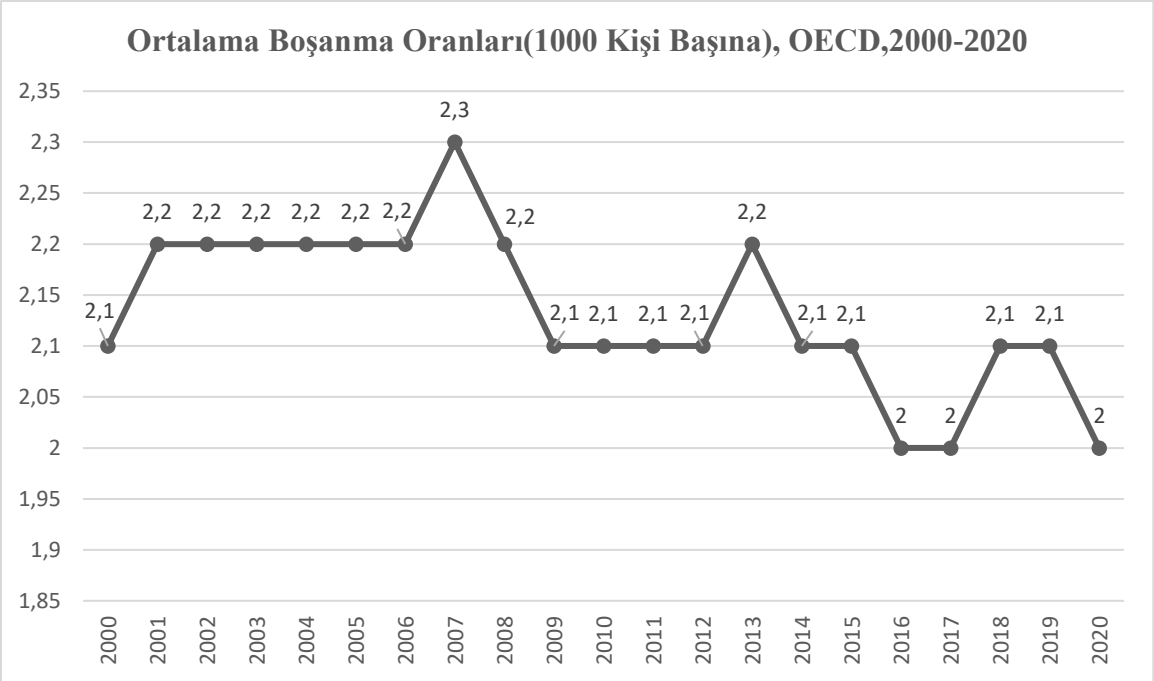

Grafik 4: Ortalama Evlilik Oranları, OECD, 2000-2020

Kaynak: (OECD, 2020)

Grafik 4'e göre son 20 yılda 1000 kişi başına en yüksek evlilik oranı 2000 yılında 5,4 ile yaşanmış bir süre yaşanan düşüş 2006-2007 yıllarında kısmen yükselmiş (5,3 ile) sonrasında düşüş devam etmiştir. Evlilik oranları, 2013,2018,2019 yıllarında 4,7 olup, en düşük evlilik oranı ise 3,8 ile 2020 yılında olduğu gözlenmiştir.

Grafik 5'de OECD ülkelerinin ortalama boşanma oranları yer almaktadır.

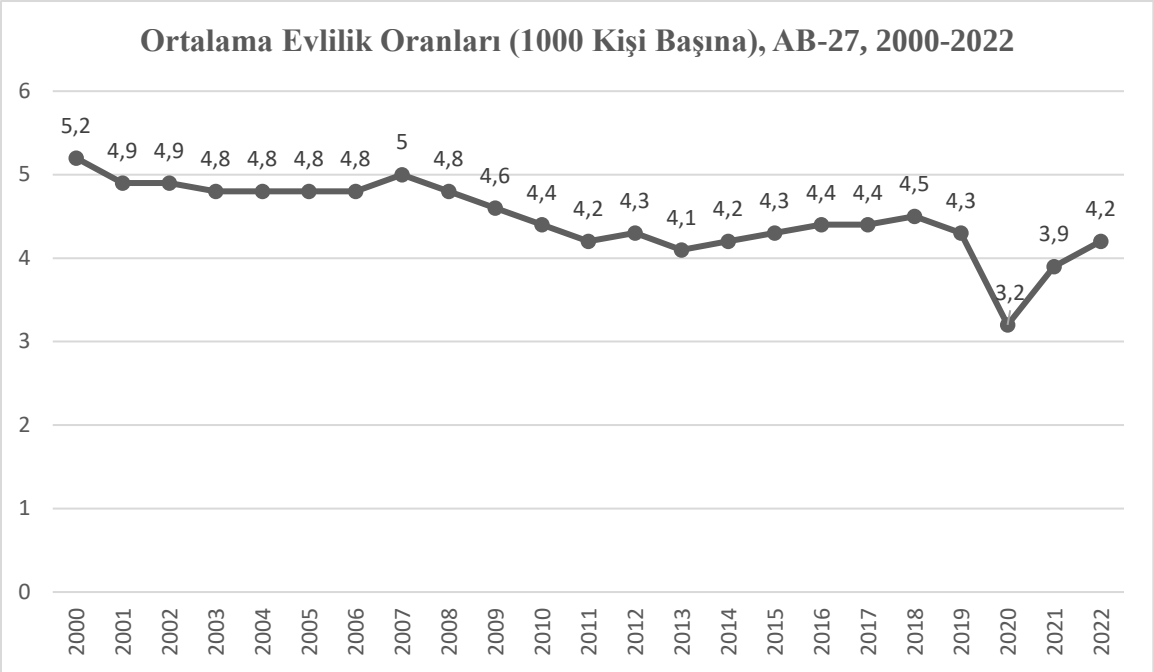

Grafik 5: Ortalama Boşanma Oranları, OECD, 2000-2020

Kaynak: (OECD, 2020)

Grafik 5 incelendiğinde son 20 yılda boşanma oranlarında en yüksek seviyeye, 2007'de en düşük oran ise 2016,2017 yıllarında kaydedildiği görülmektedir. 2007 ile 2017 arasında, OECD ortalama boşanma hızı (1000 kişi başına düşen boşanma sayısı) 1,4'ten 2,0'a yükseldi (OECD, 2020a**)**. Belçika, Fransa, Portekiz ve İspanya dahil olmak üzere birçok OECD ülkesinde artık her iki evlilikten birinde boşanma gerçekleşmektedir. 2017 yılı verilerine göre, OECD ülkeleri genelinde evlenen her beş kişiden neredeyse biri daha önce boşanmış durumdadır. (OECD, 2020a**).**

Kadın istihdamının etkisi ile ilgili olarak, çeşitli araştırmalar çalışan kadınların boşanma olasılığının daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışan kadınlar maaş aldıkları ve ekonomik olarak eşlerine daha az bağımlı oldukları için boşanmanın ekonomik maliyetlerini karşılayabilmektedir (Bernardi, Martinez, 2011: 774). Bununla birlikte diğer araştırmalar da kadın istihdamı ile hane içindeki geleneksel iş bölümünün sorgulandığı ve eşlerin birbirine bağımlılığını azaltıcı etkilerinin olduğunu ileri sürmektedir.

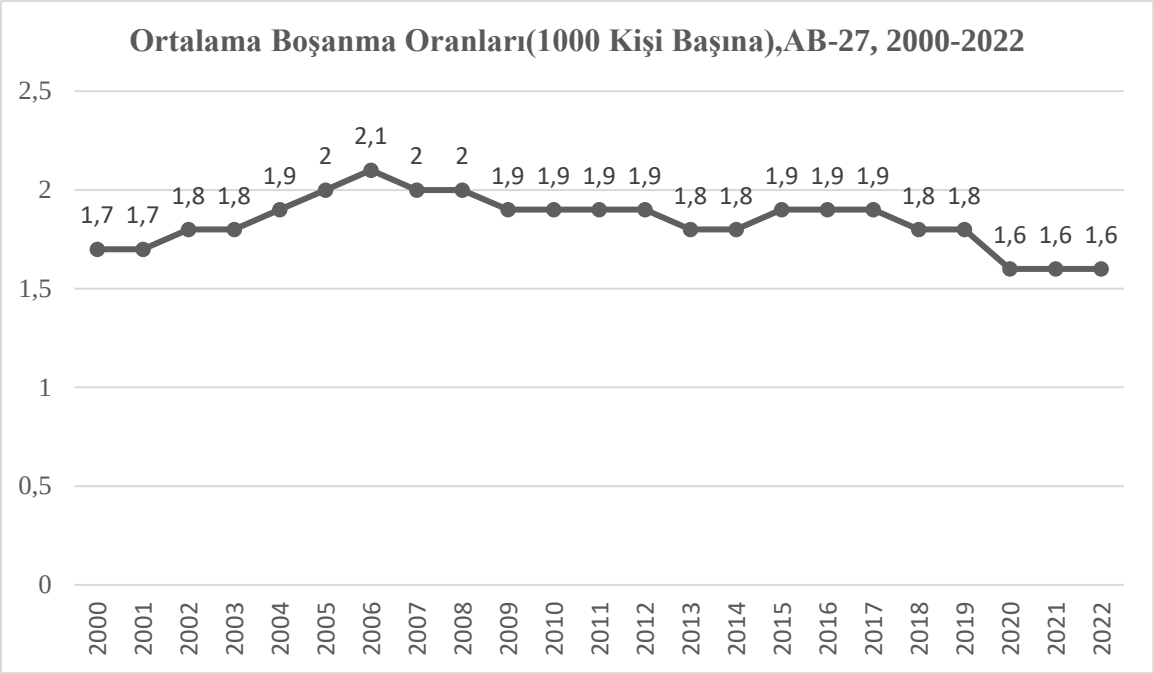

Grafik 6: Ortalama Evlilik Oranları, AB- 27,2000-2022

Kaynak: (Eurostat, 2022)

Grafik 6 incelendiğinde, AB'de 2001 ile 2020 yılları arasında evliliklerin ortalamasında belirgin bir değişiklik yaşanmıştır. 2001'den 2006'ya kadar her 1000 kişiye 4,8 ila 4,9 evlilik düşmekte iken 2007'de 1000 kişi başına 5,0 evlilik ile zirveye ulaşmıştır. Bu oran 2013 yılına kadar sürekli olarak düşerek en düşük seviyesine ulaşmıştır. İlerleyen yıllarda tekrar artış göstererek 2018'de 1000 kişi başına 4,5'e yükselmiştir. 2019'da ise yeniden düşüş gözlemlenmiş, oran 1000 kişi başına 4,3'e gerilemiştir. En düşük evlilik oranı ise 3,2 ile 2020 yılında kaydedilmiştir; bu durum Eurostat verilerinde açıkça yer almaktadır. Takip eden yıllara ait veriler, 2022 itibarıyla evlilik oranının 1000 kişi başına 4,2 seviyesinde sabitlendiğini göstermektedir.

2019'da en yüksek evlilik oranları Kıbrıs'ta (1000 kişi başına 8,9 evlilik), Litvanya'da (7,0), Letonya ve Macaristan'da (her ikisi için 6,7) gözlemlen9miştir. Buna karşılık, en düşük evlilik oranları İtalya (3.1), Portekiz ve Slovenya'da (her ikisi için3,2) kaydedilmiştir (Eurostat Data: 2021).

Grafik 7: Ortalama Boşanma Oranları, AB-27, 2000-2022

Kaynak: (Eurostat, 2020)

Grafik 7'de yer alan AB ortalama boşanma oranları verilerine göre, 2000 yılında 1000 kişi başına 1,7 olan oran, 2006 yılında 1000 kişi başına 2,1 seviyesine ulaşmıştır. İlerleyen yıllarda bu oran 2 ile 1,8 arasında değişiklik göstermiş ve 2019 yılında 1,8 olarak kaydedilmiştir. En düşük oran küçük bir azalmayla 2020 ve 2022 yıllarında (1,6 ile) olarak kaydedilmiştir. Sonuç olarak evlilik oranlarının düşüşün yanı sıra boşanma oranlarında da belirgin bir artış yaşandığı görülmektedir.

1.3.4. Birlikte Yaşama

İki veya daha fazla kişinin evli olmadığı ancak birlikte yaşadığı bir ilişki birlikte yaşama olarak adlandırılmaktadır. Son yıllarda dünya çapında giderek daha yaygın hale gelen ve evliliğin bir öncüsü veya alternatifi olmaya başlayan birlikte yaşama eğilimi ülkelerde çarpıcı bir biçimde yaygınlaşmıştır.

Bazı ülkelerde (özellikle doğu ve güney Avrupa'da), birlikte yaşama çoğunlukla evliliğe giden bir yol olarak görüldüğü için çiftler evlenmeden önce birkaç yıl birlikte yaşamaktadır. Birlikte yaşama, ABD, Yeni Zelanda, Kanada ve Avustralya gibi Avrupa dışındaki İngilizce konuşulan ülkelerde kalıcı bir yaşam tarzı olarak çarpıcı biçimde yaygındır (Waite ve diğerleri 2000; Kiernan 2001; Nazio 2008). Özellikle İskandinav ülkelerinde evlilik genellikle ilk doğumdan sonra gerçekleşmektedir. Birlikte yaşama artışının arkasındaki nedenlerine yönelik araştırmalar, kadınların eğitim durumları ile bu olgunun başlangıcı arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır (Guetto ve diğerleri, 2016).

Birlikte yaşama, boşanmadan sonra kurulan yeni ilişkiler için de giderek artan bir birliktelik haline gelmiştir. Perelli-Harris ve arkadaşlarının 2017 yılında yapmış olduğu bir çalışmada, boşanma ve birlikte yaşama arasında üç farklı mekanizmayı içeren bir ilişkiye dikkat çekmişlerdir (Perelli-Harris ve diğerleri, 2017).

- Boşanma deneyimi yaşamış kişilerin sonraki ilişkilerinde hızlı evlenme olasılıkları daha düşüktür.
- Boşanma deneyimleri nesiller arasında aktarılmaktadır. Ebeveynlerin boşanması genellikle çocukların daha temkinli olmasına veya genel olarak evliliğe şüpheyle bakmasına neden olmaktadır.
- Ülke düzeyinde, boşanmaya yönelik tutumlar birlikte yaşamaya yönelik tutumları yönlendirebilmektedir. Birçok (özellikle doğudaki) üye devlette boşanmalardaki artış birlikte yaşama artışından önce gerçekleşirken, diğerlerinde (örneğin Fransa ve İsveç) birlikte yaşama daha önce popüler hale gelmiştir ve bu olgu boşanmaları geride bırakmıştır.

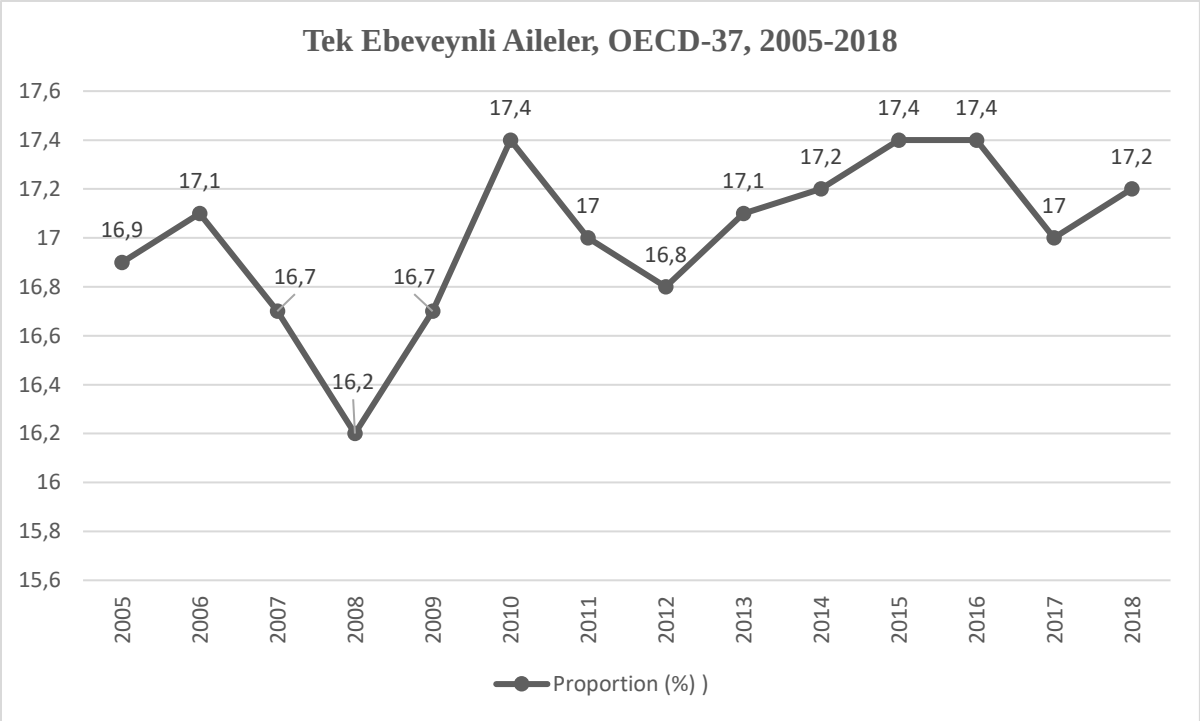
1.3.5. Tek Ebeveynli Aileler

Giderek değişmekte olan aile dinamikleri sonucunda tek ebeveynli aileler ülkeler arasında daha yaygın hale gelmektedir. BM Kadınları (2019), "Dünya Kadınlarının Gelişimi, 2019-2020" başlıklı amiral gemisi raporunda, sanılanın aksine çocuklu çiftlerin tüm ailelerin çoğunluğunu oluşturmadığını, aksine birçok farklı aile tipinin olduğunu göstermiştir (Laurie C. Maldonado ve Rense Nieuwenhuis, 2020: 303). Ülkeler arasındaki oranlarda önemli ölçüde farklılıklar olmakla birlikte, tek ebeveynliğin giderek yaygınlaştığı görülmektedir**.**

Tek ebeveynli haneler, finansal açıdan en savunmasız gruplar arasında kabul edilmekte olup bu durum zengin ülkelerde de geçerlidir. Eurostat verilerine göre, Avrupa ülkeleri genelinde 2017 yılında tek ebeveynli hanelerin %47'si "yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altında" iken, bu oran iki ebeveynli hanelerde %21'dir (Esteban Ortiz-Ospina ve Max Roser, 2020, "Evlilik ve Boşanmalar", OurWorldInData.org adresinde çevrimiçi olarak yayınlandı).

Bekar ebeveynler, çocuklu çift hanelere oranla daha yüksek yoksulluk riskiyle karşı karşıyadır; bu durum bazı ülkelerde daha belirgin hâle gelir (Maldonado & Nieuwenhuis, 2020: 305). Tek ebeveynlik, günümüzde yoksulluk ve eşitsizlik açısından "yeni bir sosyal risk" biçiminde tanımlanır. Politika yapıcılar ve yasa koyucular, bu kırılgan grup için çocuk yardımını önceleyen özel düzenlemeler ve destek mekanizmaları geliştirmiştir. Ayrıca, çocuk nafakası, çocuk velayeti ve ortak ikamet gibi aile hukuku mevzuatları tek ebeveynli aileler için yürürlüğe konulmuştur (Laurie C. Maldonado ve Rense Nieuwenhuis, 2020: 303).

Tek ebeveynli ailelerin çoğunluğunu kadınlar oluşturduğundan cinsiyet eşitsizliği büyük bir endişe kaynağıdır. OECD ülkeleri genelinde, 0-5 yaş arası çocukların yaklaşık %12'si tek bir ebeveynle yaşamaktadır ve bunların %92'si anneleriyle birliktedir. (Esteban Ortiz-Ospina ve Max Roser (2020) "Evlilik ve Boşanmalar". OurWorldInData.org adresinde çevrimiçi olarak yayınlandı).

Grafik 8: Tek Ebeveynli Aileler, OECD-37, 2005-2018

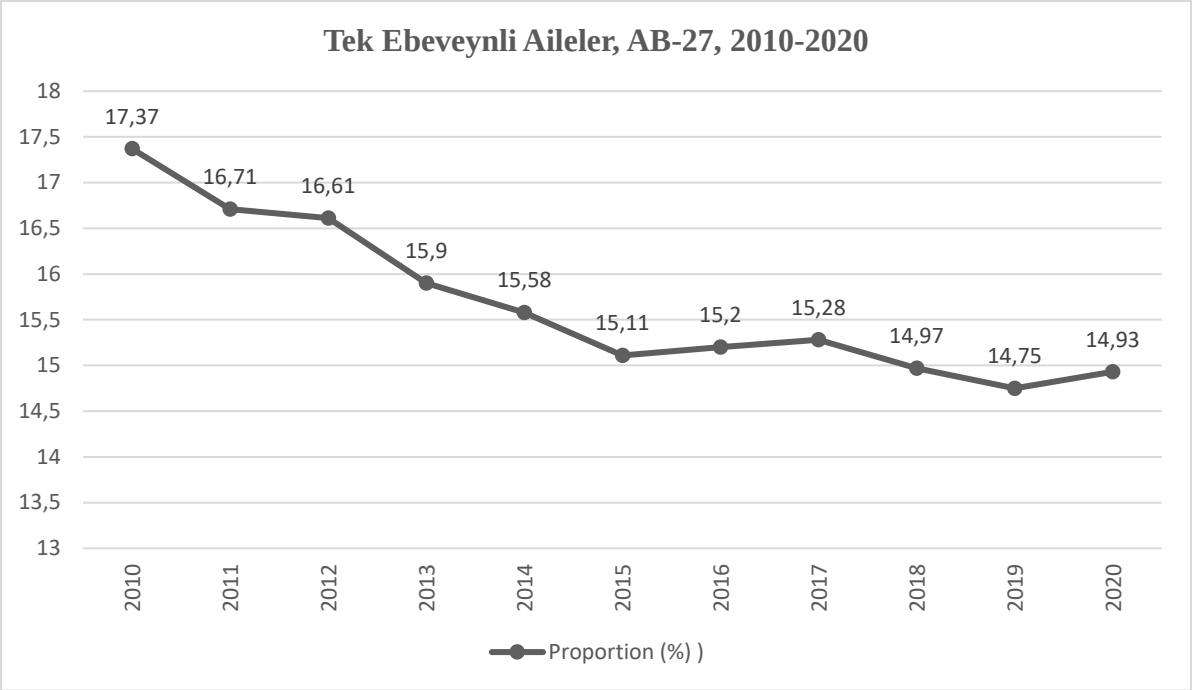
Kaynak: (OECD: 2018)

OECD verileri baz alınarak hazırlanan yukarıdaki Grafik 8'de 2005-2018 arasında tek ebeveynli hanelerin yüzdesi yer almaktadır. Grafik 8'e göre, 2006 yılından sonra yaşanan azalış 2009 yılına kadar devam etmiştir. 2009 yılından 2010 yılına geçildiğinde ise o zamana kadar yaşanan en yüksek artış yaşanmıştır. Tek ebeveynli ailelerde en yüksek oranlar 2010, 2015 ve 2016 yıllarında 17,4 ile gerçekleşmiş olup, 2018 yılı verisinde ise bu oran 17,2 olarak kaydedilmiştir.

2020 yılında Avrupa Birliği'nde (AB) 195,4 milyon hane bulunmaktaydı. Bu hane halklarının neredeyse üçte birinde (%29) çocuklar yaşamaktaydı. Çocuklu hanelerin yaklaşık %14'ü (7,8 milyon hane) bekâr ebeveynlerden oluşuyordu ve toplam hanelerin %4'ünü oluşturuyordu. Bekar ebeveynlerin payı ülkeden ülkeye önemli farklılıklar göstermektedir.

Tek ebeveynli hanelerin tüm çocuklu haneler içindeki payı incelendiğinde, altı ülkenin çocuklu haneler içindeki payının %20'nin üzerinde olduğu görülmektedir: İsveç (%34), Danimarka (%29), Estonya (%28), Letonya ve Litvanya (her ikisi de %25) ve Fransa (%21). Buna karşılık, en düşük paylar

Hırvatistan (%5), Romanya (%7) ve Finlandiya'da (%8) kaydedilirken, Yunanistan, Slovakya, Malta, Polonya, İspanya ve Slovenya'da bu oran %9 olarak kaydedilmiştir (Eurostat, 2020).

Grafik 9: Tek Ebeveynli Aileler, AB-27, 2000-2020
Kaynak: (Eurostat, 2020)

Eurostat verilerine dayanan Grafik 9, tek ebeveynli aile oranlarının 2010 ile 2015 yılları arasında istikrarlı bir azalma eğilimi gösterdiğini ortaya koymaktadır; bu dönemde oran 17,37'den 15,11'e gerilemiştir. 2016 ve 2017 yıllarında sınırlı artışlar kaydedilmekle birlikte, 2018 ile 2019 yılları arasında yeniden düşüş gözlemlenmiştir. 2020 yılına ait en güncel veri, tek ebeveynli hanelerin toplam çocuklu haneler içerisindeki payının %14,93 düzeyinde olduğunu göstermektedir.

1.3.6. Evlilik Dışı Doğum Oranları

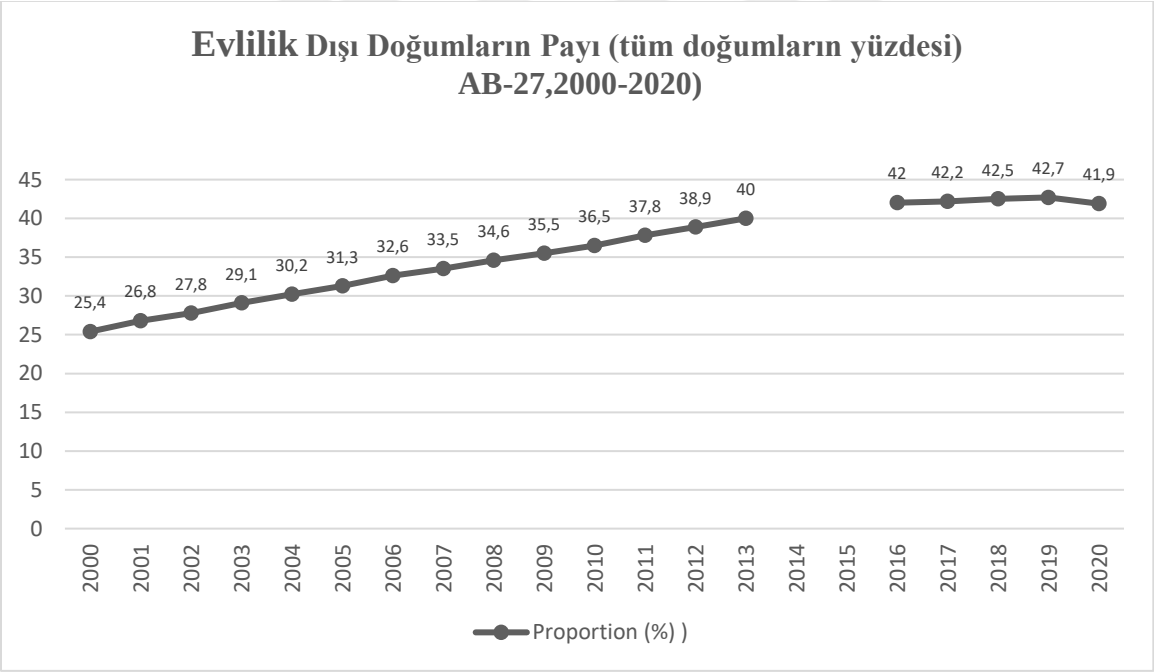
Çocukların doğdukları ve çocukluklarının ilk dönemlerini geçirdikleri aileler geçtiğimiz çeyrek yüzyıl içinde belirgin değişimlere uğramıştır. En dikkate değer değişiklikler arasında evlilik dışı yani evli olmayan ebeveynlerden doğan tüm çocukların yüzdesinde yaşanan artış yer almaktadır. Evlilik dışında doğan çocukların oranındaki ülkeler ve zaman içindeki farklılıklar, iki ebeveynli ailelerin dışında doğan çocukların oranındaki farklılıklara ek olarak, çiftlerin ebeveyn olmadan önce evlenme eğilimlerindeki farklılıkları yansıtmaktadır.

Birçok ülkede evlilik dışı doğumların payındaki artış, büyük ölçüde, yasal olarak kayıtlı bir evlilik dışında birlikte yaşayan çiftlerin sayısındaki artıştan kaynaklanmaktadır. Bu durum özellikle (birlikte

yaşama, ancak yasal olarak evli olmayan) giderek yaygınlaşan Orta ve Güney Amerika ülkelerinin (örneğin Şili, Meksika) çoğunda geçerlilik göstermektedir.

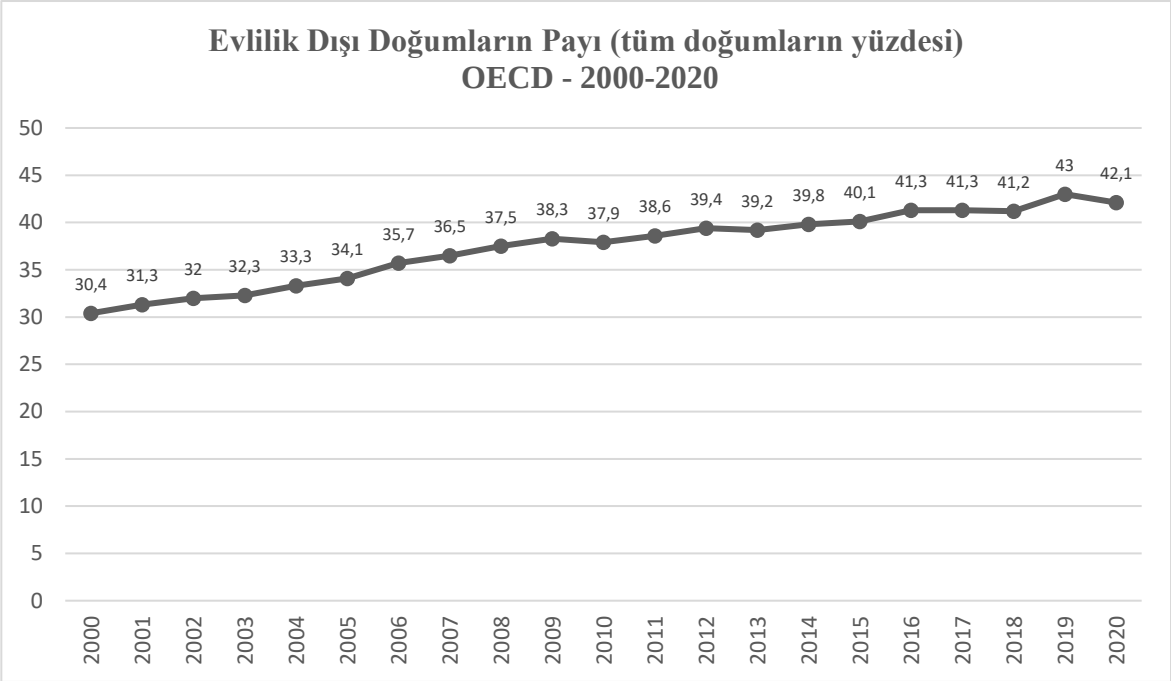
Evlilik dışı doğumları, üç unsura göre belirlenmektedir. Bu üç unsur; evli kadınların oranı, evli kadınların doğurganlık oranı ve evli olmayan kadınların doğurganlık oranıdır. Bu faktörlerden herhangi birindeki bir değişiklik evlilik dışı doğumların oranında değişime neden olabilmektedir. Ek olarak, bu faktörlerde ırk/etnik köken veya eğitime (veya her ikisine) göre kadın grupları arasındaki farklılıklar, evlilik dışı doğumlarda genel grup farklılıklarına katkıda bulunabilmektedir. Araştırmalar, bir çocuğun evli olmayan ebeveynlerden doğma olasılığının annenin mevcut eğitim düzeyi, ırkı ve etnik kökenine göre önemli ölçüde değiştiğini göstermektedir (Child Trends, 2016).

Doğumlarla ilgili veriler, kişi sayılarına dayalı olarak idari kaynaklar aracılığıyla toplanır ve çoğu ülkede annenin yasal medeni durumu ve/veya ebeveynlerin birliktelik durumu (neredeyse) tüm doğumlar için kaydedilmektedir. Bu duruma tezat olarak Kanada ve Meksika örneği verilebilir. Kanada ve Meksika'da, ebeveynlerin medeni durumu, çok sayıda doğum için kaydedilmez (2018'de her iki ülkede de doğumların yaklaşık %8'inde annenin medeni durumu kaydedilmemiştir).

Grafik 10: Evlilik Dışı Doğumların Oranları, AB-27, 2000-2020
Kaynak: (Eurostat, 2020)

Grafik 10 incelendiğinde, evlilik dışı doğumların oranında artış devamlılığı görülmektedir (Eurostat 2014-2015 verileri yayınlanmamıştır). 2019'da evlilik dışı doğan çocuk oranı %42,7 olarak tahmin edilmiştir ve bu durum, çocukların %57,3'ünün evlilik içinde doğduğu anlamına gelmektedir (Eurostat Data: 2021). 2020 yılı verisinde ise bir düşüş olduğu görülmektedir.

Grafik 11: Evlilik Dışı Doğumların Oranları, OECD, 2000-2020
Kaynak: (OECD, 2020)

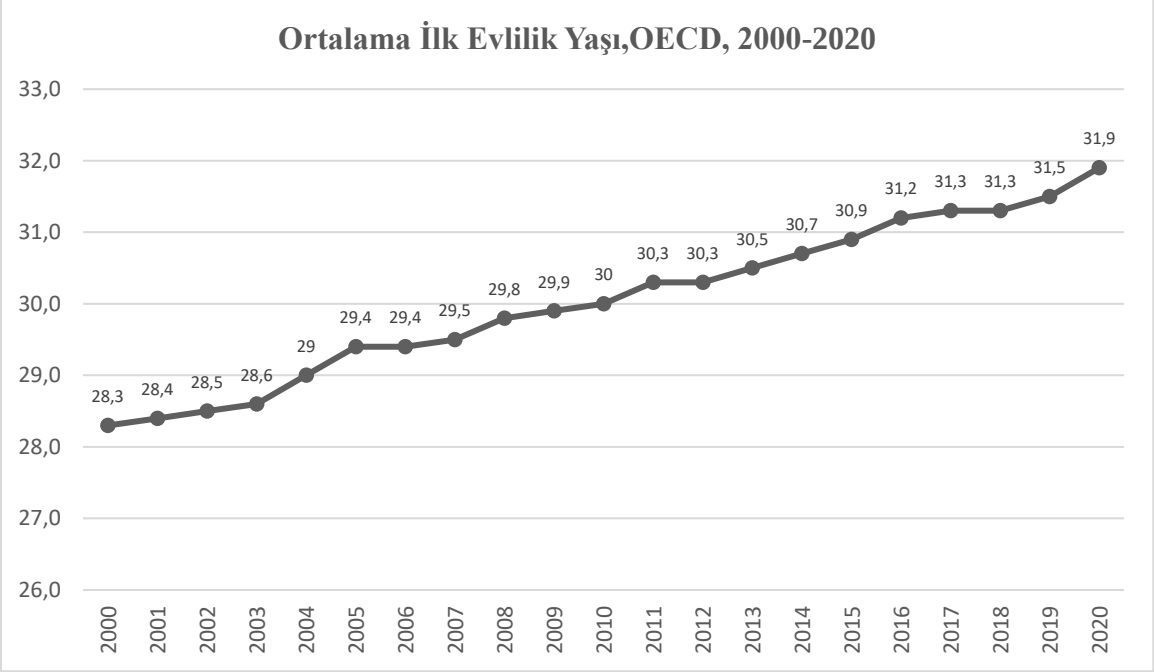
Grafik 11'de OECD ülkelerinin baz alındığı veriler incelendiğinde, evlilik dışı doğum oralarının, 2010 (37,9) ,2013(39,2), 2018(41,2) ve 2020(42,1) yıllarında yaşanan küçük oranlı düşüşler dışında devamlı artışın yaşandığı gözlemlenmektedir.

1.3.7. Evliliğin Ertelenmesi

Ortalama evlenme yaşı dünyanın neredeyse tüm bölgelerinde artmakta ve evlilikte cinsiyetler arasındaki yaş farkı azalma eğilimi göstermektedir. Kadınların eğitim başarısındaki kazanımları eğitimdeki cinsiyet farkının daralması, cinsiyet eşitliği, evlilikler ve/veya boşanmalar ve çocuk doğurma kararları üzerinde önemli etkileri olan değişimin ana sebeplerindendir (Van Bavel, 2012). Kadınların yükselen eğitim seviyeleri erken yaşta evlilik için ekonomik ihtiyacı azaltmakta, kabul edilebilir eşler için asgari standartları yükseltmekte ve en azından teoride, kadınların hiç evlenmeme veya geç evlenme olasılıklarını artırmaktadır.

Ortak tarihsel eğilimlere rağmen, bireylerin ilk evlilik yaşlarında ülkeler arasında dikkate değer farklılıklar bulunmaktadır. Hem kadınların hem de erkeklerin ortalama ilk evlenme yaşı İskandinav ülkelerinde yükselmektedir. Örneğin İsveç'te kadınların ortalama evlilik yaşı 34,1 ve erkeklerin 36.7'dir. Türkiye'de ilk evlenme yaşı ortalama kadınlar için yaklaşık 25 ve erkekler için 28 veya daha düşüktür (OECD Family Database, 2021: 2). Ülkeler arasındaki farklılıkların temelinde, aile

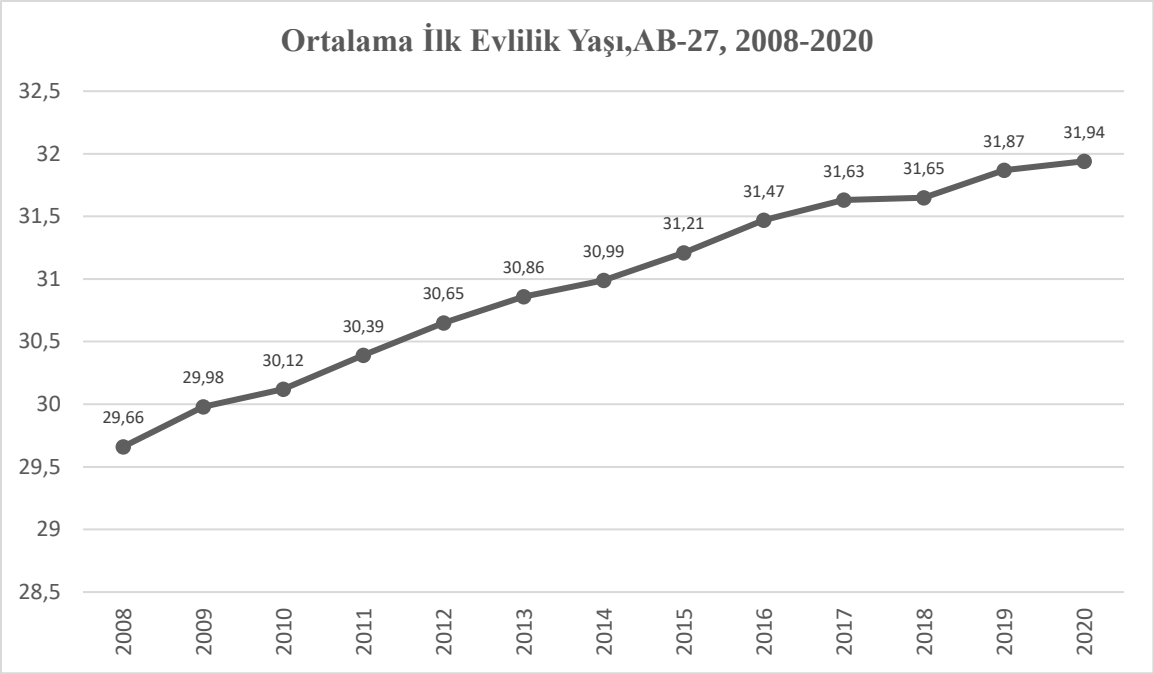
dinamiklerinde yaşanan değişimler vardır. Örneğin kuzey ülkelerinde birlikte yaşama oranlarının artışı ile evlilik oranlarında azalma trendine girilmiştir (OECD Family Database, 2021: 2).

Grafik 12: Ortalama İlk Evlilik Yaşı, OECD, 2000-2019
Kaynak: (OECD, 2020)

Grafik 12 incelendiğinde görüleceği üzere, OECD ülkelerinde evlilik yaşındaki artış istikrarlı bir şekilde devam etmiştir. 2000 yılında OECD ülkelerindeki evlilik yaşı ortalama olarak 28,3 iken 2020 yılına gelindiğinde evlilik yaşının ortalama olarak 31,9 olduğu gözlemlenmiştir.

OECD genelinde, azalan evlilik oranlarına, evlenenlerin ortalama yaşlarındaki artışlar eşlik etmektedir. 1990'ların başında, çoğu OECD ülkesinde, kadınların ortalama ilk evlenme yaşı 22 ile 27 arasında ve erkeklerin ortalama ilk evlenme yaşı 24 ile 30 arasındaydı. 2019 itibarıyla bu ortalamalar neredeyse tüm OECD ülkeleri için kadınlar için 27 ila 33 ve erkekler için 29 ila 35 arasında bir yere yükselmişti (OECD Family Database, 2021: 2). OECD ülkeleri genelinde ortalama olarak, kadınların ilk evlenme yaşı şu anda 30,7 ve erkeklerin ortalama yaşı 32,8'dir (OECD Family Database, 2021: 2).

Grafik 13: Ortalama İlk Evlilik Yaşı, AB-27, 2000-2020

Kaynak: (Eurostat, 2020)

AB ülkelerinin baz alındığı 2008-2019 ortalama ilk evlilik yaşı grafik 13'e göre evlilik yaşındaki artış, yıllar itibarıyla istikrarlı bir şekilde devam etmiştir. 2008 yılındaki evlilik yaşı ortalama olarak 29,66 iken 2020 yılında bu oran 31,94 olarak gerçekleşmiştir.

1.3.8. Kadın İstihdam Oranları

Ailenin yapısında meydana gelen dönüşümlerden biri de kadınların iş gücüne katılımıyla birlikte ortaya çıkan demografik değişimdir. Ülkelerin çoğunda, tüm gelir seviyelerinde kadınların iş gücü piyasalarına katılımı bugün, birkaç on yıl öncesine göre daha yüksektir. Kadınların eğitimdeki kazanımları, gelişmiş aile politikaları ve kadınların toplumdaki rollerine yönelik değişen tutumlar sayesinde kadınlar giderek artan bir şekilde iş gücü piyasasına katılım sağlamaktadır.

Ailede eşlerin her ikisinin de çalıştığı bir düzene doğru yönelim başlamış ve süreç hızlı bir şekilde ivme kazanmıştır. Çift kariyerli ailelerin sayısındaki artış, eğitim düzeyinin yükselmesi ve çalışma hayatındaki değişimlerle birlikte küçük yaşta çocuğu olan annelerin oranında da artış gözlemlenmiştir.

Kadınların iş gücü piyasasında yer almasıyla bakıcı ve çalışan olarak iki rolü dengelemede gerginlikler giderek artmaktadır. Ailesel bakım modellerinin baskın olduğu Güney Avrupa ülkelerinde benzer sorunlar yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır. İrlanda ve İspanya son yıllarda en büyük artışlardan bazılarını görmüştür. Her iki ülkede de 15 ila 64 yaşındaki kadınların istihdam oranı 1990'dan bu yana üçte iki oranından fazla artmıştır (OECD, 2020b). Buna karşılık, İskandinav

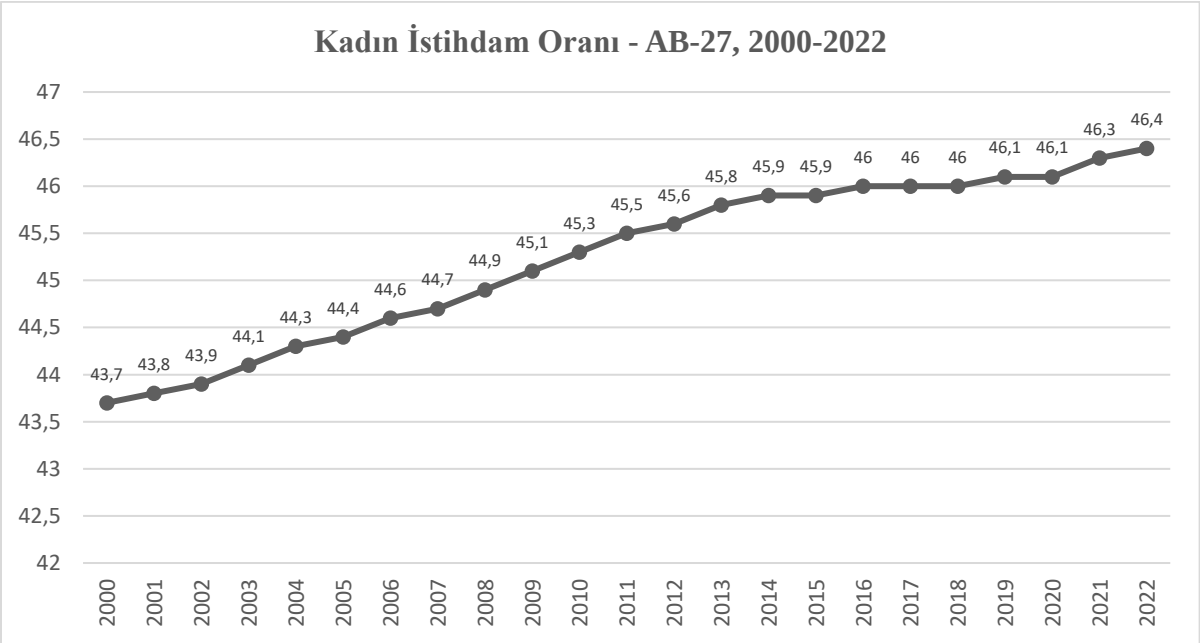
ülkelerinde kadın istihdam oranları 1980'lerde zaten yüksek olduğundan kadınların istihdam kazanımları sınırlı veya hatta negatif olmuştur (OECD, 2018b).

Kadın istihdamındaki artışın büyük bir kısmı, ebeveyn olduktan sonra ücretli işte kalan artan sayıda kadından kaynaklanmaktadır. 2014 yılında OECD ülkeleri genelinde ortalama olarak (0-14 yaş arası) çocuklu kadınların üçte ikisinin ücretli bir işte çalıştığı tespit edilmiştir.

Çocuk bakım desteklerinin kapsamı ve annelerin tam zamanlı çalışmasına yardımcı politikalar, Kuzey Avrupa, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Letonya ve Baltık ülkelerinde daha yaygındır. Buna karşılık, Doğu Avrupa'daki OECD ülkelerinin birçoğunda yarı zamanlı çalışma saatleri anneler için daha az yaygındır. Bununla birlikte aile politikaları kapsamında annelere, çocukları en az üç yaşına gelip okul öncesi eğitime başlayana kadar evde kalabilmeleri için mali teşvik sunulmaktadır. Ancak bu tür teşvikler, Doğu Avrupa'daki birçok OECD ülkesi ile bazı Güney Avrupa ve Latin Amerika OECD ülkelerinde daha sınırlıdır (OECD, 2019b).

Bazı OECD ülkelerinde, birçok anne, iş ve aile sorumluluklarını birleştirmenin bir yolu olarak yarı zamanlı çalışmayı kullanmaktadır. Yarı zamanlı anne istihdamı en çok Avusturya, Almanya, İsviçre, Birleşik Krallık ve özellikle çalışan annelerin üçte ikisinden fazlasının yarı zamanlı çalıştığı Hollanda'da yaygındır (OECD, 2019b).

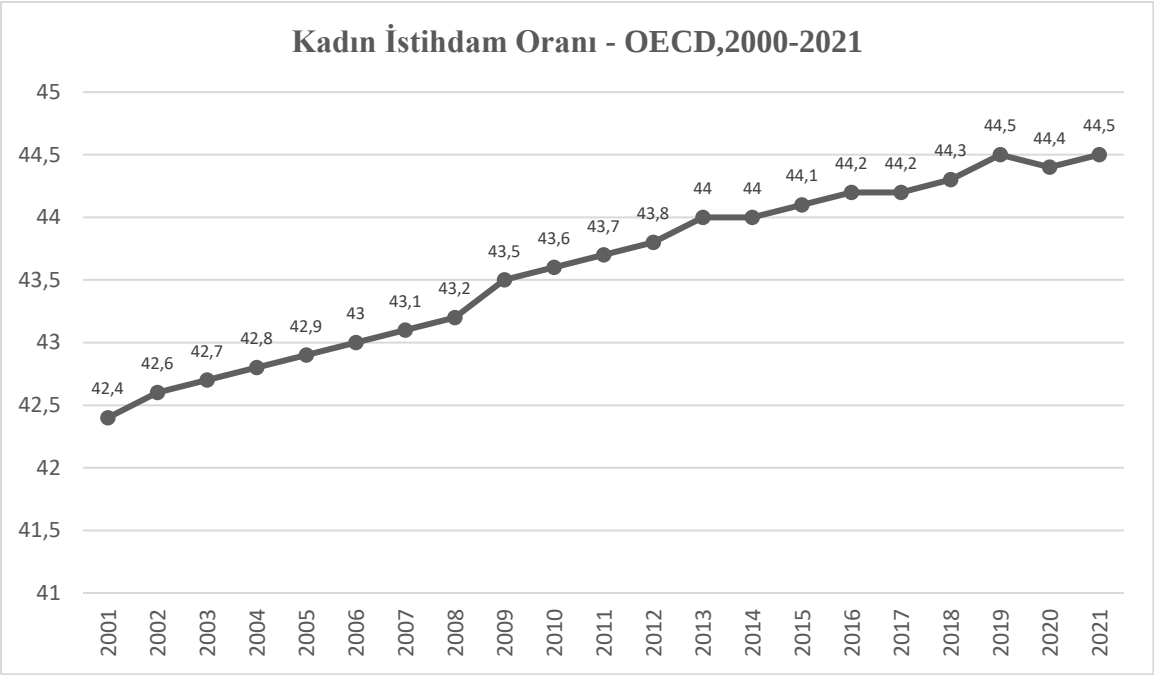
Grafik 14'te görüleceği üzere kadın istihdamının istikrarlı bir şekilde artışının en büyük sebebi olarak ülkelerin kadın istihdamını artırmaya yönelik aile politikaları yürütmeleri olarak görülmektedir.

Grafik 14: Kadın İstihdam Oranı, AB-27, 2000-2022 The World Bank

Kaynak: (Uluslararası Çalışma Örgütü, ILOSTAT veri tabanından alınan veriler kullanılarak türetilmiştir)

Grafik 14'te yer alan veriler incelendiğinde, AB bazlı kadınların istihdam oranları her geçen yıl artış göstermiştir. 2000 yılında kadın istihdam oranı, 43,7 iken 2021 46,3 olarak tespit edilmiştir. 2020 yılında oran 46,4 olarak kaydedilmiştir.

Grafik 15: Kadın İstihdam Oranı, OECD, 2000-2021 (The World Bank)

Kaynak: (Uluslararası Çalışma Örgütü, ILOSTAT veri tabanından alınan veriler kullanılarak türetilmiştir.)

OECD bazlı Grafik 15 incelendiğinde görüleceği üzere, kadın istihdam oranı, 2020 yılı dışında sürekli artış göstermiştir. Düşüşün yaşandığı 2020 yılında oran 44,4 olarak tespit edilmiştir (2019 yılında 44,5). Kadın istihdam oranların da en yüksek artış 2008 yılından 2009 yılına geçerken kaydedilmiştir.

1.4.Aile Politikasının Gelişimi

Aile politikaları, ailelerin hayatlarını nasıl yaşadıkları, nasıl oluştukları ve hatta neyin "aile" olarak kabul edildiği üzerinde uzun süredir devam eden derin bir çalışma alanına sahiptir. Aile politikası, yoksulluğun azaltılması, çocuk sahibi olmanın ekonomik yükünün hafifletilmesi, istihdamın desteklenmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi, erken çocukluk döneminin desteklenmesi ve doğurganlık oranlarının artırılması gibi hedeflere ulaşmak amacıyla oluşturulan kapsamlı bir mevzuat ve politika bütününü içermektedir.

Geleneksel geniş ailenin dönüşümü ile ailenin sağladığı güvenlik ve koruma işlevleri de değişmiştir. Modern çekirdek ailenin günümüz toplumunda baskın aile tipi haline gelmesiyle birlikte devlet mekanizmaları toplumun temel taşı olan aileyi korumaya yönelik kamu politikaları üretmeye

başlamıştır. Böylelikle sosyal güvenlik işlevi aile kurumundan çıkarılarak sosyal devlet mekanizmasının bir işlevi haline gelmiştir. Dolayısıyla devlet, aile politikası ve aile ile ilgili faaliyetlerin korunması ile ilgilenen bir aktör olmuştur. Annelerin korunması, aile politikasında kilit bir rol oynamaktadır ve derin köklere sahiptir. Buradaki temel politika modellerinden biri yeni anneler için gelir ve istihdam koruması olmuştur.

Avrupa'da ve diğer ülkelerde annelik yardımları en eski sosyal güvenlik yardımlarından biridir ve birçok yerde çocuk gelir desteği veya aile gelir desteğinden önce gelir. Son yirmi-otuz yılda, çocuk ve aileyle ilgili çalışma izinlerinin ilk ebeveynlik ve daha sonra babalık izinlerini de kapsayacak şekilde genişletilmesi yönünde kayda değer bir eğilim olmuştur.

Aile politikaları erken dönemlerde aile ile devlet arasında önemli bir bağ olarak ele alınmıştır (Gauthier, 1996). Aile politikası literatürü geçmişte batı merkezliyken, gerçek bir küreselleşme süreci içerisindedir (Nieuwenhuis ve Van Lancker, 2020 :4). Aile politikası sınıflandırması ve aileye fiili kamu desteğinin sağlanması, ülkenin aile politikasını oluştururken bu politikanın oluşturulması, hangi aile biçimlerinin devlet tarafından meşru kabul edildiği ile ilişkilidir (Gavelis, Visockas, 2013: 143).

Aile politikasının ölçütleri, türleri ve hedefleri ancak 20. yüzyılın ikinci yarısında geniş çapta ele alınmaya başlanmıştır. Bu döneme kadar yapılan çeşitli araştırmalarda, ulusal aile politikalarına yapılan harcamaların zaman içinde nasıl güçlü bir şekilde arttığına ve çocuk bakımı hizmetleri, izin planları, istihdama yönelik aile politikaları, evlilik sübvansiyonları ve aile yardımları gibi geleneksel nakit bileşenlerinin nasıl geliştiğine odaklanılmıştır (R. Nieuwenhuis and W. Van Lancker, 2020: 9).

Aile politikasının araçları kadar amaçları da zamana ve ülkelere göre değişiklik göstermektedir. Bazı önemli istisnalar dışında (örneğin, Fransa, 20. yüzyıl başlarına kadar uzanan doğum yanlısı politikaları) doğurganlık, cinsiyete dayalı iş bölümü ve daha yakın zamanda annelerin iş gücüne katılımına ilişkin toplumsal olarak arzu edilen davranışları açıkça desteklemeyi amaçlayan belirli bir politikalar dizisini kapsayan aile politikaları nispeten yenidir (Chiara Saraceno, 2021: 1).

Evlenme, boşanma koşulları, ailenin kabulü, meşru ve gayrimeşru soy bağı arasındaki ayrım, cinsiyet ve nesiller arası yükümlülükler, doğum kontrolü ile kürtaja izin verilip verilmediği ve nasıl izin verildiği gibi konular kanunla düzenlenen konular haline gelmiştir (Chiara Saraceno, 2021 :2).

Aile politikasının hem geniş hem de dar anlamı vardır. Dar anlamda aile politikası, aileye mali yardımın geleneksel unsurları ile tanımlanır. Geniş anlamda ise aile politikası, sosyal hayatın farklı alanlarında ve ekonomik sektörlerde çözülen aile hayatı sorunlarını kapsar (Gavelis, Visockas, 2013: 143). Geniş bir perspektiften bakıldığında aile politikaları, aileler ve aile üyeleri üzerinde doğrudan ve dolaylı etkileri olan araçlardır.

Kamerman ve Kahn (1978) açık ve örtük aile politikaları olmak üzere iki tür aile politikasından söz etmişlerdir. (Gavelis, Visockas, 2013: 143). Aile politikasının hedefine ve uygulama niteliğine göre ailenin gelişimi üzerinde doğrudan etkisi olan açık aile politikası ile aileyi dolaylı olarak etkileyen örtük aile politikası arasında ayrım yapmışlardır.

Açık aile politikaları, doğrudan aileyi hedef alan hükümet eylemlerini ifade etmektedir. Açık politikalara, aile planlaması, ebeveyn izni, aile hukuku, çocuk refahı (çocuk istismarı ve ihmali), çocuk bakımı, anne- çocuk sağlığı, çocuk sahibi olma veya çocuklara bakma şartına bağlı vergi ve transfer programları örnek verilebilir (Yang, Huang, 2020: 3).

Örtük aile politikaları, aileyi hedef almayan ancak nihayetinde aile üzerinde etkisi olan hükümet eylemlerini ifade etmektedir. Örneğin, gelir vergisi politikası, konut politikaları ve sağlık politikalarının unsurları ailelere yönelik olmayabilir; ancak bekar bireyleri veya çocukları olmayan ortak bireyleri farklı şekilde etkileyebilir (Yang, Huang, 2020: 3).

Bahle (2009) ve Daly'den (2010) bir miktar genelleme yaparak Avrupa'yı ele alırsak, devletler, piyasalar ve aileler arasındaki etkileşimin tarihinde iki genel bağlam tanımlanabilir. Bunlardan ilki endüstrileşme ve ulus inşasıdır.

On dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren devlet ve siyasi aktörler, tarımsal üretimden endüstriyel üretim ve ekonomik örgütlenme biçimlerine geçişin yarattığı ihtiyaçlara yanıt vermeye çalışmıştır. Aileye yönelik politikalar açısından temel hedef, çalışan erkeğin ve ailesinin desteklenmesidir. Ailenin kılavuz figürü ekmek parası kazanan erkek öne çıkmış, erken dönem aile politikaları da aile gelirini bu figür üzerinden tanımlamıştır.

Devlet, bu dönemde ekmek parası kazanan erkeğin "bakmakla yükümlü olduğu kişiler" için sübvansiyonlar sağlamıştır. 1970'lerde başlayan ikinci dönem ise, hizmet ekonomisinin genişlemesi ve diğer faktörlerle bağlantılı olarak kadınların iş gücü piyasasına büyük ölçekli katılım göstermesiyle şekillenmiştir (Crouch, 1999).

1970'li yıllardan itibaren aile yapısı ve dinamiklerinde meydana gelen demografik dönüşümler yaşanmıştır. Bu dönemde, sanayileşmiş ülkelerde ulusal bütçelerin daraltılması ve uluslararası ekonomik sisteme entegrasyon süreci, aile yapıları üzerinde yapısal baskılar oluşturmuştur. Ulusal ekonomilerin bütünleşme süreci gibi faktörler de bu yapısal zorlukları derinleştirerek aile politikalarına olan ihtiyacı kayda değer bir biçimde artırmıştır. (A Cross-National Comparison of Family Policy, 2008: 7)

Toplumsal cinsiyet politikaları çerçevesinde, anne bakımına ve mali desteğe odaklanan uygulamaların yerini, ailelere yönelik daha kapsamlı hizmetler almış; erken çocukluk eğitimi ve bakımına ilişkin devlet

ilgisinin hızla arttığı bir döneme geçilmiştir. Bu süreçte sosyal sınıf politikalarını şekillendiren önemli bir unsur olarak devlet müdahalesi öne çıkmıştır.

Aile politikalarının gelişimi yavaş ve uzun bir zaman diliminde gerçekleşmiştir. Devletin ailelere yönelik sorumluluğunun sosyal politikanın diğer alanlarına göre daha geç geliştiği genel olarak kabul edilmektedir (Gauthier, 1996). Erken dönem aile politikaları, çocuklu ailelere ücret sübvansiyonları ya da çocuklar için nakit ödenekler yoluyla mali yardım sunan politikaları içermektedir.

Aile politikalarının oluşturulmasında etkili olan etkenleri şu şekilde sıralayabiliriz (Güvendi, 2018:3):

i- Kurumsal etkenler: Ailenin bir kurum olarak yapısal bütünlüğünün korunması ve güçlendirilmesi,

ii- Demografik etkenler: Evlilik yaşı, boşanma, oranları, dağılmış aile sayısındaki artış gibi demografik değişkenlerin dikkate alınması,

iii- İktisadi etkenler: Çocuk bakım hizmetlerinin geliştirilerek istihdama uyumlu hale getirilmesi,

iv- Sosyo-politik etkenler: Ailelerin üstlendiği sorumluluk ve harcamaların azaltılmasına yönelik düzenlemelerin yapılması

v- Toplumsal cinsiyet eşitliği: Aile içerisinde cinsiyet temelli rol dağılımının eşitlik temelinde yeniden yapılandırılması; özellikle kadınların ekonomik ve sosyal açıdan dezavantajlı konumlarının giderilmesi,

vi- Çocukların refahı: Çocukların temel ihtiyaçlarına yönelik yasal ve kurumsal güvence ve mali teşviklerin sağlanması.

Bununla birlikte, son 20 yılda ekonomik ve ailevi değişimler politika değişiminin ana itici güçleri haline gelmiştir. Zaman içinde politikada yeni vurgular ve yeni gerekçeler görülmüştür. Uygulanmakta olan reformlarda önemli farklılıklar olsa da bir dizi ortak eğilim tespit etmek mümkündür (Daly,2015:803).

1. Tipik aile politikası yelpazesini oluşturan vergi indirimleri, hizmetler, izinler ve istihdama dayalı tedbirlerin yanı sıra nakit yardımları ile daha çeşitli aile desteklerine doğru bir hareket söz konusudur. Dolayısıyla aile politikası sadece daha aktif hale gelmekle kalmayıp aynı zamanda daha çeşitli hale gelmektedir. Aile politikasının alanı genişlemekte ve derinleşmektedir. Ailelere hizmet sağlayanlar açısından da bir çeşitlenme söz konusudur; özel sektörün rolü artmakta ve kamu makamlarının hizmet sağlayıcı olarak rolü azalmaktadır (Daly,2015:803).

2. Ayrıca, çocuk haklarına ve çocukların erken eğitimi, gelişimi ve refahına yönelik daha büyük bir kaygıya doğru belirgin bir hareket bulunmaktadır. Çocuklar ve çocuklukla ilgili genel kaygılar, hem

çocukların eğitim ve refah hizmetlerine erişiminin artmasına hem de çocuklar için sosyal ve siyasi hakların tanınmasına yol açmıştır. Kayda değer bir gelişme de çocukların erken gelişimine yönelik aile politikası hizmetlerinin büyümesi ve bazı durumlarda yoğunlaşması ve çocuklar arasında yoksulluk ve dezavantajla mücadele tedbirlerine daha fazla odaklanılması olmuştur (Daly,2015:803).

3. Belirgin bir diğer eğilim de devlet desteğinin ebeveynlik ve çocuk yetiştirme konularına daha fazla odaklanmasıdır. Günümüzde hukuk ve politika, evlilik ilişkilerinden ziyade ebeveynlik veya biyolojik sorumlulukları vurgulama eğilimindedir. Özellikle babaların mali ve bakım yükümlülüklerine odaklanılmaktadır. Ayrıca, evliliğin vergi ayrıcalığından ve evli olmayan çiftlere çocuklarla ilgili olarak evli çiftlerinkine benzer haklar ve sorumluluklar verme eğiliminden de uzaklaşma söz konusudur (Daly,2015:804).

Aile politikalarında yaşanan değişimlerin, arkasında sosyal yatırım yaklaşımı bulunmaktadır. Jane Jenson (2004) ve Ruth Lister (2006) gibi akademisyenler, farklı tanımlayıcı vurgulara sahip olsalar da çocuklara ve çocuk yetiştirmeye odaklanmanın Avrupa'daki yeni refah paradigmasının merkezinde yer aldığını varsaymışlardır. Bu yeni refah mimarisi, çocuklara ve iş gücünün yeniden üretimine odaklanmakta, sosyal harcamaların en çok 'sermaye' birikimine yol açtığını düşünülmektedir.

Bu bağlamda sosyal yatırım yaklaşımı, çocukları ve ebeveynliği sadece özel hayatın bir parçası olarak değil, gelecekteki ekonomik büyümenin ve toplumsal kalkınmanın anahtarı olarak görür. Bu yaklaşım doğrultusunda çocuklara yapılan harcamalar insan sermayesinin güçlendirilmesi amacıyla bir yatırım olarak görülmekte ve kamu politikaları bu amaç etrafında şekillendirilmektedir.

Bu durum, gelecekteki iş-aile uzlaşması, üzerinde çalışılmış bir paradigmadan ziyade bir politika hedefi olan ikinci bir mantıktır. Genel amaç, iş ile aile yaşamını dengelemek ya da 'uzlaştırmaktır' ((Daly,2015:804).

Aile politikalarının kapsamı, içeriği ve düzenlenmesi ülkeden ülkeye önemli farklılıklar göstermektedir. Bunun birkaç nedeni vardır: ilk olarak, aile politikaları farklı tarihsel miraslar ve tarihsel geleneklerden ortaya çıkmış olup, birçok ülkede dağınık bir biçimde gelişim göstermiştir (Yang, Huang, 2020: 4). Aile politikaları, diğer refah devleti politikalarının gelişimi ve yönelimi ile tutarlı olmayabilmekte, zaman bu politikalarla çelişen ya da onları dengelemeye çalışan uygulamalar dönüşebilmektedir.

İkinci olarak, aile politikaları, devletin belirlediği sosyal politika hedeflerinin bir uzantısını temsil etmektedir. Belirli aile politikası tedbirlerinin uygulanmasının birincil amacı her zaman çocuk doğurma ve çocuk yetiştirme ile bağlantılı olmamıştır. İşsizlik ve yoksulluğun azaltılması, nüfus azalmasına karşı doğurganlığın teşvik edilmesi, iş gücü açığının kapatılması, sosyal harcamaların azaltılması ya da cinsiyet ilişkilerinin dönüştürülmesi gibi amaçlar, aile politikalarına yön veren başlıca hedefler arasında

yer almaktadır. Sonuç olarak aile politikaları sadece demografik değil, ekonomik ve sosyo-politik amaçlarla da şekillenmektedir.

Özetle, aile politikalarının tutarsız ve hatta farklı hedefleri olabilir (Yang, Huang, 2020 :4). Tüm bunlar önemli bir sonuca yol açmakta olup aile politikasını karmaşık ve tartışmalı bir politika alanına dönüştürmektedir.

1.4.1. Aile Politikasının Amaçları

Aile politikası, aileyi etkileyen tüm sosyal düzenlemeleri kapsayan bir kavramdır. Bu düzenlemeler arasında konut, eğitim, sağlık, annenin çalışma saatleri ve istihdamı gibi çeşitli unsurlar yer almaktadır. Aile politikaları, genel olarak ailenin işlevlerini yerine getirmesini kolaylaştırmak amacıyla geliştirilmektedir.

Ooms'a (1990) göre aile politikası, ailenin dört temel işlevini kapsamaktadır. Bunlardan ilki; evlilik, boşanma, çocuk sahibi olma ve evlat edinme gibi aile oluşum süreçlerine ilişkindir. İkinci işlev, aile üyelerinin temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik ekonomik destek sağlamaktır. Üçüncü olarak, çocukların yetiştirilmesi ve sonraki nesillerin sosyalleştirilmesi hedeflenmektedir. Dördüncü işlev ise; engelli, hasta veya yaşlı bireylerin bakımının temini gibi durumlarda aile politikalarına duyulan gereksinimi ortaya koymaktadır.

Wynn (1972), aileye doğan her yeni bireyin, ailenin yaşam standartlarını düşürebileceğini ve bunun da çocuğun yaşam koşullarını etkileyerek uzun vadeli sosyal sonuçlar doğurabileceğini ifade etmiştir. Bu bağlamda aile politikalarının ekonomik maliyetleri ile sosyal ve politik sonuçlarının birlikte değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Aileye yönelik sosyal politikaların oluşturulmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Kaufmann'a (2002) göre, aile politikalarının önemi bazı temel gerekçelere dayanmaktadır. Doğurganlık oranlarını kontrol altına almak ve demografik yapıyı düzenlemek gibi hususlar, devletin müdahalesini zorunlu kılan başlıca nedenler arasında yer almaktadır.

Bu doğrultuda devletin politikadaki amacı, ülkenin toplumsal ve ekonomik yapısına göre değişkenlik gösterebilir. Örneğin, ev kadınlarını veya çalışan kadınları desteklemeye yönelik uygulamalar, doğum kontrolünü veya kürtajı yasaklama ya da serbest bırakma gibi politikalar bu çerçevede değerlendirilebilir. Nitekim Çin ve Hindistan gibi nüfusu yüksek ülkelerde, kürtajın zorunlu hâle getirilmesi gibi uygulamalar zaman zaman hayata geçirilebilmektedir (Saraceno, 2011: 2).

Bogenschneider ve Corbett (2010, s. 789), ailenin dört önemli işlevini dikkate alarak, ailenin politika geliştirme sürecinde merkezi bir unsur olarak ele alınması gerektiğini ifade etmişlerdir. Üretken bireylerin yetiştirilmesi, bakım hizmetlerinin sağlanması, toplumsal hedeflere ulaşılması, verimli

yatırımların gerçekleştirilmesi, çocuk ile gençlerin olumlu gelişiminin desteklenmesi için aile politikaları gereklidir.

Aile politikasına olan bakış açısı, araştırma gelenekleri ve politika müdahalelerinin ana muhatabı olarak kabul edilenler arasında farklılık göstermektedir. Aile refahı araştırma geleneği olarak adlandırdığımız ilk gelenek, aileye sosyal bir kurum olarak odaklanır ve genellikle "toplumda ailenin öneminin" kabul edilmesi görüşü ile beslenir (Kamerman & Kahn, 1978, 1). Aile politikaları, ailenin kendi işlevlerini gerçekleştirmesine izin veren "aileye ve aile için" sunulan devlet müdahalesi olarak görülür. Bu gelenekteki araştırmalar, aile politikasının amaçlarının yanı sıra müdahale biçimlerindeki çeşitliliği de kabul etmektedir (Zagel ve Lohmann 2020: 122).

Aile politikalarına ait altı ana amaçtan söz edilebilir;

1. Aile politikalarının temel hedefi özellikle düşük gelirli ailelerde, yoksulluğun azaltılması ve gelirin korunmasıdır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle çocuğu olan düşük gelirli ailelere özel yardımlar tahsis edilmektedir (Maître, Nolan ve Whelan 2005; Ritakallio ve Bradshaw 2006). Yapılan yardımların kapsamı, gelir seviyesinin tespiti, aile büyüklüğüne göre artan yardımların sağlanmasına yönelik dizayn edilen politikaları içermektedir. Aile büyüklüğü ile artan konut yardımları, yoksulluğun azaltılması için önemli birer araçtır (Bradshaw ve Mayhew 2006; Fagnani ve Math 2008).
2. Çocukların ekonomik maliyeti için ailelere sağlanan nakit yardımlar ve/veya mali transferler çocuklu ailelerle çocuksuz aileler arasındaki yaşam standartlarındaki farkı kapatmayı amaçlamaktadır. Düşük gelirli ailelerle sınırlı olmadıkları için genel gelir eşitsizliğini azaltamayabilirler. Gerçekten de hane geliri ne olursa olsun, geniş aileler için dikkate değer derecede cömert olabilirler. Bu yardımlar, çocuklar büyüdükçe hane bütçesi üzerinde artan bir etkiyle potansiyel olarak çocukluk dönemi boyunca devam edebilmektedir (Thévenon 2011).
3. İstihdamın teşvik edilmesi bir diğer amaçtır. Son yıllardaki aile politikaları, kadınların iş gücüne katılımındaki artışı sürdürmek için, özellikle kadınlar için iş ve aile yaşamını kolaylaştırmayı hedeflemiştir (Esping-Andersen 1999; OECD 2002–2007). Kadınların istihdama teşvik edilmesinin sebebi, daha yüksek bir katılım oranının refah devletinin ekonomik ve finansal sürdürülebilirliğine katkıda bulunmasından kaynaklanmaktadır. Nitelikli kadınların istihdamındaki artışın da üretkenlik sağladığı ve ekonomik büyümeyi desteklediği varsayılmaktadır (Esping-Andersen 2009; Luci 2009).

   Ülkeler kadın istihdamının teşvik edilmesine yönelik tipik olarak üç politikadan yararlanılmaktadır. Bunlar garantili gelir ve istihdam güvenliği, çocuğun doğumundan sonra

ebeveyn izni hakkı; küçük çocukları olan ebeveynlerin çalışma saatlerine göre uyarlanmış çocuk bakım hizmetleri; çalışmak için teşvikler içeren vergi ve sosyal yardım sistemleridir.

4. Cinsiyet eşitliğini sağlamak amacıyla yapılan politikalar, çocuk bakımı da dahil olmak üzere hem ücretli hem de ücretsiz işlerin ortaklaşa yürütülmesini teşvik edebilir ve bu yolla cinsiyetler arası iş yükü paylaşımını destekleyebilir (Lewis 1992, 2006; Bettio ve Plantenga 2004; Hantrais 2007). Bu politikalarla iş ve aile yaşamının dengelenmesi hedeflenmektedir (OECD, 2007). Dolayısıyla ülkeler, çocuk bakım işini "aileden ayırma" ve hatta "cinsiyetten arındırma" hedefi doğrultusunda farklılaşan aile politikası modelleri geliştirmişlerdir. (Gauthier & Koops, 2018 ; Kang & Meyers , 2018 ; Saxonberg, 2013**).**

5. Çocuk gelişimini teşvik etmek ve çocuk refahını artırmak da aile politikalarının önemli amaçları arasında yer alır. Bazı OECD ülkeleri bu hedefi temel alarak etkili aile politikaları oluşturmuşlardır (Gornick ve Meyers 2006; OECD 2009b).

   Çocukluk döneminde yer alan bireyler için genellikle iki unsurun faydalı olduğu düşünülmektedir. Bunlardan ilki ebeveynlerin çocuklarına bakmak ve onları eğitmek için harcadıkları zamandır. Diğer fayda ise çocukların örgün bakımı ve okul öncesi eğitime kaydolmalarıdır (Kamerman ve diğerleri. 2003; Heckman ve Masterov 2007).

   Bunun dışında her iki ebeveynin de çalışıyor olması, yoksulluğu azaltarak çocukların iyiliği ve gelişimi için fayda sağlamaktadır (Whiteford ve Adema 2007; Esping-Andersen 2009).

6. Doğum oranlarını yükseltmek diğer bir aile politikası amacıdır. 20. yüzyılın başlarında şekillenmeye başlayan nüfus politikaları başlangıçta aile politikaları çerçevesinde değerlendirilmiş; bu politikalarının temel amacı ise nüfusun artışını teşvik etmek ve düşen doğum oranlarını yükseltmek olmuştur (Giele, 1979: 275).

   Doğurganlık oranının düşük seviyelerde devam etmesi ve bu sebeple nüfusun yaşlanmasının ekonomik büyüme ve refah devletinin sürdürülebilirliği üzerindeki sonuçlarının olumsuz olması çoğu ülke için bir endişe kaynağıdır. Doğurganlığı artırmak olumlu bir potansiyel yan ürün olarak görülmesine rağmen, nadiren aile politikalarının açık bir hedefi olmuştur. Bununla birlikte, en azından Avrupa'da daha yüksek doğurganlık ihtiyacına yönelik bir farkındalık mevcuttur.

Bu altı politika hedefi arasındaki öncelik, ülkeden ülkeye ve zamana göre farklılık göstermektedir. Bu durum uygulanan politika önlemlerini birbirinden farklı olarak şekillendirmektedir. Ortaya çıkan politikalar, yalnızca belirli araçların tasarımı açısından değil aynı zamanda insanların iş ve aileyle ilgili kararları açısından da çeşitlilik ve farklılık göstermektedir. Bu çeşitlilik, sağlanan nakit yardımlar, ayni

destek ve esnek çalışma süresi düzenlemelerinin de bulunduğu karma bir yapıya yansır (Gornick, Meyers ve Ross 1997; De Hénau, Meulders ve O'Dorchai 2006; OECD 2002–2007). Bu hedeflerin hepsi aynı işleve sahip değildir. Bazıları ailelere "kaynak" sağlamayı amaçlarken bazıları aile davranışını "düzenlemeyi" amaçlamaktadır.

Bir ülkenin aile politikası, aynı ülkenin demografik, ekonomik, sosyal politika, istihdam ve eğitim göstergeleri temelinde oluşturulan etkenlerle önemli ölçüde örtüşmektedir. Toplumlar aile politikalarını büyük ölçüde ülkelerindeki finansal kaynaklara göre oluştururlar. Bunun bir istisnası olarak, bazı ülkeler kamu desteğini, yalnızca gelir testi sonuçlarına göre yoksul aileler ile sınırlandırmaktadır. Bununla birlikte evde ve iş gücünde cinsiyet eşitliği konularına daha az dikkat etmektedirler.

Aile politikaları "iş gücü piyasası" rejimine dayanan ülkeler de aile politikalarının uygulanması en yüksek doğurganlık oranları ile sonuçlanmıştır. Buna karşılık, "evde bakım" rejimini benimseyen ülkeler ise gelir transferlerini ve vatandaşlıklarına sağlanan sosyal yardımları azaltmış ve bunun sonucunu olarak çok düşük doğurganlıkla oranlarıyla karşılaşmıştır (Kontula ve Söderling 2008). Kontula ve Söderling (2008) bu durumun özellikle sosyal yardımların kısıtlandığı ülkelerde nüfusun azalmasına yol açabileceğini belirtmiştir.

Aile politikaları çoğunlukla ulusal ve tarihsel bağlamlarına göre değişebilen üç araçtan yararlanır. Bunlar; mali teşvikler, ailelere yönelik hizmetler ve izinlerdir. Mali yardımlar, çocukların ebeveynlerine olan doğrudan ve dolaylı maliyetlerini (fırsat maliyetleri) azaltmayı amaçlamaktadır. Bu yardımlar çeşitli şekillerde (örneğin, vergi kesintileri veya nakit transferleri) şeklinde ve/veya dezavantajlı aileleri hedef alınarak ve/veya belirli bir amaca yönelik olabilir (Panico, Kitzmann, 2020: 5). Bu araçlar, ülkelerin aile politikalarını şekillendirirken ekonomik ve sosyal ihtiyaçları göre farklılık gösterebilir.

Aile politikaları nadiren tek bir araca dayanır ancak genellikle belirli bir bağlamda yerleşik, belirli hedefler peşinde koşan bir dizi önlemden oluşur. Bir politika aracının amacına ulaşıp ulaşmadığı, bağlamına göre değişebilir. Örneğin, nakit yardımların doğurganlık üzerindeki etkileri, yüksek yaşam maliyetleri ve çocuk bakım hizmetlerinin pahalı olması gibi etkenler nedeniyle, Güney Avrupa ülkelerinde (özellikle bu gruba dahil olan ülkelerde) aile politikalarının etkileri, Kuzey Avrupa ülkelerine kıyasla daha belirgindir (Panico, Kitzmann, 2020: 8). Bu durum, aile politikalarının etkilerinin ülkeler arasındaki yapısal farklılıklarla doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Kalkınma modeli ne olursa olsun, tüm ülkelerde aile politikalarının temel işlevi, iş ve aile yaşamı arasındaki denge kurmak, yoksulluğu azaltmak, doğurganlık oranlarını iyileştirmek ve toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmektir.

Aile politikaları, toplumun değişen yapısal ve demografik ihtiyaçlarına yanıt vermek üzere farklı hedefler arasında denge kurmayı amaçlayan çok katmanlı müdahale alanlarıdır. Bu yapı, aile

politikasının yalnızca tek bir sektöre değil, sosyal yardım, eğitim, istihdam ve toplumsal cinsiyet eşitliği gibi kesişen alanlara temas ettiğini gösterir. Aile politikasını anlamak, bu nedenle tek boyutlu bir çerçeveden değil, çok boyutlu bir perspektiften yaklaşmayı gerektirir. Etkinliğin değerlendirilebilmesi için göstergelere dayalı, sürdürülebilirlik odaklı ve disiplinler arası ölçüm araçlarına ihtiyaç duyulur (Yang, Huang, 2020 :3).

1.4.2. Aile Politikasına Farklı Yaklaşımlar

Aile politikası, genellikle toplumsal ihtiyaçları karşılamak ya da sorunları çözmek amacıyla ortaya çıksa da ideolojik ve normatif yaklaşımlardan etkilenir; bu nedenle çoğu zaman belirli bir devlet yapısına, piyasa ilişkilerine, yönetim biçimine ve toplumsal düzene bağlı olarak şekillenir. Aileye yönelik belirli temel motivasyonların gücü ve ulusal felsefi yönelimlerin çeşitliliği, tarihsel olarak Avrupa'da bir dizi farklı aile-devlet-piyasa ilişkileri modeline yol açmıştır (Daly, 2010; Hantrais, 2004).

Almanya ve Avusturya tarafından örneklenen ilk yaklaşım, bir kurum olarak ailenin yüksek sosyal değere sahip olması neticesinde siyasi eylem için meşru bir temel oluşturduğu bir bağlamda geliştirilmiştir.

Bu yaklaşımda sosyal politika, aileyi temel bir istikrar kaynağı olarak idealize etmiş ve güçlendirmiştir. Ailenin geçimini sağlayan erkek ve ev kadını aile modeline yönelik güçlü bir tercih söz konusuydu. Evde anne uygun ahlaki düzeni sembolize etmektedir. Bu durum, küçük çocuklara evde bakılması gerektiğine dair yaygın inançla birlikte, cinsiyete dayalı güçlü bir iş bölümü yaratmıştır. Bununla birlikte, çocuk yetiştirme yükünün ve çocukların maliyetinin toplum tarafından paylaşılmasıyla ailelerin mali olarak desteklenmesi gerektiği yaygın bir inançtı ve giderek gerilemiştir.

İkinci yaklaşım ise, devlet politikalarının amacının hem erkek hem de kadın ebeveynlerin istihdamını desteklemek olduğu ve bunu yapabilmek için de ailelerin yüksek kaliteli çocuk bakımı ve diğer hizmetlere erişiminin gerekli olduğu eşitlikçi modeldir. İskandinav ülkelerinde görülen bu model, kolektif ya da ayrı bir kurum olarak güçlü bir aile kavramıyla değil, çok daha bireyci bir yaklaşımı yansıtmaktadır (Ellingsaeter ve Leira, 2006). Kadınların çalışan olarak rolü ve kimliği, devlet ve piyasa kurumlarında bireysel bağımsızlık ve özerklik ilkesi olarak yer almaktadır.

Bir yandan kadınların işçi olmaları sağlanırken, diğer yandan devlet çocukların bakımını az ya da çok üstlenmiştir. Aile üyeliği duygusal istikrar ve kimlik kaynağı olabilir, ancak ayrıcalıklı bir sosyal birim olarak aile, Avrupa'nın diğer bölgelerine kıyasla çok daha az desteklenmiştir. Sonuç olarak, bu tür bir refah devleti modeli, diğer ülkelerde devletin ulaşamayacağı şeyleri kamuya duyurma eğiliminde olmuştur. Ailelere yönelik hizmet sunumu yaygındı ve çocuklar geniş sosyal haklara kavuşmuştu.

Son olarak, Birleşik Krallık (Avustralya ve Kanada gibi diğer liberal ülkeler) gibi, genel aile desteği yerine politikanın esas olarak yoksullukla mücadele ve ekonomik işleyiş yöneliminden yararlandığı ülkeler vardır. Bu ülkelerde yoksulluk ve aile içi işlev bozukluğu gibi sosyal hastalıkları önlemek veya yönetmek dışında devletin aileye müdahalesi meşruiyetten uzak olmuştur. Bu kültürlerin bireyciliği ve hem bireylerin hem de ailelerin mali bağımsızlığına ve kendi kendine yeterliliğine verilen değer, genel aile desteği amaçları için devlet müdahalesini reddetme eğilimi göstermiştir. Bu da aile politikasının görece az gelişmiş olmasına neden olmuştur (O'Connor vd., 1999).

1.4.3. Aile Politikası Harcamaları

Aile yapılarının giderek çeşitlendiği toplumlarda, evrensel aile politikaları uygulamalarıyla birlikte, ailelerin benzersizliğini ele almak önemlidir. Kanıtlar, çocuklu tüm ailelerin çocuk gelir desteği, ücretli ebeveyn iznini içeren aile politikalarından yararlandığına ve bu faydaların tek ebeveynleri de kapsayacak şekilde genişletildiğine dair açıktır. Çocuk gelir desteği ve özellikle aile yardımları için sonuçlar oldukça açıktır.

Aile yardımları, aslında tüm aileler ve özellikle tek ebeveynli aileler için yoksulluğu azalttığına dair kanıtlar güçlüdür (Laurie C. Maldonado ve Rense Nieuwenhuis, 2020: 323). Aile yardımları, tek ebeveynli aileler için yüksek miktarda olduğu için daha etkilidir. Ayrıca, ölçek ekonomileri nedeniyle, iki ebeveynli ailelerle aynı miktarda yardım almak bile tek ebeveynli ailelere daha fazla fayda sağlamaktadır (Laurie C. Maldonado and Rense Nieuwenhuis, 2020: 323).

Sosyal koruma yardımları, haneleri ve bireyleri bir veya daha fazla sosyal risk veya ihtiyacın yükünden kurtarmak için yapılan nakdi veya ayni transferlerdir. Aile yardımlarına yapılan kamu harcamaları, yalnızca ailelere ve çocuklara yönelik mali desteği içerir. Sağlık ve barınma gibi diğer sosyal politika alanlarında kaydedilen harcamalar da ailelere yardımcı olabilmektedir. Genel olarak, aileye yapılan kamu harcamaları üç türde sınıflandırılabilir:

1. Çocuklu ailelere sağlanan nakit transferleri, bazen gelir testine tabidir ve bazı ülkelerde ödeme düzeyleri aile yapısına göre değişmektedir. Çocukların yaşı veya sayısı, ebeveyn izni dönemlerinde kamu gelir desteği ödemeleri ve bazı ülkelerde tek ebeveynli aileler için nakit transferi sağlanmasında önemli kriterleri oluşturmaktadır.

2. Çocuklu aileler için yapılan kamu harcamaları; çocuk bakımı ve erken çocukluk eğitimi sunan tesislerin doğrudan finansmanını, ebeveynlere yönelik tahsisli ödemeler yoluyla sağlanan sübvansiyonlar, kamu destekli çocuk bakım hizmetleri, gençlere yönelik yardımlar ve konut tesislerine yapılan kamu harcamalarını ve merkezler de dahil olmak üzere aile hizmetlerine yapılan kamu

harcamalarını kapsamaktadır. İhtiyaç sahibi aileler için temel tesisler ve evde sunulan yardım hizmetleri örnek olarak verilebilir.

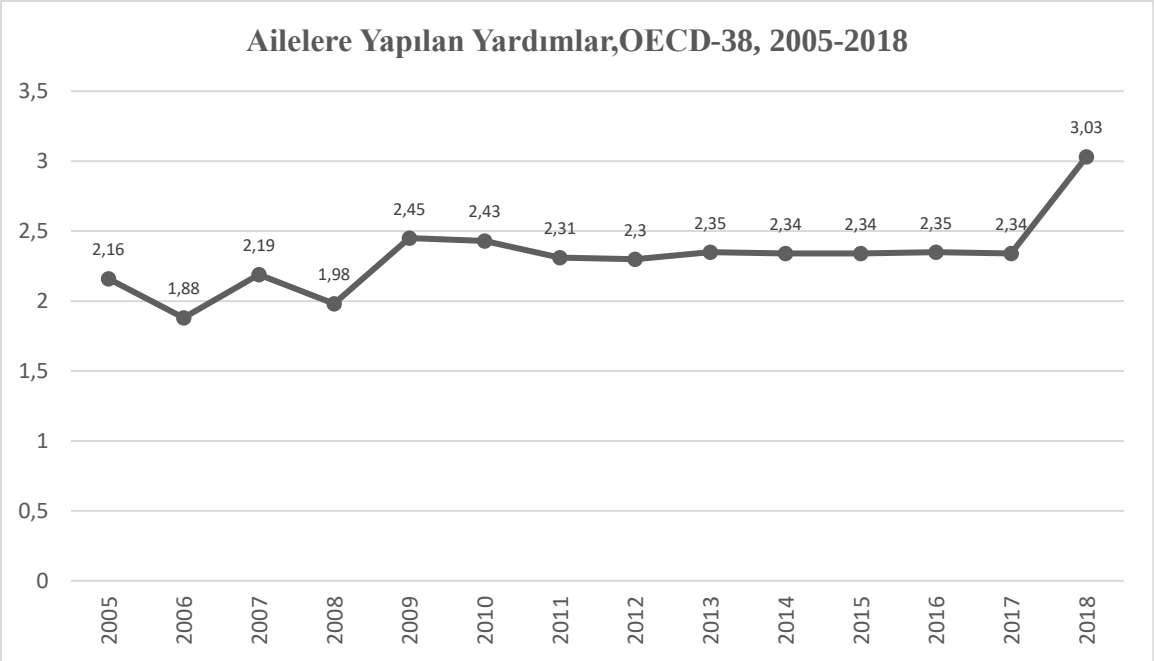
3. Ailelere vergi sistemi aracılığıyla vergi muafiyetlerinin sağlanması: gelir vergisi matrahına dahil edilmeyen çocuk yardımları bu kapsama girer: Örneğin ebeveynlere ödenen belirli çocuk yardımları vergilendirilebilir gelirden muaf tutulur. Bununla birlikte çocuk vergi indirimleri (brüt gelirden düşülen ve vergiye tabi gelire dahil edilmeyen çocuklar için tutarlar) vergi muafiyeti yoluyla aileye sağlanan mali desteklerdir.

OECD ülkelerinde, çocuklu ailelere sağlanan mail destek çoğunlukla aile büyüklüğüne göre vergilendirilebilir gelir düzeyini azaltmaya yönelik olarak tasarlanmıştır. Örneğin: Belçika, Almanya, Fransa, İrlanda, Portekiz ve İsviçre gibi ülkelerde çocuklu ailelere verilen destek vergi indirimine dahil edilmiştir. Bu sistemde aile büyüklüğü arttıkça, vergilendirilebilir gelir o kadar düşük olmaktadır. Sonuç olarak ailelerin mali yükü azaltılarak ekonomik refahlarını da artış sağlanmaktadır.

Çocuklara yönelik mali teşvikler, vergi sisteminden sapma oluşturmasa bile sosyal içerikli destekler kapsamında değerlendirilmektedir. Buna karşılık, evli çiftlere yönelik mali düzenlemeler, tüm OECD ülkelerinde aynı şekilde sosyal politika aracı olarak kabul edilmemektedir. Belçika, Fransa, Almanya ve Japonya örneklerinde olduğu gibi, evli bireylere tanınan vergi avantajları, doğrudan toplumsal bir amaca hizmet eden mekanizmalar olarak yorumlanmamaktadır. Vergi indirimi, bu ülkelerde daha çok gelir düzenlemesi aracı olarak konumlandırılmakta; sosyal politika kapsamında ele alınmamaktadır.

Ailelere yapılan yardımlar kapsamında, çocuklara yapılan mali yardımlar hesaplamalara dahil edilerek, evlilik temelli vergi indirimleri, mali yardımlar toplumsal bir amaca hizmet etmediği için bu kapsam dışında tutulmaktadır.

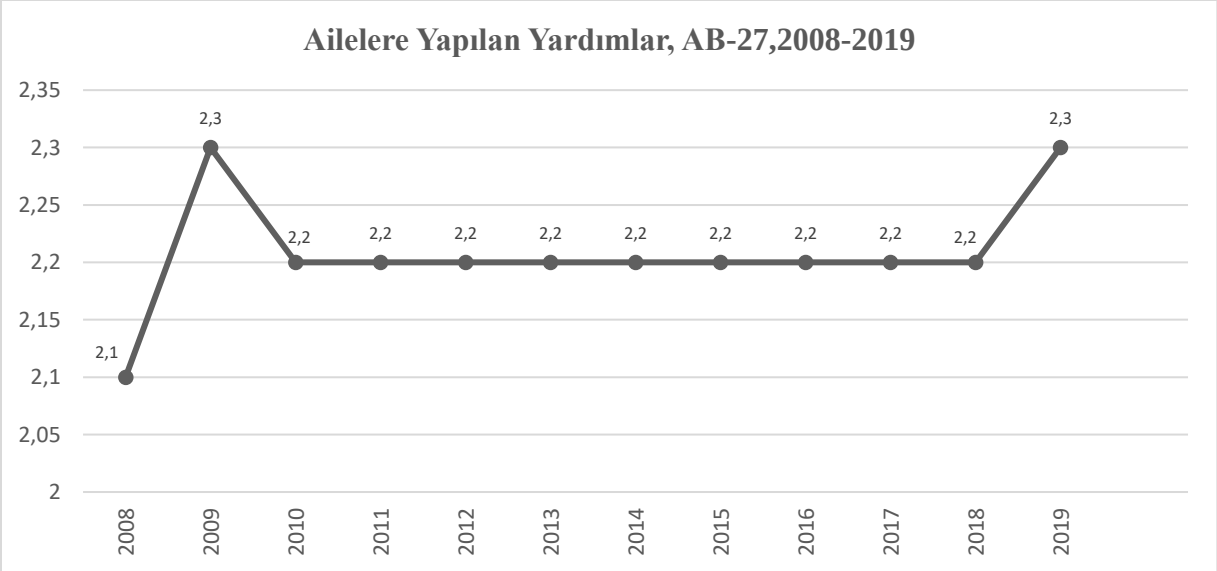
Ailelere yapılan yardımların OECD ve AB bazlı Grafikler aşağıda verilmiştir.

Grafik 16: Ailelere Yapılan Yardımlar, OECD, 2005-2018

Kaynak: (OECD, 2018)

Grafik 16'da OECD ülkelerinin 2005 ve 2018 yılları arasındaki aile ve çocuklara yapılan yardımlarının GSYH oranlamasına yer verilmiştir. Grafiğe göre 2005 yılında 2,16 olan oran 2006 yılında grafiğin kapsadığı yıllardaki en düşük orana (1,88) gerilemiş sonrasında 2007 yılında 2,19 oranında bir artış kaydedilmiştir. 2009 yılında oran 2,45'e yükselmiş,2010 yılında yaşanan küçük bir düşüş sonrasında (2,43) 2011-2017 yılları arasında oran 2,3 ve 2,35 oranlarında bir istikrar göstermiş 2018 yılında ise grafiğin kapsadığı yıllarda görülen en yüksek oran (3,03) olarak kaydedilmiştir.

Grafik 17: Ailelere Yapılan Yardımlar, AB-27, 2008-2019

Kaynak: (Eurostat, 2019)

AB-27 ülkelerinin ailelere yapılan yardımları Grafik 17 kaynak alınarak incelendiğinde 2008 yılında 2,1 olan oran 2009 yılında 2,3 olarak belirtilmiş, 2010-2019 yılları arasında ise oranda bir değişim yaşanmamış (2,2 ile) ve 2019 yılında tekrar 2,3 oranında küçük bir artış kaydedilmiştir.

Buna karşılık, en düşük paylar Hırvatistan (%5), Romanya (%7) ve Finlandiya'da (%8) kaydedilirken, Yunanistan, Slovakya, Malta, Polonya, İspanya ve Slovenya'nın tümü %9 olarak kaydedilmiştir. (Eurostat, 2020).

Gelir testi ile yapılan yardımların bireylerin iş gücüne katılımı üzerinde önemli ve potansiyel olarak caydırıcı etkiler yaratabileceği literatürde sıkça tartışılmaktadır. Bu bağlamda bekar anneler ve hane reis olan kadınlar üzerinde yapılan çalışmalar çelişki sonuçlar ortaya koymaktadır. Örneğin, İngiliz verilerine dayanarak, Ermisch ve Wright (1991), daha yüksek refah yardımlarının bekar anneler için tam zamanlı istihdamdan çıkışları artırdığı ve girişleri azalttığı sonucuna varmıştır (Gauthier, 2001: 15). Benzer şekilde, Blank (1985), Amerikan verilerine dayanarak, daha yüksek refah yardımlarının, hane reisi olan annelerin iş gücüne katılımını azalttığı sonucuna varmıştır (Gauthier, 2001: 15).

Bununla birlikte sağlanan diğer fayda türlerine ilişkin sonuçlar oldukça karışıktır. Bazı araştırmalara göre, doğum izni süreleri, çocuk bakım sübvansiyonları annelerin iş gücüne katılımını teşvik ettiğini öne sürerken, bazı araştırmacılar da önemli bir etki olmadığını ileri sürmektedirler. Klerman ve Leibowitz (1999), ABD'de doğum izni mevzuatının annelerin iş sürekliliğini etkilemediğini, Gustafsson ve Stafford (1992), kamu çocuk bakımı sağlanmasının okul öncesi çağındaki annelerin iş gücüne katılımını teşvik ettiğini, Kreyfendeld ve Hank (2000), Alman verilerine dayanarak, çocuk bakımının sağlanmasının annelerin iş gücüne katılımı üzerinde bir etkisi olduğuna dair herhangi bir kanıt bulamamıştır (Gauthier, 2001: 16).

Sonuç olarak, nakit yardımlardan sağlanan faydaların ilişkin literatürde görece bir görüş birliği olmasına rağmen, çocuk bakım hizmeti sunumu ve sübvansiyonların etkisi konusunda farklılıklar dikkat çekmektedir.

1.4.4. Aile Politikasının Temel Bileşenleri

Aile politikaları, toplumların sosyal ve ekonomik yapısına göre çeşitlenmekle birlikte, genel amacı çocuklu aileleri desteklemek ve çocuk yetiştirmenin mali yüklerini azalmaktadır. Birçok ülkede aile politikası esas olarak çocuklu aileleri desteklemek ve çocuk yetiştirmeye yönelik politikalar etrafında dizayn edilmiştir. Çocuk yetiştirmenin hem doğrudan hem de dolaylı maliyetleri vardır; birincisi çocuklarla ilgili ek maliyetlerden, ikincisi ise esas olarak çocuk doğurma ve çocuk bakma nedeniyle istihdamdan vazgeçilen gelirden kaynaklanmaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik adımlar ve iş-aile dengesi ile ilgili endişeler, politika yapıcıların odağını, maliyetlere ve aile üyelerinin tercihlerine yönetmesine rağmen, refah devletleri ilkini uzun süredir telafi etmekte olup, ancak ikincisini üstlenmekte çok daha yavaş kalmışlardır. Aile politikasına getirilen yeniliklerin çeşitliliği göz önüne alındığında, aşağıda, aile politikalarının ana unsurları olan çocuk yardımları, erken eğitim ve çocuk bakım hizmetleri, ebeveyn izinleri detaylandırılmıştır.

1.4.4.1. Çocuk Yardımları

Tarihsel olarak Avrupa genelinde çocuk yardımları veya aile ödenekleri aile politikasının temelini oluşturmuştur. Ailelere çocuk yetiştirme masraflarının bir kısmında yardımcı olmak için tasarlanan bu hizmetler, esas olarak II. Dünya Savaşı dönemine kadar uzanmaktadır. Giriş sırasında ve sonrasında, ödeme için hiçbir koşula sahip olmama eğiliminde olduklarından, gerçekten yenilikçi bir sosyal hak biçimini temsil etmişlerdir (Montanari, 2000: 309). Genellikle çocuk okuldan ayrılma yaşına gelene kadar ödenen bu ödenekler, seviyeleri önemli ölçüde değişse de ve evrensel olarak tüm aileler için mevcut olmasa da bugün AB'nin her ülkesinde mevcuttur (Blum ve Rille-Pfeiffer, 2010: 11).

Yapılan çocuk yardımları genellikle genel vergi gelirlerinden finanse edilir ve bu çocuk yetiştiren kişilere yönelik toplumsal desteğin bir ifadesidir. Ortalama kazançta, OECD ülkelerinde bir ailenin aile yardım paketi, ortalama olarak, gelirinin (ortalama bir ücretin) yaklaşık %10'u değerindedir (OECD Aile Veri tabanı). Birçok ülkede paketin boyutu kazanca bağlıdır. Bazı ülkelerde, aile yardımı paketi aile büyüklüğüne göre büyük farklılıklar göstermektedir. Ortalama olarak, üçüncü çocuk için sağlanan yardım (ortalama bir ücretin) ilk çocuğundan yaklaşık yüzde 2 daha fazladır (Lohmann ve diğerleri, 2009: 54). Aile yardımı paketi açısından bekar ebeveynler için durum tüm ülkelerde avantajlı değildir.

Aile yardımı paketlerinin aile tipine göre karşılaştırılması, Belçika, İsveç ve Slovak Cumhuriyeti'nde vergi ve yardımların, bekar ebeveynleri çocuksuz çiftlere kıyasla daha az avantajlı bir konuma getirdiğini göstermektedir (Lohmann ve diğerleri, 2009: 54). Avusturya ve Norveç gibi bazı önemli istisnalar dışında, çocuklu çiftlerle karşılaştırıldığında, birçok ülkede bekar ebeveynler için sağlanan faydalar aynı veya daha düşüktür. İspanya ve İtalya bekar ebeveynlere yönelik yardımlar sınırlı olup, çocuklu çiftlere oranla daha az kapsamlıdır.

Ortalama olarak, bekar ebeveynlerin aile yardımı paketleri OECD ülkelerinde aynı ücret düzeyindeki çocuklu çiftlerin paketleriyle hemen hemen aynı iken, AB ülkelerinde bekar ebeveynlerin yardımlardan daha az yararlandığı gözlenmektedir (Lohmann ve diğerleri, 2009: 54). Çocuk yardımları, diğer Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında Güney Avrupa ülkelerinde yardım alanı daha sınırlı ve yardım miktarları da nispeten düşük olmaktadır (OECD,2023). Bu durum Avrupa genelinde aile politikalarının bekar

ebeveynler aleyhine işlediğini ve özellikle Güney Avrupa ülkelerinde bu eşitsizliğin daha belirgin olduğunu ortaya koymaktadır.

1.4.4.2. Erken Çocukluk Eğitimi ve Bakımı

Bu hizmet alanı hem çocukların haklarının gelişmesi hem de ülkelerin eğitim performansı ve başarıları ile ilgili endişeleriyle bağlantılı olarak, son yıllarda çok daha önemli hale gelmiştir. Çocuklar için gündüz bakımı sağlanması, buradaki klasik politika yanıtıdır. Bununla birlikte, ülkelere bakıldığında, bazı ülkeler bunu çocuk bakımı olarak görürken, diğerleri bunu eğitim ve erken öğrenme açısından değerlendirdiği için farklılaşan bir olgudur (Scheiwe ve Willekens, 2009).

Tipik olarak, EÇEB zorunlu okul yaşının altındaki çocuklara odaklanır ve ev dışında sağlanan hizmetlere atıfta bulunur (örneğin, kreş veya kreş ortamlarında) (Lohmann et al. 2009: 42). EÇEB teriminin, bütüncül bir yaklaşımı vurgulayan "erken çocukluk gelişimi" teriminden kaynaklandığını belirtmektedir. Yaygın olarak kullanılan bir diğer terim olan 'erken çocukluk eğitimi', öğrenme yönünü vurgulamak isteyen eğitim yetkilileri tarafından tercih edilmekte ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde kullanılmaktadır (Scheiwe ve Willekens, 2009).

Kuzey ülkelerinde, EÇEB düzenlemeleri ebeveynlerin çalıştığı dönemlerde, doğumdan zorunlu okul çağına kadar bakım sağlamayı amaçlamaktadır. Almanya'da EÇEB hizmetleri, çocukların gelişimini desteklemenin yanı sıra annelerin iş gücüne katılımını kolaylaştırmayı hedeflemektedir. Almanya gibi bazı ülkelerde, EÇEB hükümleri 3 yaş ve üzeri çocuklara eğitim veya pedagojik hizmet sunmayı amaçlarken, Birleşik Krallık gibi ülkelerde dezavantajlı gruplara yönelik fırsat eşitliği sağlamak ve erken eğitim erişimini artırmak ön plandadır (Lohmann ve ark., 2009).

Güney Avrupa ülkelerinde ise EÇEB hizmetlerinin kapsamı, kalitesi ve erişilebilirliğinde sorunlar yaşanmakta, özellikle 0-3 yaş grubu çocukların katılım oranı düşüktür (Eurydice, 2014). Bu farklılıklar, hizmetlerin yetersizliği ve ekonomik koşullar gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. EÇEB hizmetleri genel olarak çocukların gelişimini desteklemek, fırsat eşitliği sağlamak ve anne istihdamını teşvik etmek gibi hedefler taşımaktadır. Lohmann ve diğerleri (2009), günümüzde bu hizmetlerin hâlâ başlangıç hedeflerinin etkilerini yansıttığını belirtmektedir.

1.4.4.3. Ebeveyn İzinleri

Doğum izni, özellikle kadınlar istihdam edildiğinde uzun süredir bir gelir ve sağlık riski olarak kabul edildiğinden, doğum izni en eski sosyal güvenlik yardımlarından biridir. Avrupa'nın bazı bölgelerinde on dokuzuncu yüzyılın sonundan itibaren başlayan klasik doğum izni, kadınlara çocuğun doğumundan önce ve sonra birkaç hafta mühlet vermek amacıyla getirilmiştir. İzin, tipik olarak, izin sahibinin

istihdamının korunacağı istihdamdan uzak bir süreyi garanti eder ve ayrıca izin sırasında vazgeçilen ücretler için bir miktar gelir ikamesi sağlar.

1990'lardan itibaren ebeveyn izni daha önemli hale gelmişti. Bu, ebeveynlerin çocuklarına normalde yaşamın ilk yılında bakabilmelerini sağlamak için sağlanan iş korumalı bir izin süresidir. İzin alma hakkı, genellikle, izni nasıl kullanacaklarına ve paylaşacaklarına kendi aralarında karar vermek üzere bırakılan anne ve babaya aittir.

İznin kullanımı genellikle doğum iznini takip ederken bazı ülkeler yasal düzenlemelerle ebeveynlerin bu izni doğum izninden daha sonra, genellikle çocuğun 8 yaşını doldurana kadar kullanması için imkân sağlar (Parlak ve Ak, 2019:2). Giderek artan bir şekilde ülkeler, çalışan babaya sağlanan iş korumalı izin olan ve normalde doğuma yakın bir zamanda alınması gereken babalık iznini, yeni doğan çocuğuyla zaman geçirmesi ve anneye ve diğer çocuklara destek sunması için sunmaktadır. Baba ve çocuk ilişkilerini güçlendirme ve annenin üzerimdeki yükü azaltma amacı taşır (OECD 2023).

Ebeveyn izni özellikle kuzey ülkelerinde, her ebeveyne ayrı ayrı, devredilemez bir izin hakkı olarak tesis edilerek, süreci daha ileriye götürmüşlerdir (İsveç Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023). Babalarla çocuklarla vakit geçirmeye yönelik özel izin haftaları tahsis edilerek, 1992'de Norveç'te baba kotası uygulanmaya başlanmıştır (Norveç Aile ve Çocuk Politikaları Kurumu, 2023)

Güney Avrupa ülkelerinde ebeveyn izin politikaları diğer Avrupa ülkelerine kıyasla daha sınırlı bir düzeydedir. Güney Avrupa ülkelerinde ebeveyn izinleri genellikle düşük ücretler ve daha kısa süreli izinler üzerinden sağlanmaktadır. Örneğin, İtalya ve Yunanistan gibi ülkelerde izin sürelerinin kısa olması ve görece daha düşük ücretlerle desteklendiği için aileler bu hakkı kullanmakta zorlanmaktadır (Matsuo, 2021), Bu durum, iş -yaşam dengesi, toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın istihdamının desteklenmesi gibi alanlarda belirgin sorunlar ortaya çıkarmaktadır.

Ebeveyn izinleri, evrensel olmasa da daha fazla cinsiyet eşitliği ve baba-çocuk ilişkilerini geliştirmeye yönelik çok önemli bir önlem olarak görülmektedir.

2. GÜNEY AVRUPA REFAH REJİMİ: TEORİK YAKLAŞIMLAR, DEMOGRAFİK GÖSTERGELER VE AİLE POLİTİKALARI

Bu bölümde, refah devleti kavramı ve kuramsal sınıflandırmalar ışığında Güney Avrupa ülkelerine özgü refah rejimi yapıları ele alınmaktadır. Öncelikle Esping-Andersen'in klasik refah rejimi tipolojisi açıklanmakta; ardından Güney Avrupa ülkelerine özgü, aile odaklı ve parçalı yapısıyla dikkat çeken özgün modelin temel özellikleri tartışılmaktadır. Ailenin merkezi rolü, kayıt dışılığın yaygınlığı, klientalist ilişkiler ve sosyal koruma sistemlerinin yetersizliği gibi yapısal sorunlar bu modelin karakteristik bileşenleri olarak incelenmektedir. Devamında, söz konusu ülkelerde aile politikalarına yönelik eleştiriler, ekmek kazanan erkek modeli ve çift gelirli aile yaklaşımı bağlamında teorik bir çerçevede irdelenmektedir.

Bölümün ikinci yarısında ise İspanya, İtalya, Portekiz ve Yunanistan'a ait güncel veriler kullanılarak demografik değişkenlerdeki dönüşümler ve aile politikalarının evrimi ülke bazında detaylı biçimde sunulmaktadır. Bu kapsamda doğurganlık, evlilik ve boşanma oranları, kadın istihdamı ve ailelere yapılan sosyal yardımlar gibi temel göstergeler üzerinden karşılaştırmalı analizler yapılmakta; Güney Avrupa modelinin çeşitlenen uygulamaları örnekler üzerinden ortaya konmaktadır.

2.1. Refah Devleti Kavramı

Refah devleti kavramının ortaya çıkışına ilişkin zengin bir literatür bulunmakta ve farklı perspektiflerden tartışılmaktadır. Terimin literatürdeki yaygın kullanımı 1942 yılında devletin bireylerin refahını sağlama konusunda beşikten mezara kadar bir sorumluluğu olduğunu belirten Beveridge Raporu ile başlamıştır (Gough, 2003: 895; Sleeman, 1973: 1). Bu rapor, sınıf ve statü farkı gözetmeksizin tüm bireylere asgari bir gelir temin edilmesi, sosyal güvenliğin tesis edilmesi ve sosyal hizmetlerin sağlanması gibi uygulamalarla bu önlemlerin temellerini oluşturmaktadır (Alcock vd., 2002: 274-75).

Ülkelerin kültürel, ekonomik, sosyal ve tarihsel özelliklerine göre refah devleti programları ve uygulamaları farklılık göstermektedir. Refah devleti kavramının ortak bir tanımının olmamasının en önemli nedeni olarak refah devletlerinin çeşitliliği ve refah devletinin farklı disiplinlerle olan ilişkisi gösterilmekte, ayrıca refah devleti kavramının zaman içinde değiştiği ifade edilmektedir (Kuhlmann, 2018:13).

Anlaşılacağı üzere refah devletine atfedilen sorumluluk düzeyi, sunulan hizmetin ihtiyaçları karşılama düzeyine (asgari standartları sağlama ya da eğitim, barınma, kişisel sosyal hizmetler gibi alanlarda faaliyet gösterme) göre değişmektedir (Özdemir, 2007: 18-19). Ülkelerin kendine has özellikleri ve

toplumsal yapısı zaman içinde değiştikçe refah devletine yüklenen anlam da dönemsel olarak değişmektedir.

Refah devleti kavramına ilişkin çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Bu tanımların içerisinde en fazla kabul görmüş olanı Asa Briggs tarafından yapılmıştır. Buna göre refah devleti, piyasanın sosyal adaleti ve insanca bir yaşantıyı sağlamadaki başarısızlıklarını azaltmak amacıyla, bilinçli bir şekilde örgütlü kamu gücünün kullanıldığı bir devlet türü olarak tanımlanmaktadır (Briggs, 1961, s.6).

Briggs'e göre refah devleti üç alanda faaliyet göstermektedir. Birincisi, bireylere ve ailelere asgari bir gelir düzeyi garanti etmektedir. İkincisi, insanların belirli sosyal risklerin (hastalık, yaşlılık, işsizlik, vb.) üstesinden gelmelerine yardımcı olmaktadır. Üçüncüsü ise, sosyal refah hizmetleri aracılığıyla tüm vatandaşlar için en iyi yaşam standartlarını garanti etmektedir (Özdemir, 2007: 19).

İsveç Refah modelinin en önemli isimlerinden İsveçli ekonomist Assar Lindbeck, refah devletinin tanımını dar ve geniş olarak ikiye ayırmıştır. Dar tanıma göre refah devleti çeşitli harcama programlarında oluşur. Bu programlar, hane halklarına yönelik yapılan doğrudan nakit yardımlar (zorunlu gelir sigortası da dahil olmak üzere transferler) ve insani hizmetlerin devlet tarafından doğrudan sağlanması için (çocuk ve yaşlı bakımı, okul öncesi eğitim, sağlık) yapılan harcamalardır.

Geniş anlamda ise refah devleti, fiyat politikaları (kira denetimi ve tarım ürünlerini desteklenmesi gibi), iş güvenliği mevzuatı, konut çalışma koşullarının düzenlenmesi, konut uygulamaları ve çevreyle ilgili politikaları da içine alır (Lindbeck, 2006, s. 3).

Esping-Andersen'e göre de günümüzde refah devleti, endüstriyel gelişmenin edilgen bir yan ürününden ziyade, kurumsallaşmasıyla geleceği önemli ölçüde şekillendiren güçlü bir sosyal mekanizma haline dönüşmüştür (Gümüş, 2018 :35).

Kapitalizmin ortaya çıktığı ve yayıldığı tüm zaman ve mekânlarda Gough'a göre devlet, toplumun üstünde yer alan ve sınıflar arası ilişkileri düzenleyen teknik bir kurum olarak değil, sınıfsal tutumları olan bir toplumsal örgütlenme olarak ortaya çıkmaktadır (Gough, 2003:5).

Therborn (1983) refah devletini devletin faaliyetlerinin tarihsel bir dönüşümü olarak tanımlamaktadır: devletin günlük rutinleri hane halkının refah ihtiyaçlarını karşılamaya adanmalıdır (Ndunda, 2016 :2).

Refah devleti, Özdemir'e göre, toplumda farklı refah düzeylerinde bulunanların farklılıklarını ortadan kaldırmak amacıyla sosyal politikalar aracılığıyla çeşitli düzenlemeler ve uygulamalardan meydana gelen bir sistemdir (Özdemir, 2007, s.33).

Refah devleti müdahaleci, düzenleyici ve geliri yeniden dağıtıcı bir devlettir: Müdahaleci bir devlettir çünkü piyasa aksaklıkları üzerine harekete geçer ve ortaya çıkan sorunları gidermek için önlemler alıp düzenlemeler yapmaktadır. Düzenleyici bir devlettir çünkü iş gücü piyasalarındaki düşük ücretlerin

işçileri sefalete sürüklememesi için asgari ücret tespit eder, sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri sağlar. Gelirin yeniden dağıtıcısıdır çünkü vergi ve diğer politikalar ve transfer harcamaları yoluyla gelir dağılımına müdahale edilmediği takdirde sınıflar arasında gelir dengesizliklerinin ve dolayısıyla huzursuzlukların ortaya çıkacağının farkındadır" (Özdemir, 2007: 21).

Refah devletleri ortaya çıkabilecek risklere karşı vatandaşlarının menfaati için ve onların ihtiyaçlarının giderilebilmesine yönelik eğitim, konut, sağlık, sosyal güvenlik, gelir dağılımı ve çocuk bakımı gibi çeşitli hizmetleri sunmaktadır (Pestieau, 2006, s. 4).

Tanımlamaların ortak noktası olarak, refah devletinin toplumsal olarak üç önemli etkisi olduğunu ifade etmek mümkündür. Birincisi, refah devleti fertlere ve ailelere asgari ve sürekli bir gelir garantisi sunmaktadır. İkincisi, kişilere ve ailelere bazı sosyal risklere (yaşlılık, hastalık, işsizlik vb.) karşı hazırlıklı olabilmeleri için güvence altına almaktadır. Üçüncüsü ise, sosyal refah hizmetleri ile eşitlikçi ve adil bir yaklaşımla tüm bireyler için en iyi yaşam standartlarının sunulması için çalışmaktadır.

Zamanla bireylerin istek ve ihtiyaçlarının çeşitlenmesi ile ekonomik büyümenin gerçekleşmesi, refah devletlerinin yeni hizmet alanları oluşturmasına neden olmuştur. Yoksulluğun ortadan kaldırılması, gelir dağılımında eşitliğin sağlanması, sosyal bütünleşmenin sağlanması ve toplumsal katılımın yaygınlaştırılması bugün refah devletlerinin öncelik verdiği temel hizmetlerdir. Refah devletleri, hangi model altında sınıflandırılırsa sınıflandırılsın, toplumsal refah düzeyindeki farklılıkları gidermeyi amaçlayan sosyal politika önlemleriyle tanımlanmaktadır (Toprak, 2015, s. 154).

Bu kapsamda, refah devletlerinin bazı görevleri vardır. Bunlar, bireylerin can ve mal güvenliğini sağlamak hukuk düzenini korumak, vatandaş refahını artırmaya yönelik politika ve programlar geliştirmek, ülkeyi yabancı işgallerden korumak, diğer devletlerle diplomatik ilişkiler kurmak ve adaleti sağlamak refah devletlerinin zorunlu görevleri arasındadır.

Bunun yanında, isteğe bağlı görevler arasında, sosyalleşmeyi sağlamak, kurumları düzenlemek, ticari ve sanayi alanını regüle etmek, ihracat ve ithalat ile ilgili düzenlemeler yapmak, vergi koymak ve toplamak, çevreyi ve doğal kaynakları, çalışan ve emekçilerin çıkarlarını gözetmek ve dinlenme olanakları sunmak yer almaktadır (Gough, 2008, s.42).

Refah devletleri gerek zorunlu gerek isteğe bağlı tüm görevleri, bireylerin yaşamlarının her yönüne temas eder. Ekonomik ve sosyal ihtiyaçların karşılanmasında kamu kaynaklarının etkin bir biçimde kullanılmasını sağlar (Seyidoğlu, 1999, s.497). Buna göre refah devletinin sosyo-ekonomik süreçlere aktif biçimde dâhil olan dinamik bir yapıda olduğu söylenebilir (Eser vd., 2011, s.203).

Refah devletinde öne çıkan bazı temel ilkeler bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla; ticari ve ekonomik faaliyetlerin sosyal refahın en üst seviyeye yükseltilmesi amacıyla yürütülmesi; fertlerin temel

ihtiyaçlarının bir kısmını toplumsal biçimde karşılayabilmelerine yönelik haklara sahip olması ve piyasa tarafından bu ihtiyaçların karşılanamadığı durumlarda devletin söz konusu ihtiyaçları karşılama zorunluluğunun üstlenmesi; keyfi, bireyselleştirilmiş kararlara ve yaptırımların aksine yasal eşitliğin ve nesnel kuralların varlığıdır (Gökbunar ve Kovancılar, 1998, s.2).

Refah devleti yönelik tanımlara bakarak, refah devleti, temel sosyal hizmetlerin (eğitim, sağlık, konut, asgari gelir güvencesi ve kişisel sosyal hizmetleri) sunulmasını amaçlayan devlet müdahaleleri çerçevesinde tanımlanabilir (Özdemir, 2007: 21-22).

2.1.1. Refah Devleti Tipolojileri

Ülkelerin kendi ekonomik ve sosyal koşulları çerçevesinde aileye ve bireye yönelik farklı refah programları uygulamasının bir sonucu olarak farklı refah rejimleri ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla tek tip bir refah rejiminden bahsetmek söz konusu olmamaktadır. Bu açıdan refah rejimlerini belirleyebilmek amacıyla çeşitli ayrımlar kullanılmıştır (Ülgen ve Arda Özalp, 2017: 638). Refah düzenlemelerinin gelişimi ülkeler bazında gerçekleşmiş olsa da belli ülkeler söz konusu düzenlemelerde ortak özellikler sergilemiş ve bu sayede de bugünkü anlamda refah modelleri ortaya çıkmıştır (Şenkal ve Sarıipek, 2007: 155).

Refah devletleri için temel kabul edilen ilke ve amaçlar, genellikle eşitlik ve güvenlikle ilgilidir. Eşitlik genellikle sınıf çizgileri arasında eşitlik olarak kastedilir (Flora ve Heidenheimer 1982). Güvenlik ise sosyal güvenlik sistemleri aracılığıyla ekonomik ve demografik risklere (işsizlik, yaşlılık) karşı korunma ile ilgilidir (Flora ve Heidenheimer 1982). Bu ilke ve amaçların refah devleti politikalarına aktarılma şekline bağlı olarak, farklı refah rejimleri tanımlanabilir. Refah devleti modelleri sosyal sigorta, yaşlılık aylığı, emeklilik, hastalık sigortası, işsizlik sigortası ve aile politikası gibi refah devleti mekanizmalarına göre çeşitlere ayrılmaktadır (Kuivalainen ve Nelson, 2010: 5-6).

Aile politikaları refah devleti politikalarının ayrılmaz bir parçası olduğundan, Avrupa'daki aile politikası kurulumlarını gözden geçirirken ve sınıflandırırken Avrupa refah devleti rejimlerine ilişkin literatürden yararlanılmaktadır (Yang, Huang, 2020 :4). Refah devleti araştırması, Avrupa ülkelerinin sosyal politikalarının amaçlarına ve dayandıkları ilkelere göre farklı refah devleti rejimleri halinde gruplandığını göstermiştir.

Esping-Andersen (1990), refah rejimlerini tipolojik olarak sınıflandırarak alana önemli katkı sunmuştur. Bu sınıflandırma, refah sistemlerinin sosyal eşitlik, piyasa ile olan ilişkileri ve devlet müdahalesi bağlamında önemli farklılıklar taşıdığını ortaya koyar. Böylece, refah devletlerinin yalnızca sunulan hizmetlerin kapsamı ile değil, bu hizmetlerin hangi kurumsal düzenlemeler aracılığı ile sağlandığıyla da farklılaştığına dikkat çekmiştir.

2.1.2. Esping-Andersen'in Refah Rejimi Sınıflandırması

Esping-Andersen'in Refah Kapitalizminin Üç Dünyası kitabının yayımlanmasından bu yana geçen yirmi yıl içinde karşılaştırmalı refah devleti araştırmalarının tamamı üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olmuştur.

Esping-Andersen, ilk olarak refah sağlanmasında devlet, piyasa ve ailenin rollerini temel alarak bir sınıflandırma yaklaşımı geliştirmiştir. İkinci olarak, Avrupa sosyal devletlerini sosyal politikalarının hedeflerine ve dayandıkları ilkelere göre gruplandırmıştır. Üçüncü olarak, refah devleti araştırmalarını ulusal sosyal politikalara odaklanmaktan farklı refah rejimlerini karakterize eden ortak özelliklere odaklanmaya kaydırmıştır. Dördüncüsü, sonraki yıllarda baskın araştırma yaklaşımı haline gelen karşılaştırmalı refah devleti araştırmaları için bir temel sağlamıştır.

Refah devletinin karşılaştırmalı yaklaşımı, sosyal refah devleti kavramının tek bir tip olmadığının önemli bir göstergesidir. Esping-Andersen bu çalışmasında sosyal refah düzeyini belirlemek ve sınıflandırmak için metasızlaştırma, toplumsal tabakalaşma ve kamu/özel sektör bileşenleri gibi yeni değişkenler önermiştir.

Metasızlaştırma, işçilerin toplumdaki pozisyonundan ortaya çıkan bir kavramdır. Meta olmaktan çıkarmanın tesis edildiği bir refah devleti rejiminin merkezinde, vatandaşların potansiyel işlerini özgürce bulabilmeleri ve gelir ve refah kaybı olmaksızın işten ayrılabilmeleri olarak tanımlanan iş gücü piyasasına bağımlı olmamaları yer almaktadır (Andersen 1990:23).

Başka bir deyişle, metasızlaştırma endeksi, bireylerin ve ailelerin piyasadan bağımsız olarak kabul edilebilir bir yaşam standardını ne ölçüde karşılayabildikleri olarak tanımlanmaktadır (Andersen, 1990, s. 47). Piyasanın aksine devlet, sosyal haklar getirdiği ve bireylerin hayatlarını tamamen piyasaya bağımlı olmadan yaşamalarına olanak tanıdığı için "metasızlaştırıcı" olarak kabul edilmektedir (Talme, 2014: 31).

Bir sosyal hakkın ne ölçüde meta olmaktan çıkarıldığını değerlendirebilmek için öncelikle iki temel sorunun yanıtlanması gerekir: Hak, hak olarak mı tanınmakta; birey, piyasa bağımlılığı olmadan yaşamını sürdürebilmekte midir? Her iki soruya olumlu yanıt verilmesi, ilgili sistemde yüksek düzeyde metasızlaştırma olduğunu gösterir (Ndunda, 2016: 4). Bu derecenin ölçümünde, emeklilik, hastalık ve işsizlik yardımlarının kapsamı, ikame oranı ve uygunluk kriterleri temel parametreler arasında yer alır (Dur, 2020: 19). Esping-Andersen'in tipolojisi büyük ölçüde metasızlaştırma ilkesine, diğer bir deyişle refah devletinin işçiye geçimini ciddi şekilde tehlikeye atmadan iş gücü piyasasından çıkma hakkı vererek işçinin piyasaya olan bağımlılığını azaltma derecesine dayanmaktadır. Meta olmaktan çıkarma, refah devletinin hane halkını refah yükümlülüklerinden kurtarma derecesi olan aile ayrımı ile birleştirilmektedir (Yang, Huang, 2020: 4).

Esping-Andersen'e göre tabakalaşma refah devletinin bir parçası olup, devletin kilit kurumlarının sınıf ve sosyal düzeni yapılandırmada ne şekilde işlediğine dair geniş bir gösterge yelpazesi üzerinden tanımlamıştır (Esping-Andersen, 1990:55). Esping-Andersen'e göre sosyal tabakalaşma, bireylerin toplumda sahip oldukları kaynaklara ve konumlara göre belirlenen yapısal eşitsizlik düzenidir. Toplumsal tabakalaşma, bireylerin gelir, eğitim, meslek, servet ve yaşam koşulları gibi ölçütler doğrultusunda farklı konumlar içerisinde değerlendirilmesini ifade eder. Dolayısıyla, farklı refah rejimleri, toplumsal eşitsizlikleri azaltabilir ya da yeniden üretebilir.

Esping-Andersen sosyal vatandaşlığı esas alarak, refah programlarının maliyetinden ziyade sundukları sosyal hakların kalitesini ön plana çıkarmış ve bu doğrultuda kapsamlı bir refah devleti anlayışını benimsemiştir (O'Connell, 1991: 532). Esping-Andersen kendi sınıflandırmalarından önce yapılan, refah devleti sınıflandırmalarının sosyal harcama düzeyini baz alınarak yapılmış olmasından dolayı da yeterli olmadığını ifade etmektedir. Refah devleti için yapılan sınıflandırma çabalarında önemli bir yeri olan Esping-Andersen "liberal model", "muhafazakâr model" ve "sosyal demokratik model" refah devleti için şeklinde bir sınıflandırma yapmıştır (Özdemir, 2007, s. 131-33).

Tablo 1: Esping- Andersen'e Göre Üç Tür Refah Rejiminin Temel Özellikleri

Rejim	**Liberal**	**Muhafazakar**	**Sosyal Demokrat**
Önde gelen örnekleri	ABD, İngiltere	Almanya, Fransa	İsveç
Felsefi Temeli	Klasik Liberalizm	Muhafazakar Sosyal Politika	Sosyalizm /Marksizm
Dekomodifikasyon	Düşük	Orta	Yüksek
Sosyal haklar	Gereksinim Temelli	Katkıya Dayalı	Evrensel
Refah Önlemleri	Karma Hizmetler	Transfer Ödemeleri	Kamu Hizmetleri
Haklar	Düz oranlı ödenekler	Katkıya Dayalı	Yeniden Dağıtıcı
Sosyal Politika Sağlayan Kurumlar	Piyasa (kalıntısal)	Devlet (mesleksel)	Devlet (evrensel)

Kaynak: (Özdemir ve Süleyman, 2007: 132)

Üç rejim ve bunların ayırt edici özellikleri yukarıdaki Tablo 1 'de gösterilmektedir. Tablo 1 özelliklere ek olarak, üç rejimin, sınıf ve statü farklılıklarını belirlemeye ve sürdürmeye yardımcı olan farklı sosyal tabakalaşma sistemleri yarattığı görülmektedir.

Tablo 1'e göre, liberal rejim, gelire dayalı sınıf ayrımlarını koruyan yoksul yardımı ile ilişkilendirilir; Muhafazakâr rejim, mesleki statüye dayalı farklılaşmayı sürdüren primli sosyal sigorta ile tanımlanır ve Sosyal Demokrat rejim, orta sınıf evrenselciliği ve sosyal eşitlikle bağlantılıdır. Son on yılda, farklı rejimlerin bu sınıflandırması, karşılaştırmalı refah devleti araştırmalarının kavramsallaştırılması üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur (Voorhis, 2007:3).

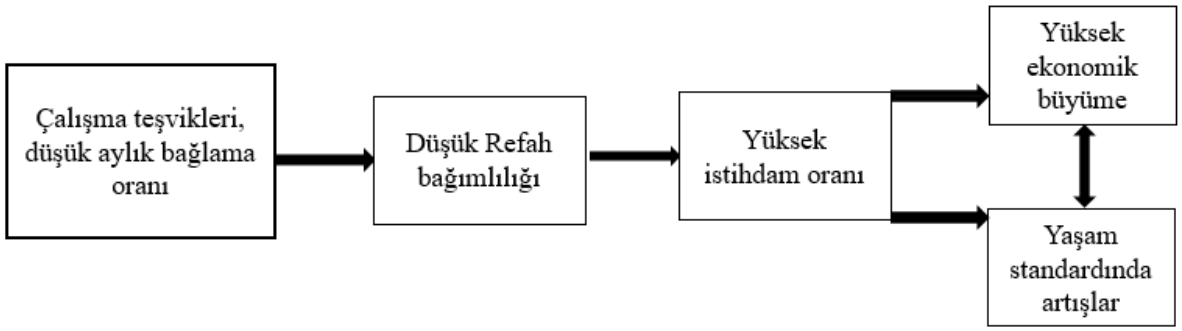
2.1.2.1. Liberal Refah Devleti

Liberal refah devleti modeli, Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık başta olmak üzere çoğu Anglosakson ülkede gözlemlenmektedir. Bu model, bireysel sorumluluğun vurgulanması ve piyasa mekanizmalarının önceliği ile tanımlanır. Piyasaların etkinliğini artırmaya yönelik araçlar, örneğin bireysel emeklilik planları, doğrudan kamu politikaları tarafından teşvik edilmektedir. Gelir testine dayalı yardımlar, sınırlı evrensel transferler ve düşük kapsamlı sosyal sigorta programları, liberal refah devletinin temel bileşenleri arasında yer alır.

Yardımlar çoğunlukla düşük gelirli, genellikle işçi sınıfından, devlete bağımlı bir müşteri kitlesine hitap etmektedir. Liberal refah modelinin ilerlemesi nedeniyle, sosyal reformlar geleneksel, liberal çalışma etiği normları tarafından ciddi şekilde engellenmiştir.

Esping-Andersen bunu şu şekilde tanımlamaktadır: refah sınırının, çalışma yerine refahı seçmeye yönelik marjinal eğilime eşit olduğu yerdir" (Esping-Andersen 1990: 26). Diğer bir deyişle, liberal bir refah rejiminde sosyal refahın faydaları çok az cazip gelmektedir. Bu tür bir refah devletinin nedeni bu ülkelerin genel düşüncesiyle ilişkilidir: az refah insanları çok çalışmaya ve iş aramaya teşvik eder. Yine piyasa teşvik edilir ve hükümet tarafından sağlanan faydalar yalnızca asgari düzeydedir (Esping-Andersen 1990: 26).

Liberal refah devleti literatürde "Anglosakson" ve "Kalıntı refah" modeli olarak da adlandırılmaktadır. Bu modelde refah devleti piyasa odaklıdır ve kamunun sağladığı gelir koruma ve yardım hükümleri esas olarak yoksullara hizmet etmektedir. Bu yönüyle 19. yüzyıl yoksullukla mücadele amacıyla geliştirilen politikalarının bir devamı ya da sonucu olarak değerlendirilmektedir (Esping-Andersen, 1999:74,75). Devletin sadece düşük gelirli bireylere yardım sağlamasının bir sonucu olarak eşitsizlik ve yoksulluk bu rejimin temel sorunları haline gelmiştir. Yoksulluk riski özellikle bekar anneler ve küçük çocuklu genç aileler için oldukça yaygın olarak görülmektedir (Şenkal ve Sarıipek, 2007: 162-163).

Grafik 18 : Liberal Refah Devletinde Ekonomik Etkinlik
Kaynak: (Headey, vd., 2000: 121)

Liberal refah devleti hizmet odaklıdır ve transferler mütevazı düzeyde gerçekleştirilmektedir. Liberal refah devletinde, ekonomik büyüme, yaşam standartları ve refah artışının merkezinde yer almaktadır. Bu tür refah rejimini benimseyen ülkelerin genel düşüncesi, daha az refahın insanları çok çalışmaya ve iş aramaya ittiği ve devlet tarafından sağlanan faydaların asgari düzeyde olduğudur (Esping-Andersen 1990). Liberal refah rejimine sahip ülkelerde, sosyal demokrat refah rejimlerinden ayrışacak biçimde, kamu sektöründe istihdam düzeyleri görece düşüktür; buna karşılık özel sektör istihdamı, OECD ortalamasının üzerinde seyretmektedir (Toprak, 2015: 165).

Devlet, istihdamı doğrudan sağlayan bir aktör konumunda değildir; müdahalesi yalnızca zorunlu hâllerde ve telafi edici nitelikte ortaya çıkmaktadır. Seçicilik ilkesine dayalı bu yaklaşım, sınırlı müdahale düzeyi nedeniyle literatürde "Gece Bekçisi Devleti" olarak tanımlanır. Refah düzeni, kurumsallaşmış yapılarla değil, minimal müdahaleye dayalı kalıntı nitelikte uygulamalarla karakterize edilmektedir (Esping-Andersen, 1990: 27).

2.1.2.2. Sosyal Demokrat Refah Rejimi

Temel olarak İskandinav ülkelerinde görülen sosyal demokrat refah türü, yüksek düzeyde meta olmaktan çıkarma ve evrenselcilik ile karakterize edilmektedir. Bu ülkelerdeki sosyal reformlar en yüksek standartlarda eşitliğe dayanmaktadır. Bu da orta sınıfın da sosyal refahtan faydalanabileceği anlamına gelmektedir.

Başka bir deyişle, işçilerin daha iyi durumda olanların haklarına tam katılımı garanti altına alınmıştır. Dolayısıyla mavi yakalı işçiler, beyaz yakalı işçiler ya da memurlarla aynı haklara sahip olmaktadır. Yine, programlar son derece meta olmaktan çıkarıcı ve evrenselci olarak nitelendirilebilir.

Liberal rejimin aksine, sosyal demokrat rejim piyasayı dışlar ve refah devleti lehine esasen evrensel bir dayanışma inşa etmektedir (Esping-Andersen, 1990: 28). Muhafazakâr-korporatist rejimin aksine, sosyal demokrat refah devleti evli kadınları çalışmaya teşvik etmektedir.

Bu nedenle çocuk bakımı, yaşlı ve yardıma muhtaçların bakımı gibi aile hizmetleri oldukça gelişmiştir. Böyle bir refah rejimini sürdürmenin maliyeti çok büyüktür. Refah devletinin uygulanabilir ve finanse edilebilir olmasını sağlamanın bir yolu da işçilere tam istihdam garantisi vermektir.

Bu refah rejimin de istihdam oranlarının yüksekliği dikkat çekici olmakla birlikte, özellikle kamu istihdamı OECD ülkelerinin ortalamasının üstündedir. Rejimin bu özelliğinden dolayı literatürde "istihdam genişletici refah devleti modeli" ve "tam istihdam sağlayıcı refah devleti modeli" olarak da adlandırılmaktadır (Özdemir, 2007, s. 140-141). Bu rejim modelinin önde gelen ülkesi İsveç olmasındandın dolayı İsveç modeli olarak da ifade edilmektedir. Bu rejim grubundaki diğer ülkeler ise Norveç, Danimarka, Hollanda ve Finlandiya'dan oluşmaktadır (Özdemir, 2007: 140; Taşcı, 2013: 9).

Sendikaların merkezi bir rol oynadığı bu modelin ön plana çıkan özellikleri; devletin piyasa mekanizmasının işleyişine eşitlikçi dağılım adına müdahale etmesi, tam istihdam hedefi, dengeli büyüme, ücret eşitliği ve yaygın toplu sözleşme düzenidir (Andersen, 1999: 16).

Sosyal haklar vatandaşlığa veya ikamete dayandırır ve bu nedenle, büyük ölçüde statü farklılıklarını ortadan kaldırarak eşitlik üretmektedir. Bu eşitlik, emek-piyasa katılımı ile gerçekleşmektedir (Lungberg ve Amark: 2001, 170).

Dolayısıyla kadınlara erkeklerle aynı şartlar içerecek şekilde eğitim sisteminin açılması, ücretlerin kadın ve erkekler için eşit işe eşit ücret şeklinde düzenlenmesi, artan kamu sektörü emek talebine kadınların katılımının sağlanması ve kadınların daha rahat çalışabilmeleri için kamu çocuk bakımı ve diğer bakım şekillerinin genişletilmesi gibi uygulamalar görülmektedir (Lungberg ve Amark, 2001, 170-171).

Bu modelin karakteristik özellikleri vardır (Özdemir, 2007: 141):

i- Bireylerin asgari bir gelir düzeyini güvence altına alan gelir desteği

ii- Vatandaşların sosyal risklere karşı korunduğu kapsamlı sosyal sigorta sistemi

iii- Çocuk, engelli ve yaşlılara yönelik gelişmiş refah hizmetleri.

Bu model de diğer refah devleti modellerinden farklı olarak, devlet yalnızca son çare olarak devreye giren bir yapı değil; aksine tüm bireylerin sosyal haklarını güvence altına alan temel aktör konumundadır. Model, katı nitelikler olmaksızın herkes için sosyal hizmetler sunmaktadır. Hizmet ve fayda sağlamada piyasanın rolü küçümsenmiştir.

2.1.2.3. Muhafazakâr Refah Devleti

Muhafazakâr refah rejimi literatürde “Kıta Avrupası modeli”, “Sosyal Sigorta modeli”, “Alman modeli”, “Bismarck modeli”, “Kurumsal Refah rejimi” ve “Hristiyan Demokratik refah rejimi” gibi farklı isimlerle anılmaktadır. Muhafazakâr refah rejimi Avusturya, Fransa, Almanya ve Belçika grubunda bulunabilmektedir.

Bu rejime ilişkin değerlendirmelerde genellikle dikkate alınan temel örnek Almanya'dır (Özdemir, 2007, s. 137). Orta düzeyde bir metasızlaştrma ile karakterize edilebilmektedir. Muhafazakâr refah modeli, sosyal hakların ve eşitliğin hiçbir zaman önemli bir konu olmadığı tarihsel bir devletçi mirasa dayanmaktadır. Başka bir deyişle, bu ülkelerde elle tutulur sayılabilecek belirli bir sosyal haklar geleneği görülmektedir.

Esping-Andersen (1990), refah rejimlerinin biçimlenmesinde statü unsurunun belirleyici olduğunu vurgular. Devletin sağladığı sosyal haklar, yalnızca bireylerin ihtiyaçlarına göre değil, aynı zamanda onların toplumsal statü ve sınıf konumlarına bağlı olarak şekillenir. Bu durum, piyasaların gelir dağılımı üzerindeki etkisinin güçlenmesine neden olurken, refah devletinin yeniden dağıtım işlevi büyük ölçüde zayıflamaktadır. Bir başka deyişle, gelir eşitsizliklerini azaltmaya yönelik müdahaleler yok denecek kadar sınırlı kaldığı için, yeniden dağıtım işlevi ihmal edilebilir düzeyde gerçekleşir (Esping-Andersen, 1990, s. 27).

Muhafazakâr refah rejiminin aileye ve cinsiyete karşı muhafazakâr tutumları, kilise gelenekleri ile örtüşmesi rejimin esasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu model, liberal değerlere mesafeli duruşuyla dikkat çeker ve anti-liberaldir (Hüseyinov, 2018: 32). Bu model, tarihsel köklerini kapitalizm öncesi dönemdeki Kıta Avrupa’sının monarşik rejimlerden alır ve bu rejimin elitlerine dayanan geleneksel yapılarla şekillenmiştir.

Piyasanın verimliliğinden ziyade, geçmişten miras kalan hiyerarşik sosyal düzenin korunması daha önemli olduğundan Anti-liberaldir. Dolayısıyla aile, bireyler için güç kaynağı olmakla birlikte aile içindeki geleneksel roller muhafaza edilerek ailenin korunması da son derece önemlidir. Bu doğrultuda “ekmek kazanan erkek” iş gücü piyasasında geniş ölçüde yer bulurken, kadınların iş gücü piyasasına katılımları fazla teşvik görmemektedir (Özdemir, 2007, s. 138).

Bu refah rejiminde, anneliği koruyucu aile politikaları teşvik edilirken, tek ebeveynlik, kürtaj, eşcinsellerin desteklenmesi gibi aile yapısını aşındırarak politikalar desteklenmemektedir. Bu, rejimlerin geleneksel aile yapılarına güçlü bir şekilde bağlı olduğu anlamına gelmektedir.

Muhafazakâr rejimde baskın olan statü farklılıklarının korunması olmuştur ve haklar, sınıf ve statüye bağlanmıştır. Ancak korporatist rejimler de tipik olarak kilise tarafından şekillendirilmiş ve bu nedenle

geleneksel ailenin muhafaza edilmesi son derece önemlidir (Esping-Andersen, 1990: 168). Örneğin, evli kadınlar iş gücünün bir parçası olmaktan caydırılmaktadır. Aynı zamanda, gündüz bakımı gibi aile hizmetleri de az gelişmiştir. Devlet ancak ailenin üyelerine yardım etme kapasitesi tükendiğinde müdahale eder (Esping-Andersen 1990: 27)

Meyer ve Hinchman'a göre muhafazakâr refah rejiminin temel özellikleri: (Meyer ve Hinchman, 2015, s. 254-255)

i- İstihdama dayalı, meslek ve statü gruplarını merkeze alan sosyal sigorta sistemine dayanır.

ii- Ücret bağlı olarak alınan katkı payları ile finanse edilir.

iii- Sağlık ve eğitim dışında, düşük gelirli bireylere daha az yardım sağlanır.

iv- Üçüncü sektör ve işverenlerin daha etkin olması beklenir.

v- Aile politikaları etkilidir, aile reisi modeline uygundur ve kadınların istihdam oranı oldukça düşüktür.

Muhafazakâr refah devletinin temel özelliği olarak, sosyal hakların oldukça geniş olduğunu söylemek mümkündür. Muhafazakâr refah devletlerinde yapılan sosyal harcamaların düzeyi, liberal refah devletleri ile karşılaştırıldığında oldukça fazladır ve erkeğin ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılamada yeterlidir.

2.2. Güney Avrupa Refah Rejimi ve Özellikleri

Güney Avrupa refah rejimi, Esping-Andersen'in klasik refah devleti sınıflandırılmalarına dahil edilmemiştir. Dolayısıyla, Esping-Andersen'in sınıflandırmasına yapılan en önemli eleştiri, Yunanistan, İspanya ve İtalya gibi Güney Avrupa ülkelerini içermemesiydi. Esping-Andersen'e göre, İtalya kıtasal korporatist rejimlere ait sayılabilir; Yunanistan, İspanya ve Portekiz hiç kapsanmamaktadır. Bununla birlikte, bu refah devletlerinin bazı ortak özelliklere sahip olduğunu kabul etmektedir. İspanya, İtalya ve Portekiz'de Katolik kilisesinin çok etkili olduğunu, aynı zamanda güçlü bir ailecilik gözlemlenebildiğini savunmaktadır (Arts ve Gelissen 2002).

Katrougalos'a (1996) göre de Akdeniz ülkelerinin belirgin bir şekilde gruplandırılamayacağını, bunun yerine Kıta Avrupası modelinin bir çeşidi olan alt kategorilere ayrıldığını öne sürerek Esping-Andersen'in görüşüne destek vermiştir. Katrougalos, Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in farklı bir grubun parçası olmadığını ve sosyal harcamalar açısından yaşanan gecikmelerin, belirli ve kurumsal örgütsel özellikle çok az ilgisini olduğunu ileri sürerek, bu durumu refah devletinin inşasındaki gecikmeye ve Güney Akdeniz'in göreli olarak ekonomik az gelişmişliğine bağlamıştır (Rhodes, 1996: 3).

Katrougalos'ın argümanın zayıflığına karşı Leibfied, (1992), Ferrera, (1996), Bonoli, (1997), Trifiletti, (1999)'e göre, Güney Avrupa ülkelerinin ayrı bir sınıf içerisinde değerlendirilmesini gerektiğini savunmuşlardır (Ndunda, 2016: 6). Bu yazarlar, Güney Avrupa ülkelerinde, ailenin rolünün refahın sağlanması açısından ortak niteliklere sahip olduğunu ileri sürmüşlerdir (Arts ve Gelissen 2002; Ferrera 1996).

Leibfried 1992'de refah devletlerini sosyal vatandaşlığın gelişimi ve sistemin yoksullukla mücadelesini baz alarak iki boyutta incelemiştir. Bununla birlikte Leibfried çözümü, erken aşamalarda temel refah rejimi olarak adlandırdığı dördüncü bir refah rejimi tipinde buldu ve Güney Avrupa refah sistemlerini bu gruba eklemiştir (Kristó, 2015: 47).

Leibfried'e göre, "Latin Kuşağı Ülkeleri" olarak tanımlanan, Avrupa Birliği'nin güney kısmında yer alan, farklı bir refah devleti türünü temsil etmektedir. İtalya ile birlikte 1980'li yıllarda AB'ye katılan İspanya, Portekiz ve Yunanistan gibi ülkeler, anayasal düzeyde modern refah devleti ilkeleri doğrultusunda çeşitli düzenlemeler gitmiş olsalar da bu düzenlemelerin uygulamaya yansımasında sosyal transferlerle yeterince desteklenmemesi, söz konusu ülkelerin klasik refah rejimi tipolojilerinden farklı olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. (Toprak, 2015: 166-167).

Leibfried'in oluşturduğu bu dördüncü refah rejimi türü aslında Esping-Andersen'in yapmış olduğu sınıflandırmaya, Titmuss'un "tam oluşmamış refah devletleri" modelini eklemesiyle oluşmuştur (Özdemir, 2005: 255-258). Leibfried'in yanı sıra, Güney Avrupa ülkelerini farklı bir refah rejimi olarak değerlendiren Ferrera'dır. Ferrera (1996) Esping-Andersen'in üçlü sınıflandırılmasına dördüncü bir refah modelinin eklenmesi gerektiğini ileri sürmüştür.

Dördüncü refah devleti tipolojisinin oluşmasında dört boyutu ele almıştır. Erişim koşulları, yardımların hangi koşullar altında verildiği, sosyal korumaların finanse edilmesine yönelik düzenlemeler ve sosyal güvenlik idaresinin organizasyonu ve yönetimi (Frel,2009: 12).

Ferrera'ya göre, Güney Avrupa refah rejiminin özelliklerini; gelir desteğine dayalı, cömertlik ile koruma sistemindeki büyük boşluklar, sağlık hizmetlerini evrensel ilkeler üzerine tasarlamaya çalışan bir yapı, refah hizmetlerinin sağlanmasın da devletin katkısının yetersiz olması, kamu ve kamu dışı kurumları birlikte görev almakta, yardımların seçici bir şekilde dağıtılması ve klientalizmin yaygın olması biçiminde sıralamaktadır (Ferra, 2006: 218).

Bir sosyal grup olarak yaşlılık ve yaşlılık riskine karşı aşırı koruma, emeklilik sistemi ile formel sektördeki iş gücünün cömertçe korunması, düzensiz olarak tanımlanan mesleki sektördekilerin çok az desteğe sahip olmasıyla ikili hatta "kutuplaşmış" bir yapının varlığı mevcuttur (Ferrera, 2006, s. 198-199).

Güneydeki sosyal koruma sistemleri esas olarak birikimli ve sistematik olmayan reformların üründür. Sosyal koruma programları hem Bismarck hem Beveridge modellerinde olduğu gibi tutarlı bir plana göre uygulanmamıştır.

Ailenin devlet kurumlarıyla ve sivil toplum yapılarıyla kurduğu ilişkilenme biçimi, Akdeniz refah modelinin özgün işleyişini şekillendirmiştir. Hane içi dayanışmanın güçlü olması, formel sosyal yardımların sınırlı kaldığı ortamlarda refah üretiminde belirleyici bir unsur hâline gelmiştir. Kadınlar, çocuk ya da yaşlı bakımını üstlenmek amacıyla iş gücü piyasasından kısmen ya da tamamen çekilmiş, bu durum toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinleştirmiştir. Akdeniz ülkelerinde bu yapısallık muhafazakâr rejimlerde görülen düzenlemelerle örtüşmemektedir. Esping-Andersen'in sınıflandırmasına alternatif olarak önerilen dördüncü bir "Akdeniz Rejimi", söz konusu özgünlükleri açıklamaya yönelik kuramsal bir tamamlayıcı işlev üstlenmektedir (Culfaz, 2006: 48).

İspanya, İtalya, Portekiz, Yunanistan ve her ne kadar büyük bir kısmı Avrupa'ya dahil olmasa da Türkiye de Güney Avrupa refah rejimi içerisinde değerlendirilmektedir (Gough, 2006: 231-232). Türkiye ile Güney Avrupa ülkeleri arasında istihdam yapısı, formel sosyal politika kurumları ve enformel sosyal dayanışma yaklaşımları arasındaki benzerlikler oluşturmaktadır (Şenses, 2003; 121). Türkiye'nin Güney Avrupa refah rejimi ile en belirgin ortak noktası ise, ailenin ana bir refah kurumu olarak taşıdığı önemdir.

2.2.1. Güney Avrupa Refah Rejimi Ailenin Merkezi Rolü

Güney Avrupa devletleri, karşılaştırmalı refah literatürü tarafından genellikle "ailesel" refah sistemleri olarak etiketlenir. Genel olarak bu etiketleme, çocukların ve bağımlı bireyler için bakım ve refahın ana sağlayıcısı olarak refah sisteminin kapsayıcı mimarisinde ailenin oynadığı kilit role işaret eder (Leon, Migliavacca, 2013: 26).

Akdeniz ülkelerinde refah ve ailenin diğer refah rejimlerinden farklı olarak iç içe geçtiği sıklıkla tartışılmıştır. Bu görüşe göre, güçlü aile bağlarının tarihsel varlığı ve ailesel bir değer sisteminin varlığı, refah sağlanmasının temel taşını oluşturmuş ve bu ülkelerde sosyal politika yapımında belirleyici bir etkiye sahip olmuştur (Moreno, Klose, 2014: 479).

Batı dünyasında aile ve aile bağlarının görece "güçlü", diğerlerinde ise "zayıf" olduğu ülkeler vardır. Hem Orta hem de Kuzey Avrupa, ABD ile zayıf aile bağlarıyla, Akdeniz bölgesi ise güçlü aile bağlarıyla karakterize edilmiştir. Bu görüş doğrultusunda farklılıkların derin tarihsel kökleri olmakla birlikte, mevcut aile sistemleri sosyal politika uygulamalarında belirleyici bir role sahiptir (Moreno, 2006: 76).

Güney Avrupa ülkeleri olan Yunanistan, İtalya, Portekiz ve İspanya'daki refah düzenlemeleri, geleneksel olarak, ailenin merkezi bir rol üstlenmesiyle karakterize edilir. Özellikle gelir desteği ve

bakım hizmetleri gibi alanlarda ailenin etkisi belirgindir, refahın üretilmesi ve dağıtılmasında ailenin tüm alanlara nüfuz ettiği bir yapı söz konusudur. Aileler içinde kadınların rolü geleneksel olarak çok önemli olmuş ve kadınlar iş gücü piyasasından tamamen çekilme pahasına bile olsa, yaşlı ve çocuk bakımına daha fazla öncelik vermişlerdir. Bu durum, söz konusu hizmetlerin kamusal alandan çok, ailenin omuzlarına yüklenmesine neden olmuştur (Grütjen 2006: 119).

Bu statü, devletin öncelikli olarak Aile ve Dayanışma Modelini baz olarak, sonrasında sosyal politika uygulamalarını modellemesidir (Grütjen, 2006: 119). Dolayısıyla, çok sayıda sosyal riskin (örneğin hastalık, sakatlık, işsizlik vb.) esas olarak aile ve akrabalık ağlarının sorumluluğunda olduğu varsayılmaktadır. Dolayısıyla devletin müdahalesinin kapsamı nispeten düşük sosyal yardımlar şeklindedir.

Akdeniz, Avrupa'nın diğer bölgelerindeki aile sistemlerine kıyasla aile ve aile bağlarının güçlü olduğu bir alan olarak tanımlanmıştır. Bu tür farklılıkların, Orta Çağ'a kadar izlenebilecek derin tarihsel kökleri bulunmaktadır (Moreno, Klose, 2013:2). Yerel farklılıklara rağmen, Güney Avrupalılar yaşam döngüleri boyunca, ebeveyn evinden ayrılmayı geciktirme, evlilik sonrasında ebeveynlerle aynı konutta veya yakın çevrede ikamet etme ve yaşlı ebeveynler ile çocukları arasında mekânsal yakınlığı sürdürme gibi pratikleri benimseme eğiliminde olmuştur.

Bu uygulamalar, aile bağlılığını güçlü tutmuş ve kuşaklararası mikro dayanışmayı sürdürmüştür. Bir çocuk, evden temelli, özellikle evlilik için ayrılana kadar maddi ve manevi destek almaktadır. Yetişkin çocuklar ev almak, iş kurmak vb. durumlarda aileleri tarafından desteklenmektedir. Güney Avrupa toplumlarındaki aileler, yüksek işsizliğin etkisini dayanışma yoluyla absorbe ederek genç üyelerini ekonomik ve istihdamdaki gerilemelerden korumaktadır (Moreno, Klose, 2013: 2).

Ebeveynler yaşlılığa geçiş dönemine girdiğinde çocuklardan yardım beklenmektedir. Yetişkin çocukların ebeveynlerinin sağlığını izlediğini ve onları haftalık veya günlük düzenli ziyaretler yaptığını görmek yaygındır. İspanya'da her zaman, gerçekten yoksul olanın ailesi olmayan biri olduğu söylenmektedir (Moreno, Klose, 2013: 2). Kuşaklararası dayanışma, nadiren bozulan güçlü bir sosyal normdur. Toplum tarafından bir bütün olarak paylaşılmakta ve çok küçük yaşlarda öğrenilmektedir.

Yakın zamana kadar Akdeniz dünyasında evliliğin güçlü bir şekilde kurumsallaşması, boşanma ve birlikte yaşama oranlarının Avrupa'nın diğer bölgelerine kıyasla daha düşük olmasına yol açmıştır. İtalya'da boşanma yasası 1970 yılına kadar, Portekiz'de 1975 yılına kadar ve İspanya'da 1981 yılına kadar uygulanmamıştır (Moreno, Klose, 2013: 3).

Güney Avrupa toplumlarında ailenin devletten daha iyi bakım ve hizmet sağlayabileceğine dair yaygın ve ortak bir inanç vardır (Moreno, 2006: 77). Ancak karşılaştırmalı literatürde Güney Avrupa'da aile içi

uygulamaların ortaya çıkmasındaki en önemli etken, eve ekmek getiren erkek modelinin devamlılığını kabul etme eğilimine dayanmaktadır (Leon, Migliavacca, 2013: 26).

Güney Avrupa refah rejimi ailenin merkezi rolü etrafında şekillenmiş bir yapıya dayanmaktadır. Ancak son 15-20 yılda kadınların iş gücü piyasasına girişleri kademeli bir artış eğilimindedir. Bu durum, yaşlıların korunması ve benzeri sosyal hizmetlerin aile içi dayanışma kanallarıyla sağlandığı modelin bu açıdan bir dönüşüm sürecinden geçmesi gerektiği tartışmalarına yol açmıştır (Mingione, 2011: 274-275).

2.2.2. Kayıt Dışı (Enformel Sektörün) Yaygınlığı

Kayıt dışı istihdamın yaygınlığı, tam istihdam geleneğinin bulunmaması ve tarıma dayalı olması Güney Avrupa ülkeleri iş gücü piyasalarının ortak özelliği olarak bilinmektedir (Gümüş, Türkyılmaz, 2017: 69). Güney Avrupa ülkelerinin 1950'lerde ekonomileri ağırlıklı olarak tarıma dayanıyordu ve 1950'ler ve 1960'larda Fransa, Almanya, Belçika ve Hollanda için önemli bir göçmen iş gücü kaynağı olmuşlardır (OECD, 2022).

Savaş sonrası ilk yirmi yılda, daha gelişmiş endüstrileri ile bu ülkeler, özellikle Güney Avrupa ülkelerinden gelen düşük vasıflı göçmenleri kendine çekmiştir. Göç olgusu, Alman "Gastarbeiter" (misafir işçi) uygulamasından, Fransa'daki parçalı vatandaşlık modeline ve kısmen Birleşik Krallıktaki seçici asimilasyon politikalarına kadar uzanan geniş bir yelpazede, refah sistemlerinin özelliklerini ve programlarını etkilemiştir (Anderotti, Garcia, Gomez, Hespanha, Kazepov, Mingione 2001:44).

Devam eden göç, kıta ülkelerini mesleki eğitim programları ve aktif yeniden yerleştirme politikaları geliştirmeye teşvik etmiştir. Göçmenler ağırlıklı olarak düşük vasıflı işlerde istihdam edilirken, göç alan ülkeler yerli işçileri rekabetten korumak için eğitim ve öğretim programları geliştirmiş, bu da ikili bir iş gücü piyasasına yol açmıştır (Anderotti vd., 2001:44). Güney ülkeleri gençlere yönelik mesleki eğitim ve iş gücü piyasası politikalarına yatırım yapmamış, göç etme olasılığı en yüksek gruplar olan ekmek kazanan yetişkin erkeklere öncelik vermeyi tercih etmiştir (Anderotti vd., 2001:44).

İşgücü piyasası farklılıkları, sanayileşmenin ve proleterleşmenin düzeyinin düşüklüğü, farklı sosyal grupların dahil edilmesi, başta kendi hesabına çalışanlar olmak üzere siyasi ve ekonomik stratejiler açısında önemli sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Güney ülkelerinde kendi hesabına çalışanlar, siyasi arenada daha zayıf bir sese sahip olduklarından, iş gücü piyasasından elde edilen temel faydalardan (emekli maaşı, aile ödeneklerinin olmaması) kısmen dışlandıklarından dolayı sisteme vergi kaçakçılığı ve kayıt dışı çalışma ile entegre olmuşlardır (Anderotti ve diğerleri, 2001:44). Kıta ülkelerinde, serbest meslek sahiplerinin entegrasyonu kurumsal

koruma biçimleriyle ortaya çıkmış ve merkezi hükümetler farklı sosyal grupların sosyal haklarını garanti altına alacak kadar güçlü olmuştur.

Bu tarihsel süreç, Güney Avrupa modelinde devletin daha zayıf konumunu ortaya koymaktadır (Anderotti ve diğerleri, 2001:44). Bu ülkelerde kayıt dışı istihdam oranın yüksek düzeyde olması ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyen faktörlerdendir. Nitekim Güney Avrupa ülkelerinin bu özelliklerinin Türkiye'de de mevcut olması, Türkiye'nin bu modele dâhil edilmesini sağlamıştır (Toprak, 2015: 171).

2.2.3. Klientalizm (Kayırmacılık)

Güney Avrupa refah devleti tipolojisinde en dikkat çeken hususlardan biri klientalizmdir. Refah devleti olgusunun yeterince gelişmediği ülkelerde, refah politikalarında klientalist, kayırmacı ve patronaja dayalı bir işleyiş hâkim olmaktadır (Katrougalos ve Lazaridis, 2003, 6-7).

Güney Avrupa refah rejiminin ve bu rejim sınıfına giren ülkelerin genel durumuna bakıldığında, üç temel özelliğin klientalizm, sosyal hakların zayıflığı ve kurumsallaşmamış vaatlerin ön plana çıktığı görülmektedir.

Klientalizm kavramı esas itibariyle siyasal otoritenin dağıtım ölçütlerine göre sunulan birtakım hizmetler ya da mallar karşılığında, siyasal destek talebinde bulunmasına karşılık gelmektedir (Yuvalı, 2018: 398).

Kavramın tarihsel köklerine bakıldığında client sözcüğünden türetildiği ve Türkçe anlamının müşteri kelimesine karışlık gelmektedir. Klientalizmin toplumda yayılışı sürecinde siyasi iktidara sahip kişi veya gruplar "patron", vatandaşlar ve seçmen grupları ise "müşteri" olarak betimlenirken, oy ve politik destek karşılığında değişimi yapılabilecek ayni-nakdi yardımlardan kamusal alandaki hizmet kayırmacılığına kadar geniş yelpazede ele alınan kaynaklar ve ayrıcalıklar ise taraflar arasındaki alışverişin konusunu oluşturmaktadır (Meydan, Büyükbodur, Bulut, 2016: 215). Patron- müşteri ilişkisinin üç temel özelliği olduğu ifade edilmektedir (Kaufman,1974:285)

I. Eşit olmayan güç ve statü aktörleri arasında gerçekleşir,
II. Karşılıklılık ilkesine bağlı olarak gerçekleşir, her iki taraf için beklenen ödüller gerçekleşmediğinde ilişki sona erer,
III. Hukuk kuralları ve sosyal normların esnek olduğu toplumlarda daha fazla görülen bir ilişki biçimidir.

Klientalizmin özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, klientalizmin hak temelli bir sosyal yardım anlayışının ve gelişmesinin önünü kesen ve eşitsizliğin belirleyici olduğu bir süreci ifade ettiğidir

(Yuvalı, 2018: 398). Bu durum, ülkelerde politik ve ekonomik krizlere de neden olabilmektedir (Ferrera, 2006: 210).

2.2.4. Çok Parçalı ve Yetersiz Sosyal Koruma Ağı

Sosyal koruma, bireyler için gelir güvencesizliği yaratan risk ve süreçlerin sonucu olarak ortaya çıkan maliyetlerin toplumsallaştırılması ve kurumsallaştırılması olarak ifade edilebilir. Devlet tarafından gerçekleştirilen sosyal harcamalar sosyal güvenlik harcamaları ve diğer toplum yararına hizmetlere yönelik harcamalardan oluşmaktadır. (Adema & Ladaique, 2009: 10). Sosyal harcamalar işsizlik, sağlık, eğitim, emeklilik gibi bireylerin refahlarını artırmak için yapılan harcamaları kapsamaktadır ve sosyal harcamalar bir yeniden dağıtım aracıdır ve vergilerle finanse edilir (Lindert, 1996: 1).

Güney Avrupa Refah rejiminde emeklilik ile bağlantılı olarak genel sağlık sigortaları yaygındır ve sosyal koruma harcamaları oldukça düşüktür. Gelişmemiş kurumlar aracılığıyla yürütülen ulusal sağlık sistemi ve hizmetler, bütünlükten uzak ve düzensiz gelir koruma sistemleri mevcuttur (Özdemir, 2007: 151).

Güney Avrupa ülkelerinde sosyal koruma ağının parçalı yapısının en önemli göstergelerinden biri, kayıtlı istihdamda yer alan bireylere yönelik kapsamlı ve yüksek düzeyde koruma sağlanırken, kayıt dışı çalışanlar ya da iş gücüne dahil olmayan bireyler için koruma düzeyinin sınırlı olmasıdır. Sosyal koruma sistemindeki bu boşluk ve dağınık yapı; primli ve primsiz ödemeler arasındaki ayrım, ssosyal yardım ve hizmetlerin çoğunlukla aile, dini kuruluşlar ya da hayır kurumları tarafından karşılanması, sosyal yardım harcamalarının düşük düzeyde kalması ve ulusal düzeyde kurumsallaşmış bir sosyal koruma sisteminin eksikliği gibi faktörlerden kaynaklanmaktadır.

Bu durumun bir uzantısı olarak, Güney Avrupa refah rejiminde sosyal güvenliğe ayrılan harcama düzeyleri görece düşüktür, refah karması yaklaşımı benimsenmiş olsa da evrensel sağlık hizmeti sunumu ve katkı ile vergilere dayalı finansman dikkat çekerken, gelir testi kapsamı dışında kalan araçlar ile nakdi yardımlar oldukça yaygındır. Sosyal harcamalar içerisinde aile ve konut yardımlarına ayrılan pay görece olarak düşük kalmakta, buna karşın emeklilik ve sağlık harcamalarına daha yüksek oranda kaynak ayrılmaktadır.

Güney Avrupa refah rejimlerinde her türlü düzenleme kanunla yapılmış olsa da kurumsal yapı, pratik yönetim ve ekonomik açıdan yetersizlikler ve eksiklikler bulunmaktadır. Söz konusu ülkelerde gelir ikamesi sistemi ciddi biçimde parçalı ve bozuk bir yapıya sahiptir ve bu da önemli derecede kutuplaşmaya neden olmaktadır (Gümüş, 2020:109).

2.3. Aile Temelli Eleştiriler

Karşılaştırmalı refah devleti araştırmaları, geleneksel olarak aileye odaklanmaktan yoksun kalmış, bunun yerine metadan arındırma merkezi bir kavram olarak refah devletlerinde sermaye ve emek arasındaki ilişkiye odaklanmıştır.

Metadan arındırma, ücretlilere geçimlerini sağlamak için alternatif bir seçenek sunar ve ücret pazarlık süreçlerinde bir güç kaynağıdır. Ana akım refah devleti tipolojileri, toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusundaki cehaletleri nedeniyle geniş çapta eleştirilmiştir. Cinsiyete dayalı iş bölümü üzerindeki politika etkilerini dikkate alan yeni teorik kavramlara ihtiyaç vardı.

Sainbury'ye (1994) göre, toplumsal cinsiyet körlüğü eleştirisine yanıt vermek için iki yaklaşım kullanmıştır. Birincisi, toplumsal cinsiyet ve ailenin sınıf kavramlarıyla birlikte ana akım teorilere entegre edilmesini savunmuştur; ikincisi ise, tamamen toplumsal cinsiyet ve aileye dayalı tipolojiler üretmek için ana akım araştırmalarda ülke gruplamalarının bir kenara bırakılmasını önermiştir (Zagel ve Lohmann, 2020: 125).

Bazı akademisyenler, Esping-Andersen rejimlerini kadınların refah devleti içindeki deneyimlerini hesaba katmayıp metasızlaştırmaya odaklandıkları için bu modeli eleştirmişlerdir (Bussemaker ve van Kersbergen 1994, 13). Rejim yaklaşımının sınıf eşitsizliğine, refahın devlet tarafından sağlanmasına ve ücretli emeğin metasızlaştırılmasına odaklandığını, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini küçümsediğini ve "kadınların rolünü analitik olarak görmezden geldiğini" belirtmektedirler (Langan, Ostner 1991; Orloff 1993).

Sonuç olarak, Esping-Andersen rejimleri, işçileri hedef alan politikalara kıyasla aileleri hedef alan politikalardaki farklılıkları her zaman hesaba katmamakta ve kadınların iş gücüne katılımını yeterince öngörmemektedir (Langan ve Ostner 1991; Taylor-Gooby 1991; Orloff 1993, 1996; Hobson 1994; Sainsbury 1995). Örneğin, bu kavramsallaştırma, muhafazakâr ülkelerde kadınların çalışmasının tarihsel olarak marjinalleştirildiğini ve refah politikalarının geleneksel aile yapısını korumak için kadınları evde kalmaya teşvik ettiğini öne sürmektedir (Esping-Andersen 1990; Castles 1993; Gornick vd. 1997). Ancak, belirli bir rejim türü içinde bile kadınların istihdam düzeylerinde önemli farklılıklar olabilmektedir.

Esping-Andersen'in tipolojisinin doğrudan bir eleştirisi olarak, Lewis (1992), refah rejimlerini tipolojilendirmek için evin geçimini sağlayan erkek modeli kavramını tanıtmıştır. İkinci olarak ise, bu çalışmaya dayalı biçimde Esping-Andersen (1999) ve Korpi (2000) aile ve toplumsal cinsiyeti karşılaştırmalı çerçevelerine dahil etmişlerdir. Korpi (2000), sınıf eşitsizlikleri ile farklı rejim türleri oluşturmak için farklı türde aile destek modelleri tanımlamıştır (Zagel ve Lohmann, 2020: 125).

Esping-Andersen (1999) bu eleştirilere, aileleşme ve ailecilik fikirlerini daha sonraki rejim kavramsallaştırmasına dahil ederek yanıt vermiştir. Esping-Andersen, bireylerin aileye bağımlılığını azaltan ve aile ilişkilerinden bağımsız olarak bireylerin ekonomik kaynaklar üzerindeki kontrolünü en üst düzeye çıkaran politikalara bakarak bu terimi operasyonel hale getirmiştir (Esping-Andersen 1999: 45).

Ailesizleştirme (De-familiasation) kavramı, "hanelerin refah ve bakım sorumluluklarının ya refah devleti ya da ya da piyasa aracılığı ile ne ölçüde gevşetildiğini" ifade eder (Esping-Andersen 1999:51) Bu bağlamda, kamu politikalarının çocuk bakımı, yaşlı bakımı gibi hizmetlerde bireyleri aileye olan bağımlılıktan ne ölçüde kurtardığı belirleyici olmaktadır (Esping-Andersen 1999:51).

Ailecilik yaklaşımı ise, kamu politikasının hanelerin birincil sorumluluğu üstlenmesi gerektiğini varsaydığı- hatta bunda ısrar ettiği- bir sistemi ifade eder" (Esping-Andersen 1999: 51). Esping-Andersen'e göre, ailecilik yalnızca bir refah politikası tercihi değil, aynı zamanda Katolik sosyal öğretisi gibi normatif kurallarla da desteklenen, devletin ve toplumun ailenin özerkliğini ve sorumluluğunu zayıflatmaması gerektiğini savunan bir duruşla ilişkilidir (Esping-Andersen 1999:51: Guo & Gilbert, 2007: 308).

Esping-Andersen ailesizleştirme düzeyini ölçerken, aile hizmetlerine yapılan kamu harcamaları, çocuk bakımındaki üç yaş altı çocukların yüzdesini ve kamu konut yardımı alan yaşlıların oranını da dikkate alır. Ayrıca, çocuklarıyla birlikte yaşayan yaşlıların yüzdesi, ebeveynleriyle birlikte yaşayan işsiz gençlerin yüzdesi ve kadınların haftalık ücretsiz çalışma saatleri ölçmede kullanılan göstergelerdir.

Bu veriler, bakım hizmetlerinin kamusallaşma düzeyini, yani bireylerin hem piyasaya hem de aileye olan bağımlılığının azaltıp azaltılmadığını anlamak açısından kritiktir. Özetle, Dekomüdifikasyon, işçilerin piyasaya bağımlılığını azaltırken, ailesizleştirme ise bireyin aile ve akrabalara bağımlılığını azaltır (Guo ve Gilbert, 2007:308).

Ailesizleştirme özellikle toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden önemli bir kavramdır çünkü kadınların ev içi ücretsiz emeğinin görünür hale getirilmesi ve azaltılması hedeflenir (Guo ve Gilbert, 2007:308). Esping-Andersen'in üçlü refah rejimi sınıflandırmaları zamanla çeşitli eleştirilere konu olmuşsa da bu eleştiriler ve eklenen ölçütler rejim tipolojilerinin orijinal konseptinde köklü değişikliği yol açmamıştır.

Esping-Andersen'in (1999) kuramına göre, üç ana refah devleti modeli ile ailelerin bakım yükünden ne ölçüde kurtarıldığını ifade eden ailesizleştirme seviyesi arasında yapısal bir uyum söz konusudur. Sosyal demokrat rejimler, güçlü devlet müdahalesiyle şekillenen aile politikaları aracılığıyla toplumsal cinsiyet eşitliğini ve çocuk refahını önceliklendirerek yüksek düzeyde ailesizleştirme sağlar. Buna karşılık, muhafazakâr refah rejimleri, erkeğin temel geçim sağlayıcı olduğu varsayımı üzerine kuruludur ve statü

ile sınıfa dayalı ayrımları önceliği için aile içi rollerin sürdürülmesini teşvik eder ve sınırlı bir ailesizleştirme düzeyi sergiler (Guo ve Gilbert, 2007:308). Liberal refah rejimlerinde ise, aile politikaları piyasa mekanizmalarına bırakılmıştır ve bireyin kendi sorumluluğunda kabul edilir ve ailesizleştirme düzeyi görece düşük kalmaktadır (Guo ve Gilbert, 2007:308). Güney Avrupa refah rejimi aile hizmetlerine yönelik kamusal harcamaların Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH) içindeki oranının düşük olması ve aile politikalarının sınırlı kurumsal yapılarla yürütülmesi nedeniyle düşük düzeyde ailesizleştirme özelliği gösterir.

2.3.1. Ekmek Kazanan Erkek Modeli

Ekmek kazanan erkek modeli, karşılaştırmalı aile politikası araştırmalarında önemli bir referans noktasıdır. Langan ve Ostner'ın (1991) çalışması, bu alanda bir öncü olarak kabul edilmesine rağmen sistematik kavramsal bir çerçeveden yoksundur (Zagel ve H. Lohmann, 2020 :126). Langan ve Ostner, ülkelerdeki kadınların bir erkeğe ekonomik bağımlılığının derecesine odaklanarak, politikaların cinsiyete dayalı iş bölümünü nasıl etkilediğini sorarak Esping-Andersen'in tipolojisini değerlendirmiştir (Zagel ve H. Lohmann, 2020 :126).

Ekmek kazanan erkek modelinde, baba çekirdek ailenin geçimini sağlarken, anne ev hizmetleri ve bakım rolünü üstlenmektedir. Bu görev dağılımı sosyal güvenlik sisteminde ve iş gücü piyasasında tam istihdam geleneğinde kodlanmıştır ve sosyal yardımlara hak kazanma katkılara dayanmaktadır. Sadece sosyal güvenlik programlarına aktif olarak katkıda bulunan çalışanlar sosyal yardım ve hizmetlerden yararlanma hakkına sahiptir.

Çekirdek ailenin, yani anne ve çocukların sosyal koruması "bağımlılık" esasına dayanmaktadır (Grütjen, 2006: 126). Ekmek kazanan erkek modeli, 20. yüzyılın ortalarında toplumsal mutabakatın temelini oluşturmaya başlamıştır. Aile içerisinde yer alan kadının, ekonomik olarak erkeğe bağımlı olduğu esasına dayanan bu model, fordist-taylorist üretim sistemi mantığı çerçevesinde İkinci Dünya savaşından sonra yaygınlaşmıştır (Parlak, 2016: 12). Yirminci yüzyıl boyunca, ekmek kazanan erkek modelinin konsolidasyonuna, okul saatlerinden emekliliğe ve sağlık ve refah hizmetlerinin sağlanmasına kadar temel varsayımlarını yansıtan kurumsal gelişmeler ve düzenlemeler eşlik etmiştir (Crompton, Lewis ve Lyonette, 2007: 3).

Jane Lewis'in (1992) ortaya koyduğu "ekmek kazanan erkek modeli" kavramı, Batı refah devletlerinde sosyal politika rejimlerinin farklı biçimlerde kurumsallaştığını açıklamak üzere geliştirilmiştir. Lewis'in bu model çerçevesinde yürüttüğü araştırmalar, refah devletlerinin politika anlayışının temelinde "eve ekmek getirenin erkek olduğu" ve "kadınların ev ve bakım işlerini üstlendiği" varsayımının yer aldığını ortaya koymaktadır (Lewis, 1992: 161).

Lewis ve Ostner (1991), refah devletlerini güçlü, orta ve zayıf geçim ideolojileri temelinde sınıflandırarak alternatif bir tipoloji sunmuşlardır. Lewis (1992) ise, bu ülkeleri cinsiyete dayalı iş bölümü ve kadınların ekonomik bağımlılığı açısından güçlü, orta ve zayıf olmak üzere üç modele ayırmıştır.

Güçlü modelde, kadınların iş gücü piyasasına katılım oranları oldukça düşüktür. Bu modelde evlilik kurumu oldukça baskındır ve devlete ait bakım hizmetlerinin sınırlı olmasının yanı sıra, ev ve bakım hizmetlerinden büyük oranda kadınlar sorumludur. Orta modelde ise, kadınların istihdam oranları daha yüksektir. Ancak kadınlar hâlâ hem eş hem anne hem de çalışan rollerini aynı anda yürütmek durumundadırlar. Bu model, kadınların toplumsal cinsiyete dayalı çoklu roller üstlenmelerini doğal bir yapı olarak kabul eder.

Zayıf model çerçevesinde, kadınların iş gücüne katılım oranları görece yüksek görünmekle birlikte, bu katılım genellikle yarı zamanlı işlerde yoğunlaşmakta olup ve kadınlar çalışan olarak, öncelik verilmektedir (Ostner ve Lewis, 1995: 186. Lewis (1992), dört ülkenin bu modele uyumunu incelediği çalışmasında, İngiltere ve İrlanda'nın tarihsel olarak güçlü, Fransa ve Belçika'nın ılımlı, İsveç'in ise zayıf ekmek kazanan devletler olduğunu ortaya koymuştur.

Ekmek kazanan erkek modeli tipolojisinin ilk formülasyonu, Esping-Andersen'in refah rejimi tipolojisine verilen başlıca feminist yanıtlardan biri olarak kabul edilmektedir (Zagel ve Lohmann, 2020: 126) Jane Millar (1996) ülkelerin üç şekilde sınıflandırılabileceğini öne sürmektedir. Bunlar hem bekar hem de evli annelerin istihdamını teşvik edenler hem bekar hem de evli annelerin istihdamını caydıranlar ve evli annelerin istihdamını caydırıp bekar annelerin istihdamını teşvik edenlerdir.

Birinci grup ülkeler, çocuk bakımı, ebeveyn izni ve eşit ücret politikaları gibi istihdam hakları ve sosyal yardımlar gibi hizmetler sağlayarak her iki grup için istihdamı teşvik eder. İkinci grup, istihdam için daha düşük düzeyde destek ve daha zayıf faydalar sağlayarak her iki grup için istihdamı caydırır. Sonuç olarak, kadınlar yarı zamanlı çalışma eğilimindedir ve annelerin tam zamanlı çalışması beklenmediğinden bekar anneler sosyal yardım alırlar.

Son olarak, üçüncü grup, herhangi bir destekleyici hizmet sunmayarak evli annelerin istihdamını caydırırken, bekar annelerin istihdamını olumlu önlemlerle değil, sosyal yardımlar gibi alternatiflerin eksikliği yoluyla teşvik etmektedir.

Millar'ın (1996) eleştirisi, sadece erkeklerin eve ekmek getirmesine bakmak yerine, politikaların hem evli hem de bekar anneleri iş veya bakım açısından nasıl etkilediğini incelememiz gerektiğini savunmaktadır. Millar, politikaların yalnızca erkeklerin ve kadınların eve ekmek getiren ya da bakıcı rollerini etkilemekle kalmadığını, aynı zamanda evli ya da bekar olmalarına bağlı olarak kadınlar için farklı rolleri de pekiştirebileceğini savunmaktadır.

Millar'a göre ülkeler üç şekilde kategorize edilmektedir. Bunlar hem bekar hem de evli anneler için yüksek istihdam oranlarına sahip olanlar (örneğin Fransa, Belçika); hem bekar hem de evli anneler için düşük istihdam oranlarına sahip olanlar (örneğin Hollanda); ve düşük istihdam oranlarına sahip olanlardır.

Lewis (1992) tarafından kullanılan ekmek kazanan erkek modeli kavramı, refah devletlerinin kadınlara öncelikle eş veya birey olarak sosyal haklar tanıyarak cinsiyete dayalı iş bölümünü destekleme derecelerini yansıtmaktadır. Ekmek kazanan erkek modeli kavramı, ücretli ve ücretsiz çalışma ile refah devleti arasındaki ilişkide ülke farklılıklarını ve ülkeler içinde zaman içindeki değişimi tanımlamak için kullanılır.

Ekmek kazanan erkek modeli, refah devletlerinde cinsiyete dayalı iş bölümünün nasıl şekillendiğini anlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır. Dolayısıyla ekmek kazanan erkek modeli Güney Avrupa refah rejiminde toplumsal dayanışmayı aile içinde sağlamaya yönelik bir yapıyı ortaya koymaktadır. Ancak kavramın, ilk formülasyonundan bu yana Avrupa politikaları, eve ekmek getiren erkek modelinin erozyona uğradığını vurgulamıştır.

Neoliberal dönüşümle birlikte hizmet temelli ekonominin ön plana çıkması, yeni toplumsal cinsiyet sözleşmesinin kontrolü etrafında yürütülen tartışmalarla iç içe geçmiştir (Ferragina, 2022, s. 3). Ferragina (2022), özellikle aile politikalarının genişlemesinin bir yandan kadınların iş gücüne katılımını teşvik ederken, diğer yandan neoliberal ekonomik düzene hizmet eden bir yön taşıdığına dikkat çekmektedir. Bu dönüşüm sürecinde, kadınların hem ücretli emek sürecine entegre edildiği hem de geleneksel bakım rollerinin yeniden tanımlandığı yetişkin işçi modeli ön plana çıkmıştır. Ancak bu modelde kadınların iş gücüne katılımı artsa da toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin tam anlamıyla ortadan kalkmadığı görülmektedir. Lohmann ve Zagel (2020), bu durumu “defamilizasyon” kavramı üzerinden tartışmakta; erkek geçimini sağlayan geleneksel aile modelinin zayıflamasının kadın istihdamını artırdığını, ancak yapısal cinsiyet eşitsizliklerinin devam ettiğini vurgulamaktadır ((Zagel ve H. Lohmann, 2020: 126)

2.3.2. Çift Gelirli Aile Modeli

Çift gelirli ailelerin ortaya çıkışı, sanayileşme ve modernleşme süreçleriyle doğrudan bağlantılıdır. Erken dönemlerde ailelerin temelinde genellikle tek bir gelir vardı ve erkeklerin iş gücüne katılımı ön planda yer almaktaydı (Smith, 2010, s. 167). Ancak 20. yüzyılın ortalarından bu yana kadınların iş gücüne katılım oranı yükselmeye başlamış ve çift gelirli aileler daha yaygın hale gelmeye başlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı gibi büyük çaplı çatışmalar kadınların iş gücüne katılım oranını artıran önemli faktörler arasında yer almıştır (Johnson & Brown, 2015, s. 305). Bu dönemde

erkekler cepheye gittiğinden, kadınlar iş gücü piyasasında daha etkin bir görev üstlenmiş ve ailelerinin gelirine katkıda bulunmuşlardır (Johnson & Brown, 2015, s. 305).

Sanayileşme ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak 1950'lerden itibaren kadınların iş gücüne katılımı daha da artış göstermiştir (Williams, 2018, s. 475). Kadınların iş gücüne katılımında 1960'lar ve 1970'ler önemli bir ivme yakalandığı dönemlerdir. Kadın hakları mücadelesinin de etkisiyle kadınlar artık eğitim ve kariyer fırsatlarına daha fazla önem vermeye başlamıştır. Bu dönemde çift gelirli ailelerin sayısı hızla artmış ve aile rollerinde önemli değişiklikler yaşanmıştır.

Geleneksel aile yapısında kadının çalışma alanı evi olup, ailedeki yaşlıların bakımı, çocuk bakımı, ev işleri vb. işler kadınların sorumluluğuydu. Aileler ve iş gücü piyasaların, kadınların iş gücüne katılımının artması, kadınların ekonomik bağımsızlıklarını elde etmesi geleneksel aile bağlarının aşınması (düşük doğurganlık, yüksek boşanma oranları, evlilik dışı doğumlar, yalnız ebeveynlik ve artan sayıda tek kişilik hane halkı) "bireyselleşmeye" doğru gitmektedir (Lewis, 2022: 4).

Kadınların çalışma hayatında yer alması ile, yeni aile formlarının ortaya çıkması ile ekmek kazanan erkek modelinin etkisi kaybolmuştur. Bununla birlikte, kadınların daha ileri yaşlarda çocuk sahibi olması, evlilik dışı ilişkilerin artması, boşanma oranlarının yükselmesi ve tek ebeveynli aile yapılarının yaygınlaşması gibi etkenler, geleneksel aile yapısında önemli değişikliklere yol açmıştır.

Yaşanan bu değişimler, ailenin yapısını farklılaştırmış ve doğurganlık oranlarında azalmaya neden olmuştur (Özdemir, 2007:293). Bu durum ailenin yapısı ve demografik yapıyı değiştiren önemli unsurlardır. Özellikle, "çifte gelirli" bir toplumsal cinsiyet ideolojisinin, yani hem erkeklerin hem de kadınların iş gücünde olması gerektiğini kabul eden bir yönelimin yansımasıdır.

Sanayileşme beraberinde artan iş gücü ihtiyacını ve dolayısıyla kadınların iş gücü piyasasına daha fazla katılımını getirmiştir. Bu durum toplumsal cinsiyet rollerinde bir değişime ve dolayısıyla hane içindeki rollerin yeniden dağılımına neden olmuştur. Öte yandan, Refah Devleti kurumları kadınları çocuk ve yaşlı bakımı yükünden kısmen kurtarmıştır (Voicu, 2002:43).

Sonuç olarak, sanayi toplumu toplumsal cinsiyet rolleri ve toplumsal cinsiyet değerleri açısından sanayi öncesi toplumdan oldukça farklıdır (Voicu, 2002:43). Son yirmi yılda Batı Refah Devleti çeşitli kısıtlamalar altında birçok dönüşüm yaşamıştır. 70'li yıllarda yaşanan refah devleti krizi, refah devletinin yapısını ve işlevini yeniden düşünme ihtiyacını doğurmuştur. Farklı devletler refah krizinin zorluklarına farklı tepkiler vermiştir (Voicu, 2002:43).

Evin geçimini sağlayan erkek modelinin çöküşü ve hizmete dayalı ekonominin paralel yükselişi, çifte kazançlı bir modelin ortaya çıkışının habercisiydi; bu model, aile politikası literatüründe çeşitli yetişkin işçi modelleri olarak kavramsallaştırılmıştır. Evin geçimini sağlayan erkek ücretinin temel hane halkı

ihtiyaçlarını karşılamak için yetersiz olduğundan yeni bir politik, ekonomi bağlamının ortaya çıkışını da teşvik etti. Bu yeni bağlamda, kadınlar, kazanç açığını kapatmaya yardım etmeye çağrıldı ve çok sayıda kadın iş gücü piyasasına katıldı (Ferragina, 2022: 3).

1970'lerin sonlarına gelindiğinde, toplumsal alanda yaşanan ekonomik ve sosyal değişimler, kadınların ücretli iş gücüne daha fazla katılım göstermesine zemin hazırlamış, bu gelişme yalnızca erkeğin gelir sağladığı geleneksel aile yapısı yerine, her iki eşin de ekonomik katkı sunduğu çift gelirli aile modelinin yaygınlaşmasına neden olmuştur (Bonney ve ark., 1999).

Aileye dair kültürel değerler ve beklentilerdeki dönüşüm, çalışma biçimlerinde yaşanan değişimlerle birlikte değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, evlilik yaşının ilerlemesi, evlenmeden birlikte yaşamaya yönelik eğilimlerin artması, boşanma oranlarının yükselmesi ve tek kişilik hane halkı yapılarının yaygınlaşması gibi yeni aile ve yaşam biçimleri, söz konusu dönüşümün somut göstergeleri arasında yer almaktadır (Cherlin, 2009).

Kadınların işyerinde erkeklerin yerini almasına yönelik talep, hizmet sektörünün ve yarı zamanlı mesleklerin büyümesiyle birlikte çağdaş aile biriminin yapısında önemli değişikliklere yol açmıştır. Bu kadınların çoğu, çift gelirli aile olarak bilinen nispeten yeni bir yaşam tarzı ve aile organizasyonunun parçasıdır. Çift gelirli aile, hane reislerinin her ikisinin de eş zamanlı olarak kariyerlerini sürdürdüğü ve aile hayatını birlikte idare ettiği bir aile olarak tanımlanabilir.

Çift gelirli aile modeli, ekonomik açıdan avantajlı görünse de ailelerin uzun vadeli planları ve yaşam tercihleri üzerinde bazı sınırlamalar yaratabilmektedir. Örneğin, çift gelirli ailelerde ebeveynler, çocuklarının bakımı, eğitimi ya da kendi mesleki gelişimleri için yapacakları yatırımlardan zaman ve enerji kısıtları nedeniyle feragat etmek durumunda kalabilmektedir (Budig & England, 2001, s. 215). Ayrıca, iş-aile yaşamı arasındaki dengenin kurulmasındaki zorluklar, özellikle anneler üzerinde yoğun bir baskı oluşturarak kariyer ilerlemesini sekteye uğratabilmektedir (Craig & Mullan, 2010, s. 1349). Çift gelirli ailelerin daha yüksek hane gelirine sahip olmalarına rağmen, çocuk bakım hizmetlerine olan ihtiyaçları, bu hizmetlerin maliyeti ve artan vergi yükü gibi nedenlerle elde ettikleri ekonomik kazançların bir kısmı eriyebilmektedir (Gornick & Meyers, 2003, s. 72; OECD, 2011, s. 25).

Sayer, Bianchi ve Robinson'un (2004) Amerika Birleşik Devletleri'nde yaptığı zaman kullanımı araştırması, tek gelirli ailelerin çocuklarıyla daha fazla vakit geçirme eğiliminde olduğunu ve daha uzun tatiller yapabildiklerini ortaya koymaktadır (Sayer, Bianchi & Robinson, 2004, s.30). Bu durum, tek gelirli ailelerin zaman açısından daha esnek olmalarından kaynaklanmaktadır. Ancak bu durum, çift gelirli ailelerin çocuklarına yönelik özveride bulunmadıkları anlamına gelmez. Aksine, bu aileler de çoğu zaman kendi bireysel ilgi alanlarından, hobilerinden ya da boş zamanlarından vazgeçerek çocuklarının refahı için çaba göstermektedir (Nomaguchi & Milkie, 2003, s. 368).

Öte yandan, Kalil (2013) gelir grupları arasındaki farklara odaklanan çalışması özellikle yüksek gelirli ve çoğunlukla çift gelirli ailelerin, çocukların eğitimine ve gelişimine yönelik yatırım yaptıklarını ve bu sayede çocuklarının sosyal sermayesini artırabildiklerini göstermektedir (Kalil, 2013, s.70). Bu aileler, her ne kadar zaman açısından dezavantajlı olsalar da çocuklarının refahı için gelirlerini seferber etmekte ve sıklıkla kişisel ilgi alanlarından vazgeçmektedirler (Nomaguchi & Milkie, 2003, s. 368). Bu durum, çocuk bakımının ebeveynler açısından hem fedakârlık içeren hem de tatmin edici bir deneyim haline geldiğini göstermektedir (Nomaguchi & Milkie, 2003, s. 368).

Kadınların iş gücüne katılımındaki artış, çeşitli sosyoekonomik ve teknolojik dönüşümlerle yakından ilişkilidir. Özellikle eğitim düzeyinin yükselmesi, ekonomik refahın artması, ev işlerinde zaman tasarrufu sağlayan teknolojik gelişmelerin yaygınlaşması ve çocuk bakım hizmetlerinin gelişmesi, kadınların ev dışında ücretli çalışmaya yönelmesine olanak tanımıştır (Duxbury, Lyons & Higgins, 2007, s. 470). Toplumsal cinsiyet, yaş veya etnik köken gözetmeksizin iş gücüne katılımın yaygınlaşması, geleneksel olarak erkeklerin geçim sağladığı aile modelinin zayıflamasına ve kadın istihdamının artmasına neden olmuştur. Bu durum, çift gelirli ailelerin sayısında belirgin bir artışa işaret etmektedir. Bu aile yapısında, erkek "geçim sağlayıcı", kadın ise "ev kadını" olarak tanımlanan roller anlamını büyük ölçüde yitirmiştir. Artık kadınlar da evin geçimini sağlayan bireylerden biri olarak görülmektedir (Crompton, 2006, s. 47).

Bununla birlikte çift gelirli ve çift kariyerli aileler arasında temel farklılıklar bulunmaktadır. Çift kariyerli ailelerde her iki eş de kendi mesleklerinde başarıya ulaşmayı hedefler; bu durum onların kariyerlerine yüksek bağlılık göstermelerine neden olur. Eşlerin her ikisi de genellikle yüksek eğitim ve gelir düzeyine sahiptir ve iş-aile yaşamını eşgüdümlü biçimde yürütmeye çalışır (Becker & Moen, 1999, s. 997). Çift kariyerli aileler, çift gelirli ailelerin daha eğitimli, profesyonel ve adanmış bir alt grubunu oluşturur. Bu ailelerde iş yaşamı yalnızca ekonomik bir gereklilik değil, aynı zamanda bireysel tatmin ve kimliğin bir parçasıdır. Eşlerin her biri kendi kariyerine yüksek düzeyde bağlılık gösterir (Duxbury ve diğerleri, 2007, s. 471).

Buna karşılık, çift gelirli ailelerde iş yaşamına bağlılık düzeyi görece daha düşüktür. Bu ailelerde bireyler, çalışmayı kariyer tatmini için değil, temel geçim ihtiyacını karşılamak için sürdürür. Eğitim düzeyleri daha düşüktür ve gelirleri genellikle düşük ile orta düzey arasında değişir. Bu tür ailelerde erkekler, büyük olasılıkla kadından daha fazla gelir elde etmektedir ve bu durum geleneksel cinsiyet rol beklentilerinin sürmesine neden olmaktadır. Bu durumda, kadının iş gücüne katılımı çoğu zaman ev içi sorumluluklarını büyük ölçüde sürdürdüğü ölçüde kabul görmektedir (Duxbury ve diğerleri, 2007, s. 479).

Günümüzde bu yapısal farklılıklara ek olarak, yeni aile modelleri de dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, "neo-geleneksel aile"dir. Bu aile tipinde hem kadın hem erkek istihdam edilmekle birlikte, geleneksel roller korunur. Erkek genellikle yüksek maaşlı işlerde çalışırken, kadın daha düşük ücretli ama tatmin edici işleri tercih eder. Kadın işinden memnun değilse veya iş-aile çatışması yaşıyorsa çalışmayı bırakabilir; bu durumda erkek tek gelir kaynağı olur. Kadının kazancı ikincil kabul edilir, çocuk bakımı ve ev işleri ise büyük ölçüde kadının sorumluluğundadır. Erkek ev işlerine sınırlı katılım gösterse de çocuk bakımında destek olabilir (Duxbury ve diğerleri, 2007, s. 480).

İkinci model ise statü değiştiren ailedir. Bu yapıda geleneksel roller tersine çevrilmiştir: kadın temel geçim kaynağı iken, erkek ev işleri ve çocuk bakımında daha aktif rol üstlenmektedir. Güç dağılımı, ekonomik katkıya dayalıdır; kadın daha çok kazandıkça aile içi karar alma süreçlerinde söz sahibi olmaktadır. Ancak erkek ev işlerine yeterince katılım göstermezse, kadınların çocuk sahibi olma arzuları azalabilmektedir (Duxbury ve diğerleri, 2007, s. 481).

Tüm bu dönüşümler, geleneksel "ekmek kazan erkek" modelinin pek çok OECD ülkesinde geçerliliğini yitirdiğini ortaya koymaktadır. Örneğin çoğu ülkede, haftada 40 saat veya daha fazla çalışan bir babaya ve ücretli işte çalışmayan bir anneye sahip olan ailelerin oranı oldukça azdır. Bu oran, Belçika, Danimarka, Fransa, Norveç ve İsveç gibi ülkelerde daha düşüktür (OECD, 2020, s. 2).

Her ne kadar çift gelirli aile yapısı OECD ülkelerinde norm haline gelmiş olsa da iş paylaşım biçimleri ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Bazı ülkelerde "bir buçuk kazanan" modeli yaygındır: Erkek tam zamanlı çalışırken, kadın yarı zamanlı çalışarak hem ekonomik katkı sağlar hem de ev içi sorumlulukları üstlenir (Hook, 2010, s. 1492).

Tablo 2: Çift Gelirli Ailelerin Oranı, 2021

Ülke/Grup	Oran (%)
OECD	46,7
AB	54,6
Yunanistan	46,9
Portekiz	74,1
İspanya	48,1
İtalya	33
Türkiye	18,4

Kaynak: OECD (2023) ve Eurostat (2023) verilerinden derlenmiştir.

Tablo 2'de yer alan verilere göre, OECD ve AB her iki aile üyesinin de tam zamanlı çalışmasının yaygın olduğu görülmektedir. Portekiz'de ailelerin yüzde 74,1'inin hem babaların hem de annelerin için haftada 40 saate eşit veya daha fazla uzun çalışma saatlerinde çalıştıkları görülmektedir. Yunanistan, İspanya ve İtalya'nın çift gelirli ailelerin oranı OECD ülkelerinin genel ortalaması ile benzerlik gösterirken Türkiye'de bu oran oldukça düşüktür.

OECD ülkelerinde çift gelirli aile yapısı giderek daha yaygın hale gelmektedir. Bu durum, büyük ölçüde kadınların iş gücüne katılım oranlarındaki artışla ilişkilidir. Kadınların ekonomik hayata aktif olarak dâhil olması, hanelerin iki gelirli yapıya dönüşmesini desteklemektedir. OECD verilerine göre, çocuk bakım hizmetleri, ebeveyn izni ve esnek çalışma olanakları gibi aile dostu politikalar, özellikle çocuk sahibi kadınların istihdamda kalmasını önemli ölçüde kolaylaştırmaktadır (OECD, 2017, s. 34). Aynı zamanda, daha yüksek eğitim seviyesine sahip bireylerin iş gücüne katılım eğiliminin artması da çift gelirli aile yapısının yaygınlaştırılmasında belirleyici bir unsur olarak öne çıkmaktadır (OECD, 2017, s. 45).

OECD ülkeleri arasında çift gelirli ailelerin yapısı ve işleyişi ülkelere özgü farklılıklar göstermekle birlikte, genel olarak ekonomik faktörlerin belirleyici etkisi büyüktür. İşsizlik oranları, gelir eşitsizliği ve ekonomik büyüme gibi makro ekonomik göstergeler, bu ailelerin gelir düzeylerini ve yaşam standartlarını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir (OECD, 2020, s. 12).

Avrupa Birliği ülkelerinde ise çift gelirli ailelerin yaygınlığı ve yapısı oldukça çeşitlilik göstermektedir. AB üyesi ülkeler arasında kadın istihdam oranları, aile politikalarının kapsamı ve toplumsal cinsiyet normlar açısından önemli farklılıklar bulunmakta; bu farklılıklar çift gelirli ailelerin oluşumunu ve sürdürülebilirliğini doğrudan etkilemektedir (Eurofound, 2019, s. 21). Bazı ülkelerde kadınların iş gücüne katılımı oldukça yüksekken, diğerlerinde daha düşük olup, daha geleneksel aile yapıları baskındır.

Türkiye'nin refah rejiminin Güney Avrupa ülkeleriyle yapısal ve işlevsel açıdan benzerlik göstermekte olup, özellikle bakım hizmetlerinin büyük oranda aileye yüklenmesi ve kadınların istihdamda karşılaştığı engeller, bu benzerliğin temelini oluşturmaktadır. Güney Avrupa ülkelerinde, bazı ülke istisnaları dışında, çift gelirli aile yapısı genellikle daha geleneksel özellikler taşımakta, kadınların iş gücüne katılımı diğer bölgelere kıyasla daha sınırlı kalmaktadır. Yüksek işsizlik oranları kadınların istihdama katılımını ve dolayısıyla çift gelirli ailelerin oluşumunu sınırlandıran bir diğer önemli etmendir.

Türkiye'de de son yıllarda çift gelirli aile yapısı hızlı bir dönüşüm geçirmektedir. Özellikle büyükşehirlerde kadınların iş gücüne katılım oranlarında artış gözlemlenmekte, bu da çift gelirli aile sayısını artırmaktadır. Türkiye'de kadınların iş gücüne katılımı artsa da ev içi sorumluluklar hala büyük oranda kadınların üzerindedir (Erdoğan & Yılmaz, 2017, s.1.). Erdoğan ve Yılmaz'ın (2017) analizine göre, Türkiye'de çift gelirli ailelerin yapısı, ekonomik değişimler ve toplumsal cinsiyet rolleri ekseninde önemli bir evrim geçirmektedir.

2.4. Refah Devleti ve Aile Politikaları

Aileler, ekonomik ve sosyal açıdan önemli dışsallıklar üretmektedir. Yetişkinler, resmi birliktelik ve çocuk sahibi olma zamanlamasına kendileri karar verse de bu tercihler yalnızca bireysel değil, toplumsal sonuçlar da doğurur. Bugünkü doğum oranları, gelecekteki iş gücünün büyüklüğünü belirleyerek ekonomik performans, vergi gelirleri ve sosyal koruma sistemlerinin sürdürülebilirliği üzerinde belirleyici etkilere sahiptir (Adema, Clarke & Thévenon, 2020: 193).

Refah devletinin kökleri ailedir. Çoğu refah devleti çalışması, refah devletinin doğuşunu 1880'lerde Almanya'da zorunlu sağlık, kaza, malullük ve yaşlılık sigortası programlarının başlatılmasıyla ilişkilendirmektedir. Ancak on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında uygulamaya konan ilk refah devleti politikaları, çalışan kadın ve çocukların yanı sıra dul ve yetimleri de hedef almıştır. O dönemde, bir ailedeki ana gelir sahibinin ya da fabrikalarda çalışan çocuk ve kadınların kaybının, işçi sınıfı ailelerinin ve gelecek nesillerin nasıl etkileneceği konusunda giderek artan endişeler bulunmaktaydı. Bu kaygılar, çalışma saatlerine sınırlama getirilmesi, çocukların sağlığını tehlikeye atan işlerde çalıştırılmasına kısıtlama getirilmesi, kadınların doğumdan sonra çalışmasının yasaklanması ve dul aylığı bağlanması gibi ilk refah devleti önlemlerinin alınmasına yol açmıştır (Kessler-Harris vd., 1995).

Refah devletinin kuruluşunda aile meselelerinin oynadığı temel role rağmen, refah devleti üzerine yapılan araştırmalar genellikle aileyi tek başına ele almakta başarısız olmuştur. Refah rejimlerinin tipolojisi esas olarak yaşlılık, hastalık ve işsizlik gibi sosyal politikalar üzerine inşa edildiğinden, aile artık bir kategori olarak kalmıştır. Doğum izni ya da ebeveyn izni gibi metalaştırma ile ilgili olanlar da dahil olmak üzere aile politikaları dikkate alınmamıştır. Sonuç olarak, aile refah devleti politikalarından ve iş gücü piyasasından kopuk olarak görülmüştür. Aile ve toplumsal cinsiyet konuları özel, apolitik meseleler olarak değerlendirilmiş ve dolayısıyla refah devleti analizinden silinmiştir.

1970'lerde ve 1980'lerde sosyal politika ve aile araştırmalarına yaklaşımları doğrultusunda feminist ve toplumsal cinsiyet araştırmacıları, aile toplumsal cinsiyet ve aile politikalarını refah devleti sınıflandırmalarının merkezine taşımış ve bunları refah rejimi tipolojisine entegre etmişlerdir (örneğin, Lewis 1992).

Araştırmacılar, refah devleti ve aile politikalarının toplumsal cinsiyet ve aileye yaklaşımını belirleyen bazı temel ilkeleri ortaya koymuştur. Orloff (1993), metalaştırma kavramı üzerinden aile politikalarının kadınların, özellikle annelerin istihdamına etkisini tartışır. Langan ve Ostner (1991) ile Lewis (1992), sosyal güvenliğin bireysel haklara mı yoksa hane içindeki bir kazanana mı dayandığını sorgular. Knijn ve Kremer (1997) ise bakım sorumluluğunu ve aileleşme süreçlerini refah devletinin temel unsurları arasında değerlendirir (Knijn ve Kremer 1997).

Ekmek kazanan erkek modelinin kapsamı (Langan ve Ostner 1991; Lewis 1992); aile ve refah devleti sunumunun temel bir bileşeni olarak bakım (Knijn ve Kremer 1997); ve refah devletlerinin aileyi bakım sorumluluklarından ne ölçüde kurtardığı veya aile bakımını doğrudan veya dolaylı olarak aile politikaları yoluyla ne ölçüde desteklediğini gösteren aileleştirme veya ailesizleştirme (Esping-Andersen, 1999; Leitner, 2003).

Bu boyutların refah devleti sınıflandırmalarına dahil edilmesi ve "refah rejimlerinin ailenin analitik merceğinden" incelenmesi (Esping-Andersen, 1999: 49) karşılaştırmalı refah devleti, aile politikası ve aile araştırmalarını önemli ölçüde geliştirmiştir. Bu değişimin yönü, aile politikalarının ve ailelerin nasıl tasarlandığını değiştirdiği için özellikle dikkate değerdir.

Birincisi, aile politikaları artık diğer sosyal politikalarla birlikte refah devletinin merkezi bir bileşeni olarak kabul edilmektedir. Refah devletleri ya da refah rejimlerine ilişkin analizler, örneğin farklı refah devletlerinin toplumu ne ölçüde katmanlaştırdığı ya da sosyal eşit(siz)liğe ne ölçüde katkıda bulunduğuna ilişkin araştırma ya da düşüncelerde, aile politikalarını sıklıkla içermekte ya da en azından kabul etmektedir. Benzer şekilde, aile politikalarına ilişkin analizler, aile politikalarının kapsamını veya sonuçlarını doğru bir şekilde değerlendirebilmek için genellikle politikaların içinde yer aldığı refah devleti veya refah rejimi bağlamını dikkate almaktadır.

İkinci olarak, aile politikaları algısı değişmiştir. Kamerman ve Kahn (1978) aile politikalarını devletin aile için yaptığı her şey olarak tanımlamıştır. Bunları devletin aileye yönelik tüm faaliyetlerinin toplamı olarak görmüşlerdir. Bu anlayışa dayanarak, aile politikaları genellikle gayri safi yurtiçi hasıladan veya sosyal harcamalardan ailelere ayrılan pay gibi "cömertliklerine" göre değerlendirilmektedir.

Aile politikalarının tanımı ve kapsamı değiştikçe, bunların toplumsal yapı ve demografik eğilimlerle nasıl iç içe geçtiği daha belirgin hale gelmiştir. Giderek artan sayıda yetişkin, birlikte yaşama ilişkisine girerek veya bir ortaklık dışında yaşayarak resmi bağları koparmakta, ertelemekte veya bunlardan kaçınmaktadır. Buna ek olarak, çocuk doğurma ve çocuk yetiştirme evlilikten giderek daha fazla ayrılmakta, evlilik dışında, birlikte yaşarken veya bekar annelerden doğan çocukların sayısında büyük artışlar görülmektedir.

Bu değişiklikler, kadınların iş gücüne katılımındaki artışla birlikte meydana gelmiştir. Erken büyüme döneminde, kadınların iş gücüne katılımı gecikmiş evlilik ve evlenmeme (Espenshade 1985), düşük ve genellikle son derece düşük doğurganlık (Bernhardt 1993; Brewster ve Rindfuss 2000) ve artan birliktelik çözülme eğilimleri (Ruggles 1997) ile ilişkilendirilmiştir. Ancak, uzun süredir gözlemlenen bu bağlantıların birçoğunun zayıfladığına ve hatta bazılarının tersine döndüğüne dair kanıtlar birikmektedir. Bu zayıflayan ve tersine dönen bağlantıların kökleri, kadın istihdamının sadece yaygın

değil aynı zamanda beklenen bir durum haline gelmesiyle değişen toplumsal cinsiyet ilişkilerinde yatmaktadır.

Bu değişimin en çarpıcı olanı ise doğurganlık oranlarındaki belirgin düşüşlerdir. Bir zamanlar en yüksek doğurganlığa ve en düşük kadın iş gücüne katılım seviyelerine sahip olan, İspanya, Yunanistan, İtalya günümüzde ise düşük doğurganlık oranlarına sahiptir, ancak yine de düşük kadın iş gücüne katılım seviyelerine sahiptirler (Engelhardt, Kögel ve Prskawetz 2004; Rindfuss ve Brewster 1996).

Lewis (2002) Hem demografik değişimi hem de yetişkinlerin ücretli ve ücretsiz çalışma yoluyla ailelere yaptıkları katkıların değişen doğasını içeren aile değişiminin, aileler, piyasalar ve devletler arasındaki karmaşık ilişkiyi anlamamız için büyük önem taşıdığı artık yaygın olarak kabul edilmektedir.

Refah devleti uygulamalarında farklılıklar olsa da sosyal politikaların uygulanmasında aile, piyasa ve devlet olmak üzere üç ana unsur öne çıkmaktadır. Fertlerin refahı bu üç ana unsur üzerine inşa edilmiştir ve herhangi bir kaynakta yetersizlik olması durumunda diğer kaynak telafi için devreye girmektedir. Örneğin; piyasadan kaynaklanan olumsuzluklar karşısında devreye giren ve destek sağlayan aktör genellikle aile ve/veya devlettir. Aile, çocukların refahı açısından kritik bir öneme sahiptir (Esping-Andersen, 2011: 106).

Tablo 3: Refah Rejimleri Bağlamında Devletlerin Aile Politikası Eğilimleri

Refah Rejimleri	Genel Özellikleri	İzin Politikaları	Çocuk Bakım Hizmetleri	Nakit Destekleri	Ülkeler
Liberal	Düşük düzeyde, ihtiyaç odaklı, piyasanın güçlü etkisi	Düşük düzeyde izin politikaları	Güçlü özel sektör	Düşük düzey, ihtiyaç odaklı destek	Avustralya, Kanada, İngiltere, ABD
Muhafazakâr / Korporatist	İstihdam odaklı devlet desteği, geleneksel toplumsal cinsiyet temelli iş bölümü	Uzun izin politikaları	Kısıtlı çocuk bakım hizmetleri	Ortadan yükseğe kadar nakit desteği	Avusturya, Belçika, Fransa, Almanya, İrlanda, Hollanda
Sosyal Demokrat	Evrensel devlet desteği, toplumsal cinsiyet eşitliğine yüksek bağlılık	Ebeveynler için yüksek düzeyde destek, uzun izinler	Genişletilmiş çocuk bakım hizmetleri	Orta düzey nakit desteği, üst düzey diğer destekler	Danimarka, Finlandiya, Norveç, İsveç
Güney Avrupa	Aile temelli refah dağılımı	Kısıtlı izin politikaları	Düşük düzeyde çocuk bakım hizmetleri	Düşük düzeyde nakit desteği	Yunanistan, İtalya, Portekiz, İspanya

Kaynak: (Güvendi, 2018: 7)

Çekirdek ailenin çöküşü, küreselleşme, göç, güvencesiz çalışma gibi olgular büyük toplumsal grupların gelir güvenliğini etkilemektedir. Dolayısıyla yaşanan bu gelişmeler doğrultusunda geleneksel aile modelinin aşınması ile yeni sosyal riskler getirdiği öne sürülmüştür.

Aile politikası birçok hükümet için endişe verici bir konudur. Aile politikası, çocuk yardımı, vergi avantajları, ebeveyn izni ve çocuk bakımı gibi çeşitli programları içerir. Bu uygulamalar, ebeveynlerin gelirlerinin değiştirilmesi, çocuk yoksulluğunun azaltılması, doğurganlığın artırılması, cinsiyet eşitliğinin desteklenmesi gibi farklı politika hedeflerine hizmet edebilir; ya da çocukların erken çocukluk eğitim ve bakım hizmetlerinde gelişim sağlayarak, gelecekte bireylerin emek piyasası içerisinde yer alma durumlarını iyileştirebilir.

Bununla birlikte kadın istihdamının artırılması amacının yanında, aileye artan devlet ilgisinin altında dört nedenin yattığını söylemek mümkündür; "nüfusun yaşlanmaya başlaması, çocuklu aileler ve çocuğu olmayanlar arasında gelirin yeniden dağılımının sağlanması, (hane) yoksulluğunun önlenmesi ve cinsiyet eşitliğinin sağlanmasıdır (Daly, 2010; 142).

Tek ebeveynlik, yoksulluk ve eşitsizlikte "yeni bir sosyal risk" olarak kabul edilmektedir (Bonoli, 2013).Tek ebeveynli aileler, yetersiz kaynaklar, istihdam ve politika üçlüsüne yakalanma riskiyle karşı karşıyadır (Nieuwenhuis & Maldonado, 2018b). Bekar ebeveynlerin çoğunluğu düşük ücretli, korumasız ve yeterli iş-aile desteği olmayan işlerde çalışmaktadır. Çalışan bekar ebeveynlerin, çiftlerdeki ebeveynlere kıyasla işyerinde yoksulluk yaşamaları (Nieuwenhuis & Maldonado, 2018a) ve daha kötü iş-yaşam dengesi yaşamaları (Esser & Olsen**,** 2018) daha olasıdır. Yetersiz kaynaklar ve istihdam, sosyal güvenlik ağının olmaması ve etkisiz bir aile politikası ile birleştiğinde, çok sayıda tek ebeveynli aileyi yoksulluk içinde bırakabilir.

Ailenin parçalanması yoksulluğu doğurur. Bir çocuğun sosyal hareketliliğini önemsiyorsak aile parçalanması son derece önemlidir. Babasız büyüyen erkek çocukların uyuşturucu kullanma, şiddet veya suç içeren davranışlarda bulunma, hapse girme ve okulu bırakma olasılığı çok daha yüksektir. Kız çocuklarının ise erken yaşta cinsel ilişkiye girme ya da evlilik dışı çocuk sahibi olma olasılığı daha yüksektir. Evde babası olmayan çocukların yetişkin olduklarında ruh sağlığı sorunları yaşama olasılığı daha yüksektir (https://ifstudies.org/blog/family-breakdown-and-americas-welfare-system Erişim tarihi: 29.01.2022).

Harvard'dan Paul Peterson'ın ifadesiyle, bazı programlar evliliği aktif bir şekilde caydırmış, evde sürekli kalan bir erkeğin yokluğunda annelere refah yardımı sağlanmıştır. Çalışan bir erkekle evlilik, asgari ücretle bile olsa, annenin ekonomik refahını riske atmaktadır (https://ifstudies.org/blog/family-breakdown-and-americas-welfare-system Erişim tarihi: 29.01.2022).

Ailedeki değişimler, aile yapısı üzerine yapılan çalışmalarda kabul edilen tartışılmaz bir gerçektir. Bu bulgu, çağdaş toplumların modernleşmesinin temel göstergelerinden biri haline gelmiştir. Ve genellikle yaşadığımız amansız küreselleşmenin bir işareti olarak kabul edilmektedir. Ailedeki bu değişimlerin büyük ölçüde Refah Devleti tarafından geliştirilen aile politikalarının bir sonucu olduğu da belirtilmektedir (Torns, 2015:137).

Kamu politikalarının aileler üzerinde yadsınamaz bir etkisi vardır. Diğer şeylerin yanı sıra, istihdam koşullarını düzenler, sosyal yardımlara, eğitime ve sağlık hizmetlerine uygunluğu tanımlar ve ebeveynlerin hak ve sorumluluklarını belirlemektedir. Dolayısıyla kamu politikaları, fırsatları ve kısıtlamaları tanımlayarak aile hayatını şekillendirir.

Bununla birlikte, kamu politikalarının aileler üzerinde çok daha yaygın bir etkisi olduğu ileri sürülmektedir. Bazı aile yapılarını diğerlerine göre destekledikleri ve birlikte yaşamayı, evliliği, boşanmayı ve evlilik içinde ya da dışında çocuk sahibi olmayı teşvik ettikleri ya da caydırdıkları ileri sürülmektedir. Örneğin Popenoe (1988), ailelere verilen cömert desteğin İsveç'teki ailelerin "düşüşüne" katkıda bulunduğunu iddia etmektedir (Gauthier, 2001: 1).

Moffitt (1992), emek arzı, aile yapısı ve göç ile ilgili olarak ABD refah sisteminin teşvik edici etkilerine ilişkin teorik temeller ve ampirik kanıtlar üzerine araştırmalar yapmıştır. Mevcut araştırmasında, aile yapısıyla ilgili olarak, refah yardımlarının tarihsel olarak yalnızca bağımlı çocukları olan bekar annelere ödendiğini ve bu tür refah programlarının evliliği geciktirmek, evlilikte çözülme oranlarını artırmak, yeniden evlenmeyi geciktirmek ve evlilik dışı çocuk sahibi olmak için açık bir teşvik sağladığını savunmaktadır (Aizer vd., 2021: 4).

Ampirik olarak, (Behr, 1979; Hutchens, 1979; Teitler vd., 2009) sosyal yardım alan kadınların evlenme olasılığı daha düşüktür (Aizer vd., 2021:4). Başka bir deyişle, refah devleti ailelerin oluşumunu ve çözülmesini kolaylaştırmaktadır (Halla ve diğerleri, 2016, 292).

Refah devletinin doğurganlık üzerindeki etkileri zaman içinde daha belirginleşmektedir (Neyer, 2006: 1). Kısa vadede, ebeveynliğe ilişkin sosyal haklar ve düzenlemeler ön plana çıkar. Uzun vadede ise kadınların iş gücüne katılımı üzerinde belirleyici olur. Esping-Andersen (2000), anneliğin mesleki yaşamla ne ölçüde uyumlu olduğunu sorgulamaktadır. Yüksek doğurganlık oranları, özellikle evrensel ve ücretsiz nitelikli çocuk bakımını hedefleyen gelişmiş aile politikalarına sahip ülkelerde görülmektedir (Mingunez, Gaspar, 2022: 3).

Devletler aileyi özel hayatın bir parçası olarak gördüklerinden uzunca bir süre ve zaruri haller dışında müdahale etme eğiliminde olmamışlardır. Dönemin sosyal ve ekonomik koşullarına göre devletler nüfusun artmasına yönelik doğurganlık politikalarını desteklerden, nüfusun azalmasına yönelik ailelere dolaylı yollardan müdahale etmeye yönelik politikalar üretmişlerdir.

Toplumun temelini oluşturan aile, sosyal, ekonomik, psikolojik olaylardan etkilenmesi nedeniyle dinamik bir yapıya sahiptir. Yüzyıllar içerisinde yaşanan değişim ve dönüşümler ailenin yapısında etkilemiş, değiştirmiş ve dönüştürmüştür. Geniş aile yapısı içerisinde çok çocuklu ailelerin dönüşümü daha az çocuk sahibi olmaya doğru ilerlemiştir. Doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaşması ve evliliklerin daha ileri yaşlarda gerçekleşmesi, doğurganlık oranlarındaki düşüşü etkiyen başlıca faktörler arasında yer almaktadır (Koçak, 2019:23).

Burada asıl dikkat çekilmesi gereken husus, ebeveynlerin çocuk sahibi olma kararlarındaki azalmanın yalnızca bireysel tercihlerle sınırlı kalmaması; devletlerin hem kendi çıkarlarını gözeten hem ailelerin beklentilerini karşılayan politikalar üretme sorumluğuna sahip olmasıdır (Esping-Andersen, 2011: 104). Dolayısıyla emek piyasalarında, toplumsal ilişkilerde ve aile yaşamındaki demografik değişimler refah devletlerinde reformu zorunlu kılmaktadır (Gökbunar vd, 2011, s.161).

2.4.1. İspanya Refah Politikaları

İspanyol refah devleti, bakmakla yükümlü olunan kişilerin korunmasında ailenin önceliği nedeniyle aile yanlısı olarak nitelendirilmektedir. İspanya'da aile dayanışma mekanizmaları, kamu politikaları kapsamında olmadıklarında asgari refah seviyelerini garanti etmektedir. İspanya'nın tarihsel mirası birkaç on yıl boyunca güçlü bir aile destek politikasının geliştirilmesini engellemiştir, ancak ulusal ve bölgesel hükümetler 1990'ların ortalarından ve özellikle 2000'lerin ortalarından itibaren bu politika alanını yeniden keşfetmiştir (Caïs, Folguera, 2013: 2).

Franco döneminde (1939–1975), doğum yanlısı politika rejimin temel unsurlarından biri olarak uygulanmıştır. Aile politikası, 1930'ların sonunda General Franco diktatörlüğü tarafından ideolojik meşruiyet aracı ve toplumsal destek kazanma yöntemi olarak oluşturulmuştur (Meil, 2006: 377). Bu dönemde aile, "toplumun temel hücresi" ve "devredilemez haklarla donatılmış bir yapı" olarak tanımlanmış, yüceltilmiş ve korunmuştur (Meil, 2006: 362). Hedef, ataerkil aile modelini ekonomik, yasal ve ideolojik düzeyde yeniden tesis ederek toplumsal düzeni sürdürmekti (Meil, 2006: 377).

Aile krizinin nedenleri ilk olarak Monarşinin yıkılması ve İkinci Cumhuriyetin (1931) kurulmasından sonra çıkarılan aile yasalarına bağlanmıştır. Bu aile yasaları, zorunlu resmi nikah, karşılıklı rıza ile boşanma imkânı, eşlerin eşitliği, evlilik içi ve dışı doğan çocukların eşitliği ve kürtajın düzenlenmesi gibi konularda reformlar getirmiştir (Meil, 2006: 362). Her ne kadar İkinci Cumhuriyet'in aile mevzuatı ailenin krizinden sorumlu tutulsa da aile krizinin en derin kökleri aslında ekonomik, sosyal ve siyasi yönleriyle liberalizme atfedilmiştir.

Bu eleştiri, Katolik Kilisesi'nin sosyal doktrininin genel çerçevesinden yapılmıştır. Argüman, iş gücü piyasası ve piyasa dinamiklerinin dayattığı düşük ücretler, işin metalaştırılması, yeterli maddi kaynak

sağlanmayarak aile kurumunun istikrarının aşındırılması ve kadınların ücretli çalışmaya zorlanarak doğum oranlarının düşürülmesine dayanmaktadır (Meil,2006: 362).

Bu krizin en belirgin göstergelerinin bir yandan doğum oranındaki düşüş, diğer yandan da annelerin çalışma oranındaki artış olduğu ileri sürülmüştür. Bu açıdan bakıldığında, evli kadınların ücretli çalışması ailenin işlevselliğini zayıflatmış, anneyi evinin ve çocuklarının bakımını terk etmeye zorlamıştır (Meil, 2006: 362). Bununla birlikte, aile statüsü, işsizlik veya yoksulluk durumlarında kamu emekli maaşları ve sosyal koruma gibi sosyal politika alanlarında bir ihtiyaç göstergesi haline geldiğinden, örtük bir aile politikası gelişmiştir.

Zamanla aile yardımları geliri artırma kapasitesini kaybetmiş ve daha sonra düşük gelirli ailelere yönlendirilmiştir. 1980'lerin sonunda aile politikası sadece yoksulluğa karşı sosyal politikanın bir parçası olarak görülmeye başlanmıştır (Meil, 2006: 378).

İspanya'da demokrasinin başlangıcından bu yana, tüm hükümetler politika söylemlerinde aileciliğin çerçevesini değiştirmek için büyük çaba sarf etmiştir. Böylece, eve ekmek getiren erkek modeli ideali, kimsenin geri almakla ilgilenmediği istenmeyen bir Franco kalıntısı olarak çoktan ortadan kalkmıştır (Leon, Migliavacca, 2013: 36). Bununla birlikte, İspanyol ailesindeki değişimleri doğrulayan çok sayıda ampirik ve yorumlayıcı veri (Flaquer, 1990; Requena, 1990; Solosona ve Treviño 1990) bulunmaktadır (Gonzalez, 2010: 10).

1980'lerden bu yana giderek daha fazla sayıda İspanyol kadının yükseköğrenime kaydolması ve iş gücü piyasasına katılması, geleneksel aile yaşamında değişikliklere yol açmıştır. Evlilik ve aile oluşumundaki değişikliklerin bir sonucu olarak, birlikte yaşamadaki artış ve evlilik dışı doğan çocuk sayısındaki yükseliş bugün İspanyol toplumunu karakterize etmektedir.

Son birkaç on yılda İspanyol ailelerinin profili ve toplumsal cinsiyet rolleri ile aile çeşitliliğine ilişkin görüşler oldukça dramatik bir şekilde değişmiştir. Aile yapısındaki dönüşüm, boşanma oranlarında, evlilik dışı doğan çocuk sayısında, kürtaj oranlarında ve gönüllü kısırlaştırma oranlarında artışa yol açmıştır (Gonzalez, 2010: 12). Aileler küçülmüş ve evli iki ebeveynle yaşayan çocukların oranı azalmıştır. Aynı dönemde kadınlar iş gücü piyasasına girmiş ve İspanyol toplumunda anneliğin yalnızca ev içiyle sınırlı bir alan olmadığı görüşü yaygınlaşmıştır.

Aile hukuku bu toplumsal değişikliklere hızlı bir şekilde uyum sağlarken, aile politikası- aile üyelerini küçük çocukların ve bakmakla yükümlü oldukları diğer kişilerin yetiştirilmesi ve bakımı konusunda destekleyen yardımlar, hizmetler, vergi indirimleri ve izin düzenlemelerinden oluşan bir kombinasyon- bazı küçük değişikliklere uğramıştır. Aile hukukuna ilişkin olarak, aynı cinsiyetten çiftlerin evlenmesi, tüm evli partnerlerin boşanması ve ayrı yaşayan ve boşanmış ebeveynlerin çocuklarının fiziksel velayetini paylaşması mümkün hale gelmiştir (OECD, 2022: 201).

İspanya’daki refah devleti, kadınların geleneksel olarak üstlendiği bakım sorumluluğunu ikame edecek kurumsal hizmetleri geliştirememiştir. Kişi başına düşen kreş kapasitesi Avrupa’daki en düşük seviyelerden birinde yer almakta; yaşlı bakımına yönelik hizmet altyapısı da son derece sınırlı kalmaktadır. Ekonomik kriz, bu hizmetlerin erişilebilirliğini daha da zayıflatmıştır (Caïs & Folguera, 2013: 2). İspanyol aileler, sosyal politika alanındaki bu yetersizliğe düşük doğurganlıkla karşılık vermektedir (Caïs & Folguera, 2013: 2).

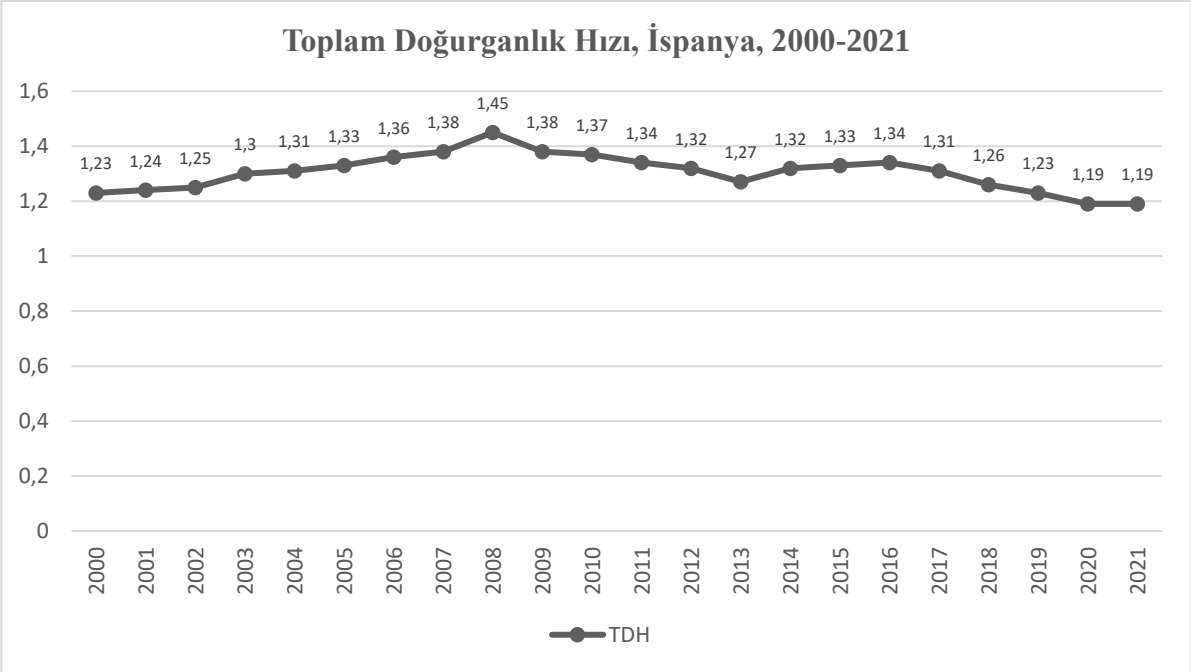
Son olarak, ailedeki değişim sürecini yorumlamakta faydalı olacağı için İspanya'daki toplumsal cinsiyet sisteminin özelliklerine bazı atıflarda bulunulabilir. Son on yıllar, daha fazla toplumsal cinsiyet eşitliğine işaret eden bazı yeni modellere tanıklık etmiştir. Kadınların eğitiminde ve iş gücüne bağlılıklarında yaşanan önemli gelişmeler; ekmek kazanan erkek figürünün zayıflaması (Luxán ve diğerleri, 2000); toplumsal cinsiyet eşitliği ilkelerinin hukuka dahil edilmesi (Valiente, 1995) ve refah devletinin genişlemesinin bazı unsurlarına (Guillén, 1992; Sarasa ve Moreno, 1995); Valero ve Lence, 1995) ve geleneksel aile hiyerarşilerinin gevşemesine vurgu yapar (Baizan vd., 2003:154).

2.4.1.1. Doğurganlık Oranlarındaki Değişim

1970'lerde ve 1980'lerde doğurganlıkta önemli ölçüde düşen ve henüz yükselmeyen olağanüstü bir patlama yaşandığı görülmektedir. Bu değişim, bireyselleşme, kadınların özgürleşmesi, geleneksel olmayan evliliklerin kabulü ve İspanya'nın 1993'ten bu yana İtalya ile dünyadaki en düşük doğurganlığa sahip olmasıyla sonuçlanan harekete dayanan İspanyol toplumunda kadınlar için yeni bir rol içermektedir (Garcia, 2006).

Çok düşük doğurganlık oranlarına ilişkin endişeler 1990'larda artmış ve aileler tarafından sağlanan bakımın desteklenmesi ihtiyacına yönelik yeni bir duyarlılığı teşvik etmiştir. Bu yeni duyarlılık siyasi arenada ve medyada belirgin olmakla birlikte, bireylerin aile sorumluluklarını üstlenmelerinin maliyetini telafi etmek için bugüne kadar çok az şey yapılmıştır (Meil, 2006: 378).

Çiftler çocuk sahibi olmayı çeşitli nedenlerle ertelemeyi ya da bir çocuktan sonra bırakmayı tercih etmektedir. Eğitim düzeyi yüksek olan kadınlar daha zorlu işlere erişebilmekte ve birden fazla çocuk sahibi olmamaya karar vermektedir (Moreno, 2004: 5). Moreno ayrıca, ebeveynlerin aile üyelerinin “niceliğinden” ziyade aile hayatının “niteliğini” aradıklarını düşündüğünü açıklamaktadır (Moreno, 2004:5). Daha fazla kadın iş gücü piyasasına girdikçe ve çiftler daha geç yaşta evlendikçe doğurganlık oranı hızla düşmektedir.

Grafik 19 : Toplam Doğurganlık Hızı, İspanya, 2000-2021
Kaynak: (OECD, 2022)

Grafik 19'da İspanya doğurganlık hızı verilerine göre de 2000 yılından 2009 yılına kadar verilerde sürekli bir artış gözlemlenmiştir. 2008 yılında grafiğin kapsadığı yıllar arasındaki en yüksek oran (1,45) yaşanmış ve sonrasında 2014 yılına kadar oranlarda devamlı düşüşler görülmüştür.2014 (1,32), 2015(1,33) ve 2016(1,34) yılları arasında yaşanan artışlar sonrasında oranlarda yeniden düşüşler gerçekleşmiş ve 2019 yılında kapsayan yıllardaki en düşük oran (1,23 ile) tespit edilmiştir. Yayınlanmış son 2 yılın verisinde ise oranın ise 1,19 olduğu tespit edilmiştir.

Bu veriler göstermektedir ki İspanya'da gerçek doğurganlık istenen seviyenin altındadır. İstenen doğurganlık hızı 2,2 oranlarındayken tespit edilen genel ortalama 1,2 seviyelerinde yani istenen seviyenin oldukça altındadır (Bernardi, 2005).

Avrupa Değerler Araştırması verilerine göre, İspanya ve Avrupa ülkelerinde her on kişiden dokuzu çocuk sahibi olmanın başarılı bir evlilik veya birlikteliğin önemli bir unsuru olduğunu düşünse de çocuk sahibi olmak artık mutluluğa ulaşmak için kilit bir unsur olarak görülmemekte ve kadınlar çocuk sahibi olamadıkları için damgalanmamaktadır. Dolayısıyla çocuk sahibi olma kararı özel bir mesele olarak görülmektedir (OECD, 2022: 17).

Çocuk sahibi olmayı düşünen kadınların karşılaştığı en büyük zorluklardan biri, iş ve aile arasında bir seçim yapılması gerektiğinin bilinmesidir. Kadınlar daha uzun süre eğitim görürken ve seçtikleri kariyere bağlılıkla iş gücüne katılırken, çocuk sahibi olmak için ayrılmanın fırsat maliyeti çok yüksek olabilmektedir (Garcia, 2006). Günümüz İspanyol toplumunda kadınlar daha geniş bir yaşam tarzı

seçeneğine sahip olduğundan, özellikle de tam zamanlı bir kariyere sahip olduklarında mali açıdan daha bağımsız hale gelebileceklerinden, iş gücünden ayrılma ve çocuk sahibi olma konusunda daha az teşvik bulunmaktadır.

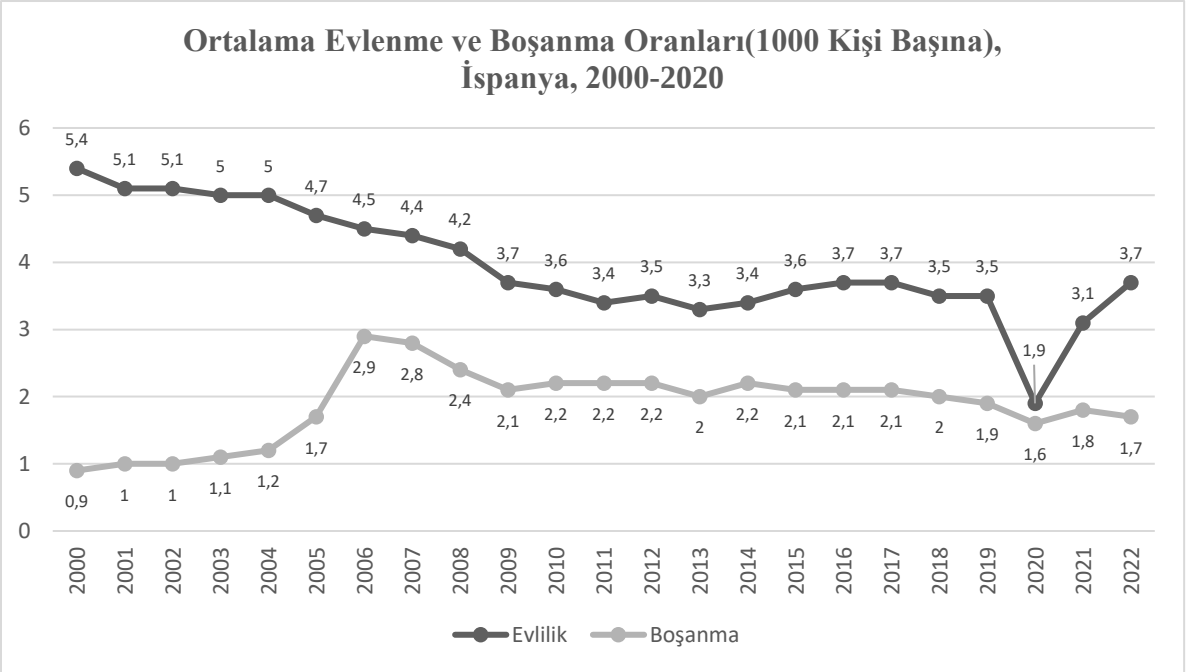
2.4.1.2. Evlenme- Boşanma Oranlarındaki Değişim

Sekülerleşme süreci (González ve Requena, 2008) ve İspanyol nüfusunun değer ve tutumlarındaki değişim, aile kurumunun modernleşmesinin önünü açmıştır. Bu durum 2005 yılında evlilik ve boşanma yasalarının liberalleşmesine, daha eşitlikçi cinsiyet rollerine, aile biçimlerinin çeşitliliğinin daha geniş bir kabul görmesine ve yeni akrabalık rollerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Becker'in (1981) evlilik teorisine göre, çiftler ancak her iki taraf için de kârlı ise evlenirler. Ekonomik bağımsızlıkla birlikte, kadınların okulu bitirdikten hemen sonra evlenme ihtiyacı azalmaktadır. İspanya'da evlilik ekonomik ve sosyal bir ihtiyaçtan ziyade bireysel bir tercih haline gelmiştir (Garcia, 2006: 80).

Diğer Batı ülkeleriyle karşılaştırıldığında İspanya'da boşanma çok geç bir tarihte yasallaşmıştır. İspanyol yasaları tarafından 1981 yılına kadar yasaklanan boşanma, çok masraflı bir prosedür sonucunda ancak özel koşullar altında Katolik Kilisesi tarafından verilebilmiştir (Bernardi, Martinez, 2011: 772). Bununla birlikte, boşanmaya yönelik tutumlar da büyük ölçüde değişmiştir. Nüfusun dörtte üçü, bir çift evlilik sorunlarını çözemediğinde bunu en iyi çözüm olarak görmektedir (OECD, 2022: 17).

Eşcinsel çiftlere yönelik tutumlar büyük ölçüde değişmiştir. Muhafazakâr ve dindar insanlar 2005 yılında "evlilik eşitliği" olarak adlandırılan uygulamayı başlangıçta reddetmiş olsalar da bu uygulama artık yaygın olarak kabul görmektedir. 2016'da yapılan bir ankette katılımcıların yüzde 76'sı, 2019'da ise yüzde 86'sı "aynı cinsiyetten iki kişinin evlenmesine" izin verilmesini desteklemiştir (OECD, 2022: 17 https://www.oecd.org/spain/evolving-family-models-in-spain-c27e63ab-en.htm Erişim tarihi: 14.11.2022). Evlenme hakkının genişletilmesi, aynı ve karşı cinsten evli çiftlere, birlikte evlat edinme hakkı da dahil olmak üzere otomatik olarak aynı hakları vermiştir (OECD, 2022: 17).

Evli ailelerin payının azalmasının bir diğer nedeni de son yıllarda bir azalma olmasına rağmen, son birkaç on yılda artan boşanma sayısıdır. Ortalama boşanma oranı 1980 ve 2000 yılları arasında her on yılda 1000 kişi başına 0,3 artmış, ancak daha sonra artış hızlanmıştır. 2019'da 91.645 kayıtlı boşanma ile İspanya'nın ortalama boşanma oranı 1.000 kişi başına 1,9 olmuştur

Grafik 20: Ortalama Evlenme ve Boşanma Oranları (1000 Kişi Başına), İspanya, 2000-2022
Kaynak: (OECD, 2022)

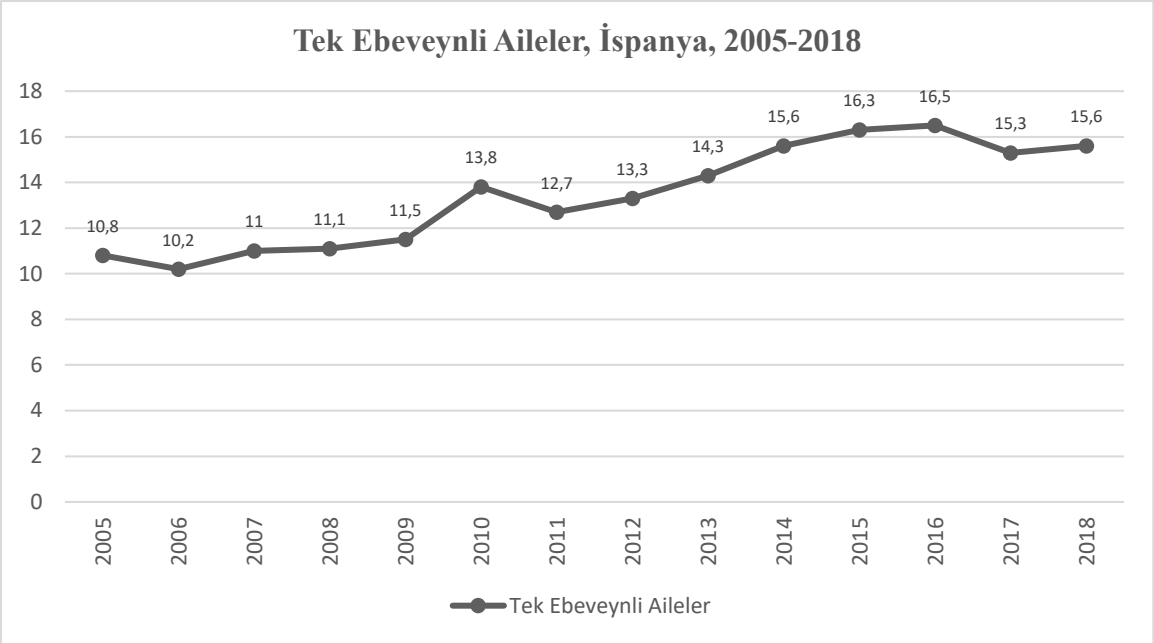
Grafik 20'de İspanya'nın evlilik ve boşanma oranları birlikte gösterilmektedir. 2000 yılında evlilik oranı %5,4 ile en yüksek seviyededir. 2000'den 2012'ye kadar düzenli bir düşüş yaşanmıştır. 2012'de küçük bir artış olmuştur; oran %3,4'ten %3,5'e yükselmiştir. 2013'te oran %3,3'e gerilemiştir. Bu, grafikteki en düşük ikinci seviyedir. 2014'te oran %3,4, 2015'te %3,6, 2016 ve 2017'de %3,7'ye çıkmıştır. 2018 ve 2019'da oran %3,5 düzeyindedir. 2020'de %1,9 ile en düşük evlilik oranı kaydedilmiştir. 2021'de oran %3,1'e, 2022'de ise %3,7'ye yükselmiştir.

Veriler incelendiğinde, 2000 yılı grafiğin kapsadığı yıllardaki en düşük boşanma oranına sahiptir. 2000 yılından 2007 yılına kadar sürekli bir artış gözlemlenmiş, 2007 yılı itibariyle azalış yaşandığı gözlemlenmiştir. Grafik 20'deki en yüksek boşanma oranı 2,9 ile 2006 yılındadır.

2.4.1.3. Tek Ebeveynli Aileler

Tek ebeveynliğin çeşitli nedenleri ne olursa olsun, tek ebeveynli aileler, büyük ailelerle birlikte en savunmasız hane türleri arasındadır (Avrupa Komisyonu, 2019: 1). OECD ülkeleri genelinde ortalama olarak, en az bir çocuğu olan bekar yetişkin hanelerin %32,5'i yoksulluk içinde yaşarken, iki veya daha fazla yetişkin ve en az bir çocuğu olan hanelerde bu oran %9,8'dir (OECD, 2022: 144). İspanya'da ise paylar sırasıyla %40,2 ve %19,0'dır (OECD, 2022: 144).

İspanya, herhangi bir ek gelir desteği olmaksızın, yalnızca vergi indirimleri yoluyla düşük gelirli tek ebeveyni destekleyen tek ülkedir. Diğer ülkelerdeki transfer gelirinin ana bileşenleri, gelir testine tabi tutulmuş aile yardımları ve gelir testine tabi tutulmamış nakit yardımlardır (OECD, 2022: 146).

Grafik 21: Tek Ebeveynli Aileler, İspanya, 2005-2018

Kaynak: (OECD, 2022)

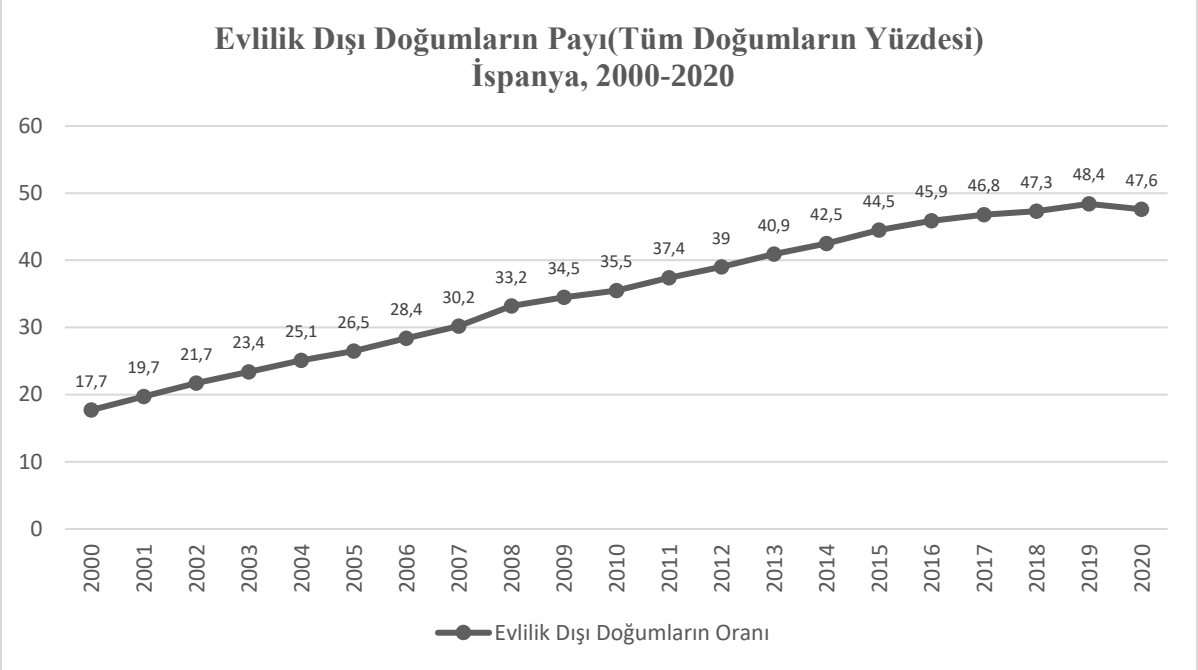
İspanya tek ebeveynli aileler grafiği incelendiğinde, 2005 yılında 10,8 olan oran 2006 yılında Grafik 21'de görüldüğü gibi en düşük orana 10,2'ye gerilemiştir. İlerleyen yıllarda artışlar gerçekleşmiş 2011 yılında ufak bir düşüş (12,7) sonrasında yeniden artış yaşanmış. 2016 yılında en yüksek artış yaşanmış (16,5 ile) Grafik 21'deki son 2 yılda da oranlar sırasıyla 15,3 ve 15,6 olarak gözlemlenmiştir.

Geleneksel çekirdek ailenin oranı zamanla azalmaktadır. Bu durum yasal ve toplumsal değişimlerle ilişkilidir. 2018'de reşit olmayan çocukların %82,8'i iki ebeveynle ya da yeniden yapılandırılmış ailelerde yaşamıştır. %15,6'sı tek ebeveynle, %1,5'i ise başka düzenlemeler içinde yer almıştır. Bu oranlar OECD ve AB ortalamalarına yakındır. 2004 yılına göre, evli ebeveynlerle yaşayan çocukların oranı %7 azalmıştır. Birlikte yaşayan ebeveynlerle ya da tek ebeveynle yaşayan çocukların oranı ise sırasıyla %4 ve %7 artmıştır. Altı yaş altındaki her on çocuktan biri tek ebeveynle yaşamaktadır.

2.4.1.4. Evlilik Dışı Doğum Oranları

Evli ailelerin payının azalmasının bir diğer nedeni de evlilik dışı doğan çocukların sayısındaki artıştır. Evli olmayan ebeveynlerden doğan çocukların oranı 2000 yılından bu yana neredeyse üç kat artarak yüzde 17,7'den 2018'de yüzde 47,3'e yükselmiştir. Üniversite eğitimi almış kadınların oranı, daha düşük eğitim seviyesine sahip kadınlara kıyasla evlilerden daha yüksektir, ancak birlikte yaşayan kadınlar arasında, düşük eğitim seviyesine sahip olanların doğum yapma olasılığı, orta veya yüksek eğitim seviyesine sahip olanlara göre daha yüksektir (Flaquer ve Becerril, 2020: 18).

Avrupa Değerler Araştırması'nın verilerine göre; İspanyol halkının %73 tarafından birliktelik olmadan annelik yaygın olarak kabul etmekte ve %86'sı ise partneri olmayan bir kadın çocuk sahibi olmaya karar verdiğinde onaylamaktadır. OECD, 2022: 17). Çocuk sahibi olma kararı özel bir mesele olarak kabul edilir. Evli olmadan ebeveynlik yaygın olarak kabul edilmektedir.

Grafik 22: Evlilik Dışı Doğumların Payı (Tüm Doğumların Yüzdesi), İspanya, 2000-2020
Kaynak: (OECD, 2022)

Grafik 22'de yer alan veriler incelendiğinde, İspanya'nın 2000-2020 verilerine göre evlilik dışı doğum oranları yıllar itibariyle istikrarlı bir biçimde artmıştır. 2000 yılında 17,7 olan oran 2020 yılında 47,6'ya yükselmiştir.

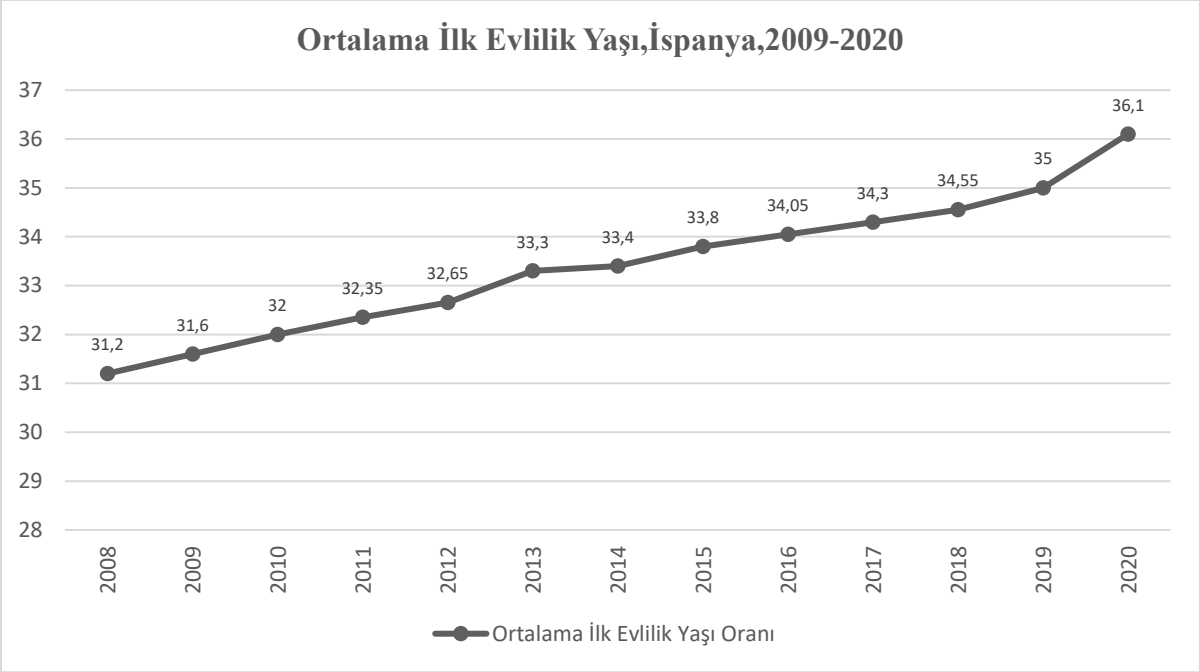
2.4.1.5. Evliliğin Ertelenmesi

Avrupa Değerler Araştırması'na göre, İspanyol halkının evlilik anlayışı da büyük ölçüde değişmiştir. Kurumsallaşmış evlilik anlayışından uzak, rızaya dayalı bir birliktelik anlayışı son on yılda ortaya çıkmış ve nüfusun geneline hâkim olmuştur. Birlikte yaşamaya yönelik tutumlar skandal olarak görülmekten hoş görülmeye ve nihayetinde evlilik öncesi bir deneme süresi olarak tavsiye edilmeye doğru ilerlemiştir.

Aslında, yaşlı ve dindar insanlar da dahil olmak üzere her on kişiden sekizi, bir çiftin evliliği düşünmeden birlikte yaşamasının uygun olduğu ifadesine katılmaktadır (OECD, 2022: 17). Çoğu durumda, birlikte yaşamaya açık olmak evliliğin reddi anlamına gelmemektedir. Ancak, ankete katılan

İspanyolların üçte biri evliliğin modası geçmiş bir kurum olduğunu düşünmektedir ve bu oran dünyadaki en yüksek oranlar arasındadır (OECD, 2022: 17).

Geçmişteki genç yaşlara kıyasla, kadınların çoğunluğu 27-29 yaşları arasında evlenmektedir (INE, 2006). Kadınlar yirmili yaşlarının sonlarında ilk kez evlenip ebeveynlerinin evinden taşındıkları için, aile kurma yaşı geçmişe kıyasla daha geç düşmektedir.

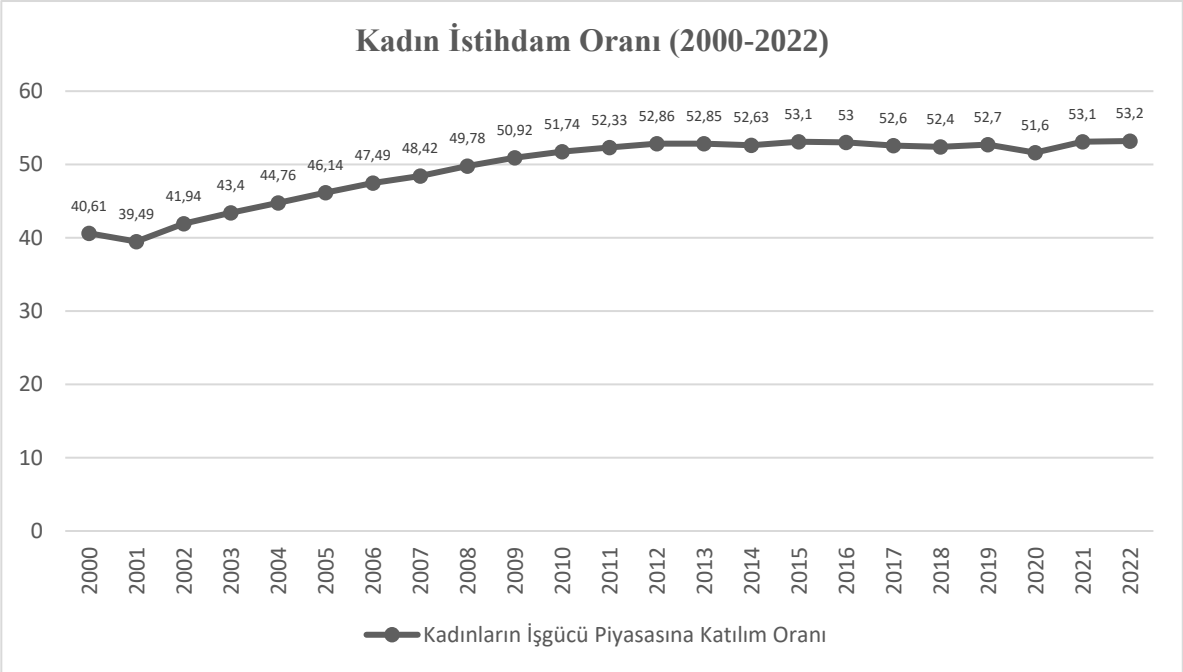
Grafik 23: Ortalama İlk Evlilik Yaşı, İspanya, 2009-2020
Kaynak: (OECD, 2022).

Grafik 23 dikkate alınarak 2009-2019 verileri incelendiğinde, ortalama ilk evlilik yaşı devamlı olarak artmıştır. 2009 yılında 31,6 olan ortalama ilk evlilik yaşı 2020 yılında 36,1 olarak tespit edilmiştir.

2.4.1.6. Kadın İstihdam Oranları

Kadınlar uzun zamandır ücretsiz bakım ve ev işlerinde erkeklerden daha fazla sorumluluk üstlenmektedir. Ancak bu durum geçerliliğini korusa da kalıpların değişmeye başladığına dair işaretler vardır. İspanya'daki kadınlar, çift kazançlı hanelerin bir parçası oldukları için evde daha fazla aile dengesi aramaktadır. Erkek işsizliğinin artmasına neden olan 2008 krizi, kadınların istihdama katılımında rol oynamış gibi görünmektedir (Castrillo vd., 2020: 35; Flaquer vd., 2019: 36).

Ev dışında tam zamanlı çalışan kadınlar hala ev içinde erkeklerden çok daha fazla iş yapmaktadır (Garcia, 2006). Kadınlar daha fazla seçeneğe ve bağımsızlığa sahip olduğundan hem ev içinde hem de ev dışında çalışmak cazip bir seçenek değildir ve birçok kadın bir kariyer seçmektedir.

Grafik 24: Kadın İstihdam Oranı, İspanya, 2000-2022
Kaynak: (Uluslararası Çalışma Örgütü, 2023).

İspanya verilerine göre hazırlanan Grafik 24'te 2000-2022 yılları baz alınarak kadınların istihdam oranları belirtilmiştir. 2000 yılında 40,61 olan oran 2001 yılında 39,49'a gerilemiş sonrasında sürekli bir artış gözlemlenmiştir. 2022 yılında ise oran 53,2. Kadınların iş gücü piyasasına katılımına ilişkin veriler, İspanya'nın ücretli istihdamda kadınların "güney" ülkelerinden ayrıldığını ve esas olarak istihdamdaki kadınların "kuzey" ülkelerine yaklaştığını göstermektedir (Leon, Migliavacca, 2013:36).

Özellikle aile hizmetine yönelik bir yaşam modelinden kendi kariyerlerine sahip olma haklarını savundukları başka bir yaşam modeline geçen kadınlar için yaşam tarzı seçeneklerinin çeşitliliği artık daha geniştir. İspanya'da son yirmi yılda, aileciliğin dayandığı temel olan sadece eve adanmış kadınların sayısı yarı yarıya azalmıştır (Caïs, Folguera: 2013: 4).

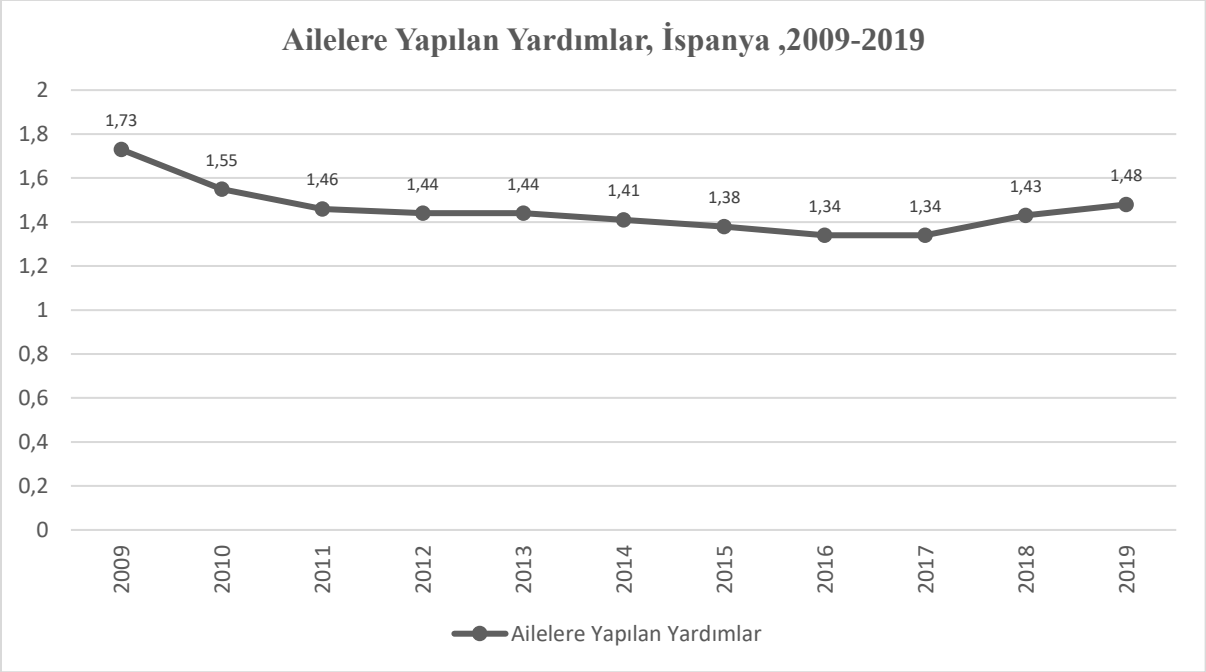
Avrupa ülkelerinde kadın istihdamı ve doğurganlık arasındaki pozitif ilişki, kadınların iş gücüne katılırken, özellikle iş güvencesi ve devlet destekli kamu çocuk bakımı ve annelik politikaları göz önüne alındığında, aile kurmayı da seçtiklerini gösteren bir olgudur. İspanya'da iş gücü piyasasında bağımsız bir kadının ortaya çıkışı nispeten yenidir ve genellikle yüksek eğitim seviyesiyle birleşmektedir.

2.4.1.7. Ailelere Yapılan Sosyal Yardımların Oranı

İspanya'da yaşayan bireyler birçok boyutta OECD ortalamasına benzer veya daha iyi refah sonuçlarına sahiptir. On puanlık bir ölçekte raporlanan ortalama yaşam memnuniyeti OECD ortalamasıyla neredeyse aynıdır (7,3'e karşı 7,4). Çok az sayıda çalışanın çok uzun saatler çalışması gerekmektedir ve

insanlar ortalama olarak diğer OECD ülkelerine kıyasla boş zamanlarına, kişisel bakımlarına ve sosyal etkileşimlerine biraz daha fazla zaman ayırabilmektedir.

Nüfusun biraz daha az bir kısmı zor zamanlarda güvenecek kimsesi olmadığını bildirmektedir ve ortalama yaşam süresi OECD'deki en yüksek değerler arasındadır (OECD, 2020). Ancak bu çok olumlu sonuçların yanı sıra, nüfusun önemli bir kısmı yetersiz gelir ve yoksulluk riski, işsizlik ve yüksek konut fiyatları ile mücadele etmektedir ve çocuklu haneler diğer nüfus gruplarına göre daha savunmasız olma eğilimindedir.

Grafik 25: Ailelere Yapılan Yardımlar, İspanya, 2009-2019

Kaynak: (OECD, 2022)

OECD verilerine göre hazırlanan ailelere yapılan yardımları gösteren Grafik 25'te yıllar içinde yardım oranlarının 2017 yılına kadar devamlı olarak düştüğü görülmektedir. 2018 ve 2019 yıllarında ise yeniden artış gözlenmeye başlamıştır.

2.4.2. İtalya Refah Politikaları

İtalya'da son 20 yılda aile davranışlarında birçok değişiklik meydana geldi. Bunlar arasında;

1) Evlilik oranlarının düşmesi, evliliğin ileri yaşlarda meydana gelmesi,

2) Düşük doğum oranları ve ayrıca artan sayıda evlilik dışı doğumların artması,

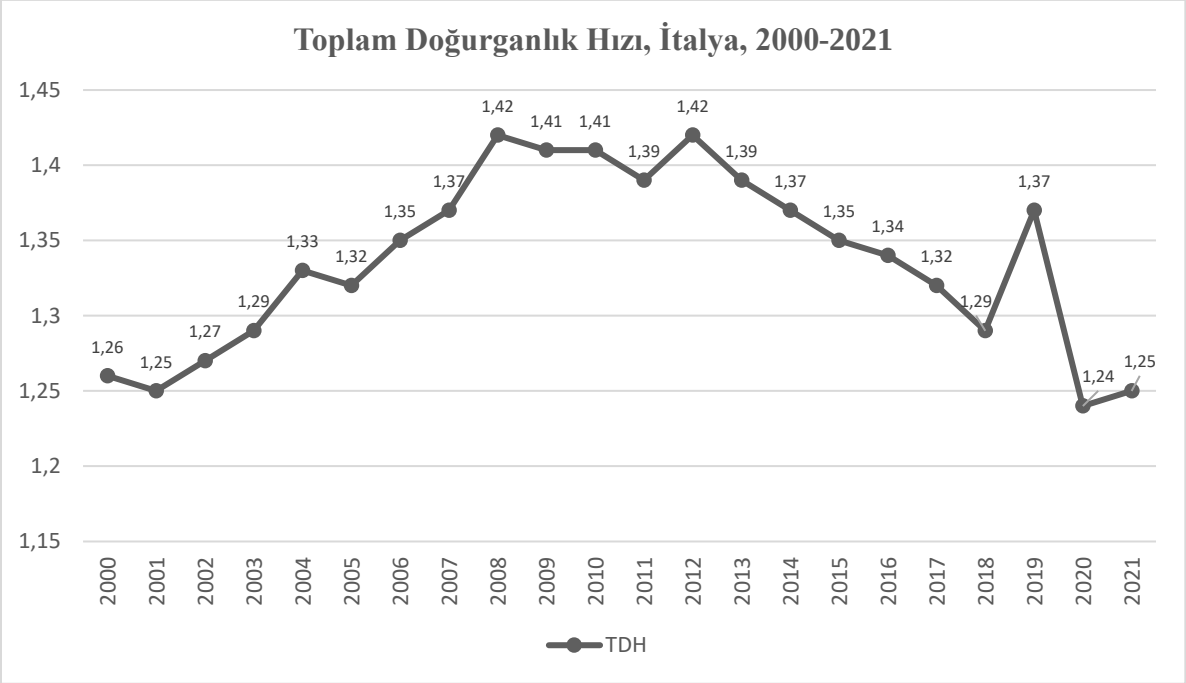
3) Yasal ayrılıklarla artan evlilik istikrarsızlığıdır.

Aile ile ilgili bu üç konu, İtalyan sosyal ve aile politikası tartışmalarında giderek daha merkezi bir konuma gelmiştir. Her üç konu da aile kurmanın ve aile içinde ortaya çıkan ihtiyaçlarla başa çıkmanın

zorluklarına vurgu yapmakta ve her üç madde de kadınların değişen davranış kalıplarından etkilenmektedir.

2.4.2.1. Doğurganlık Oranlarındaki Değişim

1990'lardan bu yana İtalya'da kamu söylemindeki ana değişiklik, doğurganlık sorunlarına artan bir odaklanma ile ilgilidir. O zamandan beri, aslında, önemli bölgesel farklılıklar olmasına rağmen, genel İtalyan doğurganlık oranı kadın başına 1,3'ten az olmuştur.

Grafik 26: Toplam Doğurganlık Hızı, İtalya, 2000-2021

Kaynak: (OECD, 2022)

Grafik 26 verilerine göre, İtalya'nın toplam doğurganlık hızı 2000 yılında 1,26, 2001 yılında 1,25 oranında bir düşüş yaşanmış sonrasında 2005 yılına kadar artış gözlemlenmiştir. 2005 yılında önceki yıla göre ufak bir azalıştan sonra (2004 yılında 1,33 olan oran, 2005 yılında 1,32'ye gerilemiş) artış 2009'a kadar devam etmiştir. 2009-2013 yılları arasında 1,39-1,42 oranlarında değişiklikler gözlemlenmiş. 2014 yılı itibariyle belirgin bir düşüş yaşanmıştır. 2020 yılında Grafik 26'daki en düşük oran yaşanmıştır (1,24 ile). Son yayınlanan 2021 verilerinde ise yüzde 1,25 olduğu gözlenmiştir.

Doğum sayısının düşük olmasıyla ilişkili olduğu söylenen faktörler şunlardır:

1) Aile maliyetlerinin artması (De Santis&Livi Bacci) 2001),

2) Ev işleri ve çocuk bakımında cinsiyet dengesinin olmaması (Ongaro, 2002),

3) Kadınlar için iş gücü piyasası esnekliğinin olmaması (ISTAT 2004),

4) Çocuk doğurmayı teşvik eden aile politikası reformlarının yetersiz bulunmasıdır (De Sandre, 1997; Saraceno, 1994).

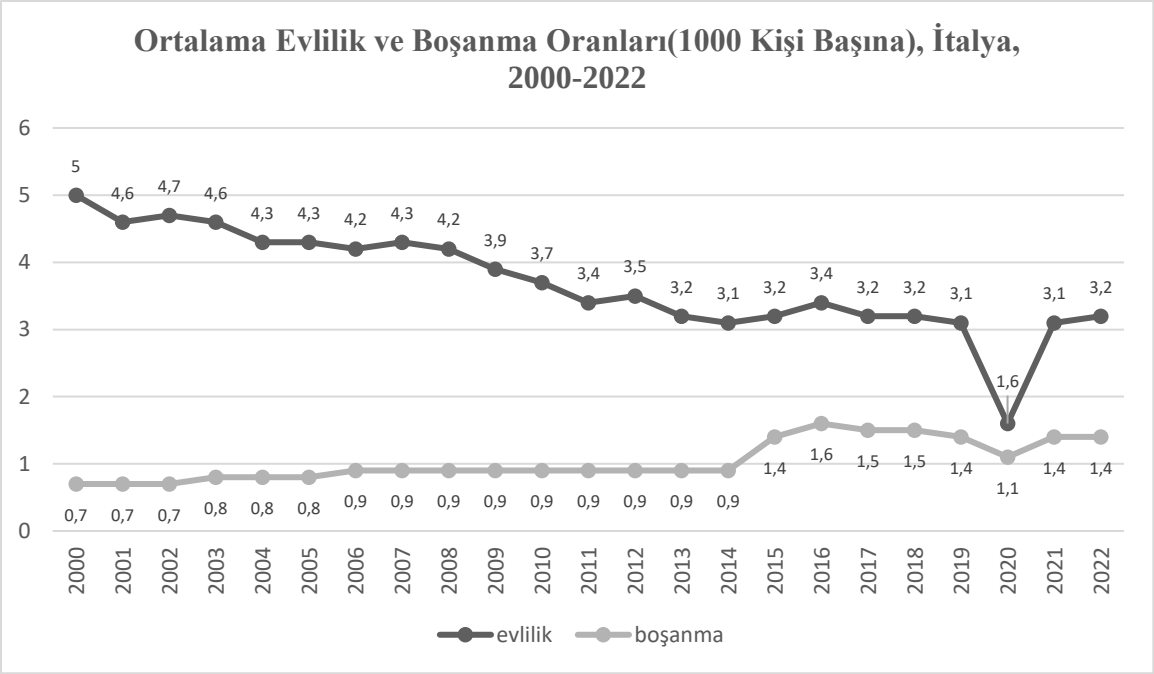
İtalya'daki resmi çocuk bakım hizmetlerinin çoğu, ulusal yasalar ve yerel belediyeler tarafından yönetilen bir kamu hizmeti olarak sağlanmaktadır. İtalya'da çocuk bakımı, çocuk bakım tesisleri için katı ulusal hijyen ve yapısal kurallar ve uzmanlaşmış eğitim personelinin geçmesi gerektiği için yüksek kalitededir. Diğer Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında, İtalya'da üç yaşından küçük çocuklar için mevcut yer sayısı oldukça düşüktür. Ancak kadınların iş gücüne katılımı arttıkça bu sayı zaman içinde artmaktadır (OECD, 2007; Antonelli & Grembi, 2010).

İtalya'da sunulan çocuk bakım hizmetleri; çocukların yaş gruplar, finansman yöntemleri ve esneklik düzeylerine bağlı olarak çeşitli türlerde yapılandırılmıştır. Üç aylıktan üç yaşına kadar olan çocuklar için kurumsal bakım, çoğunlukla kamuya ait olabilen ve bu nedenle belediyeler tarafından yönetilen veya özel olup yerel yönetimlerle yapılan anlaşmalar yoluyla işletilen gündüz bakım merkezleri tarafından sağlanmaktadır.

Ailelerin çocuk bakım hizmetleri için hane gelirine ve seçilen zaman çizelgesine göre değişen aylık bir ücret ödemeleri gerekmektedir. Bazı belediyeler, belirli bir eşiğin altında geliri olan aileler için kamuya ait bebek gündüz bakım merkezlerine ücretsiz erişim sağlamaktadır. Bu uygulamaya ek olarak, 285/1997 sayılı Kanun, ailelerin veya aile gruplarının, katılımın saatlik veya günlük olarak bir ücret ödemeyi gerektirdiği, ara sıra çocuk bakımı sağlayan “bebek parkı” tesisleri düzenlemesini mümkün kılmıştır.

2.4.2.2. Evlenme- Boşanma Oranlarındaki Değişim

İtalyan nüfusunun tutumlarıyla ilgili son yıllarda meydana gelen büyük değişikliklerden bir diğeri de evlenme eğiliminde yaşanan düşüştür. Evlenme eğiliminin azalmasına katkıda bulunan çeşitli faktörlerin olduğu tespit edilmiştir. Bunlar, eğitimde harcanan yüksek yıllar ve kadınlar için artan iş fırsatları ve her iki cinsiyette kurumlara ve refah politikalarına yönelik şüphecilikle birlikte evliliğin sosyal rolünün kaybıdır (Rosina ve Fraboni, 2004).

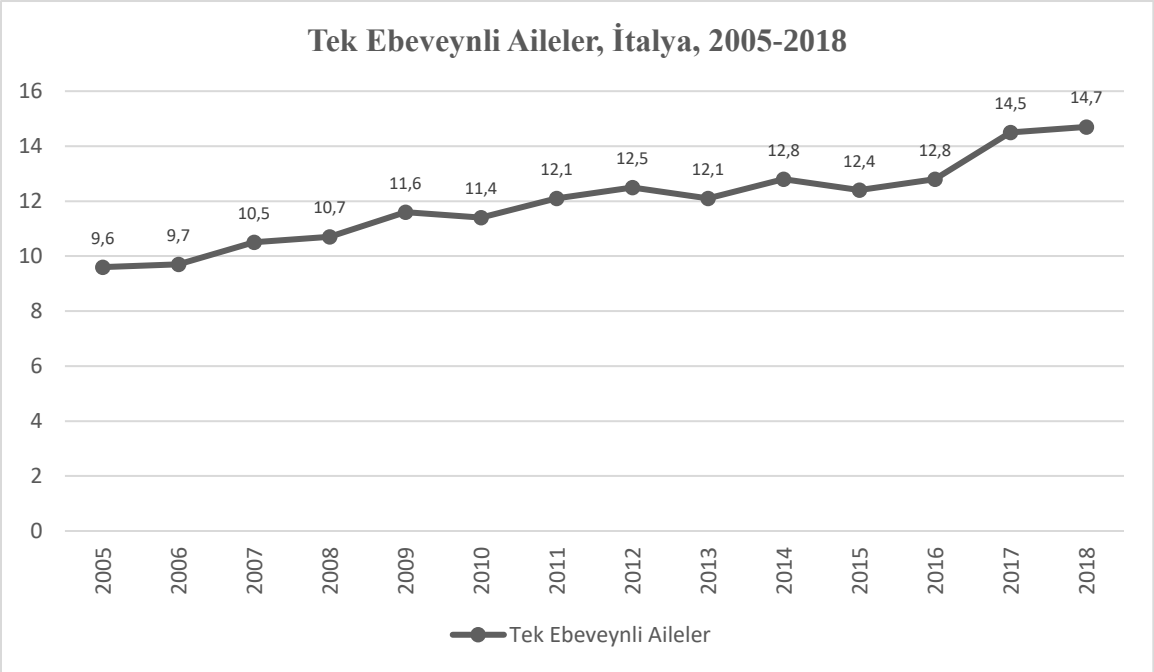
Grafik 27: Ortalama Evlilik ve Boşanma Oranları (1000 Kişi Başına), İtalya, 2000-2022
Kaynak: (OECD, 2022)

Grafik 27'de İtalya'nın 1000 kişi başına düşen ortalama evlilik ve boşanma oranları birlikte verilmiştir. Evlilik ile ilgili veriler incelendiğinde 2000 yılı kapsayan yıllardaki en yüksek evlilik oranına sahiptir (5,0 ile).2002 ,2007,2012,2015,2016 yıllarında önceki yıllarına göre ufak bir artış gözlemlense de genel olarak evlilik oranlarında düşüş yaşandığı görülmektedir

En düşük kırılma noktalarından ikisi, 2014 ve 2019 yıllarında 3,1 düzeyinde kaydedilmiştir. 2020 yılı itibarıyla bu oran 1,6'ya kadar gerilemiştir. 2022 yılına ait yayımlanmış veriler, oranın yeniden yükselişe geçerek 3,2 seviyesine ulaştığını göstermektedir. Boşanma oranlarına ilişkin veriler ise 2000'li yılların başlarında 0,9 düzeyinde sabit bir seyir izlerken, 2015 yılı itibarıyla artış eğilimi göstermiş ve 2022 yılına gelindiğinde 1,4 seviyelerine ulaşmıştır.

2.4.2.3. Tek Ebeveynli Aileler

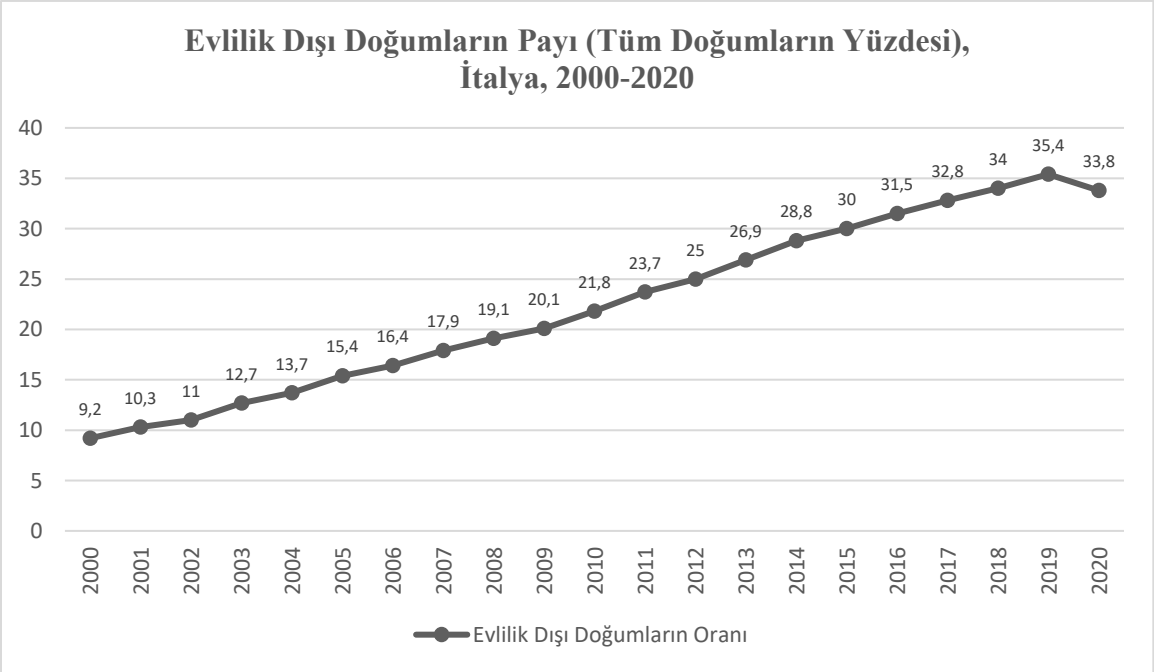
İtalya'da tek ebeveynli ailelerin oranı, 2005 yılında %9,6 iken 2018 yılında %14,7'ye yükselmiştir. 2010, 2013 ve 2015 yıllarında önceki yıllara göre kısmi azalmalar görülse de genel eğilim artış yönündedir.

Grafik 28: Tek Ebeveynli Ailelerin Oranı, İtalya, 2005-2018
Kaynak: (OECD, 2022).

2.4.2.4. Evlilik Dışı Doğum Oranları

İtalyan ailelerindeki bu süreç ve dönüşümlere evlilik dışı doğum oranındaki artış eşlik etmiştir. Evlilik dışı doğumlardaki artış, tek ebeveynli ailelerin oranında da paralel bir artışa yol açmıştır.

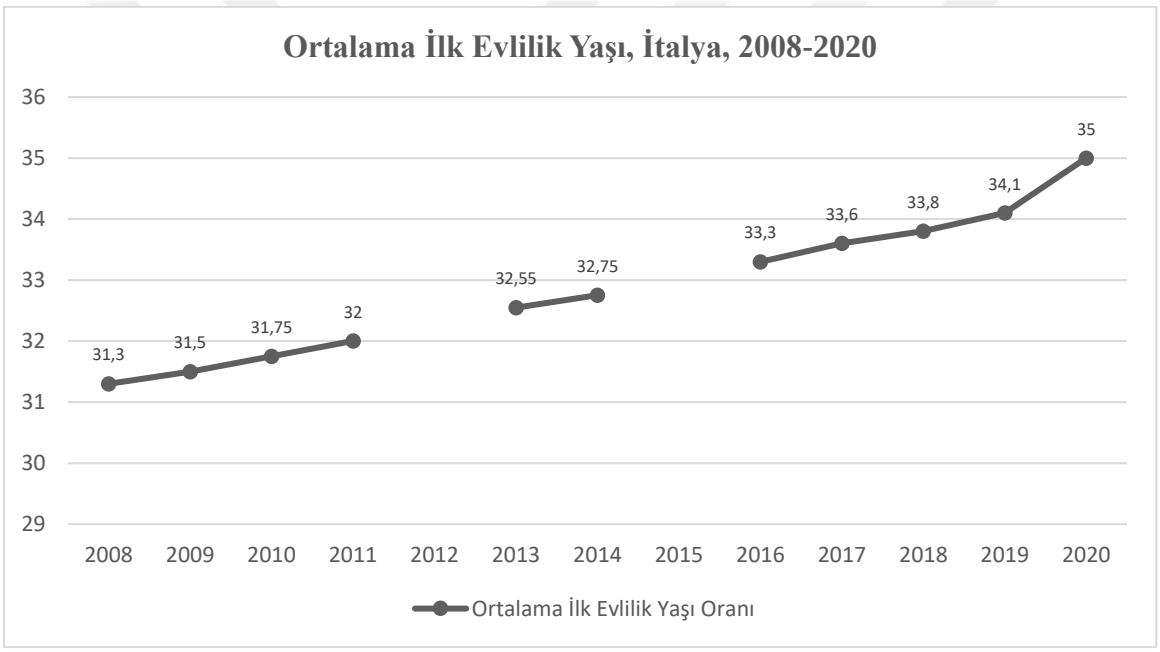

Grafik 29: Evlilik Dışı Doğumların Payı (Tüm Doğumların Yüzdesi), İtalya, 2000-2020
Kaynak: (OECD, 2022).

İtalya’daki 2000-2020 yıllarındaki evlilik dışı doğum oranları yer almaktadır. Grafik 29 verilerine göre, en düşük oran 9,2 ile 2000 yılında yaşanırken en yüksek oran 35,4 ile 2019 yılında yaşanmıştır. Evlilik dışı doğum oranlarının yıllar itibariyle sürekli artış yaşandığı gözlenmiş olsa da 2020 yılında 33,8’e gerilemiştir.

2.4.2.5. Evliliğin Ertelenmesi

Bir diğer önemli sosyal değişim de İtalya'da insanların geçmişe kıyasla daha ileri yaşlarda evleniyor olmasıdır. Ortalama olarak kadınlar yirmi yedi, erkekler ise yaklaşık otuz yaşında evlenmektedir. Yirminci yüzyılın sonunda İtalyanlar, aile yaşam döngüsünün tüm farklı aşamalarında değişime neden olan yeni bir evlilik modeliyle karşı karşıya kaldı. Önce aileden ayrılma, sonra bağımsızlığın kazanılması ve ardından ebeveynlik tecrübesi yaşanmıştır.

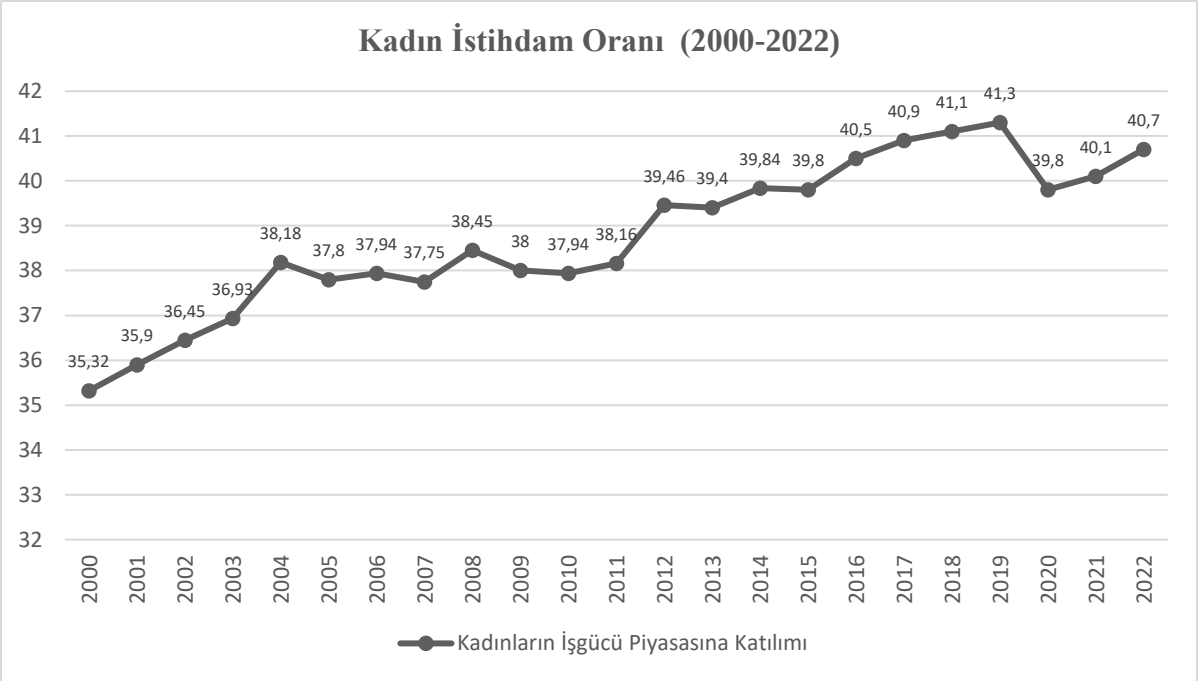

Grafik 30: Ortalama İlk Evlilik Yaşı, İtalya, 2008-2020
Kaynak: (OECD, 2021).

Grafik 30’da yer alan verilere göre, İtalya’daki ilk evlilik yaşında sürekli bir artış olduğu gözlenmektedir. En düşük oran 2008 yılında 31,3 ile en yüksek oran ise 2020 yılında yüzde 35 olarak yaşanmıştır. (2012 ve 2015 verileri bulunamamıştır).

2.4.2.6. Kadın İstihdam Oranları

Grafik 31 verileri incelendiğinde görüleceği üzere, kadın istihdam oranı, 2000 yılında 35,32 olarak en yüksek oran ise 2022 yılında 40,7 olarak tespit edilmiştir.

Grafik 31: Kadın İstihdam Oranı, İtalya, 2000-2022

Kaynak: (Uluslararası Çalışma Örgütü, 2023)

İtalyan yasaları, beklenen doğum tarihinden iki ay önce başlayan ve gerçek doğum tarihinden üç ay sonra sona eren, kadınlara günlük maaşlarının %80'inin ödendiği ve işçilerin hastalık izni katkı paylarıyla finanse edilen bir izin süresini garanti altına almaktadır. Yasa ayrıca, doğum ödeneği alma hakkı olmayan düşük gelirli annelere doğum sırasında mali yardım sağlamaktadır.

Özel sektörde ve kamu sektöründe çalışan kadınlara hamilelik süresince ve çocuk bir yaşına gelene kadar iş güvencesi sağlanmaktadır. Diğer istihdam kategorilerindeki kadınlar için doğum izni özel sözleşmelerle düzenlenmektedir. Kanun ayrıca, reşit olmayan bir çocuğu evlat edinen veya evlatlık veren annelere, çocuğun haneye fiilen girişinden itibaren beş aylık ücretli izin vermektedir.

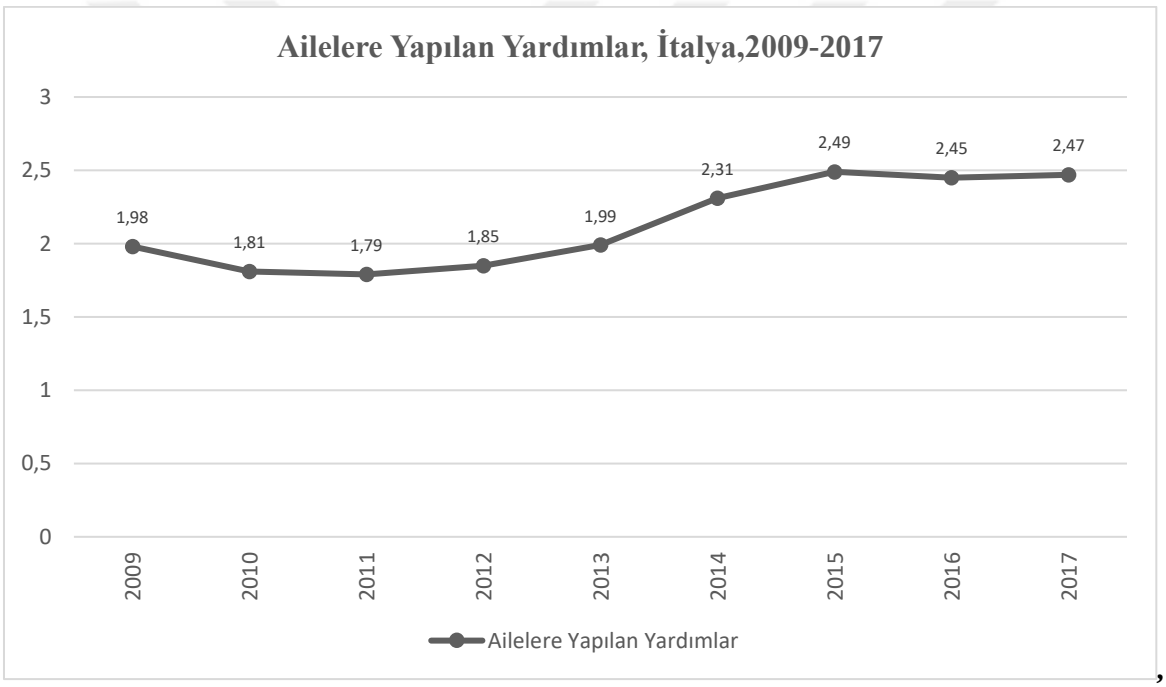
Ulusal yasa ayrıca biyolojik veya evlat edinen ebeveynlerin çocuğun ilk sekiz yılı boyunca gönüllü olarak izin alabilecekleri süreleri de düzenlemektedir. Özel sektörde veya kamu sektöründe çalışan anne ve babalar, serbest meslek sahibi anneler ve ayrı katkı sistemine kayıtlı anne ve babalar doğum izni alma hakkına sahiptir. Devlet, çocuk başına en fazla 10 ay olmak üzere her ebeveyn için altı aylık bir izin süresini garanti etmektedir. Babanın en az üç ay boyunca sürekli olarak işe gelmemesi halinde toplam izin süresi 11 aya çıkmaktadır.

İtalya'da ebeveyn izni, nitelikli çalışanlara çocuğun ilk üç yılı için aylık maaşlarının %30'u oranında katkı sağlamaktadır. Bu katkı payı, hizmet akdi ile çalışanlara doğrudan işveren tarafından ya da bağımsız çalışanlara ve ayrı katkı sistemine kayıtlı olanlara sosyal güvenlik kurumu tarafından ödenmektedir.

Mevcut mevzuat, ebeveynlerin birlikte ya da ayrı ayrı ve çocuk sekiz yaşına gelmeden istedikleri zaman izin almalarına izin vermektedir. Ne yazık ki İtalya'da ebeveyn izni alan erkeklerin oranı nispeten düşüktür (2010 yılında %8,6), ancak babaların çocuk bakımına giderek daha fazla dahil olduğuna dair işaretler vardır (INPS, 2014).

2.4.2.7. Ailelere Yapılan Sosyal Yardımların Oranı

İtalya'da ailelere yapılan yardımlarda istikrarın düşük olduğu Grafik 32'deki verilerden anlaşılmaktadır. 2009 yılında 1,98 olan yardım oranı, 2010 itibariyle düşmeye başlamış ve azalış 2013 yılına kadar devam etmiştir. 2013 yılında başlayan artış 2016 yılında yaşanan ufak bir düşüş sonrasında yeniden artış eğilimine geçmiştir. En düşük oran 2011 yılında (1,79 ile), en yüksek oran ise 2015 yılında (2,49 ile) yaşanmıştır.

Grafik 32: Ailelere Yapılan Yardımlar, İtalya,2009-2017

Kaynak: (OECD, 2022)

Genel olarak, kadınların iş gücü piyasasına katılımı ve çocukların maliyeti ile ilgili konuların, özellikle düşük doğurganlık kaygıları açısından yeniden çerçevelendirilmesinin, göreceğimiz gibi, politika düzeyinde çok az pratik sonucu olmuştur. Bununla birlikte, kadınların karşılaştığı zorluklara ve maliyetlere olan ilgiyi artırmıştır.

2.4.3. Portekiz Refah Politikaları

Ferrera, Portekiz'i (İtalya, İspanya ve Yunanistan ile) dört farklı yönüyle karakterize edilen bir "Güneyin sosyal modeline" dahil eder.

Portekiz gerçekliği ile gelişmiş kapitalist toplumlar modeli arasındaki farklılıklar;

(1) nüfusun bazı kesimleri için tamamen yokluk,

(2) evrenselci ilkelere dayalı bir ulusal Sağlık Sisteminin kurulması,

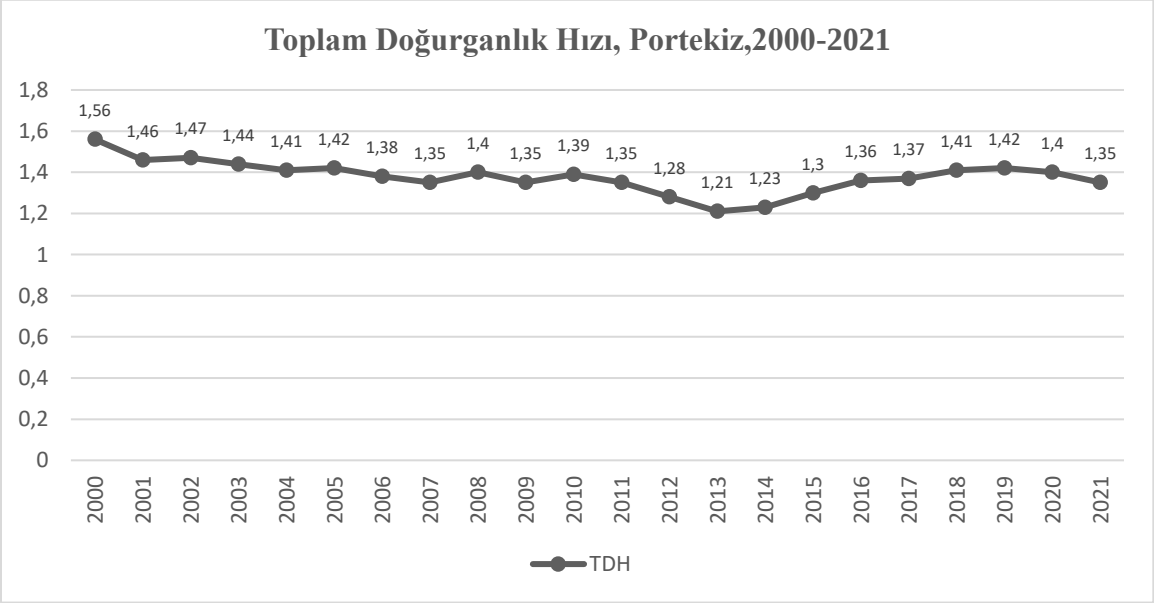
(3) düşük derecede devlet refah nüfusuyla kamu ve kamu dışı aktörler ve kurumlar arasında karmaşık bir bağlantı,

(4) devlet refah hizmetlerine erişimde kayırmacılığın devam etmesidir (Ferrera, 1996).

Santos'un Portekiz Devletini, yetersizlikleri kısmen güçlü topluluk bağlarıyla dengelenen bir yarı-Refah Devleti (Santos, 1993: 46) olarak nitelendirmesine yol açmıştır. Güney Avrupa ülkelerinde ve özellikle Portekiz'de bu faktörler arasında kadınların iş gücü piyasasına daha fazla girmesi, doğurganlığın azalması ve buna bağlı olarak aile büyüklüğünün azalması, ortalama yaşam süresinin artması ve demografik yaşlanma yer almaktadır. Refah sağlanmasında ailenin rolünü (yeniden) düşünmeyi zorunlu kılar.

2.4.3.1. Doğurganlık Oranlarındaki Değişim

Grafik 33'te yıllar itibariyle yaşanan demografik değişimler sonucunda toplam doğurganlık hızının değişimi yer almaktadır.

Grafik 33: Toplam Doğurganlık Hızı, Portekiz,2000-2021
Kaynak: (OECD, 2022)

Grafik 33 Portekiz'in toplam doğurganlık hızı verilerine göre hazırlanmıştır. 2000 yılında 1,56 doğurganlık hızı oranı, 2001 yılında 1,46'ya düşmüştür. İlerleyen yıllarda küçük oranlarda dalgalanmalar yaşanmıştır. En düşük oran 2013 yılında (1,21 ile) yaşanmıştır.

Ebeveyn izinlerinde mevcut ücretli izinlere bakıldığında, Portekiz hala 40 haftadan fazla izin veren dört ülkeden (Çek Cumhuriyeti, Norveç, Almanya ve Polonya) uzaktır. Buna karşılık babaya özel ücretli izin sürelerine bakıldığında ise babalara en uzun süre ayrılan ülke Portekiz olarak göze çarpmaktadır.

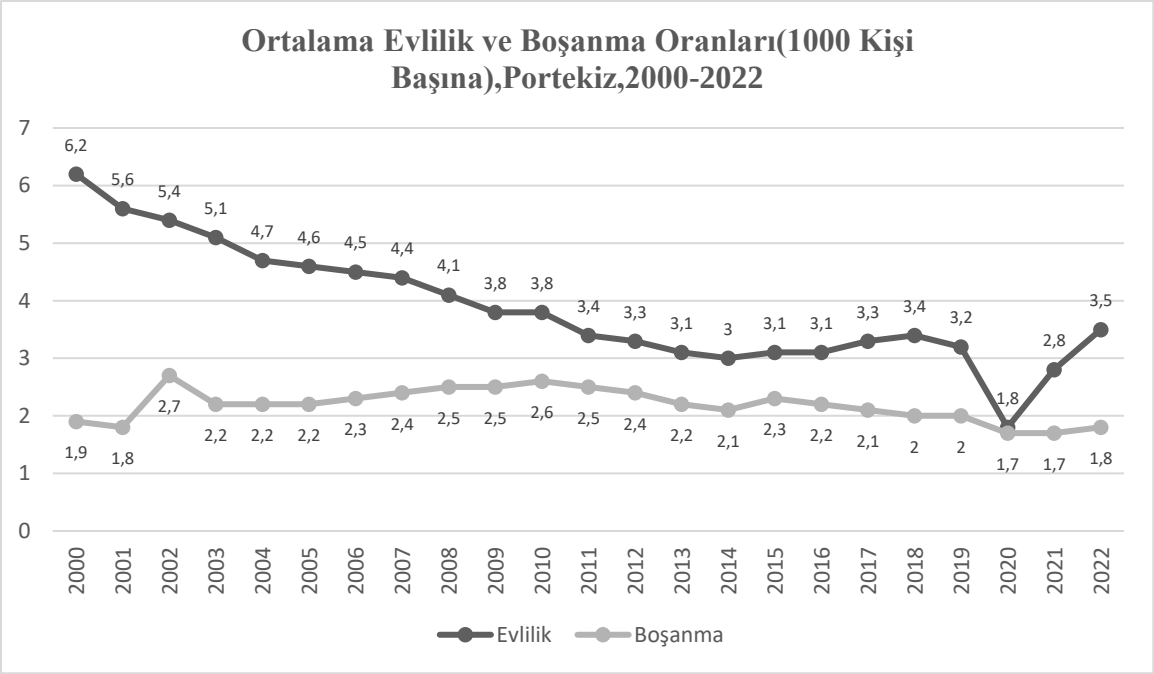
Geleneksel olarak bakımın ana sağlayıcıları olan aileler artık kendilerini karmaşık sorunlarla karşı karşıya bulmaktadır: Artan bağımlı nüfus (örneğin yaşlılar) bakım sağlamak için azalan kaynaklarla karşı karşıyadır. Bakım sağlama konusundaki artan yetersizlik, ailenin morfolojik yapısındaki değişikliklerle ve ailenin iş gücü piyasasıyla ve devlet gibi diğer bakım sağlama kurumlarıyla ilişkisiyle ilgilidir.

Portekiz, diğer Avrupa ülkelerinin refah düzeyine hiçbir zaman ulaşmamış olsa da son yıllarda, bu ülkelerdeki Refah Devletinin mevcut evrim aşamasını karakterize eden bazı kısıtlayıcı önlemleri benimsemiştir (Hespanha, 1993). Bunlar arasında devlet sosyal hizmetlerinin özelleştirilmesi; kamu hizmetlerinin özel yönetimi, devlet refahının sağlanmasının sivil topluma devredilmesi (veya kurumsallaşmaması); sosyal harcamalarda vatandaşların ortak sorumluluğu, sivil toplum destek sistemlerinin canlandırılması sayılabilir.

Ailelere yönelik sosyal politika önlemleri arasında mali yardımlar, aile ödenekleri ve ücretli izin düzenlemeleri yer almaktadır. Ayrıca bakım sorumluluklarını destekleyen yasalar, çocuklar, yaşlılar ve engellilere yönelik hizmet altyapıları da bu önlemlere dâhildir. Evlilik, boşanma ve birlikte yaşamaya ilişkin mevzuat da aile yapısını etkileyen unsurlar arasındadır. Annelik yardımları alanında yapılan analizler, devlet korumasının sınırlı kaldığını göstermektedir. Geniş toplum kesimleri bu yardımlardan yararlanamamaktadır. Hem sosyal transferlerin kapsamı hem de mevcut hizmet altyapıları oldukça düşüktür (Portekiz, 1995).

2.4.3.2. Evlenme- Boşanma Oranlarındaki Değişim

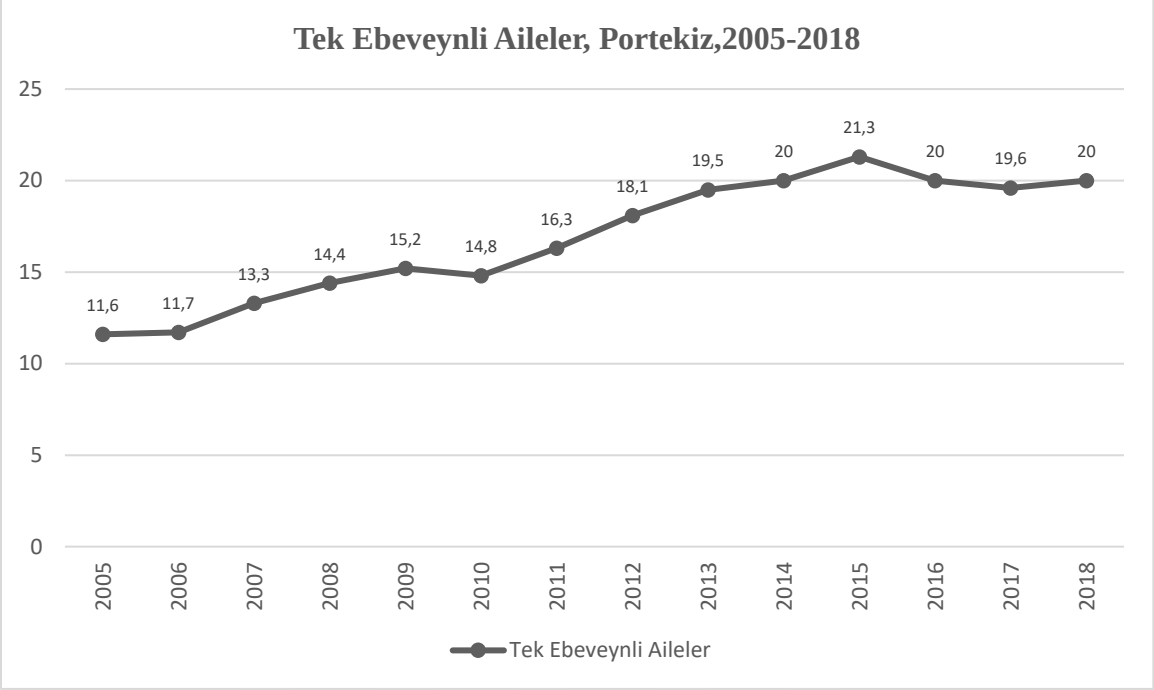
Portekiz'deki diğer demografik değişimlere incelendiğinde ise ilk evlilik yaşı ve evlilik oranlarının düştüğü ve buna ek olarak boşanma oranlarının arttığı, bu etkiyle evlilik dışı doğumların oranında ve tek ebeveynli ailelerin sayısında da artışın gözlendiği aşağıdaki grafiklerde yer almaktadır. Bu değişimin en büyük etkisi olarak kabul edilen kadınların iş gücü piyasasındaki artışında grafiği aşağıda mevcuttur.

Grafik 34: Ortalama Evlilik ve Boşanma Oranları (1000 Kişi Başına), Portekiz, 2000-2022
Kaynak: (OECD, 2022)

Grafik 34, Portekiz'de kişi başına düşen evlenme ve boşanma oranlarına ilişkin veriler temel alınarak hazırlanmıştır. 2000 yılında evlenme oranı 6,2 düzeyindeyken, 2015 yılına kadar bu oran istikrarlı biçimde gerilemiş ve takip eden yıllarda sınırlı artışlar kaydedilmiştir. 2019 yılında oran 3,2 olarak ölçülmüştür. En yüksek değer 2000 yılında, en düşük ise 2020 yılında kaydedilmiştir. 2020'deki düşüş, COVID-19 salgını kapsamında uygulanan kısıtlamaların etkisiyle ilişkilendirilmektedir. 2021 yılında artış eğilimi gözlenmiş, 2022 yılı verilerinde ise evlenme oranının 3,5 seviyesine yükseldiği raporlanmıştır.

2.4.3.3. Tek Ebeveynli Aileler

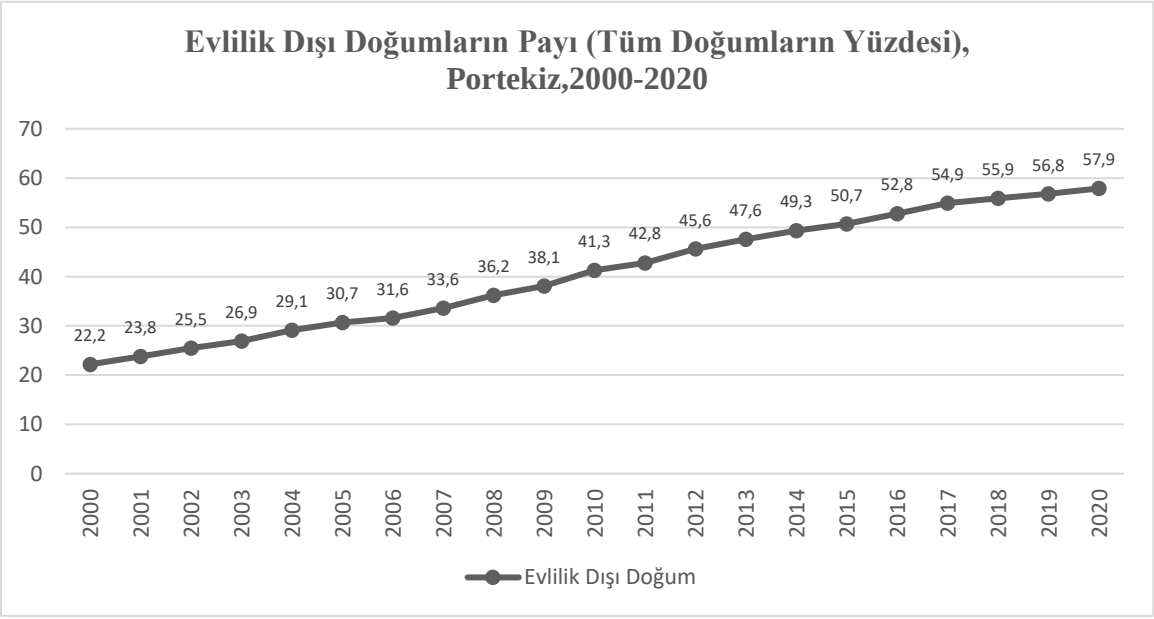

Grafik 35: Tek Ebeveynli Aileler, Portekiz,2005-2018

Kaynak: (OECD, 2022)

Portekiz'deki tek ebeveynli ailelerin oranı 2016 yılına kadar artmış sonrasında ufak oranlarda azalış gözlemlenmiştir. En yüksek oran 2015 yılında 21,3 olarak tespit edilmiştir.

2.4.3.4. Evlilik Dışı Doğum Oranları

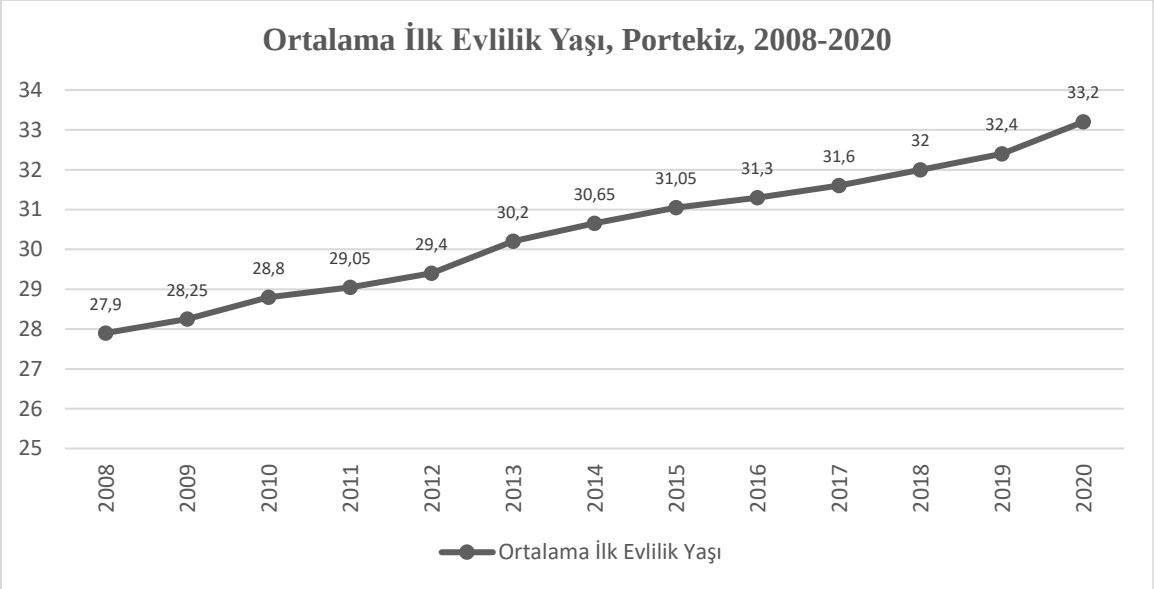
Grafik 36: Evlilik Dışı Doğumların Payı (Tüm Doğumların Yüzdesi), Portekiz,2000-2020

Kaynak: (OECD, 2022)

Portekiz'de evlilik dışı doğumların oranında 2000-2020 yıllarında sürekli olarak artış gözlemlenmiştir. 2000 yılında en düşük oran 22,2 olarak, en yüksek oran ise 2020 yılında 57,9 olmuştur.

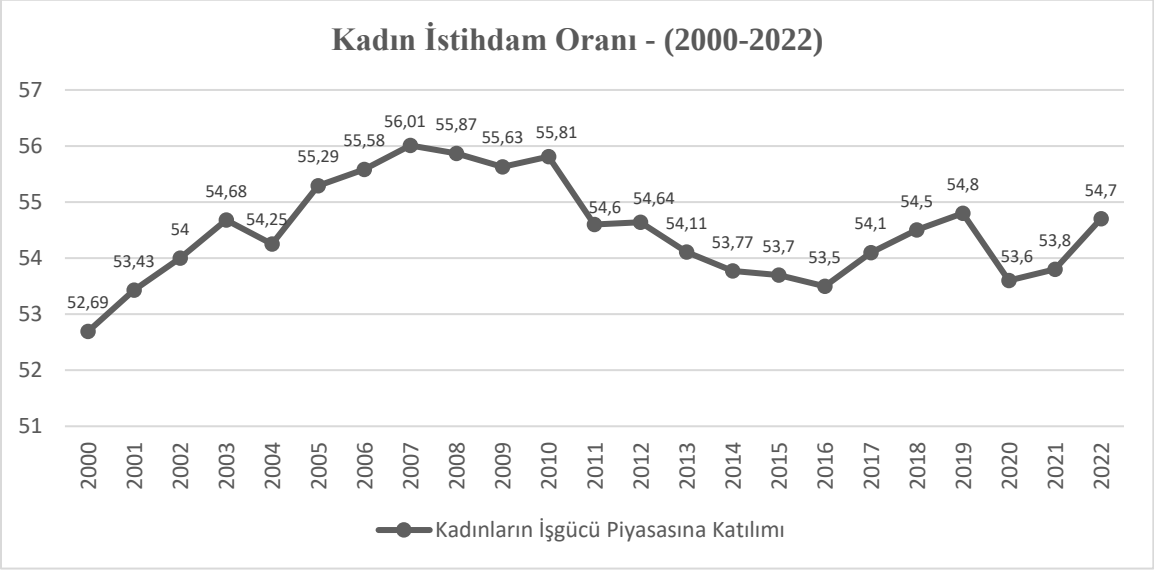
2.4.3.5. Evliliğin Ertelenmesi

Ortalama ilk evlilik yaşı Portekiz verilerine göre sürekli olarak atmıştır. 2008 yılında 27,9 olan oran 2019 yılında 33,2 oranına yükselmiştir.

Grafik 37: Ortalama İlk Evlilik Yaşı, Portekiz, 2008-2020
Kaynak: (OECD, 2022).

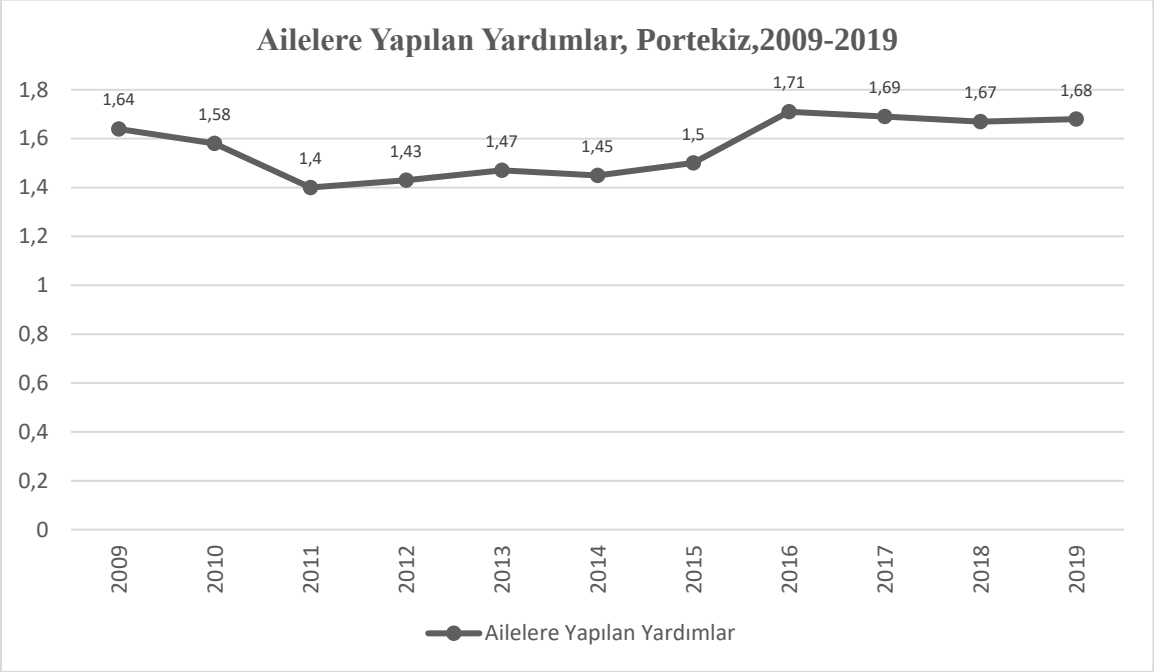
2.4.3.6. Kadın İstihdam Oranları

Grafik 38: Kadın İstihdam Oranı, Portekiz, 2000-2022
Kaynak: (Uluslararası Çalışma Örgütü, 2023)

Portekiz'de kadınların istihdama katılım oranı yıllar içinde dalgalı bir seyir izlemiştir. 2000'de %52,69 olan oran, 2004'e kadar artmış; 2004'te hafif bir düşüşle %54,25'e gerilemiştir. 2005'ten itibaren yeniden artış gözlenmiş, en yüksek değer 2007'de %56,01 olarak kaydedilmiştir. 2011 sonrası düşüş eğilimi başlamış, en düşük oran 2016'da %53,53'e gerilemiştir. Bu tarihten sonra yeniden artış yaşanmış; 2019'da oran %54,8'e yükselmiş, 2020'de %53,6'ya düşmüş, 2022'de ise %54,7'ye yükselmiştir.

2.4.3.7. Ailelere Yapılan Sosyal Yardımların Oranı

Grafik 39: Ailelere Yapılan Yardımlar, Portekiz, 2009-2019

Kaynak: (OECD, 2022).

OECD verilerine göre hazırlanan Grafik 39'da Portekiz'deki ailelere yapılan yardımların oranlarında bir süreklilik olmadığı ve dalgalanmaların yaşandığı gözlenmektedir. 2009 yılında 1,69 olan oran, 2010 yılında 1,58 oranına ve 2011 yılında 1,40 oranlarına gerilemiştir. 2012 yılı itibariyle artışlar yaşanmaya başlamış en yüksek oran 1,71 ile 2016 yılında yaşanmıştır.

Ailenin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik ulusal sosyal yardımlar ve destek, ailenin gelirine bağlıdır ve geçtiğimiz yıllarda önemli ölçüde değişmiştir. Aile ve eşitlik yanlısı bir bakış açısının tercih edildiği bir dönemin ardından, ailelere yönelik nakit yardımları (a) çok düşük gelirli ailelere yönelik desteğe odaklanan seçicilik ve uygunluk kriterlerinin artırılması ve (b) çocukları ve gençleri tehlike durumlarında desteklemek için tasarlanmış Aile Destek ve Ebeveyn Danışmanlığı Merkezleri bulunmaktadır.

Aile politikalarındaki bu gelişmeler, ailelere yönelik sosyal yardım ve hizmetlere yapılan kamu harcamalarını etkilemiş ve her ikisi de azalmıştır (Wall & Correia, 2014). Son ekonomik kriz sırasında ailelere yönelik yardımlar mevcut olsa da (örneğin, her iki ebeveynin de işsiz olduğu çiftler için işsizlik yardımlarının artırılması; aşırı yoksulluk içindeki ailelere yiyecek ve giyecek sağlayan "Sosyal Acil Durum Programı", çocuklu ailelerin ekonomik kırılganlığı ve yoksulluk oranları artmıştır (Wall vd**.,** 2013).

Aile Destek ve Ebeveyn Danışma Merkezleri, çocukları risk altında olan veya kötü muameleye maruz kalan ailelere sosyal bir müdahale sağlamak amacıyla 2007 yılında kurulmuştur. Devlet tarafından sübvanse edilen bu özel kurumlar, tehlike veya risk durumundaki çocuklara ve ailelere hedefe yönelik hizmetler sunmaktadır ve 2013 yılından bu yana müdahaleleri, aileleri güçlendirmek amacıyla pozitif ebeveynlik ilkelerine odaklanmıştır.

Sosyal uyum geliri, ailelerin temel ihtiyaçlarını karşılamak ve sosyal bütünleşmeyi ve topluma katılımı teşvik etmek için tasarlanmış, aşırı yoksulluk içindeki aileler için özel bir sosyal ve finansal yardımdır. Programın uygulanmasından sorumlu olan ve kamu tarafından finanse edilen özel kurumlarla devlet protokolleri oluşturulmuştur.

Hizmet, nakit yardımı, eğitim kurslarına katılım, okula devam, aktif iş arama veya ebeveyn eğitim kurslarına katılımı içeren ailelere bireyselleştirilmiş bir destek yoluyla sosyal ve ekonomik özerkliğe erişimi kolaylaştırmayı amaçlar. Bununla birlikte, prosedürler ve müdahaleler için özel bir kılavuz yoktur. Bu sosyal önlemden yararlanan kişi ve ailelerin sayısı ekonomik krizden bu yana sürekli olarak azaltılmıştır (Pordata 2015).

2.4.4. Yunanistan Refah Politikaları

Yunanistan'da bir sosyal kurum olarak ailenin merkezliği, Yunan erkek ve kadınlarının sahip olduğu toplumsal değerler ve tutumlarda ideolojik ve sembolik terimlerle açıkça kendini gösterir. Diğer Avrupalılarla karşılaştırıldığında, Yunanlılar aile kurumuna en güçlü şekilde bağlı olan ve onu destekleyenler olarak görünmektedir (CEC 1993).

Aile kurumuna olan güçlü ideolojik bağlılığa rağmen, aile içindeki toplumsal roller açısından bir dizi ideolojik değişiklik meydana gelmiştir. Bunlar genellikle 1960'ların başından beri Yunanistan'da meydana gelen "modernleşme" olarak tanımlanan bir dizi sosyo-politik ve ekonomik değişiklikle ilgilidir. Bu değişiklikler doğrudan veya dolaylı olarak Yunanistan'daki ailelerin yapısını, özellikle de büyüklüklerini ve hane içindeki ve dışındaki cinsiyet rollerini etkilemiştir.

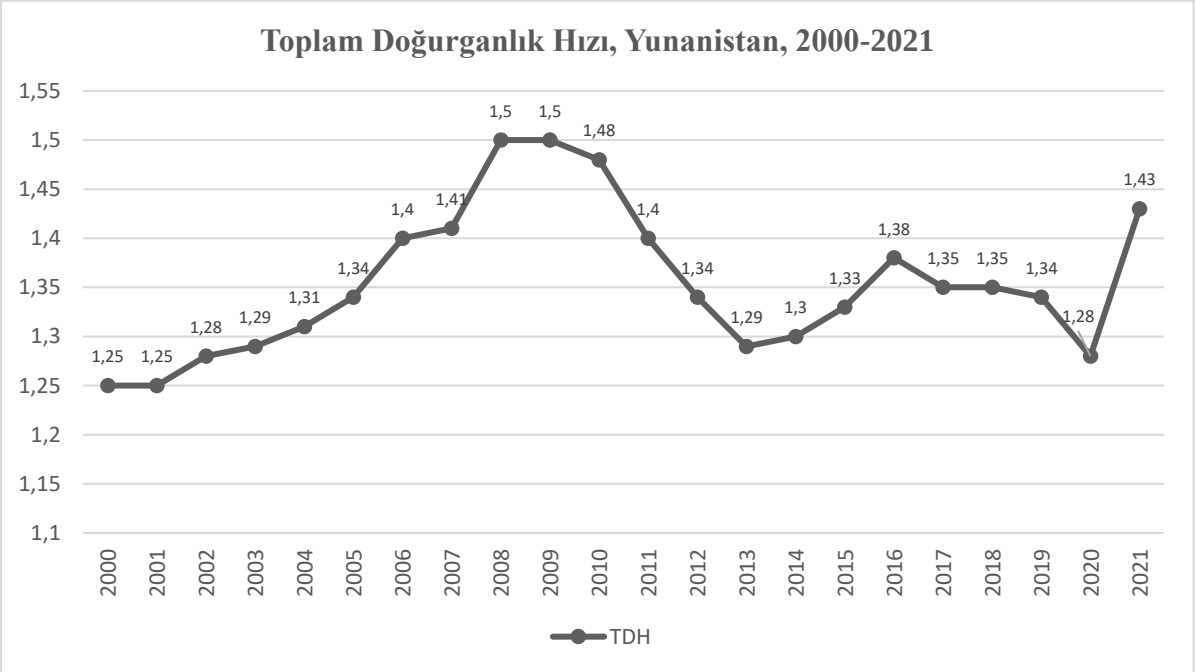
1970'lerin sonu ve 1980'lerde, geniş aile sisteminden çekirdek aile sistemine geçiş açıkça gözlemlenmiştir. Bu geçişe hane içinde geleneksel cinsiyet rollerinden daha eşitlikçi cinsiyet rollerine

geçiş, kadınların iş gücü piyasasına katılımında mütevazı ancak istikrarlı bir artış ve bireyci değerlerin kademeli olarak benimsenmesi eşlik etmiştir (Lambiri-Dimaki, 1983; Doumanis, 1983; Kouvertaris ve Dobratz, 1987; Georgas, 1989).

Mevcut demografik eğilimler "aile" ye olan güçlü bağlılığın ve daha küçük aile boyutlarına doğru kaymanın daha fazla kanıtını sunmaktadır. Yunanistan, sırasıyla yüzde 0,7 ve yüzde 2,7 ile Avrupa'daki en düşük boşanma oranlarından ve evlilik dışı doğum yüzdelerinden birine sahip olmaya devam etmektedir (Eurostat 1994b: 4). Tek ebeveynliğin düşük seviyelerde olması, buna atfedilen damgalamaya, özel ve nispeten kısıtlanmamış kürtaja erişime ve yalnız ebeveynler için sınırlı refah desteğine bağlanmaktadır. Daha küçük ailelere doğru kayma, doğurganlık oranlarındaki düşüş eğiliminde açıkça görülmektedir.

2.4.4.1. Doğurganlık Oranlarındaki Değişim

Aile birimini etkileyen politikalar parçalıdır ve daha demografik odaklıdır. Aşağıdaki grafiklerde Yunanistan'ın demografik değişim oranları yer almaktadır. Yaşanılan değişimlerin ana sebebi olarak ise devletin kadınların iş gücü piyasasına katılımını teşvik etmek ve ev içi ve mesleki sorumluluklarının uzlaştırılmasını desteklemek amacıyla çocuklar ve yaşlılar için kaynak tahsisi başlatılarak kadınların ev içi bakım sorumluluklarının azaltmak için yaptığı politikalar gösterilebilmektedir.

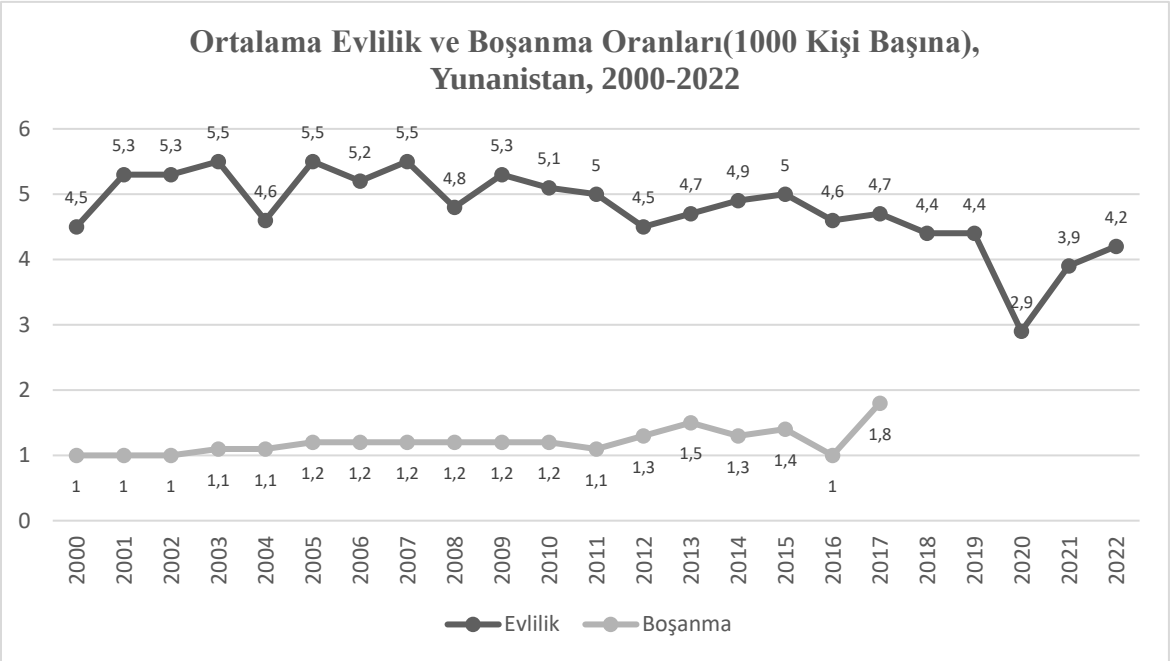
Grafik 40: Toplam Doğurganlık Hızı, Yunanistan, 2000-2021

Kaynak: (OECD, 2022).

Toplam doğurganlık hızının yer aldığı Grafik 40 verileri incelendiğinde görüleceği üzere, 2000-2021 yılları arasında artış yaşandığı görülmektedir. 2010 yılı 2013 yılları arasında düşüş dönemi yaşanmış

2014, 2016 arasında küçük oranlarda artışlar yaşansa da 2017 itibariyle toplam doğurganlık yeniden düşmüştür. Grafik 40'ta en düşük oran 2000 ve 2001 yıllarında 1,25 oranında, en yüksek oran 1,5 ile 2008,2009 yıllarında yaşanmıştır. Son oran 2021 yılına ait olup 1,43 olarak kayıtlara geçirilmiştir.

2.4.4.2. Evlenme- Boşanma Oranlarındaki Değişim

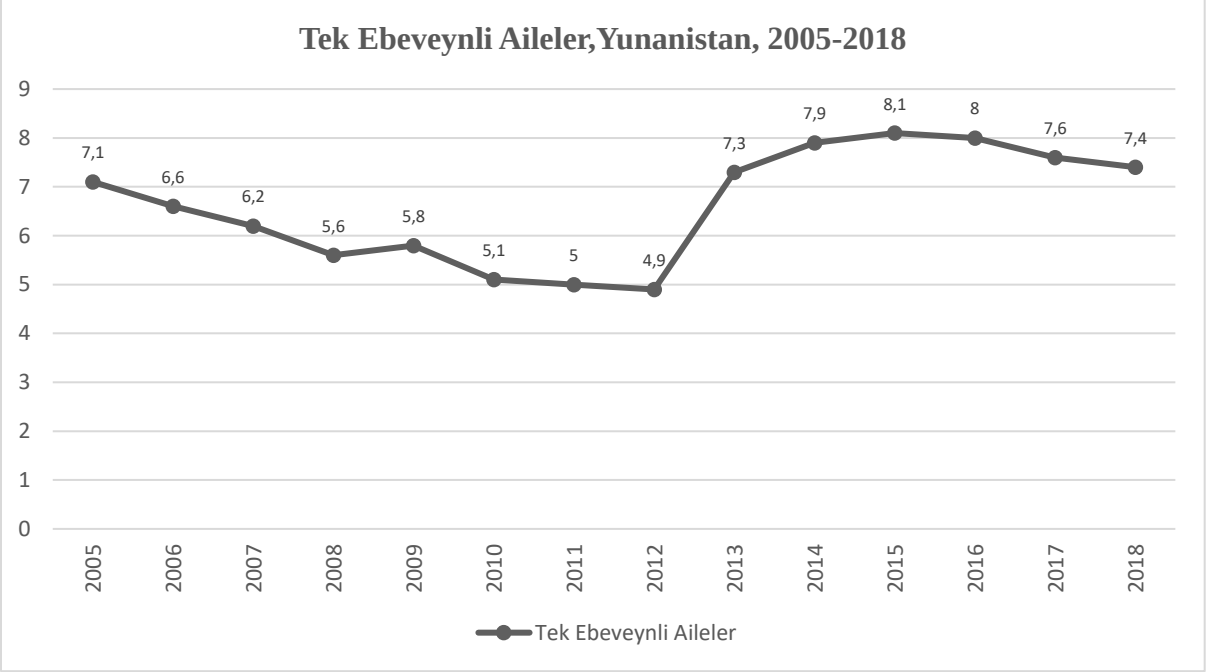

Grafik 41: Ortalama Evlilik ve Boşanma Oranları (1000 Kişi Başına), Yunanistan, 2000-2022
Kaynak: (OECD, 2022).

Grafik 41'de, Yunanistan'ın 2000–2019 yılları arasındaki ortalama evlenme ve boşanma oranları sunulmaktadır. 2000 yılında 4,5 olarak ölçülen evlenme oranı, izleyen üç yıl içerisinde artış göstermiş, 2004'te 5,5'ten 4,6'ya gerilemiştir. 2005'te yeniden 5,5 seviyesine ulaşan oran, 2006'da 5,2'ye düşmüş, ardından kısa süreli bir artışla aynı yıl içerisinde tekrar 5,5 düzeyine çıkmıştır. 2008'de 4,8'e gerileyen oran, 2009'da 5,3'e yükselmiş; 2010'dan itibaren 2013'e kadar azalma eğilimi göstermiştir. 2016'ya kadar olan dönemde sınırlı artışlar gözlemlenmiş, 2018 ve 2019'da oran 4,4 düzeyinde seyretmiştir. 2020 yılında 2,9'a kadar düşerek en düşük seviyeye ulaşan evlenme oranı, 2022 yılı itibarıyla 4,2'ye yükselmiştir.

Boşanmalar baz alındığında ise 2000 yılından 2013'e kadar 1 ile 1,2 arasında oranlar yaşanmış 2013 yılında oran 1,5'e yükselmiş, 2016 yılında oran 1'e düştükten sonra 2017 yılında kapsayan yıllardaki en yüksek oran (1,8) tespit edilmiştir. (2018-2019-2020 verileri yayımlanmamıştır).

2.4.4.3. Tek Ebeveynli Aileler

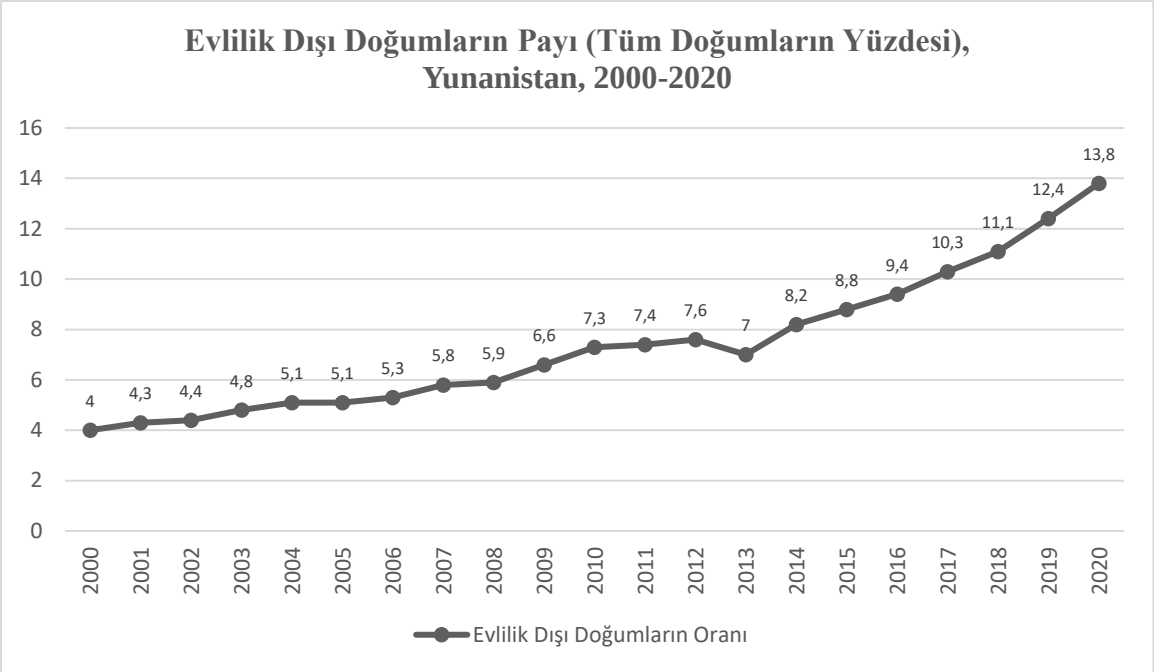
Grafik 42: Tek Ebeveynli Aileler, Yunanistan, 2005-2018

Kaynak: (OECD, 2022).

Tek ebeveynli ailelerin 2005-2018 yılları arasındaki oranları yukarıdaki Grafik 42'de verilmiştir. 2000 yılında 7,1 olan oran 2009 yılında yaşanan artışa kadar gerilemiş ve sonrasında 2013'e kadar düşüşüne devam etmiştir. 2013 yılında artışa geçen oranlar son 2 yılın verilerinde tekrar düşüşe geçmiştir. En düşük oran 2012 yılında 4,9 iken en yüksek oran 2015'te 8,1 ile yaşanmıştır.

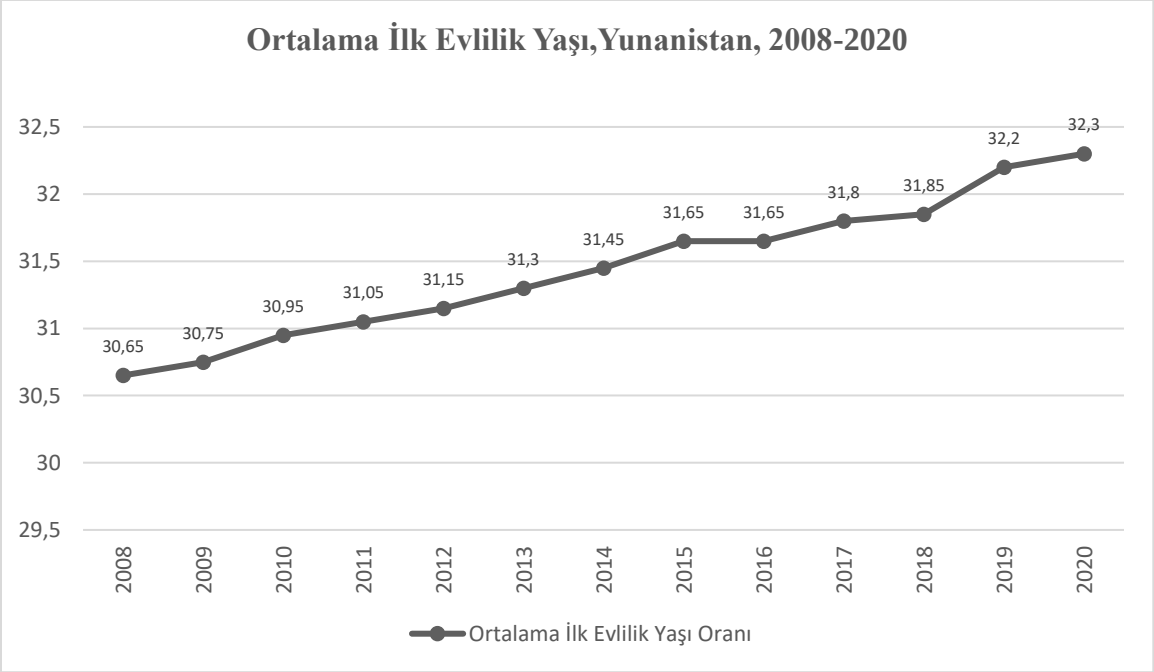
2.4.4.4. Evlilik Dışı Doğum Oranları

Grafik 43'te yer alan verilere göre, evlilik dışı doğumların payı 2013 yılı haricinde (2013 yılında 7 olan oran, 2012 yılında 7,6'dır) sürekli olarak artış eğilimi içerisinde olduğu görülmektedir. En düşük oran 2000 yılında yüzde 4 olarak kaydedilmiş olup 2013 yılı haricinde devamlı artış göstermiştir. Son oran 2020 yılında yüzde 13,8 olarak yayınlanmıştır.

Grafik 43: Evlilik Dışı Doğumların Payı (Tüm Doğumların Yüzdesi), Yunanistan, 2000-2020
Kaynak: (OECD, 2022).

2.4.4.5. Evliliğin Ertelenmesi

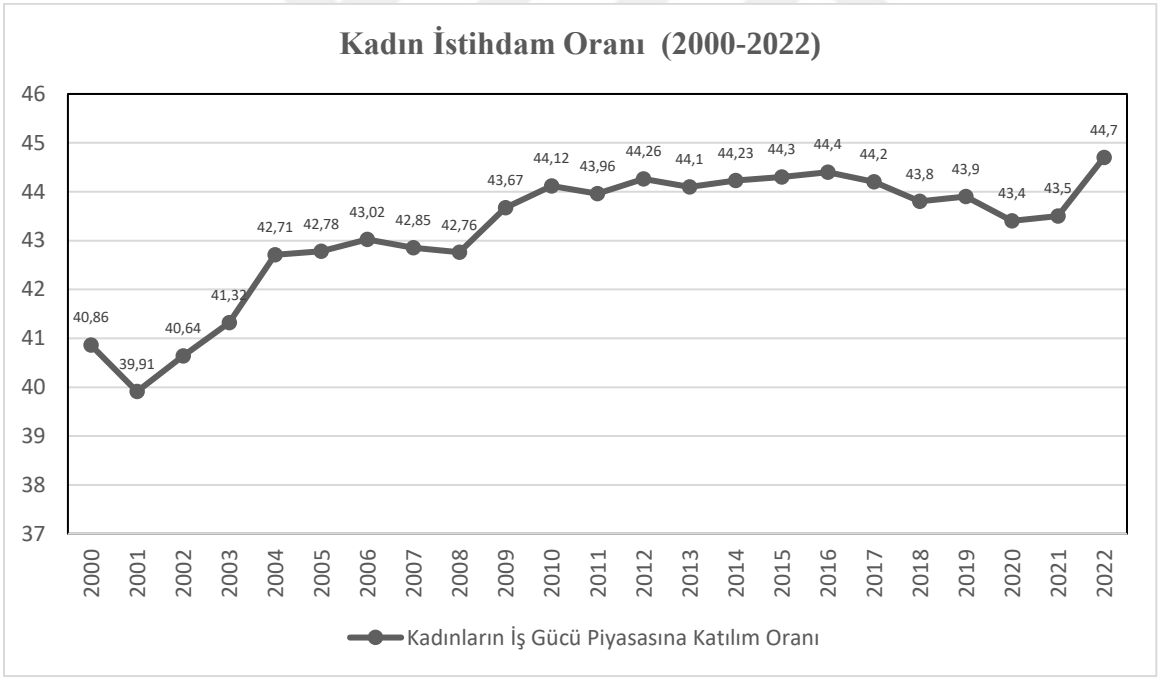
Grafik 44 : Ortalama İlk Evlilik Yaşı, Yunanistan, 2008-2020
Kaynak: (OECD, 2022).

Ortalama ilk evlilik yaşı Grafik 44 incelendiğinde görüleceği üzere, ilk evlilik yaşında sürekli bir artış kaydedilmiştir. Yunanistan ortalama ilk evlilik yaşındaki en düşük oran 2008'de(30,65 ile), en yüksek oran ise 2020 yılındadır (32,3 ile)

2.4.4.6. Kadın İstihdam Oranları

Yunan aile politikasının eylemsizliği, erkeklerin bağımlılıklarını besleyerek, çoğaltarak ve meşrulaştırarak kadınların çocukların tek bakıcısı olma rolünü pekiştirmektedir. Dolayısıyla, yasal retoriğe rağmen Yunan ailesinin yapısı ataerkil olmaya devam etmektedir. Bununla birlikte, ataerkilliğin hala özel alanla sınırlı olduğunu ve Walby (1990) tarafından tanımlanan kamusal ataerkil ilişkilere geçişin henüz gerçekleşmediğini vurgulamak önemlidir. İrlanda (Mahon, 1994) ve diğer güney Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, Yunan refah devletinin artık aile politikası özel ataerkil ilişkilerin yapısını yeniden üretmektedir.

Ailenin çocuk bakım yükünü üstlendiği varsayıldığından ve doğum iznindeki mütevazı düzenlemeler ve düşük doğum ödenekleri göz önüne alındığında, Yunan kadınları iş gücü piyasasına katılmakta özellikle zorlanmaktadır. Yunanistan'daki kadın iş gücü oranına ilişkin karşılaştırmalı bir inceleme, Yunanistan'ın Avrupa'daki en düşük kadın istihdam oranlarından birine sahip olmaya devam ettiğini göstermektedir. (Eurostat 1994:20). Dolayısıyla, Yunan refah sistemi güçlü bir erkek geçim rejimi olarak nitelendirilebilecek tüm kriterleri karşılamaktadır (Lewis 1992).

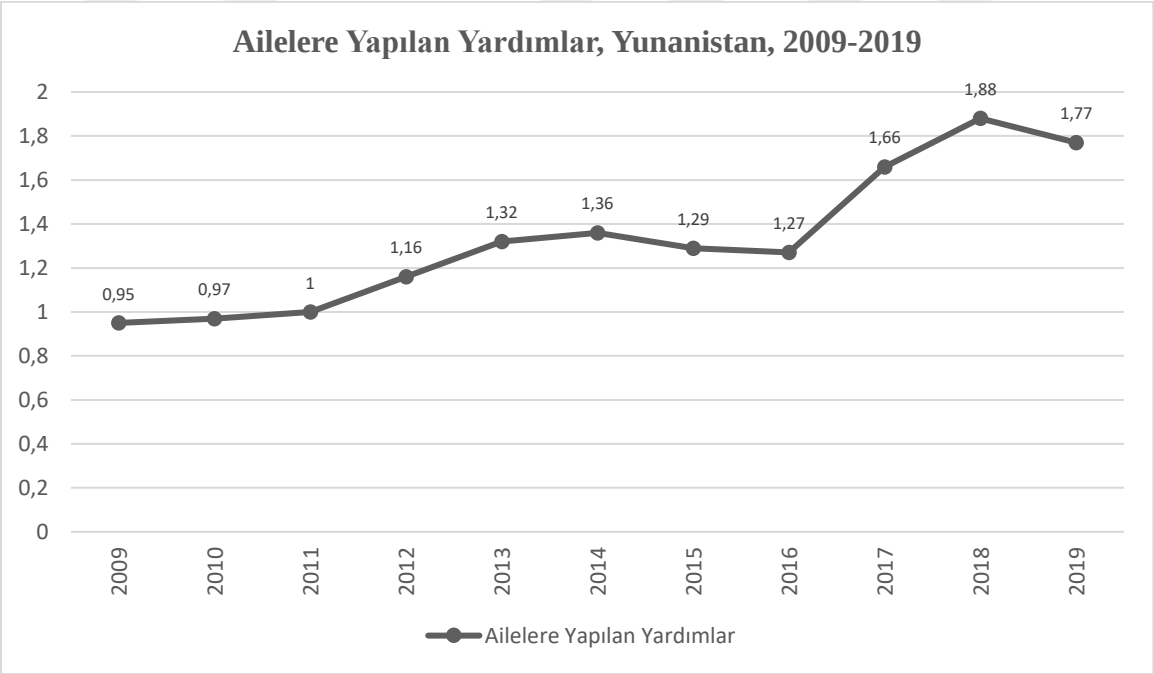
Grafik 45: Kadın İstihdam Oranı, Yunanistan,2000-2022
Kaynak: (Uluslararası Çalışma Örgütü, 2023).

Yunanistan'da kadınların istihdam oranı 2000 yılında %40,86 düzeyindedir. 2001 yılında oran %39,91'e gerilemiş, 2002'den itibaren 2008'e kadar artış eğilimi göstermiştir. 2007'de %42,85 olarak kaydedilen oran, 2008'de %42,76'ya düşmüş; takip eden yıllarda yükselme yönündeki eğilim sürmüştür. İncelenen

dönem içinde en düşük değer 2001 yılında %39,91 olarak kayda geçmiştir. 2022 yılı itibarıyla oran %44,7 düzeyine ulaşmıştır.

2.4.4.7. Ailelere Yapılan Sosyal Yardımların Oranı

Sosyal yardım düzenlemeleri ciddi dengesizlikler ve istikrarsızlıklardan mustarip olup, eşitsizliklere, verimsizliklere ve sosyal kuruluşların paternalist, kayırmacı yapılarıyla mücadeleye yönelik girişimlerin eksikliğine yol açmaktadır. Dahası, bu düzenlemeler engelli bebeklerin, kronik hastalığı olan çocukların ve ergenlerin ihtiyaçlarına yönelik kurumsallaşmamıştır. Çekirdek aile ve tek ebeveynli aile oranlarındaki artış ve kadınların artan katılımı ile karakterize edilen modern ailenin artan akışkanlığı, ihtiyaç sahibi aile üyelerini "koruma" kapasitesini sınırlamaktadır. Bununla birlikte, aile birimi en önemli refah sağlayıcı ve kaynakların yeniden dağıtım mekanizması olmaya devam etmektedir.

Grafik 46: Ailelere Yapılan Yardımlar, Yunanistan, 2009-2019

Kaynak: (OECD, 2022)

OECD verilerine göre hazırlanan Grafik 46 sunulan verilere göre, Yunanistan'daki ailelere yapılan yardımların kapsayan yıllarda sürekli olarak arttığı gözlenmektedir. 2009 yılında 0,95 olan oran 2019 yılına gelindiğinde 1,77 olarak tespit edilmiştir.

3.TÜRKİYE'DE AİLE POLİTİKALARININ ROLÜ VE GÜNEY AVRUPA REFAH REJİMLERİYLE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Bu bölümde, Türkiye'deki aile yapısının tarihsel, kültürel ve demografik dinamikleri ile bu yapıya yönelik sosyal politika uygulamaları ele alınmakta; ardından Güney Avrupa ülkeleriyle karşılaştırmalı bir çözümleme yapılmaktadır.

İlk olarak, Türkiye'de ailenin toplumsal rolü ve koruyucu işlevi incelenmekte; izin, bakım ve yardım politikaları gibi temel sosyal politika araçlarının gelişimi ve uygulama biçimleri tartışılmaktadır. Devamında, doğum oranları, evlilik ve boşanma eğilimleri, evlilik dışı doğumlar, tek ebeveynli aile yapısı ve kadın istihdamı gibi demografik göstergelerdeki değişimlere odaklanılarak, Türkiye'nin aile yapısındaki dönüşüm veriye dayalı biçimde analiz edilmektedir.

Bölümün son kısmında ise Türkiye ile Güney Avrupa ülkeleri (İspanya, İtalya, Portekiz ve Yunanistan) arasında söz konusu demografik ve yapısal göstergeler üzerinden karşılaştırmalı bir analiz sunulmakta; aileye yapılan sosyal yardımlar, kadınların iş gücüne katılımı ve evlilik kalıpları üzerinden benzerlikler ve farklılıklar değerlendirilmekte; Türkiye'nin hangi yönleriyle Güney Avrupa modeline yakınlaştığı ya da ayrıştığı tartışılmaktadır

3.1. Türkiye'de Aile Kurumu

Türkiye'de toplumun temel yapı taşı olarak kabul edilen aile kurumu, her dönemde önemini korumuştur. Türkiye'de Cumhuriyet yıllarında yenileşmeyle birlikte modernleşmeyi amaçlayan reformlarla Avrupa örnek alınmıştır. Aile kurumunu en çok etkileyen gelişmelerden biri, 4 Ekim 1926 yılında yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunudur. Bu kanunla birlikte, ailede demokratikleşmenin önü açılmış ve kadınların hakları da korunmuştur (Eyce, 2000:236).

Mahmut Tezcan'a göre Cumhuriyetten günümüze Türk ailesi üç döneme ayrılmaktadır. Bu üç dönemden ilki 1923-1950 yıllarını kapsayan Dünkü Aile- Cumhuriyet Dönemi Türk Ailesi, ikincisi 1950-2000 yıllarını kapsayan Bugünkü Türk Ailesi, üçüncüsü ise 2000 sonrasını kapsayan Gelecekteki Türk Ailesidir (Tezcan, 2006:1).

Dünkü Türk Ailesi olarak adlandırılan dönemde ekonomi daha çok kırsal ekonomiye dayanmakta, yaygın olarak geniş ve geleneksel aile yapısı görülmekte, nüfus daha çok kırsal kesimde yoğunlaşmakta ve nüfus artışı teşvik edilmektedir. Bu dönemde çıkarılan Türk Medenî Kanunu aile kurumunu korumuştur. Kanunla birlikte eşlerin "gerçek arkadaşlık" temelinde ve karar alma süreçlerine ortak olacak şekilde aile birliğinin sürdürülmesi esas alınmıştır. Ayrıca medeni kanun kadına, kocasının tek eşi olma hakkı değil, boşanma talebinde bulunma hakkını da tanımıştır (Tezcan, 2006:1).

Sanayileşmenin etkisiyle kentleşme artış göstermekte, buna bağlı olarak aile yapısında çeşitlilik ortaya çıkmaktadır. Aile kurumu giderek çekirdek aile modeline evirilmekte; kadınlar çalışma hayatına katılarak aile bütçesine ekonomik katkı sunmaktadır. Sosyal statüdeki yükselişle birlikte kadınların bağımsızlık düzeyi de artmaktadır (Tezcan, 2006:2).

Gelecekteki Türk Ailesi döneminde ise tek ebeveynli ailelerde bir artışın olabileceği ve modernleşmeye rağmen ailedeki kadının yeni sorunlarla karşılaşmasıyla toplum ve çalışma hayatına katılımında artışların yaşanabileceği bir dönemdir (Tezcan, 2006:5).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında medeni kanunla ile Türk kadını, çoğu Avrupalı kadından önce seçme ve seçilme hakkına sahip olmuştur. Ailede annelik görevinin dışında çalışan, üreten bir birey olarak görülmeye başlamıştır (Gökçe, 2017: 62).

1972'de Türkiye'de ilk aile yapısı araştırması olan Aile Yapısı Araştırması, Serim Timur tarafından yayımlanmıştır. Araştırmanın ilk bölümünde aile biçimleriyle ilgili tanımlamalar vermekte, ikinci bölümünde Türkiye'deki farklı aile biçimleri ve bunların yurt düzeyindeki dağılımına değinmiş, üçüncü bölümünde ise bu yapısal özelliğin açıklamasına yer vermiştir. 1980'li yıllara gelindiğinde, aileye ilişkin araştırmalar devlet tarafından yürütülmeye başlanmıştı. Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde Aile Araştırma Kurumu aracılığıyla ulusal düzeyde araştırmalar gerçekleştirilmiştir.

Aile politikaları bağlamında ilk somut adım, (1985-89) dönemini kapsayan Beş Yıllık Kalkınma planı ile atılmıştır. 1987 yılında bir komisyon oluşturularak, ilk "Türk Aile Yapısı" araştırmasını gerçekleştirmiştir. Bu araştırmanın çıktıkları doğrultusunda sosyal politikalara yön verilmiştir. 1984 yılında onaylanan planla toplumun refahını artırmak amacıyla ailenin korunması ve sosyal hizmetlerden maksimum yararın sağlanması amaçlanmıştır.

1990l'lı yıllara gelindiğinde ise ailecilik bir kavram haline gelmiş ve aileyi konu alan araştırmalarda bir artış yaşandığı gözlemlenmiştir. Bu yıllarda genel olarak kadınların toplumdaki yeri, ailede çocuk eğitiminin önemi, yoksulluğun aile ve toplum üzerindeki etkileri, boşanma sebepleri gibi konular üzerinde birçok araştırma yapılmıştır.

Aktaş'ın değerlendirmesine göre, 1990'lı yıllardan itibaren medya, birey, aile ve toplum üzerinde yönlendirici bir güç olarak öne çıkmaya başlamıştır. Bu süreçte özellikle internetin ve bilişim teknolojilerinin hızla yaygınlaşması, geleneksel aile yapısı üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Eş seçimi, evlilik biçimleri, aile içindeki rol dağılımları, kadın ve erkek ilişkileri ile otoritenin nasıl inşa edildiği gibi konular, yalnızca aile sosyolojisi çerçevesinde değil, aynı zamanda iletişim bilimleri gibi farklı disiplinler tarafından da ele alınmış ve bu alanlar arasında disiplinler arası bir iş birliğini zorunlu kılmıştır (akt. Çevik 2020, Aktaş 2015:435).

Aile yapısındaki dönüşünüm son yıllarda ki en belirgin nedeni, teknolojik gelişmeler ve izlenen aile politikalarıdır. Hükümetlerin, aileye yönelik ideolojik yaklaşımları ve aldıkları kararlar, aile yapısını doğrudan etkilemektedir. Bu durum, ailenin yapısın da değişim yaratan önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Kara, 2018:2). Günümüzde uygulanan aile politikalarıyla birlikte aile, toplumun temel yapı taşı olarak önemini korumaktadır.

3.2. Türkiye'de Aile Politikaları ve Uygulamaları

Türkiye'de 1961 Anayasası ile sosyal devlete ilk defa vurgu yapılmıştır. Anayasada sosyal devlet anlayışıyla birlikte "Aile, Türk milletinin temelidir" ifadesi yer almaktadır (Anayasa, 1961). Anlaşılacağı üzere sosyal devlet anlayışıyla beraber aile kavramına önem verilmiş ve değeri korunmuştur. İlerleyen yıllarda hazırlanan kalkınma planlarıyla da aileyi güçlendirme amacıyla yapılan çalışmalar, aile ile ilgili kurumların oluşturulması ve aile araştırmalarına ağırlık verilmesiyle birlikte, sosyal politikalarda en çok önem atfedilen toplumsal yapı birimi olma niteliğini aile sürdürmeye devam etmiştir.

1961 Anayasası'ndan sonra 1982 Anayasası'nda da sosyal devlet ilkesi benimsenmeye devam etmiştir. 1982 Anayasası'nın 2. maddesinde sosyal devlet ilkesi, devletin temel niteliklerinden biri olarak, toplumsal katmanlar arasındaki eşitsizliği ortadan kaldırmak ve toplumu sağlıklı bir yapıya kavuşturmak amacıyla, sosyal hayata müdahale eden bir devlet olarak örgütlenmesini ve icraat yapmasını emretmektedir (Battal, 2004: 2).

1982 Anayasası'nda kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunun sağlanması, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak şekilde sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engellerin kaldırılması, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartların hazırlanması devletin temel görevi olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Anayasa'nın üçüncü bölümünde Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler kısmında sosyal devlet ilkesi altında devletin sosyal, ekonomik görev ve sorumluluklarının neler olduğu yer almaktadır (Kantarcı, 2003: 77).

1982 Anayasası önceki döneme göre daha kısıtlayıcı ve baskıcı olsa dahi hazırlanan planlarda ailenin toplumsal işlevlerine değinildiği ve riskler belirlenerek ailenin korunmasına yönelik tedbirlerin alındığı dikkat çekmektedir. Bu süreçte Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Avrupa Sosyal Şartı anlaşmalarına taraf olunmuş ve 1989 yılında 396 sayılı kanun hükmünde kararname ile Aile Araştırma Kurumu kurulmuştur (Canatan, 2010, s. 37).

Aile Araştırma Kurumu, aileye yönelik oluşturulan ilk yapılanma olması özelliğiyle son derece önemlidir. Kurum aile bütünlüğünün korunması, sosyal refahın artırılması ve toplumsal gelişmelerin

aile üzerindeki etkilerinin belirlenmesi amacıyla kurulmuş, ilgili konularda araştırmaları sürdürmüş ancak hükümetin danışma organı olarak kalmış ve bu dönemde kayda değer politikalar üretilememiştir.

2000'li yıllara gelindiğinde aileye yönelik politikalar artmış, önce 2004 yılında 5256 sayılı kanunla Aile Araştırma Kurumu kapatılmış ve Başbakanlığa bağlı kurulan Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir. Yakın tarihte aile politikaları bağlamında atılan en önemli adım ise 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kurulmasıdır. Bakanlığın kurulması ile Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'nün (ASAGEM) ve Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü bakanlık bünyesinde birleştirilmiştir. Daha önce merkezden yapılan araştırmalar ve geliştirilen politikalar bakanlığın taşra teşkilatlanması sayesinde ülke geneline yayılması ve uygulanması kolaylaştırılmıştır.

Bu dönemde dikkat çeken bir diğer gelişme de Aile Mahkemeleri'nin kurulması olmuştur. 2003 yılında aile hukukundan doğan davaların ve diğer işlemlerin yürütülmesi amacıyla kurulan mahkemelerde temel amaç ailenin bütünlüğünü ve devamlılığını korumaktır (Turgut, 2016, s. 420). Bu amaca yönelik olarak aile mahkemelerine aileye yönelik tedbirler alma hususunda yetki verilmiştir.

Aynı amaca yönelik olarak 2007 yılında Aile Danışma Merkezleri kurulması kararlaştırılmıştır. Merkezin misyonu ailenin korunması, desteklenmesi ve sorunların çözülmesine yönelik ailelere danışma hizmeti sunmaktır.

2017 anayasa ve sistem değişikliğinden sonra oluşturulan yeni kabinede Çalışma Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesine alınarak bakanlığın hizmet alanı genişletilmiş ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmet Bakanlığı adını almıştır. 2021 yılında ise Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı oluşturulmuştur. Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, günümüzde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde görevlerine devam etmektedir.

Kalkınma planı, Türkiye'de 1963 yılından itibaren 5 yıllık dönemler halinde devlet tarafından hazırlanarak ekonomi, sağlık, eğitim, ulaşım, sosyal güvenlik vb. konularda gelişme ve kalkınmayı hedefleyen ve kamuda uygulanacak politikaları belirleyen bir plandır. Günümüzde 11. Kalkınma Planı bulunmaktadır ve son kalkınma planı 2019-2023 dönemini kapsamaktadır.

2019 yılında yayımlanan 11. Kalkınma Planı'nda yer aldığı üzere temel amaç "toplumsal yapının ve kalkınmanın sağlıklı bir şekilde sürdürülebilirliği için aile kurumunun güçlendirilmesidir" (11. Kalkınma Planı, 2019:138). Ailenin güçlendirilmesine yönelik politikalar, toplumsal bütünleşme ve sosyal riskleri azaltmaya dönük kamu politikalarının en önemlilerindendir.

On Birinci Kalkınma Planı döneminde; aile politikalarının tüm paydaşların dâhil olduğu katılımcı bir yaklaşımla oluşturulması, aileye yönelik hizmetlerin kalitesinin, yaygınlığının ve etkisinin artırılması yönünde önemli politika ve tedbirler hayata geçirilecektir. Güçlü toplumun inşası, kadınların

güçlenmesiyle mümkün olacaktır. Bu bağlamda, kız çocuklarının ve kadınların eğitim ve öğrenime erişimi ile sosyal ve ekonomik hayata katılımının artırılması, kaynaklara erişimin kolaylaştırılması ve kadının toplum içindeki statüsünün geliştirilmesi için farkındalığın artırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.

Yüksek çocuk ve genç nüfus oranına sahip olan ülkemizin bu nüfus potansiyelini en iyi şekilde değerlendirmesi ve avantaja çevirmesi için erken çocukluk döneminden başlayarak etkin politikalar yürütülecektir. On Birinci Kalkınma Planı çerçevesinde çocuklarımızın insani ve ahlaki değerlere sahip, bilinçli, iyi eğitimli, saygılı ve kendine güvenen bireyler olarak yetiştirilmeleri hedeflenmektedir. Yaşlıların kendi tercihleri doğrultusunda bağımsız, aktif ve sağlıklı yaşayabildikleri, ekonomik ve sosyal hayatın içinde yer aldıkları bir ortam oluşturularak yaşlı nüfusun yaşam kalitesinin yükseltilmesi hedeflenmektedir.

Aileyi koruyan yasal haklara ek olarak yapılan destekleyici politikalar, aile politikalarının temel izlencesi hakkında karşılaştırılabilir somut veriler sağlaması nedeniyle aile politikaları, temelde izin politikaları, bakım hizmetleri, nakit ve vergi yardımları çerçevesinde değerlendirilecektir.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV), belediyeler, sivil toplum kuruluşları gibi birbirinden farklı pek çok kurum ve kuruluş bu tür hizmetler sunmakta ve bu uygulamalar genel olarak eğitim, danışmanlık, ayni ve nakdi yardımlar, psikolojik yardım ve rehberlik, sağlık hizmetleri kapsamaktadır.

Eğitim hizmetleri genellikle yerel yönetimler tarafından sunulmakta; bu hizmetler, aile bireylerinin kişisel gelişimine katkı sağlamayı ve mesleki yeterlilik kazandırmayı hedeflemektedir.

Danışmanlık hizmetleri ise ülkemizde sunulan yeni bir alandır. Bu hizmetler evlilik öncesinde, aile içi sorunlar ile bireylerin boşanma sürecindeki destek ihtiyaçlarına yanıt vermektedir. Verilen rehberlik hizmeti, bireylerin karşılaştığı sorunlara daha etkili çözümler üretebilmeleri amacıyla ilgili kurumlara yönlendirilmesini ve koordinasyonu da içermektedir. Psikolojik destek hizmetleri ise ücretsiz olarak sunulmakta ve bireylerin psikolojik sorunlarının çözümüne katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Sosyo-kültürel destekler iyileştirici hizmetler kapsamında değerlendirilen ve savaş, doğal afetler ya da zorunlu göç gibi olağanüstü durumlarda mağduriyet yaşan bireylerin ve ailelerin desteklenmesini amaçlayan bir alandır.

Sosyal yardımlar, asgari bir hayat seviyesine ulaşamamış ve bu sebeplerle temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak bireylere sağlanan ayni ve nakdi yardımlardır. Bu yardımlar Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından vatandaşlara ve ailelere yönelik olarak sunulmaktadır. Bu yardımlardan hanedeki

kişi başı geliri asgari ücretin üçte birinden az olanlar yararlanabilmektedir. (Kaydu, 2006: 10). Vergilerle finanse edilen bu yardımlardan herhangi bir karşılık beklenmesi ise söz konusu değildir.

Yapılan yardımlar muhtaç durumundaki kişileri kapsamaktadır. Muhtaçlık kavramını şöyle açıklamak mümkündür: "Kendisini, eşini ve bakmakla yükümlü olduğu çocuklarını, anne ve babasını, bulunduğu mahallin hayat standartlarına göre asgari seviyede geçinmeye yetecek kadar geliri, malı veya kazancı bulunmama durumudur." (Kitapcı, 2007, 34). Bakanlığın ailelere sağladığı sosyal yardımlar ise şunlardır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2025):

1. Gıda yardımı: Özellikle dini bayramlar başta olmak üzere, muhtaç ailelere sağlanan gıda ve giysi desteği

2. Barınma yardımı: Muhtaç durumdaki ailelerin oturulmayacak derecede eski evlerinin onarımı, ya da yeni evlerin temini, eşya alımı için sağlanan ayni ve nakdi destekler

3. Sosyal Konut Projesi: Muhtaç ailelere düşük taksitlerle ve uzun vadeli ödeme planlarıyla, 1+1, 2+1 konutlara erişiminin sağlanmasıdır.

4. Yakacak yardımları: Kış mevsimi öncesinde, muhtaç ailelere bedelsiz olarak kömür temin edilmesidir.

5. Eşi vefat etmiş kadınlara yönelik yardım: Resmi nikahlı eşini kaybetmiş, sosyal güvencesi bulunmayan ve muhtaç durumda olan kadınlara, iki aylık periyotlarla düzenli yardım yapılmasıdır.

6. Muhtaç asker ailelerine yapılan yardımlar: Askerde bulunan yakını dolayısıyla geçim sıkıntısı yaşayan, sosyal güvencesi olmayan ailelere, iki aylık periyotlarda düzenli yardım yapılmasıdır.

7. Öksüz ve yetim yardımı: Annesi veya babası vefat etmiş 18 yaşından küçük ve muhtaç durumda olan çocuklara sağlanan nakdi yardımlardır.

8. Muhtaç asker çocuğu yardımı: Babası askerde olan 18 yaşından küçük, muhtaç durumda olan çocuklar için iki aylık periyotlarda düzenli olarak yapılan nakdi yardımlardır.

9. Doğum yardımı: Muhtaçlık şartı aranmaksızın, her canlı doğum için tek seferlik ve çocuk sayısına göre artan tutarlarda yapılan nakdi yardımlardır.

10. Elektrik tüketim desteği: Düzenli sosyal yardımlardan yaralanan ve muhtaçlık durumu tespit edilen hanelere yönelik bir uygulamadır. Kişi sayısına göre aylık 75-150 kW arasında değişen oranlarda destek sağlanmaktadır.

Türkiye'de sosyal yardımlar alanında yürürlükte olan en güncel uygulama "Bütünleşik Sosyal Yardım Sistemi (BSYS)'dir. Bu sistemin temel amacı, "yoksul ve muhtaç kişilerin sosyal yardım başvurularının alınması, hane dosyalarının oluşturulması, kişisel verilerinin ve sosyo-ekonomik bilgileri ile servet

unsurlarının merkezi veri tabanlarından sorgulanması, hanenin sosyo-ekonomik durumuna ait mahallinde yapılan sosyal incelemeye ilişkin raporların tutulması, muhtaçlık kararının verilmesi, yardım ödemelerine ilişkin banka talimatlarının verilmesi ve gerçekleştirilen tüm yardımlara yönelik otomatik muhasebeleştirme eylemlerinin tamamının elektronik ortamda yürütüldüğü, vatandaşların yapmış oldukları sosyal yardım başvuru sonuçlarını E-Devlet kapısı üzerinden görüntüleyebildiği hem kamuya hem de vatandaşlara hizmet veren bir bilgi (bilişim) sistemidir (Türkiye'nin Bütünleşik Sosyal Yardım Sistemi, 2017:7).

Buradaki temel ölçüt ailenin yaşam kalitesini sağlayacak, koruyacak ve yükseltecek bir hizmet bütününün oluşturulmasıdır. Çünkü yaşam kalitesi, ailenin nesnel koşullarını dikkate aldığı kadar bireylerin öznel algılamalarını da içermektedir. Bu da verilen ayni ve nakdi yardımların ailenin gerçek gereksinimleri doğrultusunda ve daha etkin bir şekilde kullanılmasına neden olacaktır.

3.2.1. İzin Politikası

Türkiye'deki ebeveyn izni politikası, kadın dostu politika ilkesinin bir parçası olarak bilinmektedir. Kadın dostu politika ilkesinin iki boyutu vardır; ilki "iş-aile yaşam seyri" ile ilgili iken (Hemerijck, 2019:16), ikincisi "insan sermayesi" olarak adlandırılanla ilgilidir (Hemerijck, 2019: 17). İş-aile yaşamının merkezinde, insanların dört kritik evreden geçtikleri fikri bulunmaktadır: İlk evre eğitim hayatlarını bitirip ilk iş hayatına geçtikleri dönemdir; ikinci evre çocuk sahibi olmak istedikleri dönemdir; üçüncü evre iş piyasasında durgunluk dönemine girdikleri zamandır ve son evre emeklilik dönemine geçtikleri zamandır (Hemerijck, 2019:16).

İkinci kritik geçişte, bireyler çocuk sahibi olmak istediklerinde, özellikle kadınlar iş ve aile yaşamını dengeleme konusunda zorluklar yaşamaktadırlar. Bu zorluklar, kadınların iş gücü piyasasına katılım oranlarının düşük olmasına neden olmaktadır.

Bu tür zorlukların yaşanmaması adına Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) dört genel ebeveyn izni türü tanımlar: doğum izni, babalık izni, ebeveyn izni ve evde bakım izni (OECD, 2019a). İlk olarak, hamilelik izni olarak bilinen doğum izni "çalışan kadınlar için doğum (veya bazı ülkelerde evlat edinme) sırasında istihdam korumalı izin" anlamına gelir (OECD, 2019a). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Anneliğin Korunması Sözleşmesi'nin 4. Maddesi, doğum izni süresinin en az 14 hafta olmasını öngörmektedir (ILO, 2000).

İkinci olarak, babalık izni "çalışan babalar için doğumda veya doğumdan sonraki ilk birkaç ay içinde istihdam korumalı izin" anlamına gelir (OECD, 2019a). Babalık izni annelik izni gibi herhangi bir uluslararası sözleşme tarafından şart koşulmamıştır (OECD, 2019a). Ayrıca, babalık izninin süresi, doğum iznine göre çok daha kısadır. Babalık izni, babalara doğum sonrası eşlerine ve çocuklarına

yardım etme yeni doğan çocuğuyla daha yakın bir ilişki kurma fırsatı sağlaması açısından oldukça önemlidir (ILO 2014). Ayrıca babaların ev içi faaliyetlere katılımı, kadınların mesleki önceliklerini daha iyi dengeleyebilmeleri ve aile-iş hayatını dengeleyebilmeleri açısından kadınlar üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir.

Üçüncü olarak, ebeveyn izni "çalışan ebeveynler için genellikle belirli analık ve babalık izni sürelerine ek olan ve her ülkede olmasa da sıklıkla analık izni dönemini takip eden "istihdam korumalı izin" anlamına gelmektedir (OECD, 2019a). Ebeveynlik izni analık ve babalık izinlerinden farklı olup, analık ve babalık izni doğumdan hemen sonrasında verilen izinler iken, ebeveyn izninin anne ve/veya babalara çocuklarına bakmak için verilen bir izin olarak kabul edilmektedir (Sumbas, 2019).

Ebeveyn izni genellikle belirli analık ve babalık izni sürelerine ek olarak gerçekleşmekte, evde bakım izni ise, çocuk bakımı veya çocuk yetiştirme izni olarak bilinmektedir (OECD, 2019a). Diğer üç ebeveyn izin türüyle karşılaştırıldığında evde bakım izinleri daha az yaygındır ve çoğunlukla ücretsizdir (OECD, 2019a).

ILO'nun doğum iznine ilişkin sözleşmesi uyarınca, Türkiye'de annelere on altı hafta izin verilmektedir. Verilen doğum iznine ek olarak, özellikle kadın işçileri ilgilendiren doğum sonrası döneme ilişkin diğer düzenlemeler aşağıdaki gibidir:

(1) İlk doğum durumunda, analık iznin sona ermesi ve üç yaşından küçük çocuğun evlat edinen ebeveynler 60 gün ücretsiz izin; 120 gün ücretsiz izin ikinci doğum durumunda; sonraki doğumlarda ise 180 gün ücretsiz izin verilir. Burada haftalık çalışma saatlerinin yarısı kadar izinli sayılırlar (İş Kanunu, 2016'da 74. maddeye ek fıkra).

(2) Kadın işçilere talebi üzerine 16 haftalık analık izninin bitiminden veya çoğul gebeliklerde 18 haftalık analık izninin bitiminden sonra, ücretsiz izin kullanılabilir. Bu izin kapsamı, üç yaşından küçük çocuğu evlat edinenlere de verilmektedir (İş Kanunu, 2016'da 74. maddeye ek cümle).

(3) Kadın işçilere bir yaşından küçük çocuklarına süt vermeleri için günde 1,5 saat verilir. Özellikle kadın memurları hedef alan düzenlemeler söz konusu olduğunda, Devlet Memurları Kanunu'nda bunlarla ilgili düzenlemeler yer almaktadır. Kadın işçilerde olduğu gibi Devlet Memurları Kanunu'nun 104. maddesinde de sekiz haftası doğumdan önce, sekiz haftası doğumdan sonra olmak üzere on altı haftalık analık izni öngörülmektedir.

Kadın memurları hedefleyen düzenlemelerin kadın işçileri hedefleyen düzenlemelerden farklı olması, süt izni politikalarıyla ilgilidir. Kadın işçilere 1,5 saat süt izni verilirken, Devlet Memurları Kanunu'nda ilk altı ayda üç saat; doğum izninin sona ermesini takip eden ikinci altı ayda 1,5 saat verilmektedir. (Devlet Memurları Kanunu md. 104).

İş Kanunu, 2015 yılında yürürlüğe giren ve "Geçici İzin (Mazeret İzni)" başlıklı Ek 2. Maddesinde erkek işçiler için babalık izni koşullarını düzenlemektedir. Ek maddede beş günlük babalık izni öngörülmüştür. Babaların izin süreleri doğum iznine göre kısa olduğu için ortalama ödeme oranı %100'dür (OECD, 2019a). Erkek memurlar açısından 2016 yılında 104. maddeye ek cümle ile erkek memurların talebi üzerine on gün izin öngörülmüştür.

İzin düzenlemesinde belirtilmesi gereken iki nokta vardır. Birincisi, babalık izni gün sayısı erkek işçilerden erkek memurlara göre farklılık göstermektedir. İkincisi, Türk aile politikasında babalık izni zorunlu değildir. Daha ziyade, erkek işçilerin veya memurların talebine dayanmaktadır (OECD, 2019a). Bu, Türkiye'nin resmi bir ebeveyn izni planının olmadığını göstermektedir (Kavas, 2018: 4). Erkek işçiler için 5 gün, erkek memurlar için 10 gün babalık izni olmasına rağmen bu zorunlu değildir.

Türkiye'de resmi bir ebeveyn izni planının olmaması ve zorunlu baba izninin bulunmaması kadın-erkek eşitliği konusunda soru işaretleri doğurur. Erkeklerin, bir annenin çocuk bakımından sorumlu birincil kişi olduğu görüşünü destekleme olasılığı daha yüksektir (AÇEV, 2018). Babalık izninin kullanım oranı da bu eğilimi yansıtır. Aile içi bakım yükümlülüklerinin cinsiyet temelli dağılımı, toplumsal algıların yanında yasal düzenlemelerdeki eksiklikle pekişir. Doğum izni uygulamaları, kadınların iş gücüne katılımı ve toplumsal cinsiyet eşitliğiyle doğrudan ilişkilidir.

Türkiye'deki ebeveyn izni programlarının yönetimindeki başlıca finansal araçlar, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Anneliğin Korunması Sözleşmesi ve Avrupa Sosyal Şartı'dır (Görüşme 1; T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2021). Prosedürler bölümünde daha önce belirtildiği gibi, ILO'nun 2000 tarihli Anneliğin Korunması Sözleşmesine (C183) göre, doğum izni en az on dört hafta olarak düzenlenmiştir (ILO, 2000 md.4). Türkiye, ILO Sözleşmesi uyarınca doğum iznini on altı hafta olarak düzenlemiştir.

Avrupa Sosyal Şartı, özellikle sosyal ve ekonomik haklara odaklanan bir Avrupa Konseyi anlaşmasıdır. Medeni ve siyasi konulara odaklanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ek olarak Avrupa Sosyal Şartı, Avrupa Konseyi'nin insan hakları yapısının sosyal boyutunu oluşturmaktadır. Türkiye Şartı 2007 yılında onaylamıştır. Türkiye'nin onaylaması sonucunda, onay sürecinden sonra Türkiye'nin ebeveyn izni politikasını düzenlediği görülmektedir.

3.2.2. Çocuk Bakım Politikası

Geleneksel aile yapısında yaşanan değişimlerle aile üyelerinde azalma ile daha çok çekirdek aile modeline geçilmiş, ailenin işlevinde ve aile içindeki rollerde de değişmeler meydana gelmiştir. Ailede kadın ve erkek arasında dengelerin kurulmasıyla, iki gelirli ailelerin sayısında artış yaşanmış ve annelerin iş gücüne katılım oranı yükselmiştir.

Bu gelişmelere paralel olarak çocuk bakımına duyulan ihtiyaç giderek artmış, bu doğrultuda çocuklara yönelik bakım politikalarının geliştirilmesi zaruri hale gelmiştir. Ayrıca çocuk bakımına yönelik sunulan hizmetlerin tercih edilebilmesi için, söz konusu hizmetlerin kaliteli ve ulaşılabilir olması, aynı zamanda aile tarafından maddi olarak karşılanabilecek boyutta olması gerekmektedir (Kakıcı, 2007).

Kadınların çalışma hayatında bir ikilem yaşadıkları bilinmektedir. Bu ikilem, çocuk sahibi olup çocuklarına bakmak veya çalışma hayatını tercih etmek arasında yaşadıkları gerilimden kaynaklanmaktadır. Bu ikilem de birçok kadın çocuk sahibi olmanın ardından iş hayatına ara vermeyi tercih etmektedir. Bu durumun nedeni, çocuğun bakım sorumluluğunu ücretli hizmetler aracılığıyla başkalarına devretmek yerine, doğrudan kendisinin üstlenmesidir.

Türkiye özelinde çocuk bakımı için geliştirilecek politikaların, kadınların iş gücüne katılım oranlarında artışa yol açacağı öngörülmektedir. Kadınların eğitim düzeyindeki artışlar, kadınların ücretli bakım hizmetini tercih etmelerine neden olacaktır. Bunun sebebi ise çocuk bakım hizmetlerinin kullanımının, ailenin gelirinin yüksekliğiyle doğru orantılı olması ve eğitim düzeyi yüksek olan kadınların gelirlerinin de yüksek olmasıdır. Dolayısı ile geliri yüksek olan kadınlar çalışma hayatlarına son vermeyecektir.

Çocukların gelişimsel süreci dikkate alındığında, çocukluk dönemi genel olarak dört temel evreye ayrılmaktadır: 0- 2 yaş arası bebeklik dönemi, 3-6 yaş arası okul öncesi dönemi, 6-12 yaş arası son çocukluk dönemi, 12- 18 yaş arası ise ergenlik dönemi (Işıkçı ve Karatepe, 2016:71). Bu noktada Türkiye'deki erken çocukluk eğitimini kapsayan çocuk bakım politikalarına değinilecektir.

Türkiye'nin politikaları ve stratejik planları temelinde, EÇEB hizmetlerinin sunumuna yönelik tedbirler ayni yardımlar yoluyla yapılmaktadır. Bu tedbirler dört aşamadan oluşmaktadır:

(a) 0 ila 5 yaş arası çocukları hedefleyen gündüz bakım merkezleri;

(b) 3 ila 5 yaş arası çocukları hedefleyen anaokulları;

(c) 5 yaşındaki çocuklara yönelik ilköğretim çatısı altında kurumsallaşan ana sınıfları, ve

(d) 6-12 yaş arası çocukların boş zamanlarını çeşitli sosyal aktivitelerle geçirmeleri ve özellikle yaz tatillerinde bakımlarını sağlamaları için kurulan çocuk kulüpleri (Avcı, 2019: 53). Bu dört tedbirle ilgili en önemli nokta eğitim ve bakım hizmetlerinin yoğunlaşması ve hizmetlerin sayısının artmasıdır.

Tablo 4: Erken Çocukluk Eğitimi ve Bakım Hizmetlerinde Kayıt Oranları (%) 3-5 Yaş

Türkiye	2014	2015	2016	2017	2018
3 Yaş	7,8	9,1	9,0	10,1	10,4
4 Yaş	32,2	32,4	33,6	36,6	39,3
5 Yaş	70,6	72,1	69,7	73,4	80,1
3-5 Yaş	37,3	38,0	37,2	39,7	42,8

Kaynak: (OECD, Enrolment in Childcare and Pre-school)

Tablo 4 incelediğinde görüleceği üzere, yıllar itibarıyla artışlar yaşanmış olsa bile 0-3 yaş arası çocuklara yönelik yapılan hizmetlere talebin, 3-5 yaş arası yapılan hizmet taleplerinden daha az ve yetersiz olduğu görülmektedir.

Diğer bir deyişle, önlem özellikle 0-3 yaş arası çocuklar için tutarlı bir politika çerçevesi içermediği için kapsayıcı değildir. 1 yaş veya 1 yaş altı çocuklar için hizmet bulunmamaktadır (OECD, 2020: 167). Bu durum, özellikle 3 yaş altı çocuklar için erken çocukluk eğitim ve bakımının yaygınlaştırılması hedefine ulaşılamaması gerçeğine işaret etmektedir. (T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, 2009: 67; T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, 2015: 24; T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, 2019: 14). En yüksek kayıt oranının 5 yaşındaki çocuklara yönelik ilköğretim çatısı altında kurumsallaşan ana sınıflarında olduğu gözlenmektedir.

EÇEB politikasının hedeflerine bakıldığında ise, erken çocukluk döneminden itibaren beşerî sermaye stokunu artırma hedefleri olduğu gözlenmektedir. Bu noktada Türkiye'nin Eğitim Vizyonu 2023'ün "Mutlu Çocuklar, Güçlü Türkiye" başlığı altında EÇEB politikasına ilişkin hedefleri aşağıda yer almaktadır:

(a) Erken çocukluk eğitimini yaygınlaştırarak çocukların okullaşma oranlarını artırmak,

(b) Gelir düzeyleri düşük hanelerin çocuklarının erken çocukluk eğitim materyali ve ekipman ihtiyaçlarını karşılamak;

(c) Gelir düzeyleri düşük hanelere erken çocukluk eğitimi kapsamında çocuk gelişimini desteklemek amacıyla temel eğitimleri vermek (Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı 2018: 80).

Aile yoksulluğunun çocuk üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indirmek açısından devletin EÇEB'e aktif katılımını gerektirir. Bu sebeple Türkiye, EÇEB politikasını, kişinin hayatındaki tüm sonraki aşamaları etkileyecek bir politika alanı olarak görmektedir (T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, 2009: 67). Bu, yaşam seyri çerçevesindeki ilk önemli aşama olarak EÇEB'in önemine işaret etmektedir. Ayrıca, kişinin

kaliteli bir istihdama sahip olma şansını etkileyecek dezavantajlar karşısında, tüm bireylerin eğitime adil erişiminin olması, devletin EÇEB'e katılımının dayandığı temel ilke olarak dile getirilmektedir (T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, 2015: 31). Bu resmî açıklama ile dezavantajlı gruplara özel önem verilmektedir. Ailenin refah seviyesi, yoksulluğu, tercih edilmeyen bir kırılganlık olduğundan, devlet aktif bir rol üstlenmektedir.

Erken çocukluk eğitimini yaygınlaştırma hedefi, yalnızca eğitsel gelişimle sınırlı değildir. EÇEB'in anlamı, çocukların okullaşma oranlarının artırılmasının yanında, bakım hizmetlerinin iş-aile dengesi açısından işlevsel bir araç hâline gelmesinde belirginleşir. Yüksek kaliteli erken çocukluk eğitiminin sağlanması, bu iki alanı eş zamanlı olarak besleyen bir uygulama alanı sunacaktır. Bu hedefler doğrultusunda Türkiye'deki EÇEB politikasında EÇEB'in eğitim boyutuna ve EÇEB'in iş-aile dengesi boyutuna özel bir odaklanma görülmektedir.

3.2.3. Yaşlı Bakım Politikası

Yaşlılık, insanların fiziksel ve ruhsal gerilemesi olarak ifade edilirken herkes için hayatın kaçınılmaz bir evresini oluşturmaktadır. Doğum oranlarındaki azalmalar, kişilerin refahlarının yükselmesi ve tıp alanında meydana gelen gelişmelerle beraber yaşam süresi uzamakta ve yaşlı nüfus artmaktadır (Çohaz,2010:122). TÜİK yaşlılığın başlangıcı olarak 65 yaşı kabul etmiştir. Buna göre, 65-74 yaş aralığındaki kişiler genç yaşlı, 75-84 yaş grubundakiler ileri yaşlı ve 85 ve üstü kişiler ise çok ileri yaşlı olarak tanımlanmıştır.

Tablo 5: 2015-2021 yılları arasında Yaşlı Nüfusu Tablosu

Yaşlı Nüfus	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**
Kadın	3.651.797	3.732.111	3.861.952	4.016.072	4.213.467	4.439.663	4.590.415
Erkek	2.843.442	2.919.392	3.033.433	3.170.132	3.337.260	3.513.892	3.654.709
Toplam	6.495.239	6.651.503	6.895.385	7.186.204	7.550.727	7.953.555	8.245.124
Yüzde	8,2	8,3	8,5	8,8	9,1	9,5	9,7

Kaynak: (TÜİK, 2022)

TÜİK tanımına göre yaşlı olarak kabul edilen bireylerin her geçen yıl giderek arttığı ve hızlı bir şekilde artışın devam edebileceği Tablo 5'te açık bir biçimde görülebilmektedir. Bu demografik değişim,

ülkenin emeklilik sistemleri üzerinde önemli bir baskı oluşturma potansiyeline sahiptir. Zira emeklilik sistemleri, yaşlanma süreciyle birlikte çalışma gücünü ve verimliliğini kaybeden bireylerin, yaşadığı gelir kaybını karşılayan bir yaşam sigortası olarak tanımlanabilmektedir. Emeklilik sistemi, yaşlılar için ortak bir gelir sağlanmakta ve böylece ihtiyaçlarını karşılayabilmekte yani bir güvence oluşturmaktadır.

Yaşlı bireyler, yaşamlarının ileri evrelerinde fiziksel kısıtlılıklar nedeniyle çeşitli işlevsel zorluklar yaşamaktadır. Geleneksel aile yapısındaki çözülmeler, yalnızlık hissini artırmakta; bu durum psiko-sosyal sorunlara ve günlük aktivitelerin sürdürülemez hâle gelmesine yol açmaktadır. Destek gereksinimi, yaşlı bakımını toplumsal bir mesele hâline getirmektedir. Bu bağlamda, aile dışı bakım hizmetleri ikinci bir çözüm yolu olarak öne çıkmaktadır. Ancak bu hizmetlere erişim, belirli muhtaçlık kriterlerine ve değerlendirme prosedürlerine bağlıdır.

Yaşlıların bakımlarının sağlanması genel olarak iki şekilde sağlanabilir. İlk yöntem, yaşlının ihtiyaçlarının ailesi ya da yakın çevresi tarafından karşılanmasıdır. Bunlardan ilki, yaşlı bireylerin ihtiyaçlarının aile veya yakın çevreleri tarafından sağlanmasıdır. İkinci yöntem ise, çeşitli kurumlar tarafından sağlanan profesyonel bakım hizmetleridir.

Türkiye'de yaşlılara yönelik profesyonel bakım hizmeti sunan kurumlar arasında, "Huzurevleri" "Yaşlı Hizmet Merkezleri", "Yaşlı Bakım Rehabilitasyon Merkezleri", "Yaşlı Yaşam Evleri", gibi kurumlar yer almaktadır. En çok bilinen bu kurumlar, halk arasında huzurevleri olarak tanınmaktadır.

Bu tür kurumlara başvurabilmek için belirli şartların karşılanması gerekmektedir. Bu şartlar arasında, 60 yaşını doldurmak, günlük temel ihtiyaçlarını (banyo yapmak, yemek ve içmek, tuvalet gibi) kendi başına karşılayabiliyor olmak, ruhsal ya da zihinsel bir rahatsızlık yaşamamak, bulaşıcı hastalığa sahip olmamak, kötü alışkanlığının olmaması (alkol veya türev maddeler gibi) herhangi bir bağımlılık sorunun olmaması yer almaktadır. Ayrıca ekonomik ve sosyal açıdan yoksunluk yaşayan yaşlı bireylerin bu kurumlara kabul edilmesi de öncelik koşullarındandır.

Yaşlı bireylerin bakım hizmetlerine başvurması için gerekli koşullar genel olarak çerçevesi çizilmiş olmakla birlikte, bazı kişilerin zihinsel veya fiziksel yetersizlikleri nedeniyle özel bakım ve desteğe ihtiyaç duyabilmektedir (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı).

Tablo 6: Bakanlığa Bağlı Huzurevi Sayısı, Kapasitesi, Huzurevlerinde Kalan Yaşlı Birey Sayısının 2015-2021 Yılları Arasındaki Dağılımı

Yıllar	Huzurevi Sayısı	Kapasite	Bakılan Yaşlı Sayısı
2015	132	13.488	12.299
2016	141	14.412	13.248
2017	144	14.793	13.692
2018	146	14.967	13.883
2019	153	15.385	13.888
2020	158	15.975	13.970
2021	165	17.091	12.688

Kaynak: Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Tablo 6 incelendiğinde görüleceği üzere, Türkiye'deki yaşlılara yönelik huzurevi bakım hizmetlerinin tam kapasitesinin kullanılamadığı görülmektedir. Bunun en büyük sebeplerinden ilki Türk aile kültüründe ailelerin yaşlılara bakımının yaygın olması ve huzurevlerinde bakımın yaygın olmaması, diğer sebebi ise kamuoyunda çıkan olumsuz haberlerin bireylerde birtakım önyargılara sebebiyet vermesidir.

Türkiye'de yaşlı bireylere yönelik hizmet sunan kurumlardan biri de Yaşlı Yaşam Evleri'dir. 2012 yılında uygulanmaya konulan bu sistemin temel amacı, 60 yaş ve üzerindeki bireylerin tercihe bağlı olarak tek başlarına ya da eşleriyle birlikte kalabilecekleri bir yaşam alanı oluşturmaktır. Bu yolla yaşlıların sosyal izolasyon yaşamalarının önüne geçilmesi ve toplumsal yaşama katılımlarının artırılması hedeflenmektedir.

Bu evlerde, yaşlı bireylerin günlük yaşam faaliyetlerine ve kişisel bakımlarına destek sunan bakım personeli görev yapmaktadır. Söz konusu yaşam alanları, ilgili kamu kurumlarının denetimde hizmet veren apartman ya da evlerden oluşmaktadır. Ancak bu yapılar yeterince yaygınlaşmamış olup, özellikle personel desteğine duyulan ihtiyaç dikkate alındığında sistemin gelişime açık yönleri bulunduğu açıktır. (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı).

Yaşlılara profesyonel hizmet sunan diğer bir kurum ise Yaşlı Hizmet Merkezleri'dir. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından 2013 yılında bir yönetmelik yayınlanmıştır. Buna göre, hizmet sunmaya elverişli olmayan merkezler bir yıl içinde kapatılacak ve kapatılan yerlerde verilen hizmetler en yakın merkez tarafından sunulacaktır. Yaşlı Hizmet Merkezleri ise bu süreçte işlevini yerine getiremez duruma gelerek yaşlılar açısından bir kayıp meydana getirmiştir. Bu noktada Yaşlı Hizmet

Merkezleri'nin kaliteli ve nitelikli hizmet sunuma olanak sağlayacak şekilde ve ihtiyaçlara yönelik yapılandırılması hizmet sunumunu sürdürebilir kılması gerekmektedir.

Mevcut durumda bakım hizmetlerinin yalnızca üç kurum tarafından sağlanması, Türkiye'de kurumsal bakım hizmetlerinin hem nitelik hem de nicelik açısından sınırlı olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede sunulan hizmetlerin kalitesinin ve sürdürülebilirliğinin yeniden değerlendirilmesi zorunlu hale gediğini ifade edebiliriz.

3.3. Türkiye'nin Demografik Değişimi

Sanayileşmenin de etkisiyle demografik geçiş, doğurganlık ve ölüm oranlarındaki yüksek oranların her ikisinin de istikrarlı bir şekilde düşük oranlara geçişi olarak adlandırılabilir. Aşağıdaki veriler üzerinden bahsedeceğimiz üzere, doğurganlık ve ölüm oranlarında görülen azalış eğilimleri, diğer gelişmekte olan ülkeler gibi Türkiye'nin de böyle bir demografik geçiş yaşadığını göstermektedir.

Bu süreç, yirmi birinci yüzyılda olmamızın getirdiği modernleşme etkisiyle bireysel yaşam tarzının ve hak ve özgürlük temelli yeni toplumsal değerlerin yaygınlaşmasını, bununla birlikte geleneksel aile yaşantısının öneminin azaldığı bir süreçtir. Ancak bu modernleşme etkisinin, geleneksel aileleri tamamen yok ettiği anlamına gelmemektedir (BASAGM, 2010; Yıldırım, 2009; Giddens, 1997). Türkiye, toplumsal yapısında hızlı değişimler meydana gelmesine rağmen geleneksel aile değerlerinin öneminin sürdüğü ülkelerden biridir (Canatan, 2009).

3.3.1. Doğurganlık Oranlarındaki Değişim

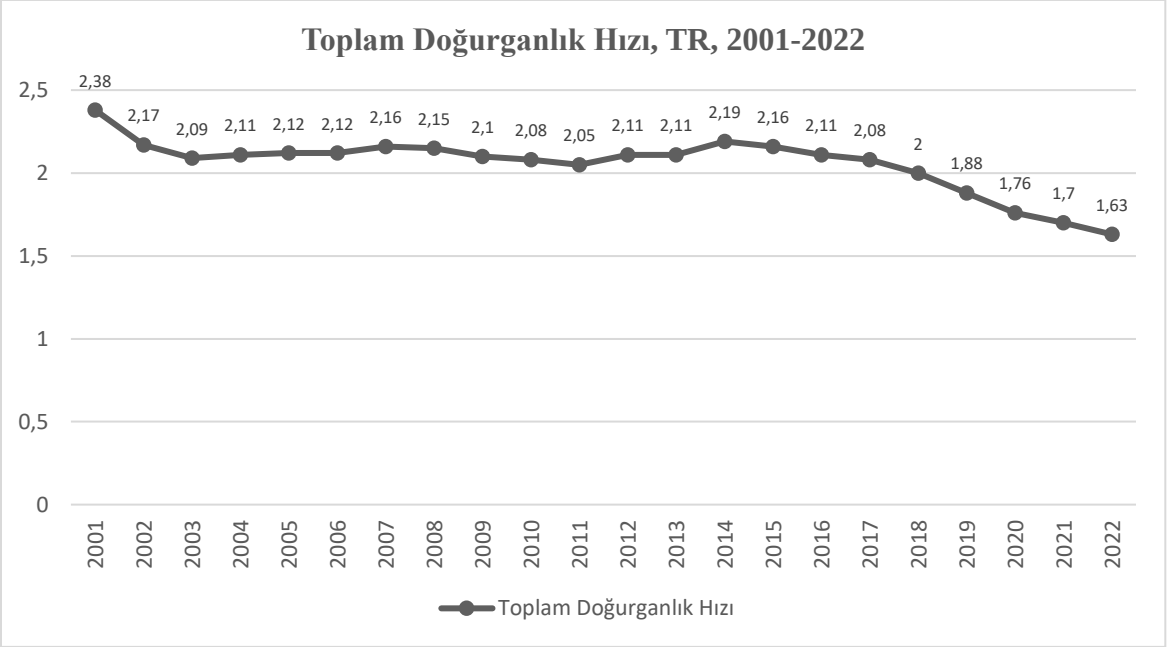
Demografik değişimin en büyük göstergelerinden biri olan toplam doğurganlık hızı, kadının eğitim düzeyi, sosyal statüsü, hayattan beklentileri, dini/örfi inanışları, gelir düzeyi, evlenmeye ve çocuğa karşı bakışı, evlenme yaşı, doğum kontrol yöntemlerini bilmesi ve erişebilmesi, çocuğun ekonomik maliyeti, hane halkının statüsü ve gelir düzeyi gibi birçok faktör tarafından etkilenmektedir (Carr, 1997: 7; Taş ve Dikbayır, 1997: 1; Uyanık ve Doğan, 1998: 1).

Genel olarak Türkiye'deki doğurganlık hızı eğilimini incelediğimizde, 950'li yılların başında en yüksek seviyesine ulaşan doğurganlık eğilimi, bu tarihten sonra azalma eğilimine girmiştir. Dolayısıyla, 1955 ve 1985 yılları arasındaki dönemde azalma göstermiştir. Buna karşın, 1965-1980 yılları arasında Türkiye'de doğurganlığın azalışında devletin nüfus planlaması politikasının doğrudan etkisi çok önemsiz olmuştur.

Türkiye'de çeşitli ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeler, doğurganlığın önemli ölçüde azalmasına sebebiyet vermiştir. Bahsedilen gelişmeler ise çok partili dönemin başlaması; üretimin tarımsal

üretimden sanayi üretimine doğru yönelişinin hızlanması; geleneksel aile yapısında değişim ve kırsal nüfusun kentlere doğru hızlı göçü gibi demografik geçiş sürecine dahil gelişmelerdir.

Ekonomik ve sosyal faktörler, 1960'lı yıllardan itibaren artan bir şekilde doğurganlığa olan talep faktörü üzerinde azaltıcı bir etkiye yol açmışlardır. Diğer bir deyişle, kadınların statüsünü, çocukların sağlık ve eğitimini geliştiren, yoksulluğu yok etmeye başlayan toplumsal ve yapısal faktörler, gebeliği önlemek yönünde talep yaratmaya başlamıştır (Özgür, 2004).

Grafik 47: Toplam Doğurganlık Hızı, TR, 2001-2022

Kaynak: (TÜİK, 2022).

Grafik 47'de yer alan verilere göre, Türkiye'de 2001-2021 yıllarında toplam doğum hızı genel olarak bir azalma göstermiştir. 2001 yılında yüzde 2,38 olan oran, 2002 yılında 2,17 olarak bir azalış yaşamıştır. İlerleyen yıllarda benzer oranlar gözlenmiş olsa bile, 2015 itibarıyla sürekli bir azalış göstermiştir. En düşük oran, yüzde 1,63 ile 2022 yılında gerçekleşmiştir.

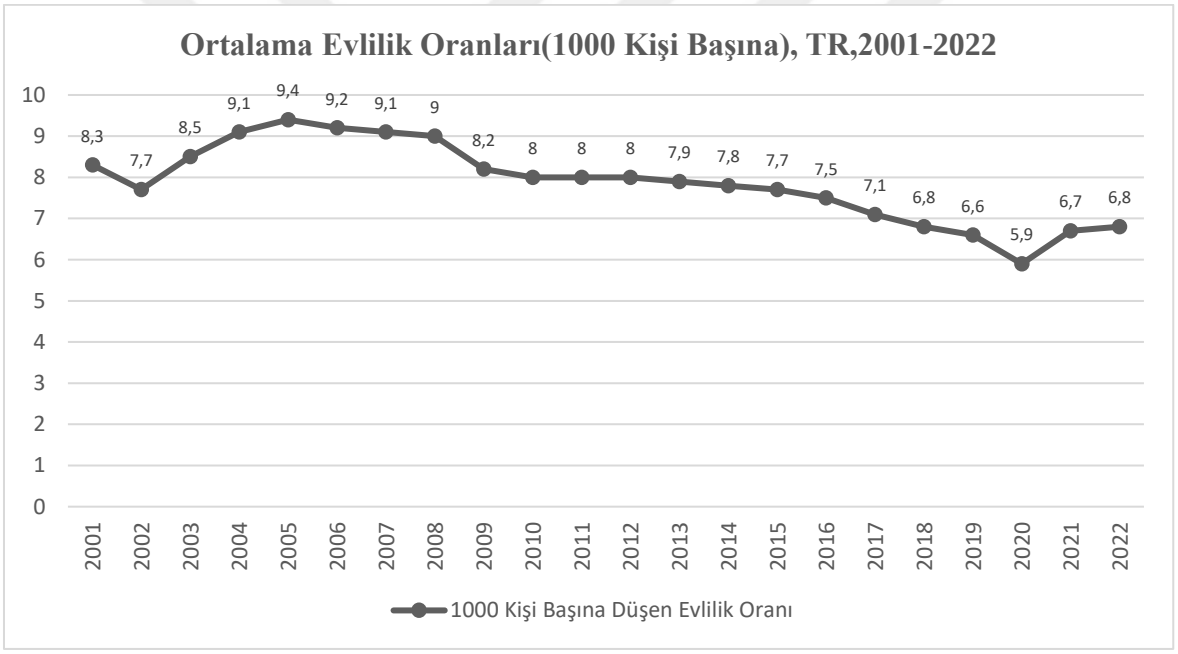
Günümüzdeki demografik geçiş, ekonominin dışa açılması ve küreselleşmesi, nüfusun daha kentli ve eğitimli bir yapıya kavuşması, kentleşme olgusunun kendi içinde çeşitlenmeye ve farklılaşmaya uğraması, tüketimin hızla artarak çeşitlenmesi ve kadınların toplumsal hayata daha fazla katılmaya başlamasıyla toplumda evlenme ve çocuk sahibi olma durumlarıyla rekabet eden alternatifler ortaya çıkarmaktadır.

Elbette ki yaşanan bu değişimler Türk toplumunda aile kurma ve çocuk sahibi olma normlarının tamamen zayıfladığı anlamına gelmemektedir. Bireyler kendileri için yaşam standardını yüksek tutma

ve tüketim olanaklarına kavuşma imkanlarını oluşturmaya çalışırken çocuklarının da niteliklerini geliştirme yönünde yatırım yapmayı tercih etmeye başlamışlardır. Bütün bu unsurlar öncelikle kentsel alanlarda evliliklerin geciktirilmesine, doğumların ertelenmesine ya da doğumlara son verilmesine etki etmektedir (Özgür, 2004).

3.3.2. Evlenme ve Boşanma Oranlarındaki Değişim

Evlilik oranları, diğer pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de aile birliğinin kurulmasının yanında ekonomik, toplumsal ve demografik faaliyetlerin yürütülmesi açısından önemli bir durumdadır. Türkiye, evlilik dinamikleri bakımından oldukça hızlı değişimlerin yaşandığı bir ülkedir. Türkiye'de evlilikler; bölgesel anlamda, gelir düzeyi, kültürel yapısı, eğitim durumu ve diğer değişkenlere bağlı olarak farklılaşıp şekillenmektedir. Bunlara ek olarak ailelerin kurulmasında eğitim seviyesi ve özellikle mülkiyet sahibi olma isteği önem kazanmaya başlamıştır.

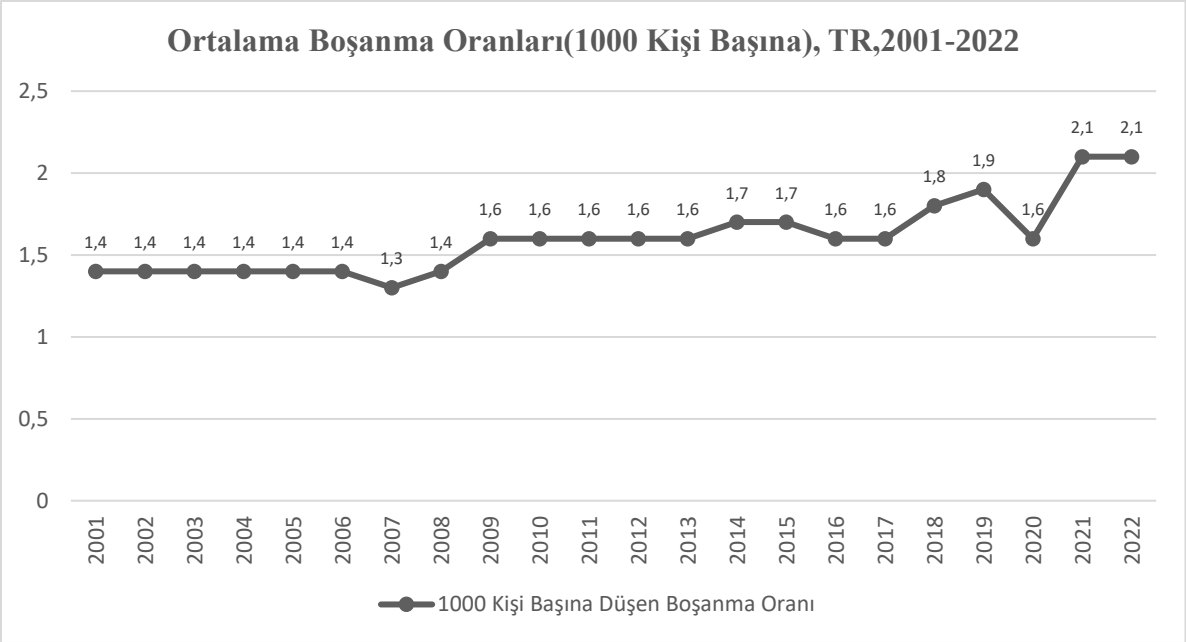

Grafik 48: Ortalama Evlilik Oranları, TR,2001-2022

Kaynak: (TÜİK, 2023).

Grafik 48'te yer alan verilere göre, 2001-2021 yılları arasında Türkiye'deki 1000 kişi başına düşen evlilik oranı 2001 yılında 8,3 iken 2002 yılında yüzde 7,7 oranına düşmüştür. 2003, 2004 ve 2005 yıllarında devamlı bir artış yaşanmıştır. 2005 yılında 9,5 oranına ulaşıldıktan sonra yıllar itibarıyla düşüşler yaşanmıştır. 2020 yılında evlilik oranı 5,9 iken, 2021 yılında yeniden bir artış yaşamış ve 6,7 olarak hesaplanmıştır. 2022 yılında da artışa devam etmiş olup oranın 6,8 olduğu tespit edilmiştir.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2021 yılına ilişkin açıkladığı evlenme ve boşanma istatistiklerinde evlenen çiftlerin sayısının 2020'ye göre yüzde 15,02 artarak 561 bin 710 olarak kaydedilmiştir. Boşanma sayısı da bir önceki yıla göre yüzde 27,46 artışla 174 bin 85'e yükselmiştir.

Grafik 49: Ortalama Boşanma Oranları, TR, 2001-2022
Kaynak: (TÜİK, 2023).

Grafik 49, Türkiye'de 1000 kişi başına düşen boşanma oranlarını göstermektedir. 2001 ile 2006 yılları arasında oran %1,4 düzeyinde sabit kalmıştır. 2007 yılında %1,3'e düşen oran, 2016'ya kadar artış eğilimi göstermiştir. 2015'te %1,7 olarak kaydedilen boşanma oranı, 2016 ve 2017'de %1,6'ya gerilemiştir. 2018'de %1,8'e, 2019'da ise %1,9'a ulaşan oran, 2020'de %1,6'ya düşmüştür. 2022 yılı verilerine göre oran %2,1'e yükselmiştir.

Özellikle gelişmiş ülkelerde boşanma oranlarında yaygın bir artış söz konusudur. Yukarıdaki ortalama boşanma oranları grafik 49'da görüldüğü üzere Türkiye'de de boşanma oranında, gelişmiş ülkelerdeki kadar çok olmasa da bir artış olduğu söylenebilir.

TÜİK 2022 verilerine göre, Türkiye'de boşanma sayısı ve oranlarında belirgin bir artış gözlenmektedir. Bu durum mevcut sosyal hizmetlerin ve politikaların toplumun temel yapı taşı olarak kabul edilen aile kurumuna daha fazla odaklanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle, Türkiye'de aileye yönelik hizmet ve politikaların yetersiz kaldığı, toplumsal cinsiyet rollerine ve bireysel farklılıklara duyarlılık göstermediği ve son yıllarda yasal düzenlemelerde bazı ilerlemeler sağlanmış olsa da uygulamada hala önemli eksikliklerin olduğu görülmektedir.

Türkiye'de aile politikalarının önleyici bir anlayıştan ziyade, genellikle sorunlar ortaya çıktıktan sonra müdahaleye yönelik biçimde şekillendiği dikkat çekmektedir (Çoban, 2009:39). Aile kurumuna yapılan

tüm vurgulara rağmen, boşanma oranlarının artması, hane yapılarının küçülmesi, kadına yönelik şiddetin sürmesi, ülkemizdeki sosyal politikaların eksik kaldığını ve uygulanan sosyal hizmetlerin koruyucu -önleyici işlevini yeterince yerine getiremediğini göstermektedir. Sadece sosyal politika ve hizmetlerle değil, büyükten küçüğe herkesi kapsayan bir zihniyet değişikliği ile çözüme ulaşılabileceği düşünülmektedir.

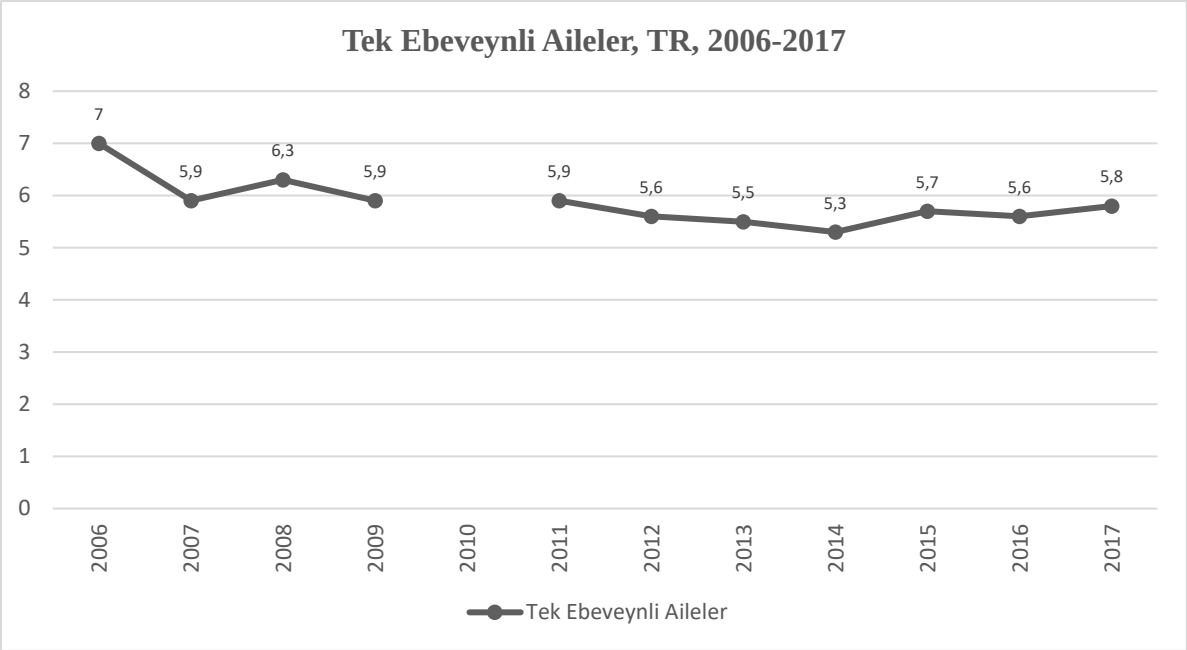
3.3.3. Tek Ebeveynli Aileler

Tek ebeveynli aile, çeşitli nedenlerle tek başına kalmış annenin ya da babanın çocuğun bakımını tek başına üstlendiği ailedir. Tek ebeveynli ailelerin ortaya çıkmasının birden fazla nedeni vardır. Bunlara örnek olarak boşanma, ebeveynlerin çeşitli nedenlerle ayrı yaşamaları ve ebeveynlerden birinin ölümü gibi durumlar gösterilebilir. Bazı aileler ise planlanmamış hamilelik sonucu veya tek başına evlat edinerek tek ebeveynli aile oluşturabilirler. Farklı nedenlerle oluşabilmesine rağmen, tek ebeveynli ailelerin oluşmasının en yaygın sebebi boşanmadır.

Boşanmadan sonra aile yapısı devam eder ve boşanmadan sonraki ilk yıllarda boşanmanın sonuçları stresli bir şekilde deneyimlenir. Velayeti kimin alacağı, velayeti alan ebeveynin çocuğa nasıl bakacağı ve velayeti almayan ebeveynin çocukla nasıl iletişimini sürdüreceği, ne sıklıkta iletişim kuracağı belirlenir.

Tek ebeveynli ailelerde, annenin tek ebeveyn olma durumu, babanın tek ebeveyn olma durumuna göre daha yaygındır. Yalnız çocuk büyüten anneler; zaman yetersizliği, maddi imkânların kısıtlılığı, evle ilgili faaliyetlerin yürütülmesi, sosyal yaşamın düzenlenmesi ve ebeveyn kimliğiyle ilgili problemlerle karşılaşabilirler. Önceden çalışmayan anneler, tek ebeveyn kalma sonucu çalışma hayatına başlayabilmekte ve hem çalışan kadın hem de anne olma rolünü üstlenmek, çocuk bakımı ve evle ilgili faaliyetlerin aksamasına neden olabilmektedir.

Tek ebeveynli ailelerin dünyada ve Türkiye'de genellikle kadın ağırlıklı olarak görülmesinde birçok toplumsal ve kültürel neden bulunmaktadır. Geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine göre, çocuğun bakım ve yetiştirilmesinden annenin sorumlu görülmesi, yalnız annelerin babalara göre daha yaygın olmasına neden olmaktadır.

Grafik 50: Tek Ebeveynli Aileler, TR, 2006-2017
Kaynak: (OECD, 2022).

2006 yılında Türkiye'de tek ebeveynle yaşayan çocukların oranı %7 iken, bu oran 2007'de %5,9'a gerilemiştir. 2008'de %6,3'e yükselen oran, 2011 yılında tekrar %5,9 olarak gerçekleşmiştir. 2012 itibarıyla düşüş eğilimi gösteren oran, 2014'te %5,3 ile en düşük seviyesine ulaşmıştır. 2015'te %5,7'ye çıkan oran, 2016'da %5,6'ya düşmüş ve 2017 yılı itibarıyla %5,8 olarak kaydedilmiştir.

Tek ebeveynli aile yapılarının bazı toplumsal ve bireysel zorlukları beraberinde getirdiği belirtilmektedir. Örneğin, tek ebeveynli ailelerde sınırlar daha belirsizdir, maddiyatla ilgili sıkıntı yaşanması ihtimali daha fazladır, bu ailelerdeki çocukların başarı oranı daha düşüktür; çocukların kimlik problemleri ve karşı cinsle ilişki kurma zorlukları oluşabilmektedir. Bu tür ailelerde ekonomik yükün tek bir ebeveyn üzerinde toplanması, özellikle çocukların eğitim ve bakım giderlerinin karşılanmasında zorluklara yol açabilmektedir (OECD, 2022, s. 34).

3.3.4. Evlilik Dışı Doğum Oranı

Gelişmiş ülkelerde, yaşam boyu çocuksuz kalmayı tercih eden aileler, evlilik dışı birliktelikler ve evlilik dışı doğurganlıkta belirgin artışlar gözlemlenmektedir. Nitekim güncel araştırmalar, Türkiye'nin modern yaşam deneyimlerinin dışında kalan bir ülke olmadığını göstermektedir. Bu durum, aile yapısı bakımından Türkiye'de çeşitlenen bir toplum yapısının varlığına işaret etmektedir. Aynı zamanda geleneksel ailevi değerler de yaşamaya devam etmektedir (Yavuz ve Yüceşahin, 2012, s.79; BASAGAM, 2009).

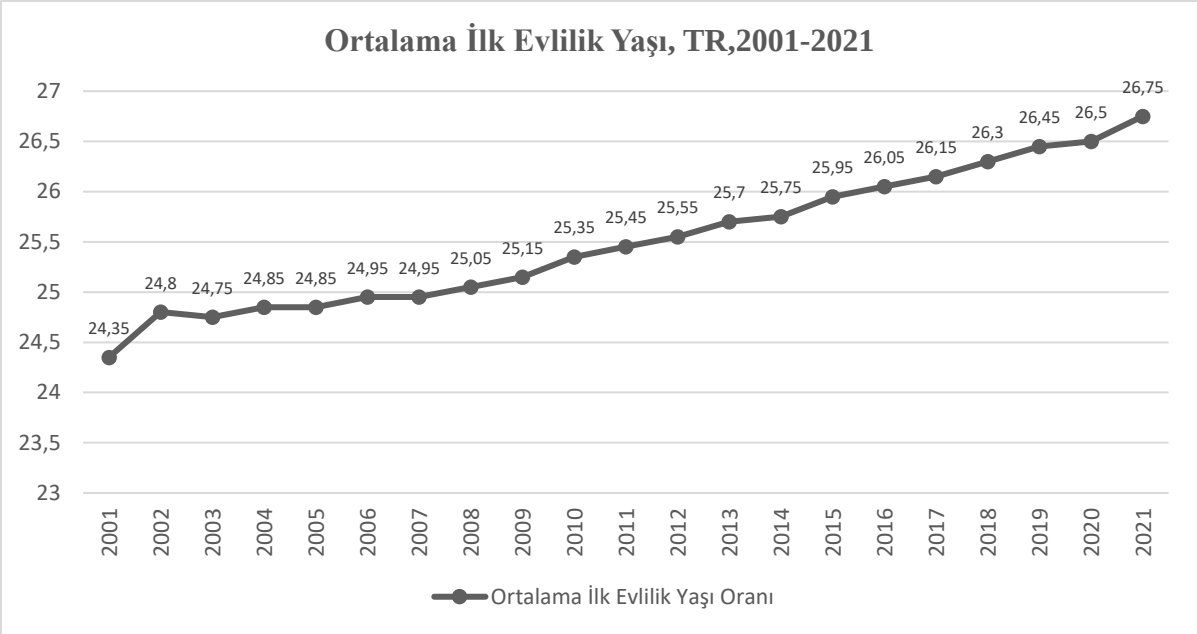

Grafik 51: Evlilik Dışı Doğumların Oranları, TR,2010-2020
Kaynak: (OECD, 2022).

Evlilik dışı doğum oranı, 2010 yılında %2,6 düzeyindeyken, 2011'de %2,7'ye yükselmiş; 2012'de yeniden %2,6'ya gerilemiştir. 2013'ten itibaren 2018 yılına kadar artış eğilimi göstermiştir. 2020 yılı verileri, oranının %2,8 seviyesine ulaştığını göstermektedir.

3.3.5. Evliliğin Ertelenmesi

Sosyo-demografik değişkenler sabit tutulduğunda, ilk evlenme yaşının doğurganlık üzerinde etkili olduğu kabul edilmektedir. İlk evlenme yaşının çeşitli nedenlerle ertelenmesi, evlilikte geçirilen doğurganlık döneminin kısalmasına yol açmaktadır. Dönemin kısalması, doğurganlık örüntüsünde değişikliğe yol açmakta ve olası bir sonuç olarak doğurganlık hızlarının düşüşüne neden olmaktadır. Erken yaşlarda ailelerin düzenlediği evliliklerdeki düşüş, gençlerin eğitimlerine ve evliliklerini düzenlemeye daha çok zaman harcamalarıyla ve yine gençlerin bir işe yerleşmesinin zaman almasıyla ilişkilidir.

Grafik 52: Ortalama İlk Evlilik Yaşı, TR,2001-2021

Kaynak: (TÜİK, 2022)

Grafik 52'de yer alan verilere göre, 2001 yılında ortalama ilk evlilik yaşı 24,35 iken, 2002 yılında bu oran 24,8'e yükselmiştir. Yıllar itibarıyla bu artış devamlılık göstermiş ve 2021 yılında ilk evlilik yaşı ortalamasının 26,75 olduğu kaydedilmiştir.

3.3.6. Kadın İstihdam Oranları

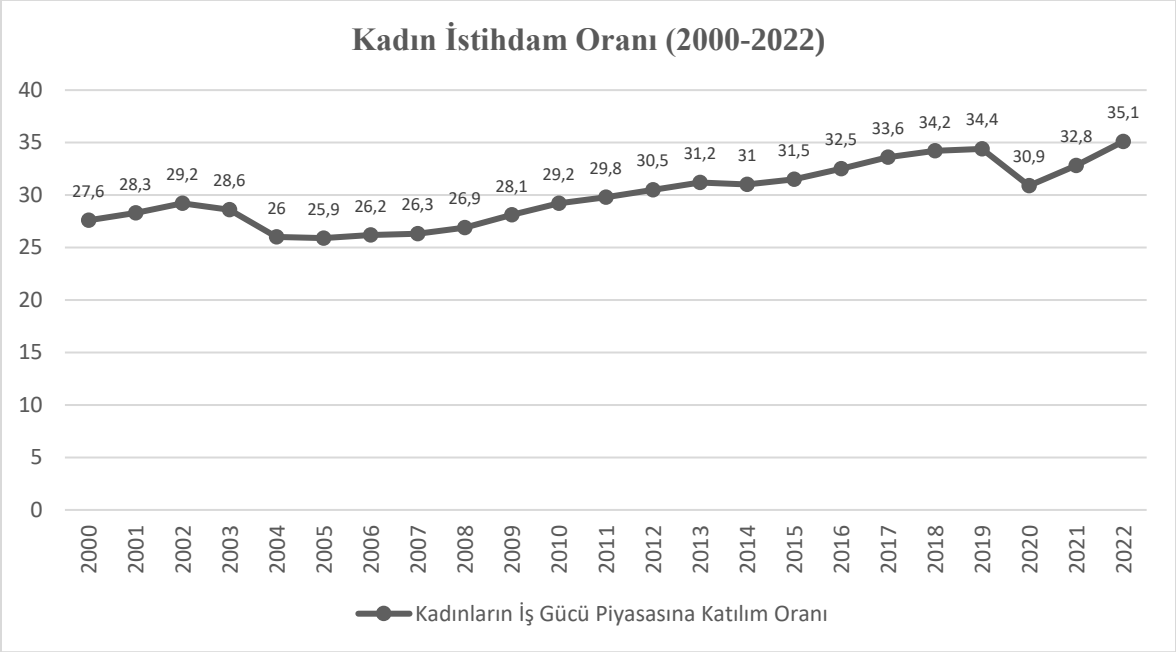
Eğitim düzeyi, kadınların iş gücü piyasasına katılım oranlarını belirleyen başat yapısal değişkenlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Eğitimle birlikte ücret beklentisinin artması, özellikle kadınlar açısından iş gücü piyasasından çekilmenin fırsat maliyetini yükseltmektedir. Bu durum, eğitimli kadınların istihdama yöneliminde pozitif yönlü bir seçilim mekanizması üretmektedir. Aynı zamanda, eğitim süreci kadınların hane içindeki karar alma gücünü artırmakta, toplumsal normları dönüştürmekte ve istihdama katılım önündeki kültürel bariyerlerin aşılmasına katkı sunmaktadır (Cameron et al., 2001).

Medeni durum, kadın istihdam oranlarını belirleyen bir diğer belirleyici faktördür. Evli kadınlar, zamanlarını ücretli iş faaliyetleri ile bakım emeği arasında yeniden tahsis etmek zorunda kalmaktadır. Becker'in (1965) iş bölümü yaklaşımı uyarınca, evlilik sonrasında kadınların iş gücü piyasasına katılım oranlarında düşüş eğilimi gözlenebilmektedir. Evli olmayan kadınlara kıyasla, evli kadınların istihdam oranlarında daha düşük seviyelerin ölçülmesi bu çerçevede anlam kazanmaktadır.

Çocuk sahibi olma durumu, kadınların iş gücü piyasasındaki mevcudiyetini sınırlandıran temel dinamikler arasında yer almaktadır. Hane içi zaman kullanımını bakım yükümlülükleri lehine kaydıran bu durum, kadınların iş gücüne katılımını negatif yönde etkilemektedir. Bussmann (2009) tarafından

yürütülen çalışmalar ile Türkiye özelinde gerçekleştirilen çeşitli ampirik analizler, çocuk sahibi olmanın istihdamı azaltıcı etkisine işaret etmektedir. Ancak, çocuk bakım hizmetlerinin düşük maliyetli ve erişilebilir olması durumunda bu olumsuz etkinin göreli olarak hafiflediği tespit edilmektedir.

Toplumsal normlar ve kültürel kodların, gelişmekte olan ülkelerde kadın istihdamını baskılayıcı yönü birçok çalışmada vurgulanmıştır (Contreras & Gonzalo, 2010; Alesina et al., 2013; Antecol, 2000; Fernandez & Fogli, 2009). Türkiye özelinde yapılan nicel analizlerde de geleneksel toplumsal cinsiyet normlarının kadınların iş gücüne arzını sınırlayıcı etkileri olduğu tespit edilmiştir (Gündüz-Hoşgör & Smits, 2008; Güner & Uysal, 2014; Dildar, 2015; Atasoy, 2017).

Grafik 53: Kadın İstihdam Oranı, TR, 2000-2022

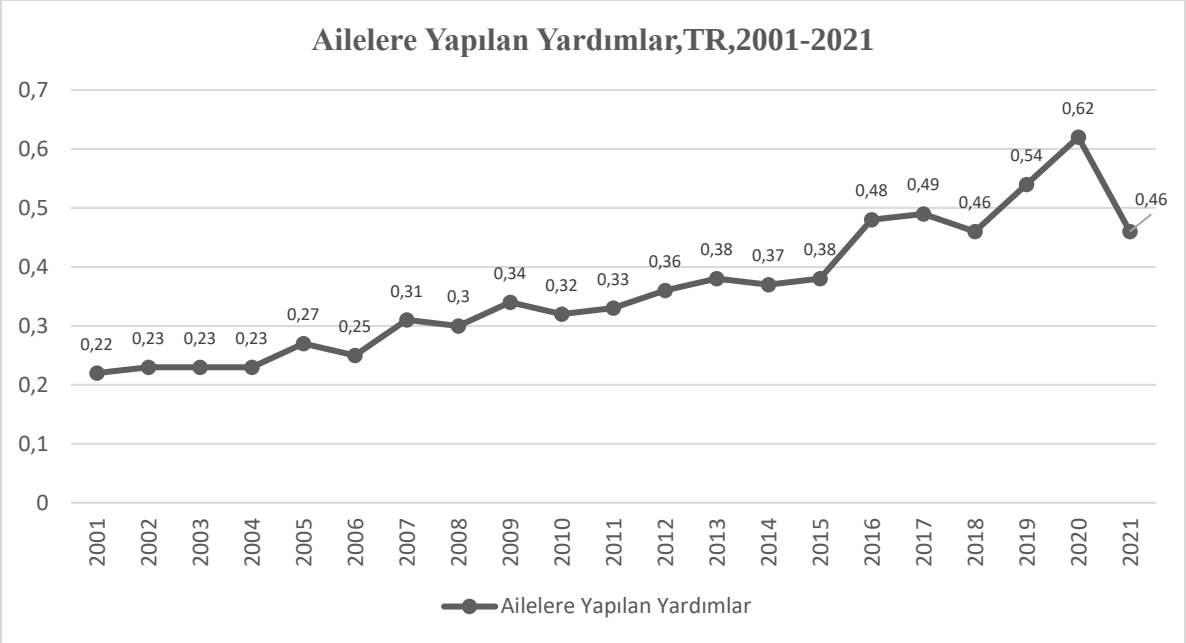
Kaynak: (The World Bank, 2023)

Grafik 53'te yer alan verilere göre, kadın istihdam oranı 2000 yılında %27,6 seviyesindeyken, 2003 yılına kadar sınırlı düzeyde bir artış eğilimi sergilemiştir. 2004 yılında %25,9'a gerileyerek dönem içerisindeki en düşük seviyeye ulaşmıştır. 2006 itibariyle yeniden yükseliş trendine giren oran, özellikle 2014 sonrası dönemde ivme kazanmış ve 2019 yılında en yüksek seviyeye erişmiştir.

COVID-19 pandemisinin etkisiyle, 2020 yılında kadınların istihdama katılım oranı %30,9'a düşmüş; takip eden iki yıllık periyotta toparlanma eğilimi göstermiştir. 2022 itibariyle oran %32,1 seviyesine ulaşmıştır. Bu eğilim, Türkiye'de kadın istihdam yapısının zaman içinde artış yönlü hareket ettiğini, ancak makroekonomik dalgalanmalar ve sosyal kırılganlıkların kadın istihdama katılımını daha duyarlı hâle getirdiğini göstermektedir.

3.3.7. Ailelere Yapılan Sosyal Yardımların Oranı

Ailelere yönelik yapılan yardımları gösteren grafikte, 2001 yılında %0,22 olan oranın 2005 yılına kadar belirgin bir değişim göstermediği anlaşılmaktadır. 2005 ile 2009 yılları arasında dalgalı bir seyir izleyen yardım oranı, 2009'da %0,34'e ulaşmış, 2010'da ise %0,32'ye gerilemiştir. Takip eden yıllarda sınırlı ilerlemeler kaydedilmiş olmakla birlikte, OECD Family Database verilerine göre 2021 yılında oran, %0,46 düzeyine gerilemiştir.

Grafik 54 : Ailelere Yapılan Yardımlar, TR, 2001-2021

Kaynak: (OECD, 2022).

Grafik 54'e ek olarak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın 2019-2020-2021 faaliyet raporlarından derlediği "Türkiye'de Rakamlarla Yoksulluk, Muhtaçlık Durumu/Sosyal Yardımlar 2021" araştırmasını incelediğimizde, Türkiye'de aralarında yaşlıların, engellilerin, gençlerin ve çocukların da bulunduğu 27 milyonu aşkın kişinin sosyal yardım aldığı görülmektedir.

Tablo 7: 2017-2021 Yıllarında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı/Sosyal Yardımlaşma Dayanışma Teşvik Fonu Tarafından Yapılmış Sosyal Yardımlar

TÜRÜ	2017	2018	2019	2020	2021
Toplam Sosyal Yardım Harcaması Tutarı (Milyar TL)	36	43	55	69	97,8
Sosyal Yardımlar Gn. Md. Yapılmış Yardımlar (SYDTF+ Genel Bütçe)	-	-	-	43	60,9
Sosyal Yardımların GSYİH İçindeki Payı %	1,15	1,15	1,24	1,42	1,74
Sosyal Yardımlardan Faydalanan Hane Sayısı	3.201.253	3.494.932	3.282.975	6.630.682	5.903.515
Düzenli Yardımlardan Faydalanan Hane Sayısı	-	2.588.969	2.501.106	2.450.080	2.476.457
Geçici (Süreli) Yardımlardan Faydalanan Hane Sayısı	2.128.657	2.383.492	2.106.961	2.733.721	5.276.998
SYDTF Kaynaklarıyla Yapılan Yardımlara Aktarılan Tutar (Milyar TL)	-	5,957	7,371	16,802	-
Yaşlılık ve Engelli Maaşı Fayda Sayısı	1.313.822	1.412.857	1.510.293	1.527.019	1.538.810

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Faaliyet Raporları (2017 -2021)

2021 verilerine göre 5 milyon 903 bin 515 hane ve 27 milyon 189 bin 433 kişi sosyal yardımlardan faydalanmıştır. 2021 yılında 5 milyon 903 bin 515 hane sosyal yardımlardan faydalanırken, bu hanelerden 2 milyon 476 bin 457'si düzenli yardım, 5 milyon 276 bin 998'i süreli yardım almış, 1 milyon 849 bin 940 hane ise hem düzenli hem de süreli yardımlardan faydalanmıştır.

2021'de 2 milyon 830 bin 537 hane de yaşayan 11 milyon 369 bin 761 kişi gıda yardımı almıştır. Gıda yardımı alan kişi sayısı 2020'ye göre yüzde 157 artış göstermiştir. Yapılan gıda yardımı Ramazan ve Kurban bayramları olmak üzere yılda sadece iki kere yapılmaktadır. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından 3,7 milyon haneye patates ve soğan yardımı da yapılmıştır. 2021'de tüm kamu kurumları tarafından yapılan sosyal yardım harcaması 97,8 milyar TL olmuştur. Sosyal yardımların GSYH içindeki oranı yüzde 1,74 olarak gerçekleşmiştir.

Sigortalı bir işte çalışmayan veya herhangi bir kapsamda sosyal güvencesi olmayan kişilerin ortalama aylık gelirlerinin kişi başı asgari ücretin 1/3'nün altında olan vatandaşların genel sağlık sigortası (GSS) primi genel bütçeden ödenmektedir. 2021'de 9 milyon 482 bin 940 kişinin GSS primi devlet tarafından ödenmiştir. 2020'de bu sayı 7 milyon 810 bin 588 kişiye ödeme yapılmıştır. Şartlı Sağlık Yardımları (ŞSY) kapsamında 2021'de 1 milyon 230 bin 12 kişiye 494 milyon TL ödeme yapılmıştır.

2021'de, Engelli Aylığı kapsamında toplamda 631 bin 755 kişiye 5 milyar 151 milyon TL, Engelli Yakını Aylığı (18 yaş altı) kapsamında 98 bin 116 kişiye ise 620 milyon TL ödeme yapılmıştır.

İhtiyaç sahibi olan vatandaşlardan 65 yaşını doldurmuş yaşlılara yukarıda da bahsedildiği üzere aylık bağlanmaktadır. 2021 yılında 836 bin 665 kişi için 7 milyar 458 milyon 919 bin 533 TL ödenmiştir.

Şartlı Eğitim Yardımı (ŞEY) kapsamında 2021'de 2 milyon 128 bin 750 kişiye 898 milyon TL ödendi. ŞEY, sosyal güvencesi olmayan ihtiyaç sahibi ailelere, çocukların örgün eğitime devam etmeleri şartıyla yapılmaktadır.

Yukarıdaki verilerde de görüleceği üzere COVID-19 salgınının da etkisiyle 2020 ve 2021 yıllarında sosyal yardımlardan yararlanan hane sayılarında önceki yıllara oranla %100'ün üzerinde artış gözlenmiştir. Bunun en büyük nedeni ise salgının ihtiyaç sahibi aile sayısında bir artış meydana getirmiş olması ve bu ihtiyaç sahibi ailelere yapılan yardımların toplamında da bir artış meydana getirmesidir.

3.4. Türkiye ve Güney Avrupa Ülkelerinde Demografik Göstergelerin Karşılaştırmalı Analizi ve Araştırma Yöntemi

Güney Avrupa'ya coğrafi açıdan bakıldığında İspanya, İtalya, Yunanistan, Fransa, bazı Balkan devletleri ve hatta Malta ile Kıbrıs'ı içine alan Portekiz'den Türkiye'ye kadar geniş bir bölgeden bahsetmek mümkündür.

İtalya, İspanya, Yunanistan ve Portekiz, Batı Avrupa'nın geri kalanıyla aynı ekonomik sistemi, demokratik siyasi rejimi, benzer değerleri ve Avrupa Birliği'ne üye olmalarına rağmen, geç sanayileşmeleri, göreli olarak düşük kişi başı gelir düzeyleri, aile yapısına dayalı değer sistemleri ve Akdeniz kültürel kodları nedeniyle, Esping-Andersen'in formüle ettiği üçlü refah rejimi tipolojisinden farklı bir model sergilemişlerdir. Bu nedenle bu ülkeler, literatürde "Akdeniz refah rejimi" veya "Güney Avrupa tipi refah rejimi" olarak ayrı bir kümelemeye dahil edilmektedir. Bu gruplandırma, zaman için de bazı eleştirilere konu olsa da literatürde geçerliliğini korumaktadır.

Güney Avrupa'da bulunan Türkiye, İspanya, İtalya, Yunanistan ve Portekiz gibi ülkeler, benzersiz sosyal, kültürel ve ekonomik yapılarına bağlı olarak farklı aile politikaları geliştirmiştir. Bu ülkeler arasındaki aile politikalarındaki farklılıkların altında yatan ana sebepleri anlamak, her ülkenin tarihsel, kültürel ve ekonomik geçmişini dikkate almayı gerektirir.

Tarihsel ve kültürel arka plan, aile yapısını ve ilgili kamu politikalarını doğrudan şekillendirmektedir. Örneğin, İspanya ve İtalya gibi Katolik geleneklere sahip ülkelerde, aile kavramı genellikle dini ve geleneksel değerlere dayalı olarak şekillenmiştir. Bu ülkelerde, kadınların rolü ve aile içindeki cinsiyet rolleri daha katı olabilir, bu da aile politikalarının tasarımını etkilemektedir (Kagitcibasi, 1996).

Ekonomik yapı da aile politikalarının belirlenmesinde temel bir rol oynamaktadır. Örneğin, Türkiye gibi ekonomik olarak gelişmekte olan ülkelerde aile politikaları genellikle ekonomik kalkınma ve istihdamı teşvik etmeye odaklanır. Diğer yandan, İspanya, İtalya ve Portekiz gibi Avrupa Birliği üyesi ülkelerde ekonomik istikrar ve refah devleti politikaları aile politikalarının şekillenmesinde belirleyici olabilir (Estevez-Abe, 2001).

Ekonomik belirsizlik ve işsizlik gibi faktörler, gençlerin evlenme ve aile kurma yaşını ertelemelerine neden olabilir (Tekeli, 2015). İtalya, İspanya, Portekiz ve Yunanistan gibi ülkelerdeki ekonomik durgunluklar, evlilik oranlarının azalmasına ve boşanma oranlarının artmasına katkıda bulunabilir (Lesthaeghe & Neidert, 2006; Reczek, 2016).

Her bir ülkenin siyasi ideolojisi ve görüşleri, aile politikalarının oluşturulmasında ve uygulanmasında etkilidir. Sol eğilimli hükümetler genellikle sosyal yardımları ve çocuk bakım hizmetlerini genişletme eğilimindeyken, sağ eğilimli hükümetler daha muhafazakâr ve aile odaklı politikaları tercih edebilir (Kaufmann & Zimmermann, 2016).

Türkiye, İtalya, İspanya, Portekiz ve Yunanistan gibi Güney Avrupa ülkelerinde evlilik, boşanma, ilk evlilik yaşı ve evlilik dışı doğum gibi konularda önemli farklılıklar gözlemlenmektedir. Her bir ülkenin toplumsal normları ve değerleri, aile politikalarının şekillenmesinde belirleyici bir rol oynar. Özellikle geleneksel aile yapısına ve annelik rolüne verilen önem, aile politikalarının tasarımını doğrudan

etkilemektedir. Ayrıca, toplumsal cinsiyet eşitliği ve çocuk hakları gibi evrensel değerler de politika belirleme süreçlerinde giderek daha fazla yer edinmektedir (Kagitcibasi, 1996).

Eğitim düzeyi ve kadın istihdamı, evlilik ve doğurganlık dinamiklerini önemli ölçüde etkilemektedir. Yüksek eğitim düzeyine sahip kadınlar genellikle evlilik yaşını ertelemekte ve kariyerlerine odaklanmaktadır (Reczek, 2016). Türkiye, İtalya, İspanya, Portekiz ve Yunanistan gibi ülkelerde kadınların istihdama katılımının artması, evlilik oranlarının düşmesine ve boşanma oranlarının artmasına neden olabilir (Çıngıllıoğlu,2015; Tekeli, 2015).

Güney Avrupa ülkelerinde, ailelerin bakım hizmetlerinde asli sorumlu olması yaygındır. Devlet bu yükümlülüğü büyük ölçüde hane halkına devretmektedir. Aileci refah rejimleri, bireylerin sosyal refah ihtiyacını öncelikle aile üzerinden karşılamaya çalışmaktadır.

Türkiye, Leitner'ın (2003) tanımladığı dört ailecilik modelinden örtük ailecilik kategorisinde yer almaktadır (Leitner, 2003, s.366-367). Bu modelde, aileden ayrılma yönünde açık bir teşvik sunulmadığı gibi, bakım işlevi doğrudan desteklenen bir kamusal müdahale de bulunmamaktadır. Alternatif hizmetlerin sınırlılığı, bakım sorumluluğunun büyük ölçüde aileye yüklenmesine neden olmaktadır. Türkiye'nin aile merkezli refah rejimi, aileyi birincil bakım sağlayıcı olarak konumlandırmakta; devlet ise bu bakım sorumluluğunu destekleyen ancak doğrudan üstlenmeyen politikalar yürütmektedir. Leitner'e göre, İspanya, Yunanistan ve Portekiz gibi ülkeler de "örtük ailecilik" kategorisinde yer almaktadır (Leitner,2003, s.366-367).

Refahın sağlanmasında ailelerin merkezi aktörler olması, Türkiye ile Güney ülkeleri arasındaki önemli benzer özelliklerden biridir. Güney ülkelerinde ailelere bağlılık oldukça yüksektir. Bu sosyo-ekonomik özellik, aile içerisindeki ilişkileri de etkilemektedir. Kadınlar, ev içi emeği ve bakım yükümlülükleri bu bağlamda belirginleşmektedir.

Ancak, Türkiye ile Güney Avrupa ülkeleri arasında bazı temel farklar da mevcuttur. Türkiye'de ailecilik bahse konu ülkeler ile Türkiye kıyaslandığında önemli farklılıklar göze çarpmaktadır. Türkiye'de refah rejiminin aileci özelliği kadın istihdamı özelinde, bakım hizmeti nakit transfer programları aracılığı ile sürdürülürken, İspanya ve Yunanistan gibi ülkelerde aile politikaları daha çok kurumsal bakım hizmetleri ile desteklenmeye başlanmıştır.

Kadınların sosyal güvenlik sistemine uzun süre sadece eş veya baba üzerinden entegre edilebilmesi, Türkiye'de cinsiyet temelli eleştirilere neden olmuş, bu durum refah rejiminin aileci karakterinin yeniden tartışılmasına yol açmıştır. Türk sisteminin bu noktası cinsiyet ayrımcılığına neden olduğu için çokça eleştirilmiştir.

Güney Avrupa ülkelerinde sosyal güvenlik sistemleri, eğitim ve sağlık hizmetleri görece kurumsallaşmış olsa da aile yardımları genellikle gelir testine dayalı ve sınırlı kapsamlıdır. Doğum oranlarındaki düşüşü karşılık son yıllarda annelik izinlerinin uzatılması ve ebeveyn izni uygulamalar yaygınlaşmaya başlamıştır. Daha yakın dönemde, düşük doğurganlık oranlarına ilişkin siyasi bilincin artması, doğurganlık oranlarının en düşük olduğu iki ülke olan İtalya ve İspanya'yı doğum yanlısı bazı ılımlı tedbirler almaya yöneltmiştir.

Güney Avrupalı kadınlar, bu kurumsal değişikliklere paralel olarak eğitim düzeylerini artırmış ve istihdam piyasasındaki tutumlarını büyük oranda değiştirmişlerdir. Kadınların, yükseköğretime ve istihdam piyasasına yoğun katılımları, aile kurma, doğurganlık ve boşanma modellerini güçlü bir şekilde etkilemiştir. Doğurganlık konusunda Güney Avrupa'daki bu ülkeler (özellikle İtalya ve İspanya), birçok Doğu Avrupa ülkesiyle birlikte dünyanın en düşük doğurganlık seviyesine sahip ülkeleri arasında yer almaktadır.

1990'lı yıllardan itibaren İtalya ve İspanya'da doğurganlık oranları küresel düzeyde en düşük seviyeler gerilmiştir. Avrupa Birliği'nin yönlendirmesiyle bazı Güney Avrupa ülkeleri, bu eğilimi dengelemek amacıyla doğum yanlısı ve ılımlı politika paketleri uygulamaya koymuştur. Ancak bu kurumsal düzenlemeler, her ne kadar bireyin otonomisini arttırsa da geleneksel topluluklara ve akrabalık yapılarına olan bağımlılığı tamamen ortadan kaldırmamıştır (Naldini and Teresa, 2009:25).

Demografik yapıların refah rejimleri üzerindeki etkisi karmaşıktır ve genellikle ülkenin sosyo-ekonomik dinamiklerle ilişkilidir (Castles, 2004). Örneğin, genç bir nüfusa sahip olan ülkelerin çocuk bakımı ve eğitim gibi hizmetlere daha fazla kaynak ayırması beklenirken, yaşlı nüfusu baskın olan ülkeler sağlık ve emeklilik sistemlerine daha öncelik verebilmektedir.

Çalışmada sunulan kuramsal ve karşılaştırmalı arka plan doğrultusunda, Türkiye ile Güney Avrupa ülkeleri arasındaki demografik benzerlik ve farklılıklar, nicel yöntemlerle incelenmiştir. Analiz sürecinde hem görsel hem de istatiksel analiz tekniklerinden yararlanılmış; özellikle çok değişkenli veri görselleştirme ve sınıflandırma yöntemlerinden olan radar grafikler ve kümeleme analizi tercih edilmiştir. Radar grafikler, ülkeler arasındaki demografik göstergelerin göreli konumlarının görsel olarak ortaya koyarken, kümeleme analizi, benzer özellikler taşıyan ülke gruplarının istatiksel olarak sınıflandırılmasına olanak sağlamaktadır. Bu tekniklerin uygulama süreçleri ile elde edilen bulgular, aşağıdaki bölümde ayrıntılı biçimde sunulmaktadır.

Radar Grafikleri

Radar grafikler, her ülkeyi belirli göstergeler ekseninde eş zamanlı olarak görselleştirerek göreli pozisyonları sezgisel biçimde yorumlamaya imkân tanımaktadır (Chambers ve diğerleri, 1983). Bu çalışmada ise farklı ülkelerin demografik göstergeler üzerindeki konumlarını çok boyutlu ve sezgisel

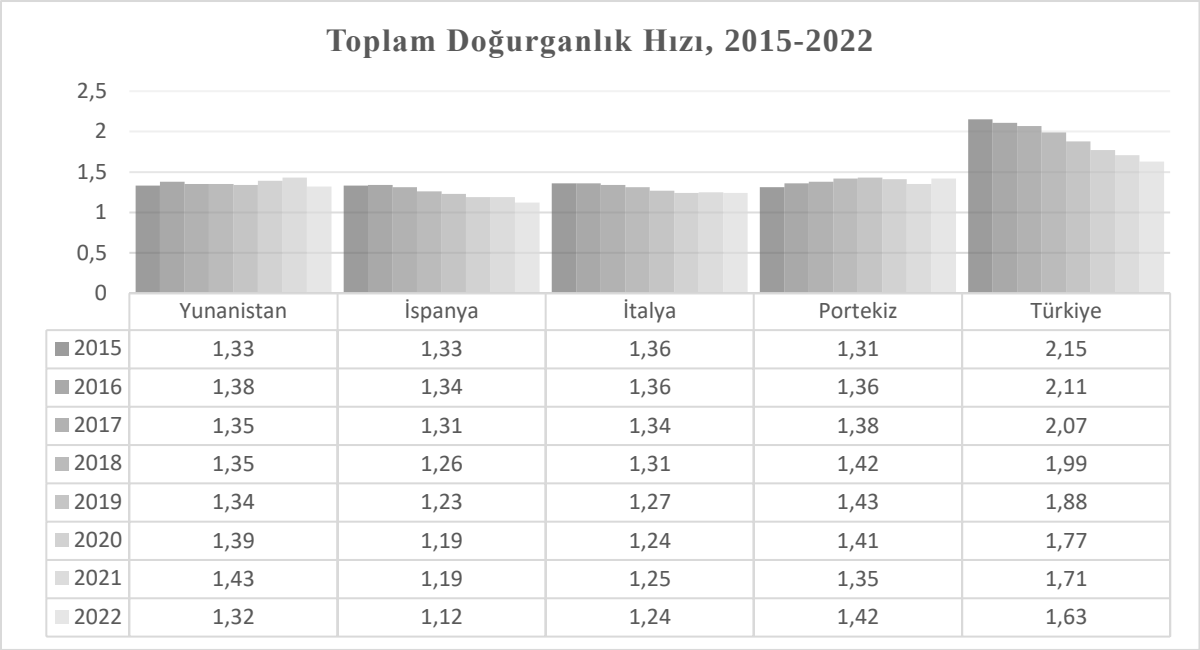
biçimde sunmak amacıyla radar grafiklerden yararlanılmıştır. Radar grafikler, Python programlama dili kullanılarak, özellikle Matplotlib ve Pandas kütüphaneleri aracılığıyla üretilmiştir. Veriler, karşılaştırılabilirlik sağlamak adına min–max normalizasyonu ile 0–100 aralığına dönüştürülmüş; böylece mutlak değer farklılıkları azaltılarak göreli konumlar netleştirilmiştir. Radar grafikler hem zaman içindeki eğilimlerin hem de ülkeler arası yapısal farkların görsel olarak yorumlanmasına olanak tanımıştır.

Kümeleme Analizi (Cluster Analysis)

Çalışmada ülkeler arasındaki yapısal benzerlikleri tespit etmek amacıyla kümeleme analizi uygulanmış, elde edilen sonuçlar Ana Bileşenler Analizi (Principal Component Analysis, PCA) kullanılarak iki boyutlu düzleme indirgenerek görselleştirilmiştir. Bu analiz, ortak demografik ve sosyal politika göstergeleri üzerinden benzer profillere sahip ülkelerin gruplandırılmasını sağlamıştır (Everitt ve diğerleri, 2011). PCA, çok boyutlu veri setini temsil eden ilk iki bileşen (principal component) üzerinden ülkelerin konumlarını özetlemekte; böylece benzer yapıya sahip ülkeler görsel olarak birbirine yakın, ayrışan ülkeler ise uzak konumlarda yer almaktadır. Analizlerde kullanılan veriler, Python ortamında normalize edilmiş; ardından scikit-learn kütüphanesi ile PCA uygulanarak bileşen 1 ve bileşen 2 düzleminde görselleştirme gerçekleştirilmiştir. Bu teknik tercih, radar grafiklerin sunduğu çok boyutlu içeriği daha sade ve mekânsal olarak sezgisel hale getirmek amacıyla yapılmıştır. PCA'nın amacı burada doğrudan küme oluşturmak değil, önceden yapılmış karşılaştırmalı analiz sonuçlarını düşük boyutlu düzleme projekte ederek görsel anlam kazandırmaktır.

3.4.1. Toplam Doğurganlık Hızı Karşılaştırması

Güney Avrupa ülkeleri ve Türkiye'nin toplam doğurganlık hızlarını detaylı incelediğimizde de bu sıralama doğrulanmaktadır.

	Yunanistan	İspanya	İtalya	Portekiz	Türkiye
2015	1,33	1,33	1,36	1,31	2,15
2016	1,38	1,34	1,36	1,36	2,11
2017	1,35	1,31	1,34	1,38	2,07
2018	1,35	1,26	1,31	1,42	1,99
2019	1,34	1,23	1,27	1,43	1,88
2020	1,39	1,19	1,24	1,41	1,77
2021	1,43	1,19	1,25	1,35	1,71
2022	1,32	1,12	1,24	1,42	1,63

Grafik 55: Toplam Doğurganlık Hızı, 2015-2022
Kaynak: (Eurostat 2022, TUİK, 2022)

Grafik 55'te sunulan verilere göre, Türkiye'nin doğurganlık oranları, 2015 yılında 2,15 iken 2022 yılında 1,63'e düşmüştür. Güney Avrupa ülkelerinde ise doğurganlık oranları genellikle daha düşüktür. Örneğin, Portekiz 2015'te 1,36 ve 2022'de 1,42 iken, İtalya 2015'te 1,36 ve 2022'de 1,24'e gerilemiş, İspanya 2015'te 1,36 iken 2022'de 1,12 olarak tespit edilmiştir. Yunanistan ise 2015'te 1,33 ve 2022'de 1,32 oranına sahiptir.

Türkiye'nin doğurganlık oranları, Güney Avrupa ülkelerine benzer şekilde azalma eğilimi göstermektedir. Bu durum, Türkiye'deki sosyal ve ekonomik koşulların değişiminin önemli bir göstergesidir. Güney Avrupa ülkelerinde ise genel olarak düşük doğurganlık hızları gözlemlenmiştir. Ancak Yunanistan'ın doğurganlık hızındaki artış dikkat çeken bir göstergedir.

Güney Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında Türkiye'nin hem en fazla nüfusa sahip ülke olduğu hem de nüfusun artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Nüfus büyüklüğü açısından İtalya ikinci sırada yer almaktadır. İtalya'nın nüfusu 2015 yılına kadar artış eğiliminde olmakla birlikte bu tarihten itibaren yavaş da olsa düşüş trendine girmiştir. Nüfus büyüklüğü açısından İspanya üçüncü sıradadır ve bu ülkede de nüfus artmaktadır. Ancak Türkiye'den farklı olarak ülkedeki nüfus artış hızı oldukça yavaştır. Yunanistan dördüncü sırada iken Portekiz ise beşinci sıradadır.

Türkiye'nin genç nüfus yapısı, diğer Güney Avrupa ülkelerinden belirgin bir şekilde farklılık göstermektedir. TÜİK'in 2022 verilerine göre Türkiye'deki gençlerin (15-24 yaş) oranı %16,2 iken, yaşlı nüfus (65 yaş ve üstü) oranı %8,5'tir. Bununla birlikte, İtalya'da yaşlı nüfus oranı %22,9, İspanya'da %19,3 ve Yunanistan'da %21,5'tir (Eurostat, 2022).

Bu farklılık, Türkiye'nin sosyal politika ve refah sistemlerini şekillendirirken dikkate alınması gereken önemli bir faktördür. Örneğin, genç nüfusun fazlalığı, Türkiye'nin emeklilik ve sağlık hizmetleri gibi sosyal politikalarının gelecekteki sürdürülebilirliğini etkileyebilir. Yapılan akademik çalışmalar da Türkiye'nin genç nüfus yapısının sosyal politikalar üzerindeki etkilerini değerlendirmiştir. Bu konuyla ilgili yapılan çalışmalarda Türkiye'nin genç nüfus yapısının emeklilik sistemlerine olan etkileri incelenmiş ve genç nüfusun emeklilik fonlarının sürdürülebilirliği üzerindeki baskıyı artırdığı belirtilmiştir.

Grafik 56: Toplam Doğurganlık Hızı (2015-2021) Radar Grafiği

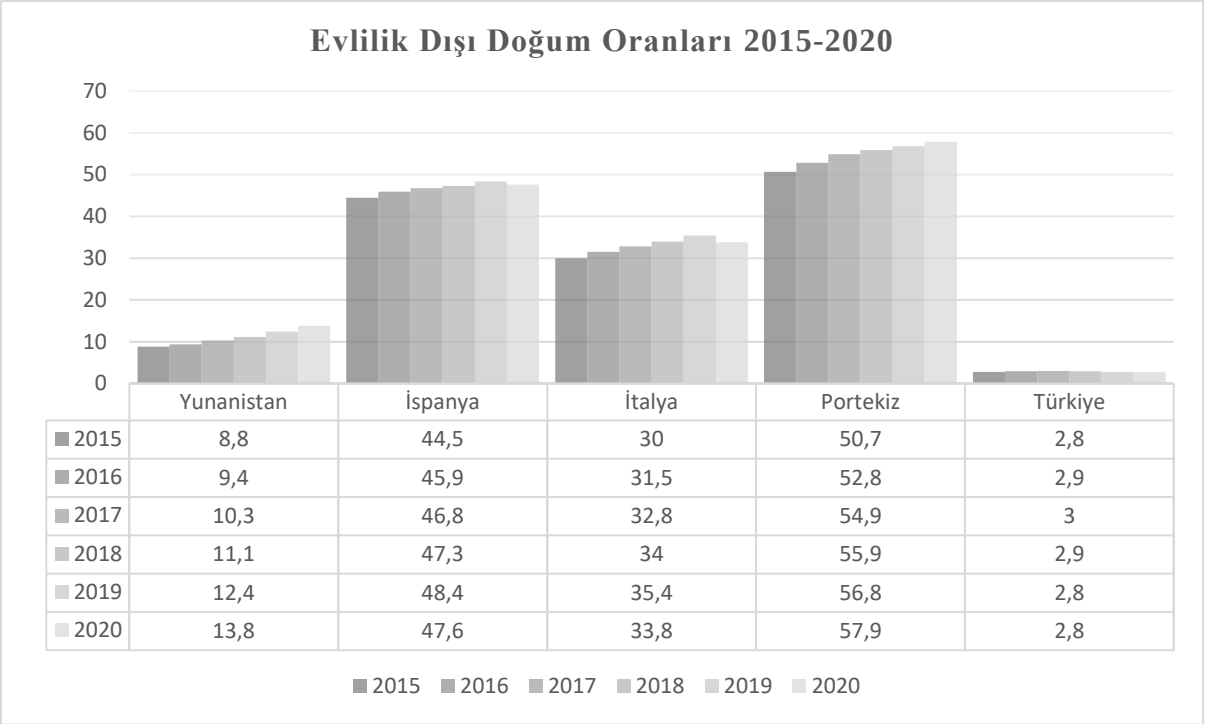
2015–2022 dönemine ait doğurganlık verilerinin Türkiye'nin Güney Avrupa ülkelerinden ayrıştığını göstermesi, refah rejimi kuramlarıyla birlikte aile yapısına dair normatif ve yapısal farklılıkları inceleyen kuramsal çerçevelerle ilişkilendirilebilir. İlk olarak, Esping-Andersen'in (1990) refah rejimi tipolojisi bağlamında değerlendirildiğinde, Türkiye, Akdeniz tipi rejimlerle benzer şekilde aileye dayalı gelir desteği ve bakım emeği örgütlenmesi sergilemesine karşın, doğurganlık düzeyleri açısından bu grupla yapısal bir örtüşme göstermemektedir. Bu durum, Türkiye'nin aileye yönelik politikalarının henüz geç kapitalistleşmiş, kır-kent geçişkenliği yüksek ve geleneksel toplumsal normların güçlü olduğu bir rejim karakteriyle ilişkili olduğunu düşündürmektedir.

İkinci olarak, Thévenon (2011) ve Lesthaeghe (2010) tarafından geliştirilen İkinci Demografik Geçiş (Second Demographic Transition – SDT) kuramı çerçevesinde Türkiye'nin demografik örüntüsü değerlendirildiğinde, düşük doğurganlık, geç evlilik, artan boşanma oranları ve çoğul aile formları gibi özelliklerin Avrupa ülkelerinde yaygınlaştığı; ancak Türkiye'de bu sürecin asimetrik ve daha gecikmeli seyrettiği görülmektedir. SDT kuramı, doğurganlığın düşmesini yalnızca ekonomik rasyonaliteyle değil, aynı zamanda bireyselleşme, laikleşme ve kadınların statüsündeki dönüşümlerle açıklar. Türkiye'nin hâlen görece yüksek doğurganlık düzeyini koruması, bu sosyo-kültürel dönüşümlerin sınırlı düzeyde içselleştiğini ve toplumsal normların aile içi sorumlulukları geleneksel biçimde yeniden ürettiğini düşündürmektedir.

Bir diğer açıklayıcı çerçeve, McDonald'ın (2000) toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı doğurganlık kuramıdır. Bu yaklaşıma göre, kadınların eğitim ve iş gücü piyasasındaki kazanımları arttıkça, ev içi toplumsal cinsiyet eşitsizliği derinleştiğinde doğurganlık azalır. Türkiye'de kadınların artan eğitim düzeyine rağmen ev içi bakım yüklerinin büyük oranda kadınlara bırakılması, geleneksel aile yapısının sürekliliğini sağlayan ve doğurganlığı nispeten yüksek düzeyde tutan yapısal bir unsur hâline gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, kamu destekli bakım hizmetlerinin sınırlılığı, aile içi iş bölümünü cinsiyetçi biçimde pekiştirmekte; bu da kadınların çocuk sahibi olma kararlarını daha az bireysel rasyonaliteye, daha çok sosyal normlara göre şekillendirmektedir.

3.4.2. Evlilik Dışı Doğum Oranları

Her bir ülkede var olan toplumsal normlar ve değerler, evlilik ve aile ilişkilerini şekillendiren önemli bir etkendir. Türkiye gibi geleneksel bir toplumda evlilik, genellikle ailenin bir parçası olarak kabul edilir ve toplum tarafından önemsenir (Kavas, 2020). İtalya, İspanya, Portekiz ve Yunanistan gibi ülkelerde ise geleneksel aile yapıları değişmektedir ve evlilik dışı ilişkilerin ve doğumların kabul edilebilir hale gelmesiyle birlikte, Güney Avrupa ülkelerinde evlilik dışı doğumların daha yüksek bir oranda olduğu görülmektedir (Esteve, 2012; Eurostat, 2020).

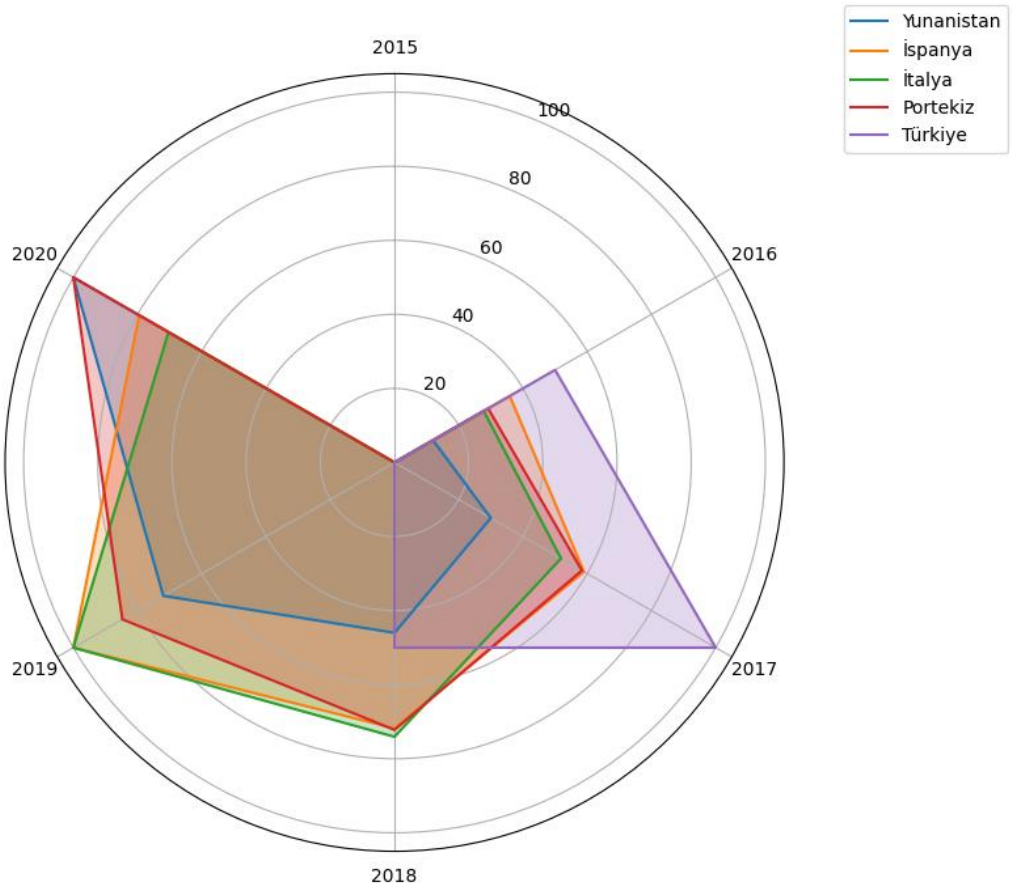
	Yunanistan	İspanya	İtalya	Portekiz	Türkiye
2015	8,8	44,5	30	50,7	2,8
2016	9,4	45,9	31,5	52,8	2,9
2017	10,3	46,8	32,8	54,9	3
2018	11,1	47,3	34	55,9	2,9
2019	12,4	48,4	35,4	56,8	2,8
2020	13,8	47,6	33,8	57,9	2,8

Grafik 57: Evlilik Dışı Doğumların Payı (Tüm Doğumların Yüzdesi), 2015-2020

Kaynak: (Eurostat 2022, TUİK, 2022)

Türkiye'de evlilik dışı doğum oranı oldukça düşüktür ve 2015-2020 yılları arasında %2,8 ile %3 arasında değişmiştir. Buna karşılık, Portekiz'de oran %50,7'den %57,9'a, İtalya'da %30'dan %33,8'e, İspanya'da %44,5'ten %47,6'ya ve Yunanistan'da %8,8'den %13,8'e yükselmiştir. Bu veriler, Türkiye'de evlilik dışı doğumların sosyal olarak daha az kabul gördüğünü göstermektedir.

2020 yılı verilerine göre Türkiye'de evlilik dışı doğum oranı %2,8 düzeyindeyken, Güney Avrupa ülkelerinde bu oranlar çok daha yüksektir: Portekiz'de %57,9, İspanya'da %47,6, İtalya'da %33,8 ve Yunanistan'da %13,8 olarak kaydedilmiştir.

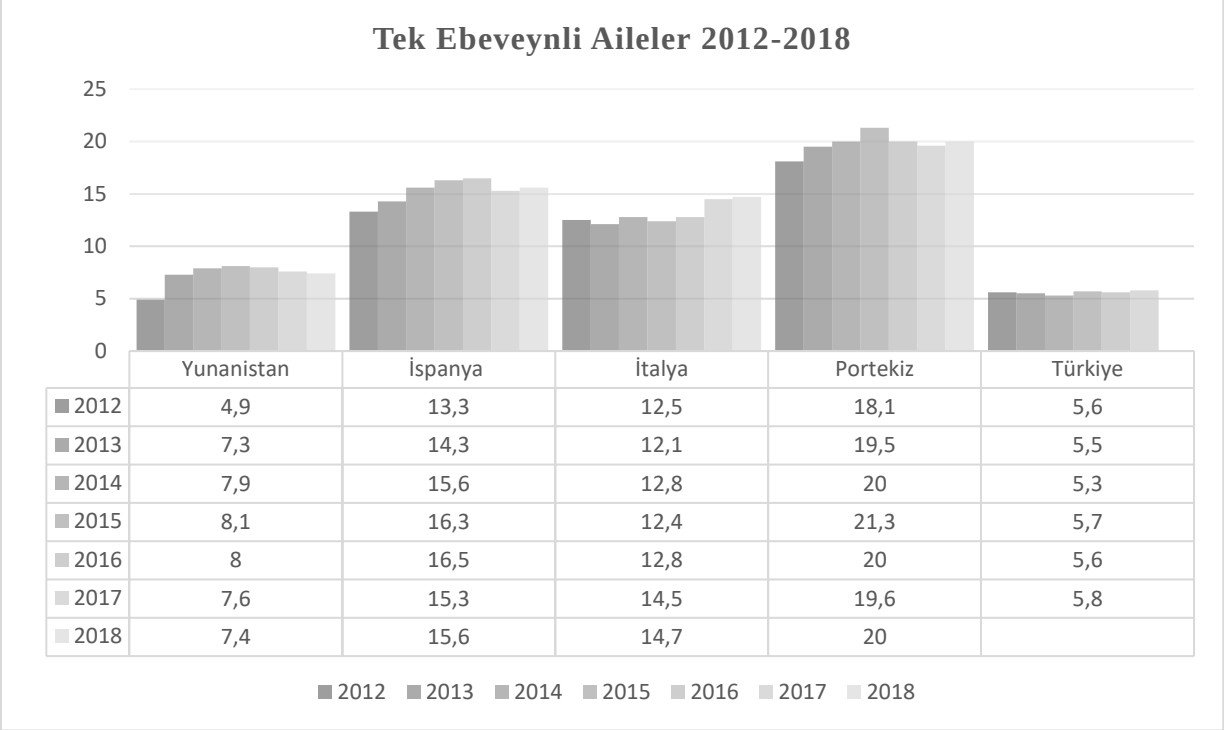
Grafik 58: Evlilik Dışı Doğum Oranları (2015-2020) Radar Grafiği

Türkiye'de evlilik dışı doğum oranlarının düşük seyretmesi, aile yapısının dönüşüm evreleri açısından İDD kuramında tanımlanan ilerleme aşamalarına henüz tam olarak geçilmediğine işaret eder. Lesthaeghe'nin (2010) çerçevesinde evlilik dışı doğumların artışı, bireyselcilik, sekülerleşme ve alternatif yaşam biçimlerinin yaygınlaşmasıyla ilişkilendirilirken; Türkiye'de geleneksel normların hâlen belirleyici olması bu eğilimlerin sınırlı biçimde ortaya çıktığını düşündürmektedir. Thévenon'un (2009) refah rejimleriyle aile politikaları arasındaki ilişkiye odaklanan yaklaşımı ise, bu yapısal farkı kurumsal desteklerin biçimi ve kapsamı üzerinden açıklar. Türkiye'de aile politikalarının evlilik kurumunu önceleyen yapısı, evlilik dışı annelik üzerinde sınırlayıcı bir etki oluşturmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'nin mevcut konumu hem demografik geçiş evreleri hem de refah rejimi kuramları kapsamında açıklanabilir niteliktedir.

3.4.3. Tek Ebeveynli Aileler

Evlilik dışı doğum oranlarının artışı, aynı zamanda tek ebeveynli ailelerin oranlarında da belirli artışlarla bağlantılıdır. Genellikle evlilik dışı doğan çocukların anneleriyle birlikte yaşamaları, babanın ev dışında yaşam sürmesi sebebiyle tek ebeveynli aile yapısının oluşmasına neden olmaktadır. Örneğin, Portekiz,

İtalya ve İspanya gibi ülkelerde evlilik dışı doğum oranlarının yüksek olması, tek ebeveynli ailelerin sayısında da artış görülmesine neden olmuştur.

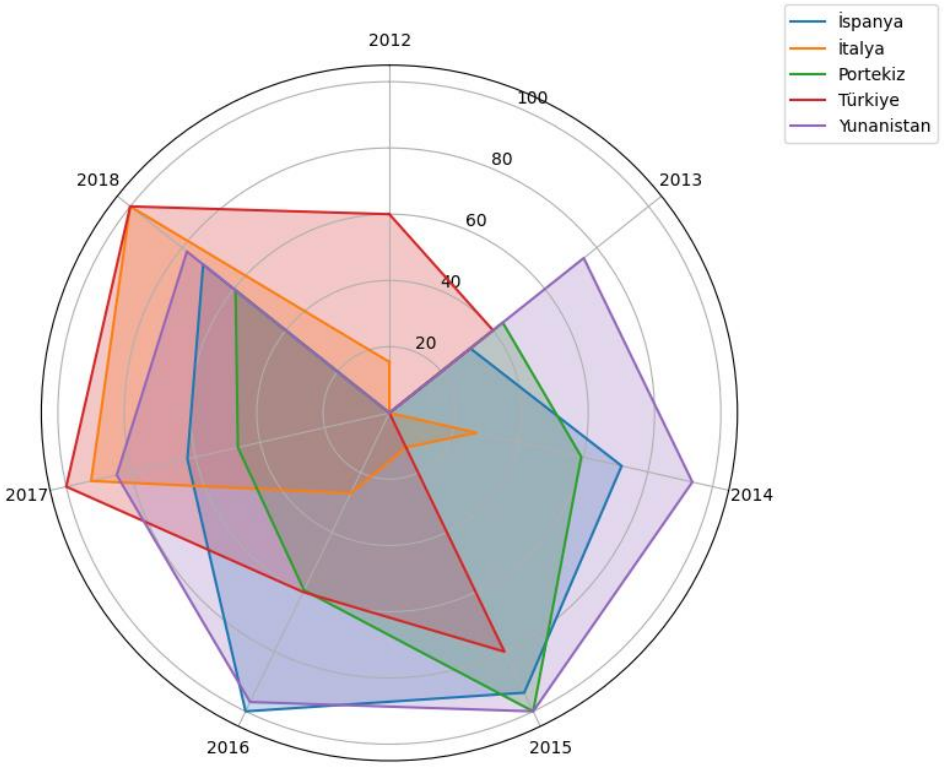
	Yunanistan	İspanya	İtalya	Portekiz	Türkiye
2012	4,9	13,3	12,5	18,1	5,6
2013	7,3	14,3	12,1	19,5	5,5
2014	7,9	15,6	12,8	20	5,3
2015	8,1	16,3	12,4	21,3	5,7
2016	8	16,5	12,8	20	5,6
2017	7,6	15,3	14,5	19,6	5,8
2018	7,4	15,6	14,7	20	

Grafik 59: Tek Ebeveynli Aileler, 2012-2018
Kaynak: (Eurostat 2022, TUİK, 2022)

2012 yılın da Türkiye'de tek ebeveynli aile oranı %5,6 iken, 2018'de aynı oran korunarak %5,6 seviyesinde olarak sabit kalmıştır. Portekiz'de oran %18,1'den %20'ye, İtalya'da %12,5'ten %14,7'ye, İspanya'da %13,4'ten %15,6'ya ve Yunanistan'da %4,9'dan %7,4'e yükselmiştir. Türkiye'nin oranları, Güney Avrupa ülkelerine kıyasla daha düşüktür ve daha az değişim göstermektedir.

Dünya Bankası'na göre, Türkiye açısından evlilik, aile ve geniş aile ilişkilerinin taşıdığı önemi göz ardı etmek mümkün değildir. Türkiye'de aile büyüklüğü diğer Avrupa ülkelerine kıyasla belirgin bir şekilde daha yüksektir. 2015 yılında ortalama hane halkı sayısı Türkiye'nin 3,5 olarak kaydedilmiştir. Diğer Güney Avrupa haneleri de Avrupa ortalamasından daha fazladır, fakat bu oran daha düşüktür. İspanyol hane halkı 2015 yılında ortalama 2,5, İtalyan ve Yunan hane halkı 2,6 ve Portekiz hane halkı 2,5 kişiden oluşmaktadır.

Türkiye'deki genç nüfusun büyük bir kısmı aileleriyle birlikte yaşamaktadır. Türk erkeklerinin yüzde 49'u ve 18-34 yaş arası Türk kadınlarının yüzde 29' u aileleriyle birlikte yaşamaktadır; erkeklerin sadece yüzde altısı ve kadınların yüzde biri yalnız yaşamaktadır.

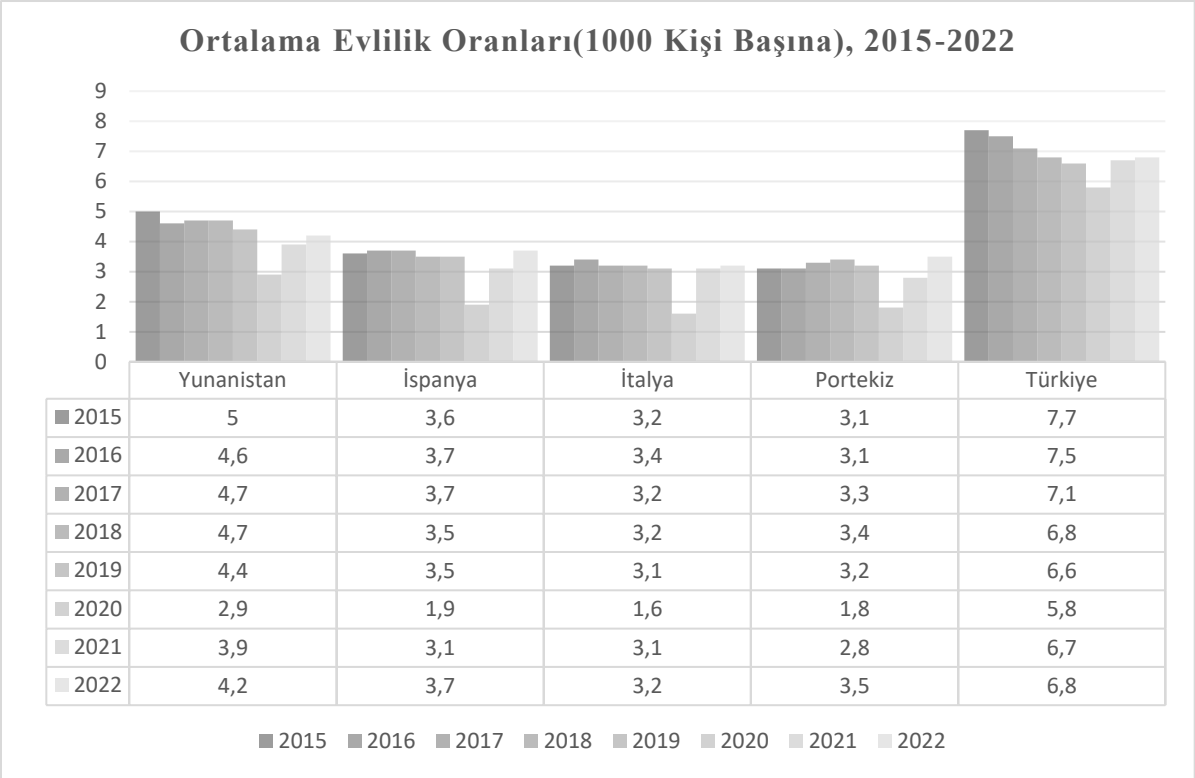

Grafik 60: Tek Ebeveynli Aileler (2012-2018) Radar Grafiği

Türkiye'nin tek ebeveynli hane oranında Güney Avrupa ülkelerinden ayrışan yapısı, aile biçimlerinin dönüşüm sürecinde özgün bir konumda yer aldığını düşündürmektedir. 2012–2018 dönemine ait veriler, Akdeniz ülkelerinde bu oranların yükseldiğine, Türkiye'de ise daha sınırlı düzeyde kaldığına işaret ederken; radar grafikler, iki bölge arasındaki farklılaşmayı belirginleştirmektedir. Boşanma, evlilik dışı doğum ve bireysel yaşam tercihleri gibi faktörlerle ilişkilendirilen aile çözülmesi süreçleri, İkinci Demografik Geçiş kuramında tanımlanan dönüşüm evrelerine işaret ederken, Türkiye'nin düşük oranları, bu evrelere sınırlı ve gecikmeli bir geçiş yaşandığını gösterir. Aynı zamanda, tek ebeveynli yapıların büyük kısmını kadınların oluşturduğu dikkate alındığında, toplumsal cinsiyet kuramlarının ortaya koyduğu bakım emeği yükü, bu hanelerin sosyal politika ile kesişiminde merkezi bir yere oturur. Geleneksel normların etkisiyle birlikte şekillenen bu tablo, dönüşümün yönünü göstermekte ancak hızının ve biçiminin farklılaştığını sezdiren bir örüntü sunmaktadır.

3.4.4. Evlilik Oranları

Güney Avrupa ülkeleri Türkiye, İtalya, İspanya, Yunanistan ve Portekiz'de evlilik oranlarının düşüşüne etki eden faktörlerde benzer eğilimler gözlemlenmektedir. Bu ülkelerde toplumsal değişimler, geleneksel aile yapılarının zayıflaması, ekonomik belirsizlikler, kadınların eğitim ve istihdamı gibi etkenlerle ilişkilendirilmektedir (Smith, 2015, s. 478-489).

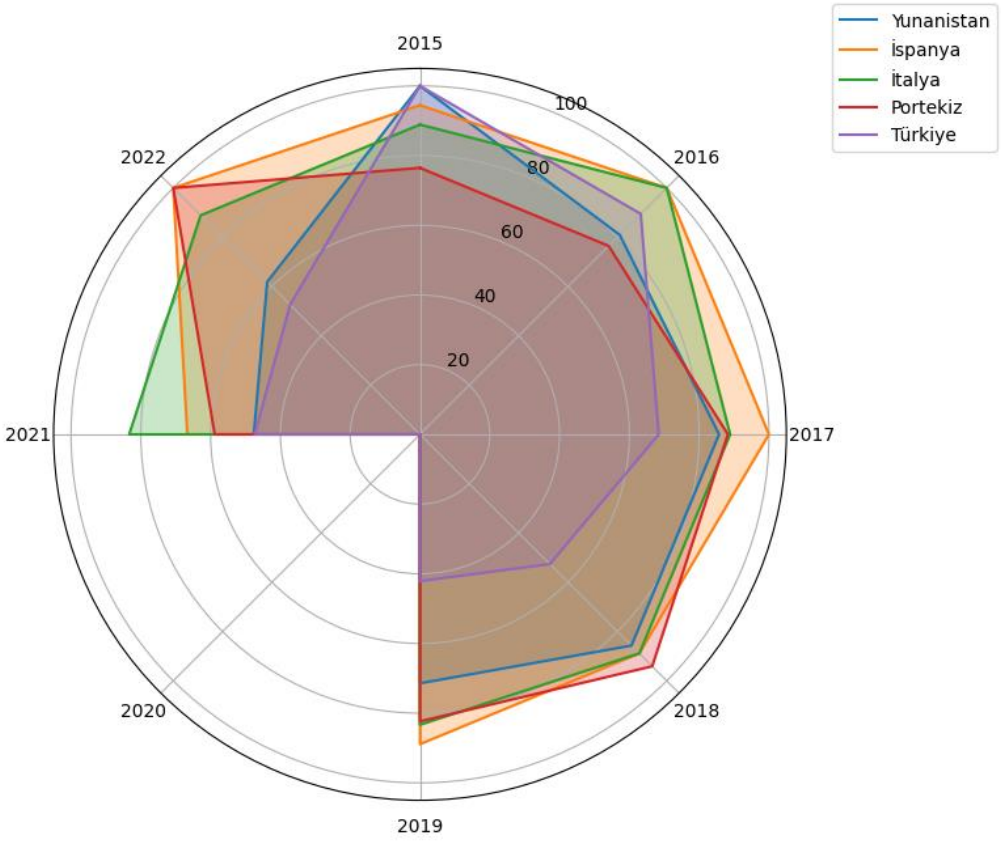
	Yunanistan	İspanya	İtalya	Portekiz	Türkiye
2015	5	3,6	3,2	3,1	7,7
2016	4,6	3,7	3,4	3,1	7,5
2017	4,7	3,7	3,2	3,3	7,1
2018	4,7	3,5	3,2	3,4	6,8
2019	4,4	3,5	3,1	3,2	6,6
2020	2,9	1,9	1,6	1,8	5,8
2021	3,9	3,1	3,1	2,8	6,7
2022	4,2	3,7	3,2	3,5	6,8

Grafik 61: Ortalama Evlilik Oranları (1000 Kişi Başına), 2015-2022

Kaynak: (Eurostat 2022, TUİK, 2022)

Evlilik oranları incelendiğinde, en yüksek oranların Türkiye'de gerçekleştiği görülmektedir. Bu durum, Türkiye'deki bireylerin evlilik kurumuna verdikleri önemin yüksek olduğunu, ancak geçmiş yıllara göre bir düşüş yaşandığını göstermektedir. Türkiye'de büyük şehirlerde genç nüfus arasında geleneksel aile değerlerine olan bağlılık azalmakta ve bireyler daha özgür bir yaşam tarzını benimsemektedir (Johnson, 2018, s. 102-115). Güney Avrupa ülkelerinde ise evlilik oranlarının düşük olmasının sebepleri arasında ekonomik faktörler, gençlerin bağımsızlık arayışı ve evlilik dışı birlikteliklerin daha kabul edilebilir hale gelmesinden kaynaklanmaktadır.

İtalya'da ise geleneksel Katolik değerlerin zayıflaması, evlilik kurumuna olan bağlılığın azalmasına yol açmaktadır. İspanya'da, demokratikleşme süreci ve ekonomik belirsizlikler evlilik oranlarını etkilemektedir. Yunanistan ve Portekiz'de ise ekonomik kriz ve işsizlik oranlarının yükselmesi, evlilik kurumuna olan güveni azaltmış olabilir. Bu ülkelerdeki evlilik oranlarının düşüşü, toplumsal değişimlerin yanı sıra ekonomik faktörlerin de etkisiyle birlikte incelenmelidir (Garcia, 2017, s. 315-328).

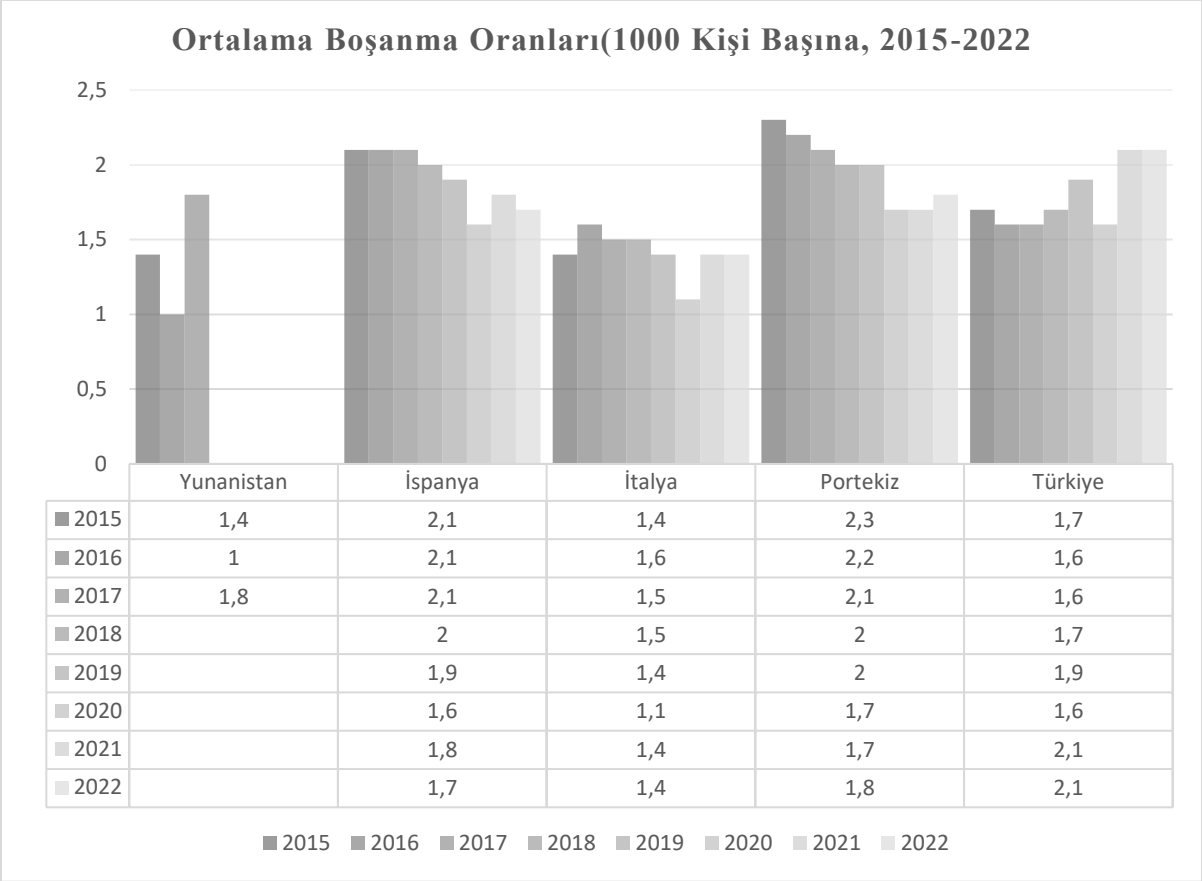

Grafik 62: Ortalama Evlilik Oranları (2015–2022) Radar Grafiği

Evlilik oranlarına ilişkin Türkiye ile Güney Avrupa ülkeleri arasındaki fark, aile kurumunun işlevi ve sürekliliği bakımından literatürde tartışılan farklı kuramsal çerçevelerle açıklanabilir. Esping-Andersen'in kurumsalcı yaklaşımı, aile yapısının yalnızca kültürel normlarla değil, aynı zamanda refah devleti politikalarının niteliğiyle şekillendiğini öne sürer. Bu bakış açısına göre, Türkiye'de evlilik kurumunun göreli yüksekliği, devletin evlilik dışı yaşam biçimlerine yönelik kurumsal desteğinin sınırlı oluşu ile birlikte okunabilir. Yani evlilik, bireylerin sosyal güvenlikten yararlanabilmesi, çocuk bakımına erişim sağlayabilmesi ya da toplumsal kabul görmesi açısından hâlâ işlevsel bir çerçeve sunar. Öte yandan, İkinci Demografik Geçiş kuramı, evlilik oranlarındaki düşüşü bireyselleşme, sekülerleşme ve artan yaşam tercihleri çeşitliliğiyle ilişkilendirir. Türkiye'deki azalma eğilimi bu geçişin izlerini taşırken, evlilik oranlarının hâlâ yüksek seyretmesi bu dönüşümün sınırlı ve selektif biçimde yaşandığını düşündürür. Feminist kuramlar ise kadınların eğitim ve ekonomik bağımsızlık düzeyindeki artışı, evlilik kurumunu yeniden müzakereye açan bir unsur olarak değerlendirir; bu da özellikle kadınların evlilik kararlarını daha geç yaşlara bırakmasıyla ve alternatif yaşam biçimlerinin çoğalmasıyla kendini gösterebilir. Bu yaklaşımlar bir arada değerlendirildiğinde, Türkiye'de evlilik oranlarının hem geleneksel normların etkisiyle sürdüğü hem de yapısal dönüşüm dinamikleriyle kırılganlaştığı çok katmanlı bir geçiş süreci yaşandığı görülmektedir.

3.4.5. Boşanma Oranları

Benzer şekilde evlilik oranında artışa sebep olan geleneksel aile yapılarının zayıflaması, ekonomik baskılar, kadınların istihdama katılımının artması ve toplumsal normlardaki değişimler hem Türkiye hem de Güney Avrupa ülkeleri, boşanma oranlarını artışına da sebep olmaktadır.

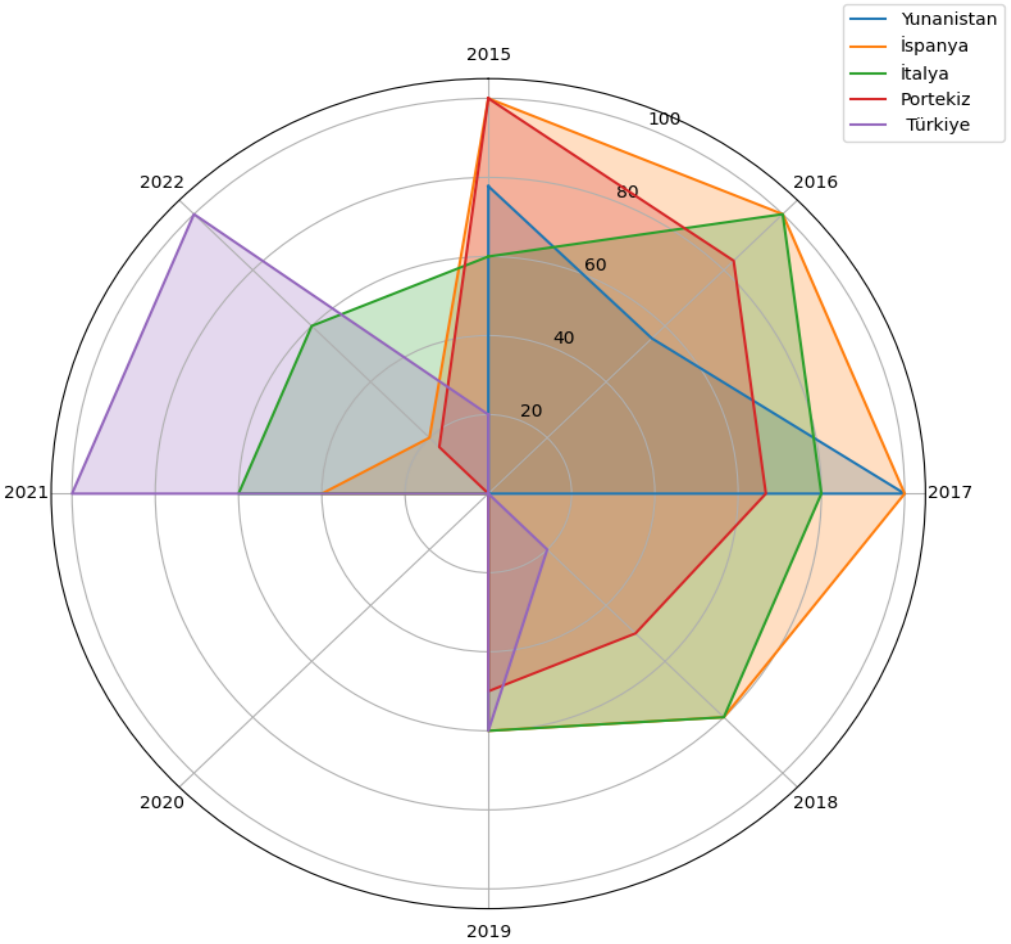

	Yunanistan	İspanya	İtalya	Portekiz	Türkiye
2015	1,4	2,1	1,4	2,3	1,7
2016	1	2,1	1,6	2,2	1,6
2017	1,8	2,1	1,5	2,1	1,6
2018		2	1,5	2	1,7
2019		1,9	1,4	2	1,9
2020		1,6	1,1	1,7	1,6
2021		1,8	1,4	1,7	2,1
2022		1,7	1,4	1,8	2,1

Grafik 63: Ortalama Boşanma Oranları (1000 Kişi Başına), 2015-2022

Kaynak: (Eurostat 2022, TUİK, 2022)

Türkiye'de boşanma oranları, 2015 yılında %1,7 iken 2022 yılında %2,1'e yükselmiştir. Portekiz'de oran %2,3'ten %1,8'e düşmüştür. İtalya'da oran %1,4 olarak sabit kalmıştır. İspanya'da %2,1'den %1,7'ye düşmüş, Yunanistan'da ise 2015'te %1,4 iken 2017'de %1,8'e yükselmiştir. Türkiye'nin boşanma oranları artış gösterirken, Güney Avrupa ülkelerinde oranlar genellikle sabit kalmakta veya azalmaktadır. Türkiye'de boşanma oranlarındaki bu artış, toplumsal değişimlerin ve aile yapısındaki dönüşümlerin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Boşanma oranlarındaki bu farklılık, kültürel ve yasal düzenlemelerle ilişkilendirilebilir.

Grafik 64: Ortalama Boşanma Oranları (2015–2022) Radar Grafiği

Türkiye ile Güney Avrupa ülkeleri arasında boşanma oranları bakımından genel eğilim düzeyinde sınırlı bir yakınlaşma gözlemlenmektedir. Son yıllarda Türkiye'de boşanma oranlarının artış göstermesi, özellikle İtalya ve Yunanistan'la olan farkı daraltmıştır. Ancak İspanya ve Portekiz ile karşılaştırıldığında Türkiye hâlâ daha düşük seviyededir. Bu durum, kapsamlı bir yakınsamadan ziyade kısmi ve sınırlı bir benzeşme eğilimine işaret etmektedir.

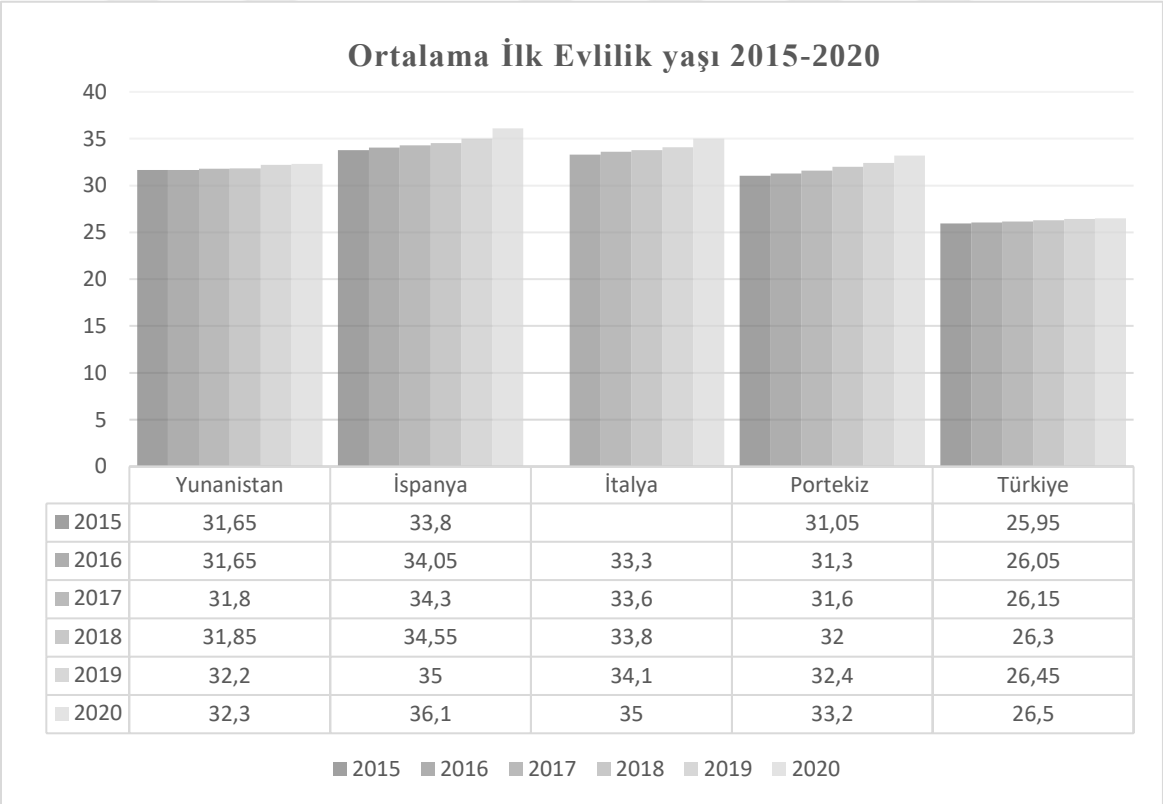
2015–2022 döneminde boşanma oranları Güney Avrupa ülkelerinde (özellikle İspanya ve Portekiz) görece yüksek düzeylerde seyretmiş, Türkiye'de ise daha düşük oranlarla birlikte artan bir eğilim göstermiştir. Bu fark, İDD kuramı açısından değerlendirildiğinde, Türkiye'nin bu dönüşüm sürecine henüz geç dahil olduğunu, ancak bireyselleşme, evlilikten doyum beklentisi ve toplumsal normlardaki çözülmeyle birlikte bu sürece hızla entegre olduğunu göstermektedir.

Modernleşme kuramı boşanmayı bireyin özerk yaşam planlamasının doğal bir sonucu olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte Esping-Andersen'in kurumsalcı yaklaşımı, Türkiye'de boşanma sonrası sosyal politika desteğinin sınırlı olmasının kadınlar ve çocuklar için ek yapısal riskler barındırdığını ortaya koymaktadır. Bu çerçevede Türkiye, boşanma dinamikleri açısından geleneksel

normların etkisini hâlâ taşıyan, ancak toplumsal ve yapısal dönüşüm sürecine giderek daha fazla entegre olduğu aşikardır.

3.4.6. Evliliğin Ertelenmesi

Türkiye'de evlilik oranlarının halen daha yüksek olması ancak azalması ve boşanma oranlarının artması değişen toplumsal ilişkilere ve ekonomik koşullarla ilişkilendirilebilir. Buna karşılık Güney Avrupa ülkelerinde evlilik oranlarının düşük kalması ve evlilik oranlarındaki azalma eğilimi ise ekonomik belirsizliklere ve değişen aile yapılarına dayandırılabilir. Öte yandan evlilik ve boşanma oranlarındaki bu değişimlere ek olarak bireylerdeki ilk evlilik yaşı her geçen yıl biraz daha artmaktadır. Eğitim seviyelerinin yükselmesi, bireyin ekonomik durumu ve bireysel tercihleri fazlasıyla etkilidir.

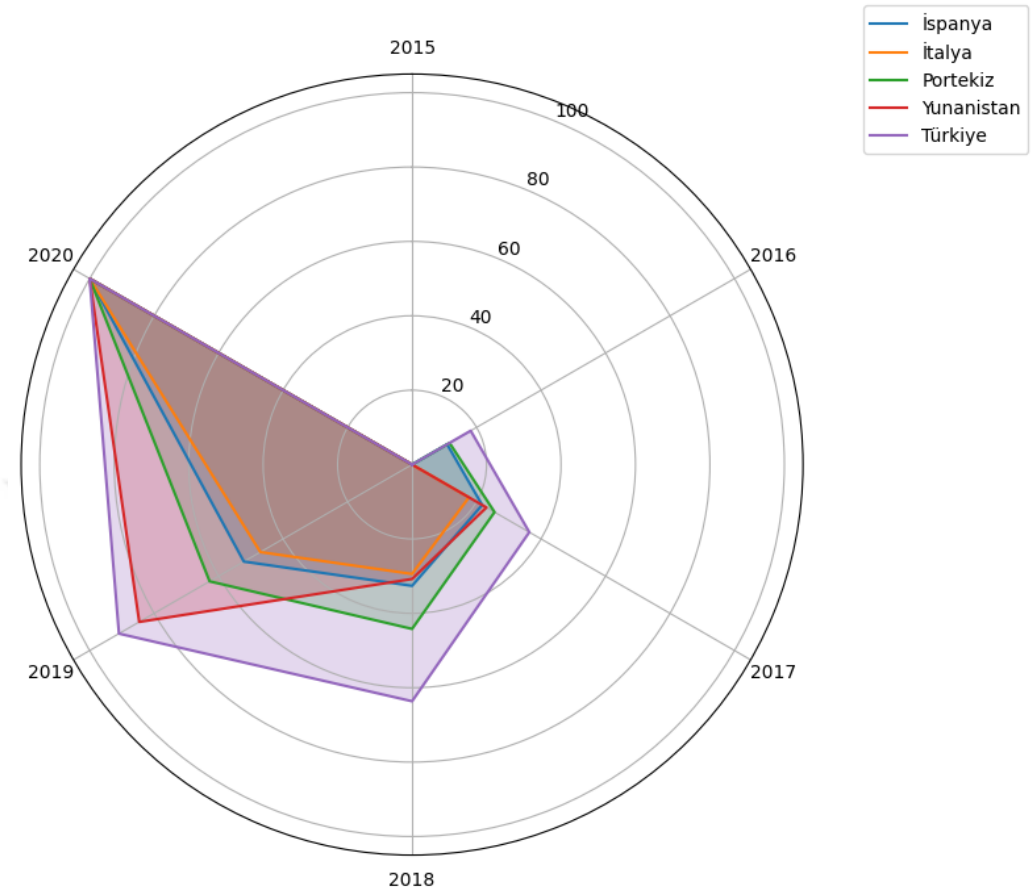

	Yunanistan	İspanya	İtalya	Portekiz	Türkiye
2015	31,65	33,8		31,05	25,95
2016	31,65	34,05	33,3	31,3	26,05
2017	31,8	34,3	33,6	31,6	26,15
2018	31,85	34,55	33,8	32	26,3
2019	32,2	35	34,1	32,4	26,45
2020	32,3	36,1	35	33,2	26,5

Grafik 65: Ortalama İlk Evlilik Yaşı, 2015-2020
Kaynak: (Eurostat 2022, TUİK, 2022)

Türkiye'de ilk evlilik yaş ortalaması 2015 yılında 25,95 düzeyindeyken, 2021'de 26,75'e yükselmiştir. Portekiz'de 2015 yılı itibarıyla ortalama ilk evlilik yaşı 31,05'tir; bu değer 2020 yılında 33,2'ye çıkmıştır. İtalya için 2015 yılına ait veri bulunmamakla birlikte, 2016 yılında ortalama yaş 33,3 olarak kaydedilmiş, 2020'de ise 35'e ulaşmıştır. İspanya'da 2015 yılında ortalama ilk evlilik yaşı 33,8 iken,

2020 yılında bu oran 36,1'e yükselmiştir. Yunanistan'da ise 2015 yılında 31,65 olan ortalama, 2020'de 32,3 seviyesine çıkmıştır.

Grafik 66: Ortalama İlk Evlilik Yaşı (2015–2020) Radar Grafiği

Türkiye'nin ilk evlilik yaşı diğer Güney Avrupa ülkelerine göre yapısal olarak daha düşüktür ve bu fark 2015–2020 döneminde de devam etmiştir. Evlilik yaşındaki bu fark, demografik davranışlar açısından Türkiye'nin hâlâ daha geleneksel ve erken evliliğe dayalı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

2015–2020 döneminde ortalama ilk evlilik yaşı Güney Avrupa ülkelerinde 31–36 aralığında seyrederken, Türkiye'de bu yaş 25,95'ten 26,75'e yükselmiştir. Bu fark, Türkiye'de evlilik kararlarının hâlâ güçlü geleneksel normlarla şekillendiğini; ancak geç evlilik eğiliminin giderek artış trendine girdiğini ortaya koymaktadır.

İDD kuramı bağlamında bu durum, Türkiye'nin dönüşüm sürecine henüz erken aşamada entegre olduğunu göstermektedir. Modernleşme kuramı, bireylerin geleneksel evlilik kalıplarından uzaklaşarak yaşamlarını daha özerk biçimde planlama eğilimlerini vurgularken; feminist yaklaşımlar, özellikle kadınların eğitim, istihdam ve özerklik taleplerinin evlilik kararlarını erteleyen temel etkenler olduğunu ileri sürer. Esping-Andersen'in kurumsalcı yaklaşımı ise evliliğin, yeterli yapısal desteklerin

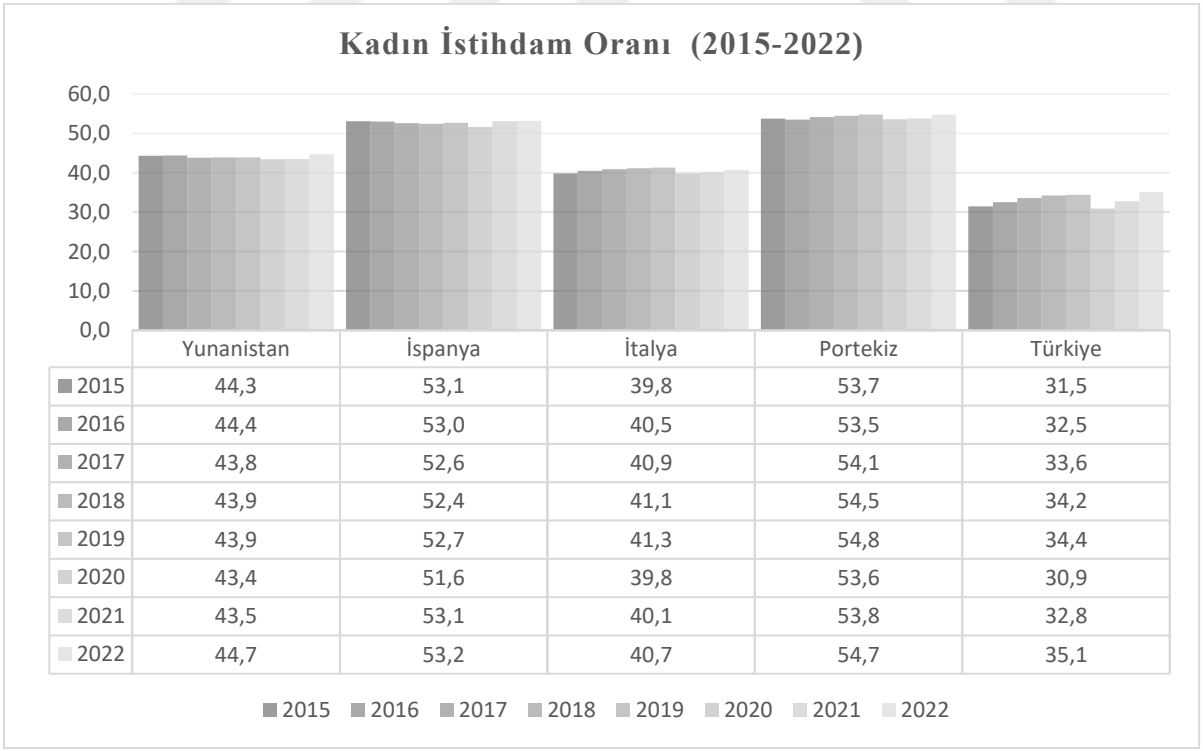
bulunmadığı koşullarda, genç bireyler tarafından ekonomik ve sosyal bir yük olarak algılandığını belirtir.

Bu çerçevede Türkiye, geleneksel normların etkisini koruduğu; ancak bireysel tercihler ve yapısal kısıtların giderek belirleyici hale geldiği aile yapısını ortaya koymaktadır.

3.4.7. Kadın İstihdam Oranı

İspanya ve Portekiz gibi ülkeler, kadın istihdamını teşvik etmek ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için çeşitli politikalar uygulamaktadır. Bu ülkelerde kadınların istihdama katılımı ve ekonomik özgürlüğü genellikle daha yüksektir. Ancak, Türkiye, Yunanistan ve İtalya gibi diğer ülkelerde kadın istihdamı düşüktür ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda ilerleme sağlanması gerekmektedir.

Değişen bu toplumsal normların önemli olan bir etkeni kadınların günümüzde iş gücü piyasasına katılımın daha yüksek olmasıdır. İspanya'da kadınların istihdama katılımını artırmak için çeşitli politikalar uygulanmaktadır. Kadınların iş-yaşam dengesini sağlamalarını desteklemek amacıyla esnek çalışma düzenlemeleri ve çocuk bakımı izni gibi önlemler alınmaktadır (Moreno, 2017). İtalya'da çocuk bakım hizmetlerinin kalitesinin artırılması ve erişiminin kolaylaştırılması hedeflenmektedir. Kreşlerin ve gündüz bakım merkezlerinin sayısının artırılması ve niteliklerinin iyileştirilmesi için çeşitli önlemler alınmaktadır (Barone & Schizzerotto, 2015).

	Yunanistan	İspanya	İtalya	Portekiz	Türkiye
2015	44,3	53,1	39,8	53,7	31,5
2016	44,4	53,0	40,5	53,5	32,5
2017	43,8	52,6	40,9	54,1	33,6
2018	43,9	52,4	41,1	54,5	34,2
2019	43,9	52,7	41,3	54,8	34,4
2020	43,4	51,6	39,8	53,6	30,9
2021	43,5	53,1	40,1	53,8	32,8
2022	44,7	53,2	40,7	54,7	35,1

Grafik 67: Kadın İstihdam Oranı, 2015-2022

Kaynak: (Eurostat 2022, TUİK, 2022)

Grafik 67’de sunulan veriler, 2015–2022 yılları arasında kadınların istihdama katılım oranlarını göstermektedir. 2022 yılı itibarıyla Türkiye’de kadınların istihdama katılım oranı %35,1 düzeyindedir. Aynı yıl için Portekiz’de %54,7, İtalya’da %40,7, İspanya’da %53,2, Yunanistan’da ise %44,7 oranı kaydedilmiştir.

Türkiye'nin oranları, Güney Avrupa ülkelerine göre daha düşüktür, ancak artış eğilimi göstermektedir. Bu düşüklüğün temel nedenleri, toplumsal ve kültürel inşanın sonucu olarak ev içi üretimin, daha açık bir ifadeyle ev işleri ve çocuk bakımı sorumluluğunun kadının asli görevlerinden kabul edilmesi; iş gücüne katılımı azaltmakta, istihdam oranlarını düşürmekte, kayıt dışılığı ve düşük ücreti teşvik etmekte ve kadınların iş-yaşam dengesini kurmakta zorlanarak iş-aile çatışması yaşamasına yol açmaktadır (Öcal,2021:813).

Haftada 20 saatten az çalışan kadınların oranı yüzde beşin altındayken, kayıtlı iş gücü piyasasındaki kadınların yaklaşık yüzde 60'ı 45 saatten fazla çalışmaktadır. Haftada 20 saatten az çalışan kadınların oranı Yunanistan, Portekiz ve İspanya'da da düşüktür. Her üç ülke de OECD ortalaması olan yüzde 20'nin altındadır. Sadece İtalya'da yarı zamanlı çalışan kadınların oranı yüzde 26 civarındadır. Bu bağlamda, Türkiye'deki kayıt dışı iş gücü piyasasının rolü de vurgulanmalıdır. Kadınlar kayıt dışı iş gücü piyasasında aktif bir rol oynamaktadır.

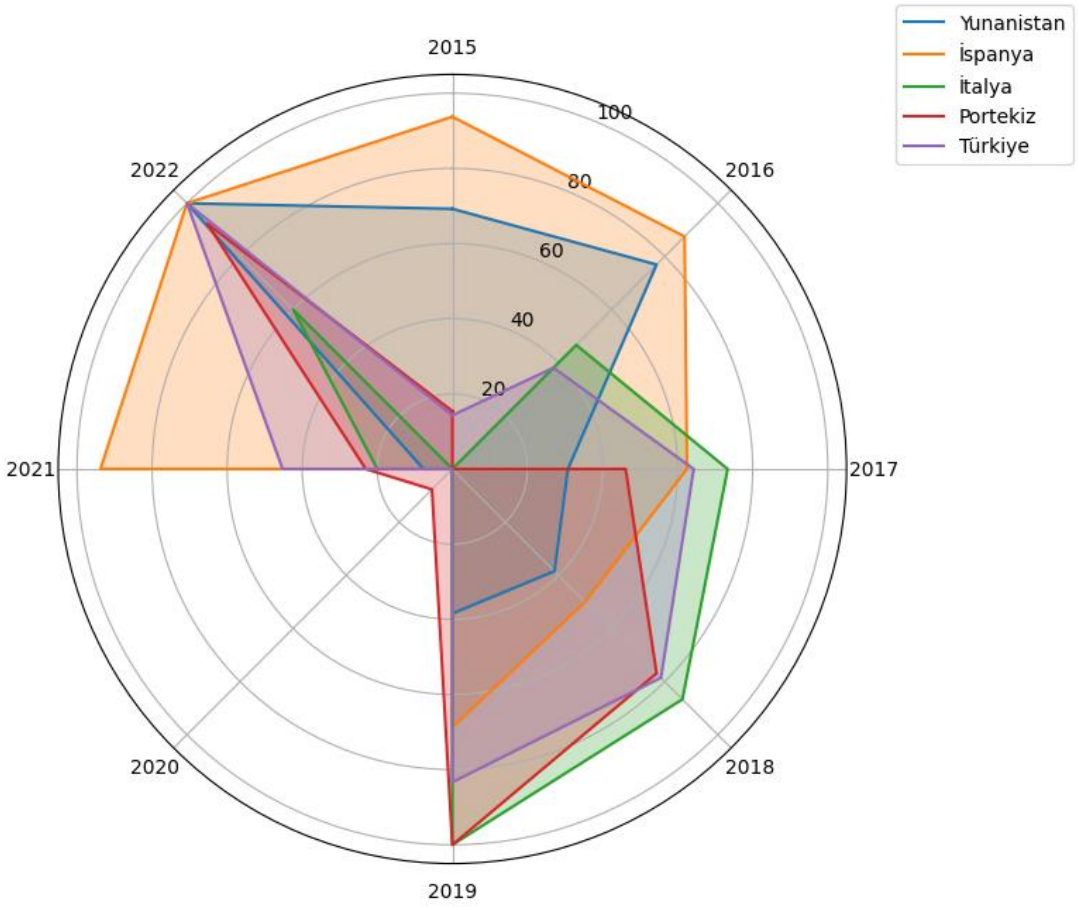
Hem Güney Avrupa ülkeleri hem de Türk hükümeti, kadınların iş gücüne katılımını artırmak için çeşitli teşvikler ve destekler sunmaktadır. Kadınların iş-yaşam dengesini sağlamalarını kolaylaştırmak için esnek çalışma düzenlemeleri ve çocuk bakımı izni gibi politikalar uygulamaktadır (Barone & Schizzerotto, 2015). Türkiye ve Yunanistan gibi ülkelerde çocuk bakımı hizmetlerinin ve kreşlerin yaygınlaştırılması için çaba sarf edilmektedir. Bu çabanın asıl sebebi, ebeveynlerin çocuklarını güvenli bir ortamda bırakarak işlerine dönmelerinin sağlanmak istenmesidir (Dias & Miranda, 2016).

Türkiye'de bu hizmetlere erişimde ve kalitesinde sorunlar yaşanabilirken, Yunanistan'da da benzer sorunlar bulunmaktadır. İtalya, İspanya ve Portekiz gibi ülkelerde ise kreş hizmetleri daha yaygın ve erişilebilir durumdadır. İtalya ve Portekiz gibi ülkeler, doğum yardımları ve aile içi destekler gibi mali yardımları vurgularken, diğer ülkelerde (*Türkiye*, Yunanistan ve İspanya) bu tür yardımlar daha sınırlıdır.

Bahsi geçen ülkeleri resmi çocuk bakımı hizmetleri, kreşler ve okul öncesi eğitim oranları noktasında değerlendirdiğimizde, 2020 yılında Türkiye'de erken çocukluk eğitimine kayıtlı 0-2 yaş arası çocukların yüzdesi yalnızca yüzde 0,2'dir. Söz konusu oran, İspanya’da 41,1, Portekiz’de 46,9, İtalya’da 26,4, Yunanistan’da 23, seviyelerinde yer almaktadır.

Türkiye’de 2020 yılı itibariyle 3-5 yaş grubundaki çocukların ortalama okullaşma oranı yüzde 42,2 olarak gerçekleşmiştir. Okullaşma oranı, Portekiz’de 92,2, İspanya’da 97,2, Yunanistan’da 68,8, İtalya’da 64,6 ise seviyelerindedir.

Türkiye ile diğer ülkeler karşılaştırıldığında en düşük orana sahiptir. Türkiye'nin OECD ülkeleri arasında erken çocukluk eğitiminde en düşük orana sahip ülke olması özellikle göze çarpmaktadır. Dolayısıyla, Güney Avrupa ülkelerinin aksine, Türkiye'de erken çocukluk eğitiminin oldukça yetersiz olduğu ve Türkiye'nin bir istisna olduğu dikkat çekmektedir. Buna göre, Türkiye'nin çocuk refahı ile ilgili sonuçlar, Güney Avrupa ülkeleri ile aramızda önemli bir fark olduğunu göstermektedir.

Grafik 68: Kadın İstihdam Oranı (2015–2022) Radar Grafiği

Türkiye, kadınların istihdama katılımı açısından diğer Güney Avrupa ülkelerinden açık biçimde ayrışmakta, aradaki fark yıllar içinde kapanmamakta ve hatta yapısal bir farklılık olarak sürmektedir. Radar grafik, Türkiye'nin bu alandaki konumunun hâlâ oldukça sınırlı kaldığını görsel olarak da ortaya koymaktadır.

Kadınların iş gücü piyasasında yaşamış olduğu bu artışla yapılan uygulamalardan birisi de son yıllarda fazlasıyla önem arz eden ebeveyn izni uygulamalarıdır. Türkiye, İspanya ve Yunanistan, herhangi bir ücretli ebeveyn izni süresi sunmamaları bakımından benzerlik göstermektedir.

Türkiye'de annelere sağlanan doğum izni genellikle 16 haftadır ve doğum sonrası dönemde annelere ücretli izin imkânı sunulmaktadır. İspanya'da ebeveyn izni, annelere ve babalara yönelik geniş kapsamlı bir düzenlemeyi içermektedir. Anneler genellikle doğum sonrası 16 hafta boyunca ücretli izin alabilmektedir. İtalya'da ebeveyn izni, annelere ve babalara doğum sonrası çocuklarıyla vakit geçirme fırsatı sunmaktadır. Anneler genellikle doğum sonrası 5 aya kadar ücretli izin alabilirler. Yunanistan'da ebeveyn izni, annelere genellikle doğum sonrası 17 hafta boyunca ücretli izin alabilmektedir. Portekiz'de ebeveyn izni, annelere genellikle doğum sonrası 20 hafta boyunca ücretli izin alabilmektedir.

Türkiye'de ebeveyn izni ve benzeri uygulamaların geliştirilmesi daha yeni bir olgudur ve hâlâ gelişim aşamasındadır. Güney Avrupa ülkeleri ise genellikle daha cömert ve kapsamlı aile politikalarıyla bilinirler, özellikle de ebeveyn izni gibi destekleyici önlemler konusunda öncüdürler. Türkiye ve Güney Avrupa ülkeleri arasında görülen bu farklılıklar, her iki bölgedeki ailelerin yaşam kalitesini ve iş-aile dengesini etkileyebilmektedir.

Sonuç olarak, 2015–2022 döneminde Türkiye'de kadınların istihdama katılım oranı %31,5'ten %35,1'e yükselmiş olsa da bu oran hâlâ Güney Avrupa ülkelerinin hala gerisindedir. Ortaya çıkan tablo, feminist kuramlar açısından toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin sürdüğüne işaret ederken, Esping-Andersen'in kurumsalcı yaklaşımı çerçevesinde ise kurumsal bakım desteklerinin yetersizliğiyle açıklanabilir. Ayrıca, İDD kuramı bağlamında kadınların sınırlı ekonomik bağımsızlığı, doğurganlık ve evlilik kararlarında dönüşüm sürecinin yavaş ilerlediğini göstermektedir.

3.4.8. Ailelere Yapılan Sosyal Yardımların Oranı

Güney Avrupa ülkeleri, son on yılda sosyal politika geliştirme alanında dikkate değer bir ilerleme kaydetmiştir. Karşılaştırmalı değerlendirmeler, bu ülkelerdeki uygulamaların belirli açılardan klasik refah rejimi tipolojileriyle tam örtüşmediğini göstermektedir. Türkiye ile Güney Avrupa'daki Avrupa Birliği üyesi ülkeler arasında sosyal yardım mekanizmalarının işleyişine dair benzerlikler ise hâlâ dikkat çekici düzeydedir.

Türkiye'de sosyal yardım programları kapsam olarak genellikle oldukça kısıtlı olup, sağlık hizmetleri ve emeklilik planları çoğunlukla bireyin kendi sorumluluğuna bırakılmıştır. Ancak son yıllarda yapılan düzenlemeler ve gelişmeler Türkiye'nin sosyal politikalarındaki değişime dikkat çekmektedir. Güney Avrupa ülkelerinde sosyal yardım programları genellikle daha geniş kapsamlı ve devlet merkezlidir. Özellikle çocuk bakımı, eğitim ve sağlık gibi alanlarda geniş bir devlet desteği ve sosyal yardım yelpazesi bulunmaktadır.

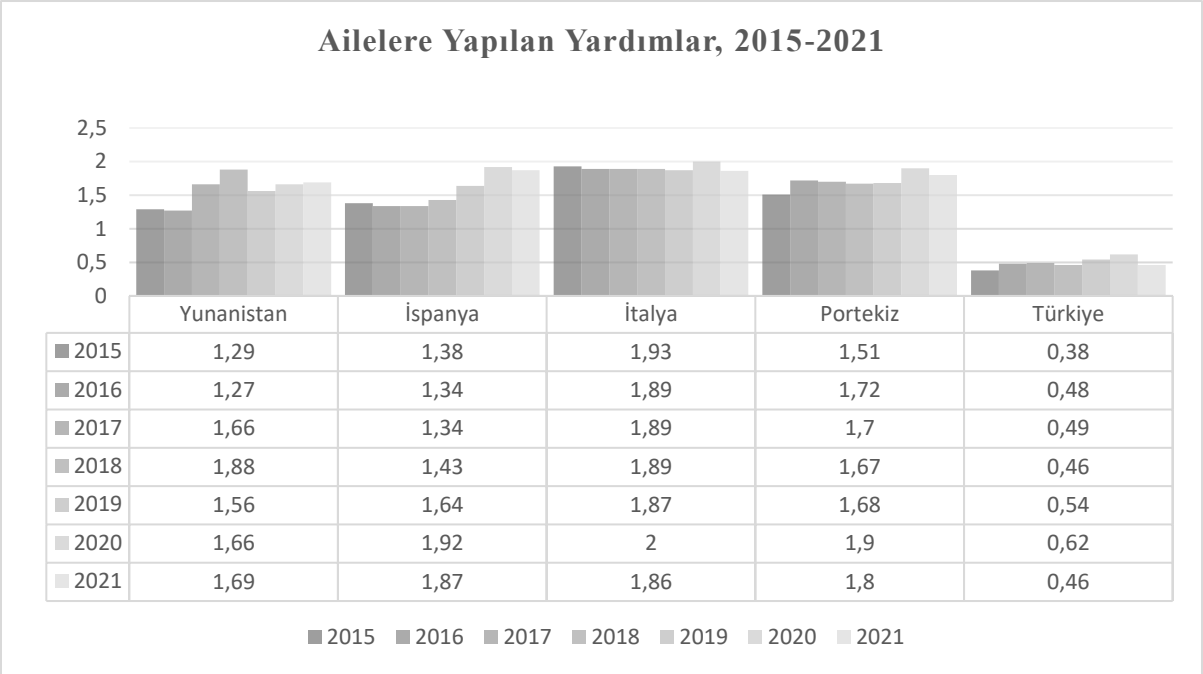
Tanımlanan toplam kamu sosyal harcamaları üç göstergeden oluşmaktadır. Bunlar ailelere sağlanan nakdi yardımlara ilişkin kamu sosyal harcamaları, ailelere sunulan ayni yardımlar ve hizmetlere ilişkin

kamu sosyal harcamaları ve ailelerin vergi indirimlerine ilişkin kamu sosyal harcamalarıdır. Ülkelerin sosyal refahı en üst düzeye çıkarmak için vatandaşlarının barınma, beslenme, sosyal dışlanmadan korunma gibi belirli alanlardaki ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla gerçekleştirdikleri sosyal yardımlar çok önemli bir görev olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira sosyal refahı artan bireyle birlikte ülkenin refahı da artmaktadır (Aca, 2018: 235).

Hanelere veya bireylere sosyal yardım sağlamanın üç ana yolu vardır. Birincisi, belirli bir sosyal sınıftaki tüm bireylere gelirlerine veya iş gücü piyasasındaki katılımlarına bakılmaksızın sağlanan "evrensel" yardımlardır. İkincisi, bireylerin çalışıp prim ödemelerine bağlı olan sosyal sigorta sistemidir. Üçüncüsü ise yardım alan bireyin belirlenen koşulları yerine getirmesi şartıyla yapılan "ihtiyaç ya da gelir tespitine dayalı" yardımlardır (Kaya, 2009: 29).

Türkiye aileleri yardımlar veya vergi indirimleri bakımından desteklemek için çok az şey yapmaktadır. Aile nakit yardımları şeklindeki sosyal harcamalar neredeyse yok denecek kadar azdır. Türkiye (0,54 ile) yine OECD ortalamasının altında kalan Güney Avrupa ülkeleri arasında yer almaktadır. İspanya aile nakit yardımları oranı 1,48 iken, İtalya, Yunanistan ve Portekiz yüzde 1,50 ile yüzde 2 arasında harcama yapmıştır.

Türkiye de ailelere herhangi bir vergi indirimi sağlamamaktadır. Diğer Güney Avrupa ülkeleri karışık sonuçlar göstermektedir. Yunanistan (yüzde 0,3) ve İspanya (yüzde 3,3) ailelere küçük vergi indirimleri sağlarken, Portekiz (yüzde 9,7) ve Yunanistan (yüzde 6,1) daha büyük indirimlere sahiptir. Bu çerçevede, Türkiye'nin çocuk refahı sonuçları bize Güney Avrupa ülkeleriyle aramızda önemli bir fark olduğunu göstermektedir.

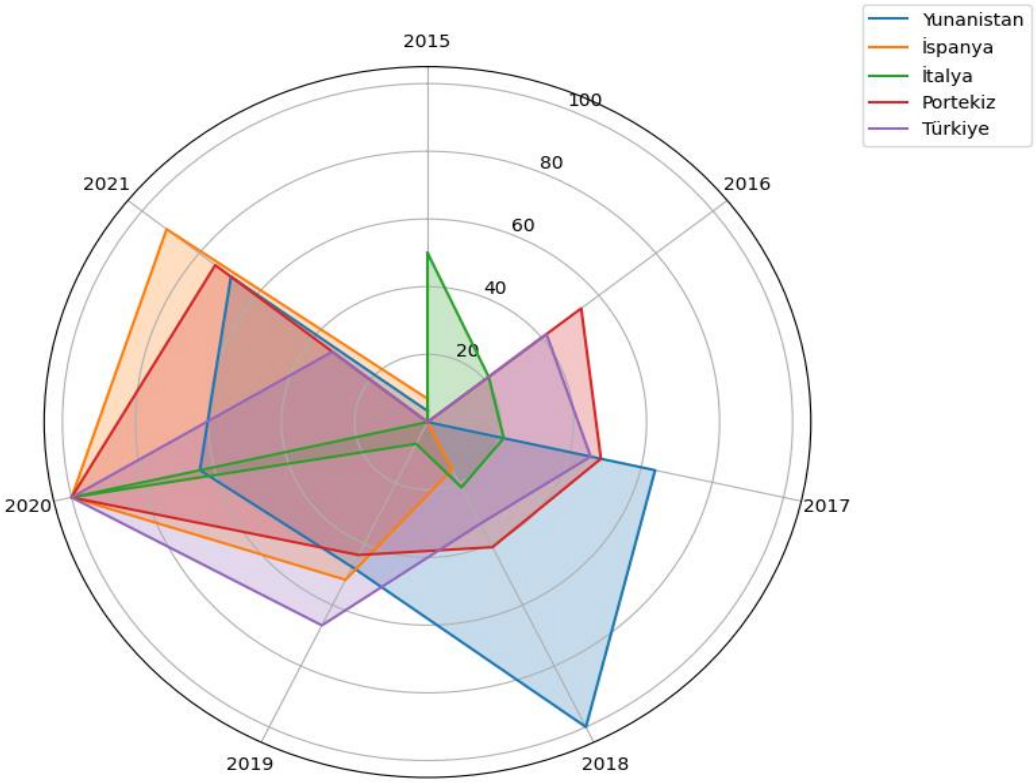

	Yunanistan	İspanya	İtalya	Portekiz	Türkiye
2015	1,29	1,38	1,93	1,51	0,38
2016	1,27	1,34	1,89	1,72	0,48
2017	1,66	1,34	1,89	1,7	0,49
2018	1,88	1,43	1,89	1,67	0,46
2019	1,56	1,64	1,87	1,68	0,54
2020	1,66	1,92	2	1,9	0,62
2021	1,69	1,87	1,86	1,8	0,46

Grafik 69: Ailelere Yapılan Yardımlar, 2015-2021

Kaynak: (Eurostat 2022, TUİK, 2022)

Türkiye'de ailelere yapılan yardımlar, 2015 yılında %0,38 iken 2021 yılında %0,46'ya yükselmiştir. Portekiz'de oran %1,51'den %1,8'e, İtalya'da %1,93'ten %1,86'ya gerilemiş, İspanya'da %1,38'den %1,87'e ve Yunanistan'da %1,29'dan %1,69'a yükselmiştir.

Grafik 70: Ailelere Yapılan Yardımlar (2015–2021) Radar Grafiği

Her ne kadar Türkiye'de aile yardımları 2015–2019 arasında artış göstermiş olsa da diğer ülkelerle arasındaki fark yapısal olarak korunmuştur. Türkiye'nin radar grafikteki alanı en dar olanıdır; bu durum, kamusal yardım kapasitesinin sınırlı kaldığını ve Avrupa ile yapısal yakınsamanın gerçekleşmediğini açıkça ortaya koymaktadır.

Yardım oranlarına Türkiye özelinde bakıldığında, Güney Avrupa ülkelerine göre daha düşük kalmaktadır, ancak artış göstermektedir. Türkiye'nin bu alandaki performansı, olumlu bir yönelime işaret etmekle birlikte, halen pek çok ülkenin gerisindedir. Türkiye'deki aile politikalarının finansal kapasitesinin sınırlı olduğunu ve kamusal destek mekanizmalarının henüz tam anlamıyla kurumsallaşmadığından kaynaklandığı düşünülmektedir. Kadınların bakım sorumluluğunu büyük ölçüde üstlendiği hane yapıları düşünüldüğünde, devlet desteklerinin yeterli düzeye ulaşamaması, toplumsal cinsiyet temelli iş bölümü dengesizliğini pekiştiren bir unsur hâline gelebilmektedir.

Yunanistan'da yapılan sosyal yardım programları sınırlıdır ve çoğunlukla ikamet şartına bağlıdır. Çocuk Yardımı, Doğum Yardımı, Dezavantajlı Bölgelerde Yaşayan Ailelere Gelir Desteği, Konut Yardımları ve Yaşlılık Yardımı hedefe yönelik yardımlardır. Bu yardımlardan faydalanmak için gelir kriterini sağlamak gerekmektedir. Evrensel nitelikli yardım ise sosyal dayanışma geliridir. Bireylerin yoksulluktan kurtulmalarını sağlayan bu yardım refahın arttırılması için önemli bir uygulamadır (Avrupa Komisyonu ve Yunanistan Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı, 2021).

İtalya'da yapılan yardımların birçoğu prim esasına göre yapılmaktadır. Yardımlardan faydalanmak için gelir kriterini karşılamak gerekir. Sosyal ödenek, kreş ikramiyesi hedefe yönelik yardımlardır ve belirli şartları vardır. Bebek İkramiyesi, Doğum ve Evlat Edinme Yardımı evrensel niteliklidir. Ailelerin ekonomik durumuna bakılmaksızın yapılmaktadır. Vatandaşlara Asgari Gelir Yardımı uygulaması belirli şartlara tabidir (Avrupa Komisyonu ve İtalya Aile Politikası Başkanlığı, 2021).

İspanya'nın sosyal yardım programları çoğunlukla ikamet şartına bağlı olarak yapılmaktadır. Büyük Bir Aileye Sahip olan, Tek Ebeveynli veya Engelli Anne İçin Yapılan Yardım, Çoğul Doğum ve Evlatlık İçin Yardım, Bakmakla Yükümlü Olunan Kişilere Yardım, Katkısız Malullük Aylığı, Katkısız Emeklilik Aylığı, Yurtdışında ikamet Eden ve Geri Dönen Vatandaşlara Sağlanan Yardım, Konut Yardımı hedefe yönelik yardımlardır, belirli bir şartları sağlamak gerekmektedir. Bakmakla Yükümlü Olunan Çocukları ve Koruyucu Evlat Sahibi Olan Ailelere Yönelik Yardımlarda; 18 yaşından küçük ve en az %33 engelli olan çocuklarda ve 18 yaş üzeri en az %65 ile %75 engelli bireylerde gelir şartı aranmamaktadır. Ayrıca yoksullara yönelik yapılan Asgari Gelir Yardımları da evrensel niteliktedir (Avrupa Komisyonu, 2021).

Türkiye'nin sosyal yardım programları da genel itibariyle gelir tespitine dayalıdır. Aile yardımların içerisinde yer alan Doğum Yardımı, Afet/Acil Durum Yardımları ve şehit Yakınları ve Gazilere Yönelik

Yardımlar muhtaçlık koşulu aranmaksızın yapılmaktadır. Barınma ve gıda yardımları içerinde yer alan aşevleri doğrudan yoksulları hedeflemektedir. Sağlık yardımları içerisinde yer alan Genel Sağlık Sigortası Prim Ödemeleri, devlet tarafından her ay sosyal güvencesi olmayan tüm Vatandaşlar için ödenmektedir. Yaşlı ve Engelli Yardımları, şartlı Eğitim-Sağlık Yardımları ise gelir tespitine dayalı olarak yapılmaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2021).

Yunanistan, İtalya, İspanya, Portekiz ve Türkiye'nin sosyal yardım programlarından yola çıkarak Yunanistan ve İspanya'da yoksulları hedef alan asgari gelir yardımı uygulamaları bulunmaktadır. Türkiye'de buna benzer bir yardımın olmaması, Türkiye'yi diğer ülkelerden ayıran bir özelliktir. Bu uygulamanın amacı, herkesi kapsamına alan, minimum bir gelir desteği sağlamaktır (Kuivalainen ve Heikkilä, 2006: 33). Türkiye'de bu uygulamanın hayata geçirebilmesi için öncelikle yeterli finansal kaynaklara sahip olunması gerekmektedir. Uygulamanın etkin ve adil sunulabilmesi için ise hak anlayışına uygun olması ve yoksul kesimin her ferdine ulaşılması hedeflenmelidir (Göktürk, 2018: 98).

Güney Avrupa Rejimi ülkelerinin sosyal yardım modellerinin içerisinde evrensel nitelikli yardımlar çok az yer tutmaktadır. Diğer ülkeleri Türkiye'den ayıran en önemli yardım asgari gelir uygulamasının olmasıdır. Buradaki etken Türkiye'nin ekonomik ve demografik özelliği ile doğrudan ilgilidir. Türkiye GSYH bakımından İtalya ve İspanya'nın gerisindedir. Türkiye ekonomisinin diğer ülkelerin gerisinde kalması, nüfusunun fazla olması ve istihdam oranının fazlasıyla düşük olması, Türkiye'de bu uygulamanın olmamasının altında yatan sebepleri oluşturmaktadır.

Refah devleti anlayışını benimsemiş olan ülkeler, sosyal politika araçlarını daha etkin bir şekilde kullanmalı ve bireylerin asgari yaşam standardını sağlamak için sosyal yardımlara daha fazla pay ayırmalıdırlar. Çünkü bir ülkede yalnızca ekonomik işaretler değil bireylere ve devlete nitelik kazandıracak sosyal yardımlara ayrılacak paylarda ülkenin gelişmişlik seviyesi belirleyecek önemli faktörden biridir (Kobak, 2006: 59).

Sosyal refah devleti, bireylerin kişisel hak ve özgürlüklerinin korunmasını sağlamakla birlikte onların insan onuruna yakışır bir hayat sürdürebilmeleri için gerekli olan maddi ihtiyaçların karşılanmasını da kendisine görev edinmiş devlet anlayışıdır. Bu sebeple sınıfsal farklılıkların yok edilmesi ve sosyal adaletin sağlanması için sosyal harcamalar bir sosyal politika aracı olarak kullanılmaktadır. Sosyal harcamalarının asıl amacı olarak sosyal refahı arttırmak yer almaktadır (Topuz, 2009: 130).

Toplumsal refahın sağlanması ve gelir düzeyleri düşük olan bireylerin hayat standartlarını iyileştirmek için devlet aracılığıyla yapılan sosyal harcamalar, yoksullukla mücadele etmek için en etkin yollardan birisidir. Bu yüzden yapılan sosyal harcamalara milli hasıladan ayrılan pay, devletin refah devleti olarak adlandırılmasında önemli bir göstergedir (Solmaz ve Avcı, 2017: 52). Ülkelerin refah devleti anlayışına ve bireylerin sosyal refah düzeyinde yaşamalarına verdiği önem, sosyal harcamalara ayrılan payın

büyüklüğünü fazlasıyla etkilemektedir. Verilen önemle paralel olan yapılan harcamaların tutarı da artmaktadır (Akyol ve Ulutürk, 2016: 309).

Tablo 8: Toplam Sosyal Harcama Miktarları (Milyon Euro)

Ülke/Yıl	2015	2016	2017	2018	2019
İtalya	491.393,00	494.542,00	501.131,00	510.905,00	524.422,00
İspanya	266.281,89	265.607,67	272.232,16	283.859,24	299.817,45
Portekiz	46.199,52	46.788,98	48.252,38	49.256,05	51.453,09
Yunanistan	46.079,99	46.174,07	45.429,08	45.446,28	45.928,01
Türkiye	92.571,25	100.655,10	92.866,22	78.617,82	85.249,87

Kaynak: (Eurostat 2022)

Tablo 8'de Eurostat Esprros veri tabanına göre Güney Avrupa refah modeli ülkelerinin toplam sosyal harcama miktarları görülmektedir. 2015- 2019 yılları arasında İtalya'ya sürekli artan bir eğilim göstermekte ve en yüksek payı ayıran ülke olduğu görülmektedir. Aynı durum İspanya'da da gözlemlenmiş ve İspanya'nın en yüksek payı ayıran ikinci ülke olduğu belirtilmiştir. Türkiye genel olarak dalgalı bir çizgisinin olduğu ve diğer yıllara göre özellikle 2018 yılında sosyal harcamalarda bir düşüş yaşadığı ve tabloya göre bu harcama miktarının 78 Milyon € olduğu görülmektedir. Yunanistan ve Portekiz'de ise istikrarlı bir harcama eğilimleri gözlenirken ve en düşük paya sahip olan ülkenin ise Yunanistan olduğu görülmektedir.

Tablo 9: Kişi Başına Düşen Toplam Harcama Miktarları

Ülke/Yıl	2015	2016	2017	2018	2019
İtalya	8.091,36	8.157,06	8.278,13	8.455,65	8.780,01
İspanya	5.733,29	5.713,95	5.842,74	6.065,66	6.360,85
Portekiz	4.460,24	4.531,42	4.684,56	4.789,66	5.002,12
Yunanistan	4.258,43	4.284,91	4.224,12	4.234,30	4.283,70
Türkiye	1.183,50	1.269,65	1.156,31	965,74	1.032,34

Kaynak: (Eurostat 2022)

Tablo 9'da yer alan verilere göre, Güney Avrupa refah modeli ülkelerinde kişi başına düşen toplam harcamalarda en yüksek paya sahip olan İtalya'da 2019 yılında kişi başına 8.780 € ayırmıştır. İtalya'yı, 6.360 € ile İspanya,5.002 € ile Portekiz, 4.283 € ile Yunanistan ve 1032 € ile en düşük paya sahip olan

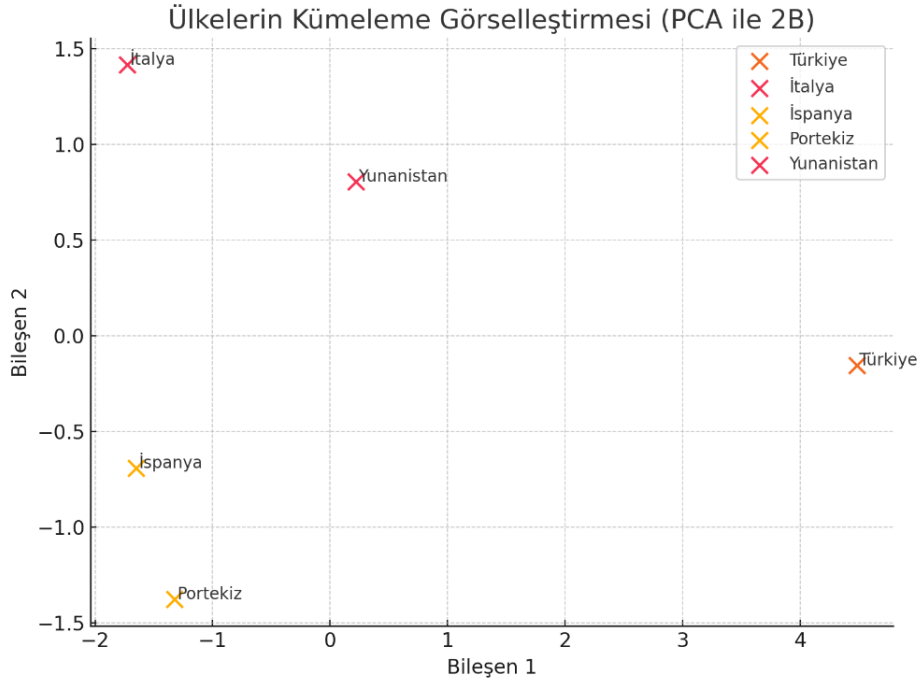
Türkiye takip etmiştir. Görüleceği üzere Türkiye diğer dört ülkenin epey gerisinde kalmıştır. Bu geride kalışın önlenebilmesi içinse yapılan ekonomik düzenlemelerle kişi başına düşen gelirin arttırılması amaçlanmalı, uzun vadeli ve etkin politikalar izlenmelidir.

Tablo 10: Sosyal Harcamaların GSYH'ya Oranı (%)

Ülke/Yıl	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**
İtalya	29,7	29,2	28,9	28,8	29,2
İspanya	24,7	23,8	23,4	23,6	24,1
Portekiz	25,7	25,1	24,6	24,0	24,0
Yunanistan	26,1	25,5	25,7	25,3	25,1
Türkiye	11,9	12,8	12,2	11,9	12,6

Kaynak: (Eurostat, 2021)

Tablo 10 incelendiğinde sosyal harcamaların GSYH içindeki payı görülmektedir. Tablo 10'da 2015-2019 yıllarında Türkiye hariç diğer ülkelerde oranlar devamlı olarak yüzde 20'lerdedir. Türkiye ise yüzde 10 oranlarında sosyal harcamalara pay ayırmıştır. Tablo 10'da görüldüğü üzere GSYH'dan sosyal harcamalara ayrılan payın yeterli olmadığı ve bu sebeple yapılan refah politikalarında etkinliğin olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte aynı refah modelinde yer alan ülkeler arasında bile farklılıklar görülebilmektedir. Sebebi ise ülkelerin ekonomik büyüklüklerinin refah düzeylerini belirlemedeki etkilerinin ana belirleyici olmasıdır.

Grafik 71: Politikası Göstergeleri Küme Dağılımı

Kümeleme analizi sonucunda elde edilen görselleştirme, Türkiye'nin aile politikaları ve demografik göstergeleri açısından Güney Avrupa ülkeleriyle belirli düzeyde benzerlik taşısa da bütüncül yapısı itibarıyla farklı bir kümeye yerleştiğini ortaya koymaktadır.

Grafik düzleminde Türkiye, İtalya, İspanya, Portekiz ve Yunanistan'dan ayrışarak tek başına konumlanmakta; bu durum, Türkiye'nin söz konusu ülkelerle aile odaklı refah anlayışını paylaşmasına rağmen, sosyal harcama düzeyi, kadın istihdamı, aile yapısındaki dönüşüm gibi değişkenlerde kendine özgü bir profil çizdiğini göstermektedir. Öte yandan, İspanya ve Portekiz aynı kümede yakın konumda yer alırken; İtalya ile Yunanistan, daha ortada bir pozisyon alarak farklı bir alt kümeyi temsil etmektedir.

Güney Avrupa ülkelerinin kendi içlerinde de homojen bir grup oluşturmadığını ve Türkiye'nin mevcut konumuyla bu ülkelerle yalnızca sınırlı ölçüde yakınsadığını göstermektedir. Dolayısıyla analiz, Türkiye'nin özgün sosyo-politik dinamikleriyle şekillenen melez bir refah rejimi modeline sahip olduğunu ampirik olarak da desteklemektedir.

SONUÇ

Aile yapıları, ekonomik, sosyal ve demografik değişimler karşısında sürekli bir dönüşüm içerisindedir dolayısı ile ailelerdeki demografik değişimleri incelemeden ailede yaşanan dönüşümlerin yönünü ortaya koymak mümkün olmamaktadır. Geleneksel geniş aile modeli birçok ülkede neredeyse tamamen ortadan kalkarken, çekirdek aile yapısında da değişimler yaşanmaktadır. Bu yapısal dönüşüm, yalnızca bireysel ve toplumsal düzeyde değil, aynı zamanda refah devletinin politikalarının yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Yürütülen çok boyutlu istatistiksel analizler, Türkiye'nin aile yapısına ilişkin temel demografik göstergelerinin ve sosyal politika örüntüsünün Güney Avrupa refah rejimlerine yapısal yakınlık gösterdiğini, ancak bu gruba tam entegrasyon sağlayamadığını ortaya koymaktadır. Özellikle toplam doğurganlık hızındaki düşüş, evlenme oranlarının azalması, boşanma oranlarındaki artış eğilimi ve kadınların iş gücüne katılım oranının sınırlı düzeyde seyretmesi, Türkiye'nin de Güney Avrupa ülkelerinde gözlemlenen geç modernleşme sürecine benzer bir dönüşüm sergilediğine işaret etmektedir. Bu dönüşüm, yalnızca aile biçimlerinin yeniden yapılandığı sosyo demografik bir evrimi değil, aynı zamanda cinsiyet temelli iş bölümü ve bakım emeği rejimi açısından da Akdeniz tipi refah anlayışıyla örtüşen örüntüler üretmektedir.

Bu yapısal ve demografik yakınsamanın ötesinde, uygulama düzeyine ilişkin analizler daha karmaşık bir tabloyu ortaya koymaktadır. Elde edilen analiz çıktıları, Türkiye'nin aile merkezli sosyal yardım ve bakım modeli doğrultusunda Akdeniz tipi refah anlayışı ile belirli ölçüde örtüştüğünü göstermektedir. Ancak bu yapı, kurumsal derinlikten ve finansal sürdürülebilirlikten yoksun, büyük ölçüde parçalı, yerel inisiyatiflere dayalı ve eşitsiz dağılımlı uygulamalar aracılığıyla işlemektedir. Yatay ve dikey düzeyde standartlaşma sorunu yaşayan bu sistem, normatif düzlemde aile temelli dayanışmayı öncelemekle birlikte, uygulama düzeyinde bölgesel dengesizlikler ve sektörel koordinasyonsuzluk üretmektedir. Kümelenme analizleriyle desteklenen bulgular, Türkiye'nin Güney Avrupa ülkelerine yapısal yakınlık gösterdiğini, ancak kurumsallaşma yoğunluğu, sosyal güvence erişimi ve hizmet sunum kapasitesi açısından hâlen geçişken bir pozisyonda bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Bu geçici ve bütünleşik olmayan yapının arka planında yer alan temel belirleyicilerden biri ise, Türkiye'nin literatürde sıklıkla "melez" olarak tanımlanan refah rejimi formasyonudur. Nitekim Özdemir ve arkadaşlarının (2025) saha verilerine dayalı incelemesi, Türkiye'nin sosyal politika sisteminde liberal, muhafazakâr ve sosyal demokrat unsurların eş zamanlı ve yer yer çelişkili biçimde birlikte işlediğini; bu durumun farklı bölgelerde birbirinden ayrışan uygulama desenleri yarattığını ortaya koymaktadır. Böyle bir yapı, Türkiye'nin klasik refah rejimi kategorilerinden herhangi birine tam

olarak dâhil edilmesini zorlaştırmakta; aksine, yerel dinamiklere göre şekillenen özgün ve hibrit bir model inşa edildiğini düşündürmektedir. Sosyal hizmet sunumundaki bu farklılaşma, özellikle kamusal kapasitenin sınırlı düzeyde işlediği bölgelerde sivil toplum kuruluşlarını tamamlayıcı hatta ikame edici aktörlere dönüştürmekte; sistemin bütüncül karakter kazanmasını daha da güçleştirmektedir.

Güney Avrupa ülkeleri AB üyeliğinin de etkisiyle ulusal düzeyde daha standart ve kurumsal sosyal programlar geliştirmeye çalışmıştır. İtalya ve İspanya son yıllarda ulusal düzeyde asgari gelir desteği programları (örn. reddito di cittadinanza ve ingreso mínimo vital) uygulamaya koyarak, aileye yüklenen yükü kısmen hafifletme yoluna gitmiştir. Türkiye'de ise hane halkı gelirine yönelik benzer kapsayıcı bir program bulunmamakta; sosyal yardımlar çok sayıda ama parçalı programlar halinde yürütülmektedir. Bu kurumsal kapasite eksikliği, Türkiye'yi Akdeniz refah modeli içindeki Avrupa ülkelerinden ayıran önemli bir faktördür (Selim & Küçükçifçi, 2024; Tosuner, 2024).

Tüm bu veriler, yalnızca yapısal değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin de yeniden üretildiğini göstermektedir. Nitekim, aile odaklı refah düzeninin doğrudan sonucu olarak kadınların bakım emeği yükü bu toplumlarda son derece fazladır. Örneğin; Güney Avrupa ülkelerinde kadın istihdam oranları geleneksel olarak düşük olmuş, Türkiye'de ise OECD içinde en düşük seviyelerde seyretmiştir (OECD, 2023). Nitekim 1990'lardan itibaren Akdeniz bölgesindeki ülkeler erken çocukluk eğitimi ve bakım (EÇEB) hizmetlerini genişleterek kadınların iş gücüne katılımında artışlar sağlarken, Türkiye bu kritik dönemeçte benzer adımları atamamış ve kadın istihdam oranı OECD ortalamasının çok altında kalmıştır (Akkan vd., 2023).

Bu durum, Türkiye'nin aile temelli refah modelini daha da pekiştirmekte; çocuk ve yaşlı bakımının kamusal hizmetler yerine aile içinde, çoğunlukla kadınlar tarafından üstlenilmesine yol açmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği bu rejimlerin ortak eleştiri konularından biridir: Refah sisteminin aileye dayalı olması, özellikle eşi olmayan kadınları veya tek ebeveynli aileleri kırılgan konumda bırakmakta, geleneksel cinsiyet rollerini yeniden üretmektedir. Benzer şekilde İtalya, İspanya ve Yunanistan gibi ülkelerde de yetersiz kamusal bakım hizmetleri nedeniyle kadınlar iş ve aile yükümlülüklerini birlikte taşımaya zorlanmaktadır.

Demografik ve toplumsal göstergeler açısından da bazı ayrışmalar gözlenmektedir. Güney Avrupa ülkeleri yaşlı nüfus oranının yüksekliği ve çok düşük doğurganlık gibi konularda yıllardır alarm vermekteydi; Türkiye ise geleneksel olarak daha genç nüfuslu ve doğurganlık oranı görece yüksekti. Türkiye'deki demografik değişim daha yavaş ilerlerken ve Güney Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında daha genç nüfusa sahipken son yıllarda benzer sorunlar görünmeye başlamıştır.

Türkiye'deki doğum oranları, 1980'lerden itibaren düşüş göstermeye başlamış, özellikle 2000'li yıllarda hızlanmıştır. Ancak, Türkiye'de demografik değişim, özellikle 1990'lar sonlarından itibaren

belirginleşmeye başlamış, 2000'li yıllarda ise kentleşme ve kadınların iş gücüne katılımının artması gibi faktörlerle hız kazanmıştır. Ancak son dönemde Türkiye'de doğurganlık hızla düşerek 2022 itibarıyla 1.63 dolayına inmiş ve hane halkı yapısı çekirdek aile lehine küçülmeye başlamıştır. Bu demografik dönüşüm, evlilik yaşının yükselmesi, düşük doğurganlık, boşanma oranlarındaki artışı gibi eğilimler, Türkiye'nin demografik yapısında da ikinci demografik dönüşümün temel bileşenlerinin gözlemlendiğini ortaya koymaktadır. Bu dönüşüm, yalnızca nüfus yapısındaki değişimi değil, aynı zamanda aile formlarına ve toplumsal normlara dair değişimin de ipuçlarını içermektedir. Boşanma oranlarının da artış eğiliminde olduğu dikkate alındığında, Türkiye'nin demografik olarak Güney Avrupa'ya benzemeye başladığı söylenebilir.

Bu koşullar, aile odaklı refah rejiminin sürdürülebilirliği konusunda Türkiye'yi benzer biçimde zorluklarla karşı karşıya bırakmaktadır. Zira aile yapısındaki çözülme emareleri (düşük evlilik/doğurganlık, tek ebeveynli ailelerin artışı vb.), hem Türkiye hem Güney Avrupa'da refahın dayandığı geleneksel aile dayanışmasını zayıflatma potansiyeline sahiptir.

Bu bir anlamda "aile temelli" modelin kendi iç çelişkisini doğurmaktadır: Refah rejimi hala aileye dayanırken, sosyo-ekonomik modernleşme aile kurumunu çözmektedir. Nitekim Güney Avrupa'da özellikle 2008 sonrası ekonomik kriz ve son olarak COVID-19 salgını, ailelerin dayanıklılığını ciddi sınavlara tabi tutmuştur. Bu krizler sırasında İtalya ve İspanya gibi ülkeler ailelere yönelik geçici destekleri artırmak zorunda kalmış, Türkiye'de de benzer şekilde hanelere nakdi yardımlar yapılmıştır. Ancak uzun vadede bu ülkelerde aile yerine daha kurumsal sosyal koruma mekanizmalarına geçiş ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Kuramsal olarak bakıldığında, Esping-Andersen'in üçlü refah rejimi tasnifine dördüncü bir grup olarak eklenen Akdeniz/Güney Avrupa modeli hâlen geçerliliğini korumakla birlikte hem Türkiye'nin durumu hem de Güney Avrupa'daki dönüşümler bu modelin dinamik olduğunu göstermektedir. Literatürde Türkiye'yi üç kıta arasında, üç dünya ötesinde konumlandıran tartışmalar mevcuttur (örneğin bazı yazarlar Türkiye'yi klasik modellerin dışında, kendine özgü "eklektik" bir sosyal devlet oluşumu olarak nitelerken, birçok çalışma ise onu genel hatlarıyla Güney Avrupa refah rejimine dahil etmektedir (Powell & Yörük,2017).

Genel çerçeveye bakıldığında, Türkiye'nin uzun süreli kurumsallaşma ekseninden uzak, aile temelli refah modeliyle şekillenmiş yapısının, zaman içerisinde Güney Avrupa ülkelerindeki örüntülere kısmi benzerlikler geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Sosyo-demografik dönüşüm dinamikleri, kadın istihdamındaki durağanlık ve parçalı sosyal destek mekanizmaları gibi göstergeler, aile merkezli yapının sürekliliğini işaret etmektedir. Ancak normatif düzlemdeki bu yakınlığa rağmen, kurumsal standartlaşma, finansal sürdürülebilirlik ve sosyal koruma kapasitesi açısından ciddi eşikler mevcuttur.

Siyasi müdahale alanının genişlediği son yıllarda, refah sistemine yönelik söylem düzeyindeki yönelimler daha da görünür hâle gelmiştir. Aileye yüklenen işlevsel ağırlık ve sosyal yardımların dağıtımında belirginleşen merkeziyetçilik, söylemsel düzeyde Akdeniz tipi vurguları andırsa da uygulama ölçeğinde bütüncül bir modele evrildiğini gösterecek yapısal dönüşümler henüz tamamlanmamıştır. Bölgesel farklar, kurumsal eşgüdüm eksikliği ve sosyal hizmet altyapısındaki sınırlılıklar dikkate alındığında, Türkiye özgün bir melez yapı içerisinde kalmayı sürdürmektedir. Bu yönüyle çalışma, refah rejimi tipolojilerinin sunduğu açıklayıcı çerçeveden beslenmekte, kurumların biçimsel yapıları ile fiili uygulamaları arasındaki tutarsızlıkları görünür kılmaktadır.

Politika Önerileri

Sosyo-demografik ve kurumsal analizler doğrultusunda, Türkiye ve Güney Avrupa ülkeleri arasında gözlemlenen yapısal yakınlık, ortak müdahale alanlarının belirlenmesini mümkün kılmaktadır. İlk olarak, aileye aşırı bağımlı refah düzeninin dengelenmesi hem cinsiyet eşitliği hem de bakım emeğinin kurumsallaşması açısından önceliklidir. Bu çerçevede, bakım hizmetlerinin kamusal alanda yeniden inşası kaçınılmaz görünmektedir. Özellikle erken çocukluk dönemi hizmetlerinde kamusal yatırımların artırılması gerekmektedir. Akkan ve arkadaşlarının (2023) belirttiği gibi, okul öncesi eğitim kapasitesinin genişletilmesi kadın istihdamı üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Türkiye'de özel sektöre bağımlı okul öncesi eğitimin yerine kamu yatırımlarının teşvik edilmesi; kırsal ve düşük gelirli bölgelerde ücretsiz veya sübvanse edilen kreşlerin yaygınlaştırılması, kadınların ekonomik yaşama katılımını desteklemekle kalmayıp, çocukların erken yaşta kaliteli eğitime erişimini de kolaylaştıracaktır.

Benzer biçimde, yaşlı bakım hizmetlerinin de aile dışı organizasyonlarla desteklenmesi, uzun dönemli bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır. Güney Avrupa ülkelerinde aile temelli yaşlı bakım modeli, artan yaşlı nüfusla birlikte sürdürülebilirliğini kaybetmiştir. İtalya ve İspanya'da yaygınlaşan göçmen bakıcı istihdamı bu boşluğu geçici olarak doldurmuş olsa da söz konusu model nitelik, eşitlik ve denetim alanlarında ciddi açıklar üretmiştir. Alternatif olarak evde bakım destek programlarının güçlendirilmesi, gündüz bakım merkezlerinin yaygınlaştırılması ve kamuya ait huzurevi kapasitelerinin artırılması önerilmektedir. Türkiye'de yaşlı bakım gereksinimi henüz kriz düzeyine ulaşmamış durumda fakat demografik eğilimler dikkate alındığında, entegre bir uzun vadeli bakım sigortası sisteminin zaman kaybetmeden geliştirilmesi gereklidir.

Sosyal yardım ve sosyal güvenlik sistemlerinin kapsamının genişletilmesi, ikinci müdahale alanını oluşturmaktadır. Güney Avrupa'da, Portekiz'in *Rendimento Social de Inserção* ya da Yunanistan'ın *Minimum Gelir* programı gibi uygulamalar, asgari gelir güvencesi yönünde atılmış önemli adımlar olarak değerlendirilmektedir. Türkiye açısından da mevcut yardım programlarının (Şartlı

Eğitim/Yardım, yaşlı/engelli aylıkları vb.) parçalı yapısından çıkarılarak, hak temelli ve merkezi bir asgari gelir sistemine dönüştürülmesi önerilmektedir. Bu dönüşüm, yalnızca yoksul hanelere düzenli destek sağlamakla kalmayacak; aynı zamanda kimsesiz yaşlılar, evsiz bireyler ve aile içi şiddet mağduru kadınlar gibi kırılgan gruplar açısından koruyucu güvenlik ağı işlevi görecektir. Yardımların aile değil birey temelli kurgulanması, özellikle kadınlar ve gençlerin görünürlüklerini artıracak, eşitlikçi dağılımı destekleyecektir.

Kadınların istihdamını teşvik eden politikalar ise yapısal reform sürecinin kilit bileşenidir. Aile merkezli refah sistemlerinde kadınlar çoğu zaman görünmeyen bakım yükünü taşıyan temel aktörler olarak öne çıkmakta, bu durum kamusal alandaki yerlerini sınırlamaktadır. İş-yaşam dengesini kurmaya dönük önlemler (esnek çalışma modelleri, ebeveyn izni uygulamaları, doğum ve babalık izinlerinin genişletilmesi), bu yükü hafifletecek önemli adımlar arasında yer almaktadır. Avrupa Birliği'nin yönlendirmeleriyle son yıllarda İtalya ve İspanya'da babalık izinlerinin yaygınlaştırılması, Türkiye için de örnek teşkil etmektedir. OECD'nin (2023) Türkiye Raporu'nda da belirtildiği üzere, kadın istihdamının güçlendirilmesi vergi indirimleri, ücret sübvansiyonları ve mesleki eğitim destekleri gibi aktif iş gücü politikalarıyla mümkün hâle gelmektedir. Kadınların işe alım ve terfi süreçlerinde karşılaştığı ayrımcı pratiklerin ortadan kaldırılması, eşitlikçi kotaların ve teşvik sistemlerinin uygulanması da bu doğrultuda önerilmektedir.

Kayıt dışı istihdamla mücadele, sosyal güvenlik sisteminin kapsayıcılığı açısından kritik önemdedir. Hem Türkiye'de hem Güney Avrupa ülkelerinde aile, kayıt dışı çalışanlar açısından alternatif bir sosyal sigorta işlevi görmektedir. Ancak bu model, uzun vadeli sosyal koruma mekanizmalarını zayıflatmakta; emeklilik ve sağlık sigortası gibi temel haklara erişimi sınırlandırmaktadır. Türkiye'de 2023 yılı sosyal güvenlik reformları kapsamında kadın ve genç istihdamına dönük prim destekleri bu alanda olumlu bir başlangıç sağlamıştır. Benzer şekilde İtalya'da genç işsizliğini azaltmak amacıyla uygulanan vergi teşvikleri, formel istihdamı cazip kılmakta ve sistem içi katılımı desteklemektedir. Bu tür politikaların yaygınlaştırılması, yalnızca ekonomik görünürlüğü artırmakla kalmayacak; aynı zamanda sosyal güvencelerin kurumsal düzeyde güçlenmesine katkı sağlayacaktır.

Yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği, uygulama düzeyinde etkinliğin artırılması açısından vazgeçilmezdir. Merkezi ve yerel yönetimler arasında veri paylaşımını esas alan eşgüdüm mekanizmaları oluşturularak, sosyal yardımlarda etkinlik ve adalet sağlanabilir. Belediyelerin sosyal hizmet personeli istihdamı artırılmalı; aile danışmanlığı, evde bakım, kreş gibi hizmet alanlarında merkezi bütçeden kaynak aktarımıyla kapasite güçlendirilmelidir. İspanya'da güçlü yerel yönetim yapısı içinde geliştirilen sosyal hizmet modelleri, Türkiye için de örnek niteliğindedir.

Toplumsal normların dönüşümüne yönelik farkındalık çalışmaları, sürdürülebilir politikaların tamamlayıcı boyutunu oluşturmaktadır. Eğitim programlarına toplumsal cinsiyet eşitliğini ve bakım emeğinin ortaklaşmasını destekleyen içeriklerin dâhil edilmesi, medya araçları aracılığıyla kuşaklar arası dayanışmanın yeni biçimlerinin teşvik edilmesi önerilmektedir. İtalya'daki aile yapısının dönüşümü, geleneksel bakım ilişkilerinin yeniden tanımlanması gerekliliğini açıkça ortaya koymaktadır. Türkiye'de aile değerlerine yapılan söylemsel vurgu, kadınların kamusal alandaki temsiliyetini sınırlayıcı bir araç hâline gelmemeli; aksine eşit sorumluluk paylaşımına dayalı bir modelin zeminini hazırlamalıdır.

Sonuç itibarıyla, önerilen müdahaleler yalnızca yapısal düzeyde değil, kültürel ve davranışsal düzeyde de dönüşüm hedeflemelidir. Kamusal bakım yatırımları, asgari gelir sistemleri ve istihdam teşvikleri gibi makro reformlar ile toplumsal cinsiyet normlarını dönüştürmeye yönelik mikro politikalar eşzamanlı olarak kurgulanmalıdır. Türkiye ve Güney Avrupa ülkeleri arasında karşılıklı deneyim aktarımı artırılmalı; Avrupa Sosyal Haklar Sütununun öngördüğü asgari gelir, bakım hakkı ve iş-aile dengesi gibi hedefler doğrultusunda ortaklaşa politikalar geliştirilmelidir. Bu yaklaşımla inşa edilecek refah mimarisi, aileyi desteklerken bireylerin bağımsızlığını gözeten, toplumsal adalet ve ekonomik verimlilik arasında denge kuran bir yapıyı mümkün kılacaktır.

Kuramsal, Teorik ve Yöntemsel Katkı

Bu çalışmanın kuramsal katkısı, Türkiye'nin refah rejimini klasik sınıflamalara tam olarak uymayan, "melez" bir yapı içinde ele almasıdır. Bu yaklaşım, mevcut refah rejimi sınıflandırmalarının esnekliğine ve güncellenme ihtiyacına dikkat çekmektedir. Refah rejimleri tipolojileri çerçevesinde, uygulama farklılıkları ve kurumsal kapasite gibi unsurlar Türkiye bağlamında değerlendirilerek, kuramsal çerçeveye katkı sunulmuştur.

Teorik katkısı, ikinci demografik dönüşüm, yapısal dönüşüm süreçleri Türkiye'nin güncel göstergeleriyle ilişkilendirilmiş, bu teorilerin açıklayacılığı Türkiye bağlamında değerlendirilmiştir. Türkiye örneği, ikinci demografik dönüşüm Batı Avrupa merkezli çerçevesinin dışında kalan toplumlar için farklı bir biçimlerde ele alınması gerektiğine işaret etmektedir. Ayrıca Esping-Andersen'in "eksik devrim" yaklaşımı doğrultusunda, Türkiye'de kadınların sınırlı olsa da iş gücüne katılım sağlamasına rağmen, bakım hizmetleri, ebeveyn izni gibi kurumsal destek mekanizmalarının sınırlı kaldığı vurgulanmaktadır. Bu durum, Esping-Andersen'in kuramsalcı yaklaşımının Türkiye gibi aile temelli rejimlerde daha belirgin ve yapısal bir biçimde görülebileceğine işaret etmektedir.

Yöntemsel katkı ise, Türkiye'nin Güney Avrupa ülkeleriyle yapısal benzerliğini ortaya koymak amacıyla radar grafik ve kümele analizi gibi nicel karşılaştırma tekniklerinden yararlanılmasıdır. Ayrıca çalışmada demografik ve sosyoekonomik göstergeler bir arada değerlendirilmiştir. Türkiye'nin refah

rejimleri *içerisinde* ki konumu, yalnızca kuramsal değil, aynı zamanda karşılaştırmalı ve analitik düzeyde de görünür kılınmıştır.

Sınırlılıklar ve Gelecek Araştırmalar

Bu çalışmanın bulguları, önemli iç görüler sunmakla birlikte bazı sınırlılıklara da sahiptir. Öncelikle, ampirik analizlerde kullanılan veriler ve yöntemler bağlamında sınırlılıklar mevcuttur. Yapılan kümeleme analizi ve radar grafik karşılaştırmaları, seçilen göstergelere dayalı olarak Türkiye ile Güney Avrupa refah rejimleri arasındaki benzerlikleri ortaya koymuştur.

Ancak refah rejimlerinin karmaşık doğası, seçilen göstergelerin ötesinde pek çok boyutu içerir. Örneğin bu çalışmada odaklanılan temel parametreler (sosyal harcama düzeyi, istihdam oranları, aile yardımları vb.), refahın kültürel ve normatif boyutlarını tam yansıtmayabilir. Aile dayanışmasının niteliği, kuşaklar arası yardımın düzeyi, gayri resmî mekanizmaların rolü gibi ölçülmesi güç unsurlar analizin dışında kalmıştır.

Gelecekteki araştırmalar, niteliksel yöntemleri devreye sokarak bu boşluğu doldurabilir. Örneğin Türkiye ve Güney Avrupa'da aile içi bakım deneyimleri üzerine derinlemesine mülakatlar veya etnografik çalışmalar yapılması, sayısal verilerin ötesine geçerek rejimin gerçek hayattaki işleyişini anlamamıza katkı sağlayacaktır.

Bir diğer sınırlılık, çalışmanın coğrafi ve karşılaştırmalı kapsamıyla ilgilidir. Türkiye ile dört Güney Avrupa ülkesine odaklanılmış olması, genel çerçeveyi çizmek adına yeterli olsa da refah rejimleri literatüründe diğer ülkelerin konumunu da tartışmak gerekebilir. Örneğin Doğu Avrupa ülkeleri veya Latin Amerika'daki aile odaklı rejimler, benzer özellikler sergileyebilir ve Türkiye'nin konumu bu daha geniş yelpazede farklı bir anlam kazanabilir ve refah rejimi tipolojilerine ilişkin kavrayışımızı zenginleştirecektir.

Çalışmanın bir diğer kısıtı, dinamik süreçlerin tam olarak yakalanamamasıdır. Refah rejimleri statik değil, sürekli dönüşüm halinde olan yapılardır. Özellikle Güney Avrupa'da 2000'lerden bu yana AB bütünleşmesi, ekonomik krizler ve göç gibi olgular refah politikalarında dalgalanmalara yol açmıştır.

Türkiye'de ise 2000'lerin başında yaşanan reform ivmesi, 2010'larda yerini yavaşlamaya bırakmıştır. Bu çalışmada mevcut duruma dair bir "anlık görüntü" sunulmuştur; ancak zaman serisi analizi yapılmamıştır. Gelecek araştırmalar, uzun vadeli bir perspektifle bu ülkelerin refah göstergelerindeki trendleri incelemelidir. Örneğin 1990'dan 2020'lere uzanan bir dönemde sosyal harcamaların GSYH'ya oranının veya hane halkı yapısındaki değişimlerin analizi, aile ve refah rejimi ilişkisini tarihsel bir bağlama oturtacaktır.

COVID-19 pandemisinin uzun vadeli etkileri henüz tam olarak açıklığa kavuşmamıştır. Pandemi sonrası dönemdeki demografik ve siyasal yansımaların sosyal göstergelere sınırlı düzeyde yansıması, mevcut verilerle kapsamlı analiz yapmayı güçleştirmektedir. 2023 ve 2024 yıllarına ait güncel verilerin dâhil edilmesi, bu etkilerin daha bütüncül biçimde değerlendirilmesi açısından gelecek araştırmalar için kritik öneme sahiptir.

Gelecek araştırmalar için bir diğer öneri, politik ekonomi ve yönetişim boyutlarının derinlemesine incelenmesidir. Bu çalışmada daha çok sosyal sonuçlar ve politika çıktıları ele alınmıştır; oysa refah rejimlerinin şekillenmesinde siyasal aktörlerin, ideolojilerin ve kurumsal yapıların payı büyüktür.

Son olarak, bu çalışmanın bulgularının uygulanabilirliği konusunda da dikkatli olunmalıdır. Her ne kadar politika önerileri kısmında somut tavsiyeler sunulmuşsa da bunların hayata geçirilmesi siyasi irade, kaynak kısıtı ve toplumsal mutabakat gerektirir. Örneğin Türkiye'de kapsamlı bir bakım reformu yapmak için mevcut kurumların kapasiteleri, bütçe etkileri ve organizasyon yapıları, Güney Avrupa'da aile odaklılıktan uzaklaşmak, köklü kültürel normları da değiştirmeyi gerektirdiğinden, bu sürecin sosyolojik engelleri araştırılmalıdır.

Sonuç olarak, Türkiye ile Güney Avrupa refah rejimleri arasındaki etkileşim ve benzerlikler, sosyal politika literatürüne zengin bir karşılaştırma alanı sunmaktadır. Bu çalışmanın sınırlılıkları, aynı zamanda yeni sorular ve araştırma yolları anlamına gelmektedir. Gelecek araştırmalar, daha geniş coğrafi kapsam, daha uzun zaman dilimleri ve daha derin analitik merceklerle bu konuya eğilerek hem kuramsal tipolojileri test edebilir hem de sahadaki politika yapıcılar için yol gösterici bilgiler üretebilir. Özellikle sosyal politika transferi, karşılıklı öğrenme mekanizmaları ve uluslararası normların etkisi gibi konular, Türkiye ve Güney Avrupa özelinde incelenmeye değerdir.

Bununla birlikte, gelecekte tartışılması muhtemel konular arasında, Güney Avrupa refah rejiminde, ailenin refah üretimindeki merkezi rolünü kaybetmesiyle birlikte bireylerin refahını hangi aktörlerin sağlayacağıdır. Bu bağlamda Güney Avrupa refah rejimi içerisinde yer alan ülkelerin gideceği yön, mevcut refah tipolojileri içerisinde nasıl sınıflandırılacağı ve özgün bir model geliştirip geliştirmeyecekleri literatürde yeni bir sorgulama alanı oluşturacaktır. Böylesi çalışmalar hem akademik literatüre katkı sağlayacak hem de pratikte daha kapsayıcı ve sürdürülebilir refah politikaları geliştirilmesine yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

Aca, Z. (2018). Türkiye'de kamusal sosyal yardımların yapabilirlik yaklaşımı çerçevesinde etkinliğinin analizi: Bursa örneği (Doctoral dissertation, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Adak, S. (2021). Grassroots familialism? NGO mobilization and neoconservatism in contemporary Turkey. European Journal of Turkish Studies. Social Sciences on Contemporary Turkey, (33).

Adema, W., & Ladaique, M. (2009). How expensive is the welfare state? Gross and net indicators in the OECD Social Expenditure Database (SOCX). OECD Social, Employment and Migration Working Papers, (92). OECD Publishing.

Adema, W., Clarke, C., & Thévenon, O. (2020). Family policies and family outcomes in OECD countries. In Handbook of Family Policy (pp. 193–217).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2025), Sosyal Yardım Programlarımız https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/ Erişim: 13. 05.2025

Aizer, A., Eli, S., & Muney, A. (2021). The impact of cash transfers to poor mothers on family structure and maternal well-being.

Akkan, B., Buğra, A., & Knijn, T. (2023). Gendered familialism in a Mediterranean context: Women's labor market participation and early childhood education and care in Turkey. New Perspectives on Turkey, 69, 111-127.

Akyol, S., & Ulutürk, S. (2016, Mayıs). Küresel kriz kıskacında sosyal harcamalar: Seçilmiş AB ülkeleri bağlamında bir inceleme. In 31. Türkiye Maliye Sempozyumu (ss. 290–326).

Alcock, P., Erskine, A., & May, M. (2002). The Blackwell dictionary of social policy. Blackwell Publishing.

Alesina, A., Giuliano, P., & Nunn, N. (2013). On the origins of gender roles: Women and the plough. The Quarterly Journal of Economics, 128(2), 469–530.

Allen, K. R. (2022). "Feminist theory, method, and praxis: Toward a critical consciousness for family and close relationship scholars." Journal of Social and Personal Relationships, 39(3), 899–936. DOI: 10.1177/02654075211065779

Antecol, H. (2000). An examination of cross-country differences in the gender gap in labor force participation rates. Labour Economics, 7(4), 409–426.

Arts, W., & Gelissen, J. (2002). Three worlds of welfare capitalism or more? A state-of-the-art report. Journal of European Social Policy, 12(2), 137–158.

Atasoy, B. S. (2017). Female labour force participation in Turkey: The role of traditionalism. The European Journal of Development Research, 29(4), 675–706.

Avrupa Komisyonu. (2021). Turkey's welfare system: Comparative analysis with Southern European countries. Brussels: European Commission.

Babacan, A. (2018). The new form of the public-civil society relations and the welfare state. Muhafazakar Düşünce Dergisi, 14(53), 301-315.

Bahle, T. (2009). Family policy patterns in the enlarged EU. In J. Alber, T. Fahey, & C. Saraceno (Eds.), Handbook of quality of life in the enlarged European Union (pp. 100–125). Routledge.

Baizán, P., Aassve, A., & Billari, F. C. (2003). Cohabitation, marriage, and first birth: The interrelationship of family formation events in Spain. European Journal of Population/Revue européenne de démographie, 19(2), 147–169.

Barone, C., & Schizzerotto, A. (2015). La politica familiare in Italia: una storia incompiuta. Sociologia e Politiche Sociali, 18(1), 41–68.

Becker, G. S. (1965). A theory of the allocation of time. The Economic Journal, 75(299), 493–517.

Becker, P. E., & Moen, P. (1999). Scaling back: Dual-earner couples' work-family strategies. Journal of Marriage and the Family, 61(4), 995–1007.

Bernardi, F. (2005). Public policies and low fertility: Rationales for public intervention and a diagnosis for the Spanish case. Journal of European Social Policy, 15(1), 123–135.

Bernardi, F., & Martínez-Pastor, J. I. (2011). Divorce risk factors and their variations over time in Spain. Demographic Research, 24, 771–800.

Bogenschneider, K., & Corbett, T. J. (2010a). Evidence-based policymaking: Insights from policy-minded researchers and research-minded policymakers. Taylor & Francis Group.

Bogenschneider, K., & Corbett, T. J. (2010b). Family policy: Becoming a field of inquiry and subfield of social policy. Journal of Marriage and Family, 72(3), 783–803.

Bonoli, G. (2013). The origins of active social policy: Labour market and childcare policies in a comparative perspective. Oxford University Press.

Boodoo, C., & Hosein, P. (2024). Global Decline in Fertility Rates: Trends, Influencing Factors, and Future Projections. In 2024 IEEE International Conference on Technology Management, Operations and Decisions (ICTMOD) (pp. 1-6). IEEE.

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. Qualitative research journal, 9(2), 27-40.

Briggs, A. (1961). The welfare state in historical perspective. European Journal of Sociology/Archives Européennes de Sociologie, 2(2), 221–258.

Budig, M. J., & England, P. (2001). The wage penalty for motherhood. American Sociological Review, 66(2), 204–225.

Bussemaker, J., & van Kersbergen, K. (1994). Gender and welfare states: Some theoretical reflections. In D. Sainsbury (Ed.), Gendering welfare states (pp. 8–25). Sage Publications.

Bussmann, M. (2009). The effect of trade openness on women's welfare and work life. World Development, 37(6), 1027–1038.

Caïs, J., & Folguera, L. (2013). Redefining the dynamics of intergenerational family solidarity in Spain. European Societies, 15(4), 557–576.

Cameron, L. A., Dowling, J. M., & Worswick, C. (2001). Education and labor market participation of women in Asia: Evidence from five countries. Economic Development and Cultural Change, 49(3), 459–477.

Canatan, K. (2010). Aile politikaları ve Türkiye örneği. Umran Dergisi, 187, 34–39.

Carr, M. (1997). New patterns: Process and change in human geography. Thomas Nelson and Sons Ltd.

Castles, F. G. (Ed.). (1993). Families of nations: Patterns of public policy in Western democracies. Brookfield: Ashgate Publishing Company.

Castrillo, C., et al. (2020). Becoming primary caregivers? Unemployed fathers caring alone in Spain. Families, Relationships and Societies.

Cengiz, A. Ö. (2009). Türkiye'de aileye yönelik sosyal politika ve hizmetler. Aile ve Toplum, 11(5), 18.

Cherlin AJ (2012). Goode's world revolution and family patterns: A reconsideration at fifty years. Population and Development Review, 38, 577–607.

Chambers, J. M., Cleveland, W. S., Kleiner, B., & Tukey, P. A. (1983). Graphical Methods for Data Analysis. Wadsworth International.

Cherlin, A. J. (2009). The marriage-go-round: The state of marriage and the family in America today. Alfred A. Knopf.

Ciziceno, M. (2024). Who will take care of them? A reflection on Southern European welfare regimes. Society Register, 8(1), 27-42.

Cogswell, B. E. (1975). Variant family forms and life styles: Rejection of the traditional nuclear family. The Family Coordinator, 24(4), 391–406.

Commission of the European Communities. (1993). Europeans and the family: Results of an opinion survey (Eurobarometer 39). Brussels: Commission of the European Communities.

Contreras, D., & Plaza, G. (2010). Cultural factors in women's labor force participation in Chile. Feminist Economics, 16(2), 27–46.

Coşan, B. (2022). Türkiye'de doğurganliğin değişimi: sosyal politika açisindan riskler ve firsatlar. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 22(56), 597-617.

Crompton, R., Lewis, S., & Lyonette, C. (Eds.). (2007). Women, men, work and family in Europe (pp. 159–182). Palgrave Macmillan.

Crompton, R. (2006). Employment and the family: The reconfiguration of work and family life in contemporary societies. Cambridge University Press.

Crouch, C. (1999). Social change in Western Europe. Oxford University Press.

Culfaz, E. (2016). South European welfare regime model and the Turkish case.

Çeltikci, D. T. (2024). Kamu politikaları karar verme sürecinde sivil toplum: Konya STK Platformu örneği.

Çevik, Y. (2020). Türkiye'de aileye yönelik sosyal hizmet ve aile danışmanlığı uygulamaları (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çıngıllıoğlu, M. A., Eryurt, M. A., & Ercan, C. (2015). Türkiye'de boşanma oranları ve aile yapısı. Araştırma Dergisi, 3(1), 111–130.

Çoban İçağasıoğlu Arzu, & Özbesler Cengiz. (2009). Türkiye'de aileye yönelik sosyal politika ve hizmetler. Aile ve Toplum, 11(5), 18.

Çohaz, A. (2010). Türkiye'de yaşlı ve yaşlılara sunulan bakım hizmetleri. Akademik Geriatri, (3), 122.

Daly, M. (2010). Families versus state and market. In F. G. Castles, S. Leibfried, J. Lewis, H. Obinger, & S. Pierson (Eds.), The Oxford handbook of the welfare state (pp. 139–151). Oxford University Press.

Daly, M. (2015). Family policy. In International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences (2nd ed., pp. 799–804). Elsevier.

Daly, M. (2020). Conceptualizing and analyzing family policy and how it is changing (pp. 25–41).

Danacıoğlu, L. (2019). Refah rejimleri açısından bakım politikaları: Güney Avrupa ve Türkiye mukayeseli analiz (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

De Sandre, P. (1997). The formation of new families. In M. Barbagli & C. Saraceno (Eds.), The condition of families in Italy (pp. 201–213). Il Mulino.

De Santis, G., & Livi Bacci, M. (2001). Reflections on the economics of the fertility decline in Europe. Paper presented at the Eureco Conference: The Second Demographic Transition in Europe, Bad Herrenalb, Germany.

De Souza, L. C. G., & Miranda-Ribeiro, P. (2022). "Does Everybody Want the Hollywood Fairytale?" Same-Sex Couples Hinting at the Second Demographic Transition in Brazil. Revista Latinoamericana de Población, 16.

Demirci, M. A. (2020). Kamu politikası analizi: Türkiye'de aile politikaları. In Aile Kurumunun Bekasına Yönelik Çağdaş Fırsatlar/Tehditler Bildiriler Kitabı (15–17 Ekim 2020).

Dildar, Y. (2015). Patriarchal norms, religion, and female labor supply: Evidence from Turkey. World Development, 76, 40–61.

Dildar, Y. (2025). Examining the Rise in Marriage Dissolution in Turkey: Demographic Shifts and Gender Dynamics. Social Politics: International Studies in Gender, State & Society, jxaf010.

Doumanis, M. (1983). Mothering in Greece: From collectivism to individualism. Academic Press.

Dunatchik, A., Gerson, K., Glass, J., Jacobs, J. A. & Stritzel, H. (2021). "Gender, Parenting, and the Rise of Remote Work During the Pandemic: Implications for Domestic Inequality in the United States." Gender & Society, 35(2), 194–205. DOI: 10.1177/08912432211001301

Duxbury, L., Lyons, S., & Higgins, C. (2007). Dual-income families in the new millennium: Reconceptualizing family type. Advances in Developing Human Resources, 9(4), 472–486.

Dünya Bankası. (2017). Comparative analysis of welfare systems: Southern Europe vs. Turkey. Washington, DC.

Eder, M. (2010). Retreating state? Political economy of welfare regime change in Turkey. Middle East Law and Governance, 2(2), 152-184.

England, P. (2010). The gender revolution: Uneven and stalled. Gender & society, 24(2), 149-166.

Erdoğan, F., & Yılmaz, S. (2017). Changing dynamics of dual-earner families in Turkey: A longitudinal analysis. Journal of Family Issues, 38(9), 1253–1276.

Erfani, A. & Jahanbakhsh, R. (2022). "Do Spousal Intimate Relationships Affect Fertility Intentions and Preferences?" Journal of Family Issues, 43(7), 1748–1773. DOI: 10.1177/0192513X211066792

Eser, D. B., Memişoğlu, A. G. D., & Özdamar, G. (2011). Sosyal siyasetin üretilmesi sürecinde refah devletinden neo-liberal devlete geçiş: Devletin kamu hizmeti sunma işlevinin değişimi. Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 16(2), 201–217.

Esping-Andersen, G. (1990). The three worlds of welfare capitalism. Princeton University Press.

Esping-Andersen, G. (1999). Social foundations of postindustrial economies. Oxford University Press.

Esping-Andersen, G. (2009). The Incomplete Revolution: Adapting Welfare States to Women's New Roles. Polity Press.

Esping-Andersen, G. (2011). Tamamlanmamış devrim (S. Çağatay, Çev.). İletişim Yayınları.

Esping-Andersen, G. (2016). Families in the 21st Century (p. 113). Stockholm: SNS förlag.

Esping-Andersen, G., & Billari, F. C. (2015). Re-theorizing family demographics. Population and development review, 41(1), 1-31.

Esser, I., & Olsen, K. M. (2018). Matched on job qualities? Single and coupled parents in European comparison. In The triple bind of single-parent families (pp. 285–310). Policy Press.

Esteve, A., García-Román, J., & Permanyer, I. (2012). The gender-gap reversal in education and its effect on union formation: The end of hypergamy? Population and Development Review, 38(3), 535–546.

Esteve, A., Liu, C. & Treviño, R. (2024). "A global perspective on household size and composition, 1970–2020." Genus, 80(11). DOI: 10.1186/s41118-024-00211-6

Estevez-Abe, M., Iversen, T., & Soskice, D. (2001). Social protection and the formation of skills: A reinterpretation of the welfare state. In P. A. Hall & D. Soskice (Eds.), Varieties of capitalism: The institutional foundations of comparative advantage (pp. 145–183). Oxford University Press.

Eurostat. (2019). Eurostat database. https://ec.europa.eu/eurostat/data/database

Eurostat. (2020). Marriage and divorce statistics. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics

Eurostat. (n.d.). Social protection data. European Commission. https://ec.europa.eu/eurostat/web/social-protection/data/database

Eurydice. (2014). Avrupa'da erken çocukluk eğitimi ve bakımına ilişkin temel veriler. https://eurydice.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2023_11/12223808_avrupada_erken_cocukluk_donemi_2019_ozet.pdf (Erişim tarihi: 18.11.2024)

Eurofound. (2019). Telework and gender equality: Promises and pitfalls (p. 21). Publications Office of the European Union.

Everitt, B. S., Landau, S., Leese, M., & Stahl, D. (2011). Cluster Analysis (5th ed.). Wiley.

Eyce, B. (2000). Tarihten günümüze Türk aile yapısı. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi, 4, 223–244.

Fauser, BC, Adamson, GD, Boivin, J., Chambers, GM, de Geyter, C., Dyer, S., ... & Zegers-Hochschild, F. (2024). Azalan küresel doğurganlık oranları ve aile planlaması ve aile kurma üzerindeki etkileri: literatürün anlatısal incelemesine dayalı bir IFFS fikir birliği belgesi. İnsan Üreme Güncellemesi , 30 (2), 153-173.

Fernandez, R., & Fogli, A. (2009). Culture: An empirical investigation of beliefs, work, and fertility. American Economic Journal: Macroeconomics, 1(1), 146–177.

Ferragina, E. (2022). Understanding family policy transformation in the light of critical political economy.

Ferrarini, T. (2006). Families, states and labour markets: Institutions, causes and consequences of family policy in post-war welfare states. Edward Elgar.

Ferrera, M. (1996). The 'Southern' model of welfare in social Europe. Journal of European Social Policy, 6(1), 17–37.

Ferrera, M. (2006). Friends, not foes: European integration and national welfare states.

Flaquer, L., & Becerril, D. (2020). La ruptura de parejas en cifras: La realidad española. In F. Fariña & P. Ortuño (Eds.), La gestión positiva de la ruptura de pareja con hijos. Tirant lo Blanch.

Flaquer, L., & Escobedo, A. (2020). Las licencias parentales y la política social a la paternidad en España. In L. Flaquer, T. Cano & M. Barbeta-Viñas (Eds.), La paternidad en España: La implicación paterna en el cuidado de los hijos. CSIS.

Flaquer, L., Cano, T., & Barbeta-Viñas, M. (2019). La implicación paterna en el cuidado de los hijos en España antes y durante la recesión económica. Revista Española de Sociología, 28(2).

Flora, P., & Heidenheimer, A. (1982b). The historical core and changing boundaries of the welfare state. In The development of welfare states in Europe and America (pp. 17–34). Transaction Publishers.

Flora, P., & Heidenheimer, A. (Eds.). (1982a). The development of welfare states in Europe and America. Transaction Publishers.

Frel, J. (2009). Welfare state classification: The development of Central Eastern European welfare states. Erasmus University.

Garcia, M. (2017). Economic crisis and marriage trends in Greece and Portugal. Journal of Economic Sociology, 25(3), 315–328.

Garcia, T. M. (2006). Women's education and fertility in Spain: The impact of educational attainment and of educational choice on first, second and third births. Juan March Institute.

Gauthier, A. H., & Koops, J. C. (2018). The history of family policy research. In G. Eydal & T. Rostgaard (Eds.), Handbook of family policy (pp. 11–23). Edward Elgar.

Gauthier, A.-H. (1996). The state and the family: A comparative analysis of family policies in industrialized countries. Oxford: Clarendon Press.

Gauthier, A.-H. (2001, June). The impact of public policies on families and demographic behaviour. Paper presented at the ESF/EURESCO Conference, The Second Demographic Transition in Europe, Bad Herrenalb, Germany.

Gavelis, V., & Visockas, E. (2013). Family policy and its realization trends in Lithuania for 2005–2012. Ekonomika, 92, 141–165.

Georgas, J. (1989). Changing family values in Greece. Journal of Cross-Cultural Psychology, 20(1), 80–91.

Giddens, A. (1991). Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age. Stanford University Press.

Giddens, A. (1992). The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies. Stanford University Press.

Giddens, A. (2000). Elimizden kaçıp giden dünya: Küreselleşme hayatımızı nasıl yeniden şekillendiriyor (Çev. O. Akinhay). Alfa Yayınları.

Giddens, A. (2013). The transformation of intimacy: Sexuality, love and eroticism in modern societies. John Wiley & Sons.

Giddens, A. (2023). Modernity and self-identity. In Social theory re-wired (pp. 477-484). Routledge.

Gladding, T. S. (2012). Aile terapisi: Tarihi, kuram ve uygulamaları (Çev. İ. Keklik & İ. Yıldırım). Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği Yayınları.

Glick, P. C. (1980). Remarriage: Some recent changes and variations. Journal of Family Issues, 1(4), 455–478.

González, M. (2004). La escolarización de la primera infancia en España: Desequilibrios territoriales y socioeconómicos en el acceso a los servicios. In V. Navarro López (Ed.), El Estado del bienestar en España. Tecnos.

González, M. G. (2010). The changing structure of households and families, and its impact on health in Spain. Finisterra, 45(89).

Gonzalez, M. J. (2010). Family change and housing in post-modern societies: Towards a new conceptual framework for the analysis of family and housing. Housing, Theory and Society, 27(1), 1–20.

Gornick, J. C., & Meyers, M. K. (2006). Welfare regimes in relation to paid work and care: A view from the United States on social protection in the European countries. Revue Française des Affaires Sociales.

Gornick, J. C., & Meyers, M. K. (2003). Families That Work: Policies for Reconciling Parenthood and Employment. Russell Sage Foundation.

Gornick, J. C., Meyers, M. K., & Ross, K. E. (1997). Supporting the employment of mothers: Policy variation across fourteen countries. Journal of European Social Policy, 7, 45–70.

Guo, J., & Gilbert, N. (2007). Welfare state regimes and family policy: a longitudinal analysis. International Journal of Social Welfare, 307–313.

Gough, I. (2003). Refah devleti (Çev. K. Güngör). New Palgrave Dictionary of Economics.

Gough, I. (2006). Güney Avrupa'da sosyal yardım. In A. Buğra & C. Keyder (Eds.), Sosyal politika yazıları (ss. 231–260). İletişim Yayınları.

Gough, I. (2008). European welfare states: Explanations and lessons for developing countries. In Inclusive states: Social policy and structural inequalities (pp. 39–72).

Gökbunar, R., & Kovancılar, A. G. B. (1998). Sosyal refah devleti ve değişim. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(3).

Gökbunar, R., Özdemir, H., & Alparslan, U. G. (2011). Küreselleşme kıskacındaki refah devletinde sosyal refah harcamaları. Doğuş Üniversitesi Dergisi, 9(2), 158–173.

Gökçe, H. (2017). Dünü, bugünü, yarını ile aile. Sosyoloji Notları, 1(1), 51–63.

Göktürk, Ö. (2018). Asgari gelir desteği ve Türkiye'de uygulanabilirliği üzerine karşılaştırmalı bir analiz (Uzmanlık Tezi). T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.

Grembi, V., & Antonelli, M. A. (2010). The more public the more private? The case of the Italian childcare.

Grütjen, D. (2006). The Turkish welfare regime: An example of the Southern European model? The role of the state, market and family in welfare provision. Turkish Policy Quarterly, 7, 110–129.

Gümüş, İ. (2020). Esping-Andersen ve Refah Rejimi Tartışmaları: Teorik Bir Değerlendirme. Ekonomi Maliye İşletme Dergisi, 3(1), 101-117.

Gümüş, İ. (2018). Tarihsel perspektifte refah devleti: Doğuş, yükseliş ve yeniden yapılanma süreci. Journal of Political Administrative and Local Studies, 1(1), 33–66.

Gümüş, İ., & Türkyılmaz, B. (2017). Güney Avrupa ve Türkiye'de iş yaşam dengesi: Karşılaştırmalı bir analiz. Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(1), 64–88.

Gündüz-Hoşgör, A., & Smits, J. (2008). Variation in labor market participation of married women in Turkey. Women's Studies International Forum, 31(2), 104–117.

Güner, D., & Uysal, G. (2014). Culture, religiosity and female labor supply. IZA Discussion Paper No. 8132.

Güney Avrupa Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi. (2012). Comparative study on welfare policies: Turkey vs. Southern European countries. Atina.

Günindi, Y., & Giren, S. (2011). Aile kavramının değişim süreci ve okul öncesi dönemde ailenin önemi. Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, 31, 349–361.

Güvendi, M. A. (2018). Karşılaştırmalı bir perspektiften Türkiye'de aile politikaları. İlke Politika Notu, 8, 1–26.

Hall, D. R. (2003). The pure relationship and below replacement fertility. Canadian Studies in Population [ARCHIVES], 51-69.

Halla, M., Lackner, M., & Scharler, J. (2016). Does the welfare state destroy the family? Evidence from OECD member countries. The Scandinavian Journal of Economics, 118(2), 292–323.

Hantrais, L. (2004). Family policy matters: Responding to family change in Europe. Policy Press.

Hareven, T. K. (1991). The history of the family and the complexity of social change. The American Historical Review, 96(1), 95–124.

Headey, B., Goodin, R. E., Muffels, R., & Dirven, H. J. (2000). Is there a trade-off between economic efficiency and a generous welfare state? A comparison of best cases of the three worlds of welfare capitalism. Social Indicators Research, 50(2), 115–157.

Heckman, J., & Masterov, D. (2007). The productivity argument for investing in young children. NBER Working Paper No. 13016.

Hernes, H. M. (1987). Welfare state and woman power: Essays in state feminism. Norwegian University Press.

Hespanha, M. J. (1993). Para além do Estado: A saúde e a velhice na sociedade providência. Portugal: Um retrato singular, 313–335.

Hobson, B. (1994). Solo mothers, social policy regimes, and the logics of gender. In D. Sainsbury (Ed.), Gendering welfare states (pp. 170–188). Sage.

Hook, J. L. (2010). Gender inequality in the welfare state: Sex segregation in housework, 1965–2003. American Journal of Sociology, 115(5), 1480–1523.

Hüseynov, Y. (2018). Sosyal refah devleti yaklaşımı açısından Türkiye'de 1980 sonrası eğitim harcamalarının gelişimi: Türkiye-OECD ülkeleri üzerine bir karşılaştırma (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Institute for Family Studies. (2022). Family breakdown and America's welfare system. https://ifstudies.org/blog/family-breakdown-and-americas-welfare-system (Erişim tarihi: 29.01.2022)

ISTAT (National Institute of Statistics). (2004). Changes in women's life. Rome: Ministry for Equal Opportunities.

ILO (2000) Maternity Protection Convertion, 2000 (No.183). Geneva.

Işıkçı, Y. M., & Karatepe, S. (2016). Türkiye'de çocuğa yönelik sosyal politika uygulamaları ve tarihsel analizi. Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 7(1), 69–100.

İKAREM. (2019). Türkiye'nin refah rejimi: Bir değerlendirme. İstanbul Kalkınma ve Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü Raporları, No. 67.

İsveç Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2023). Ebeveyn izin paylaşımı ve toplumsal etkiler raporu.

Jensen, A.-M. (1999). Partners and parents in Europe: A gender divide. Comparative Social Research, 18, 1–29.

John, C. C. (2024). Mass education as a determinant of the timing of fertility decline. In Developing Areas (pp. 117-133). Routledge.

Johnson, L., & Brown, K. (2015). Gender roles and economic change: The impact of women's labor force participation on family dynamics. Economic Studies Quarterly, 40(3), 301–320.

Johnson, R. (2018). Changing family dynamics in urban Turkey. Turkish Journal of Sociology, 42, 102–115.

Jones, L., & Smith, J. (2019). Comparative analysis of Turkey's welfare regime.

Kagitcibasi, C. (1996). Family and human development across cultures: A view from the other side. Lawrence Erlbaum Associates.

Kakıcı, H., Emeç, H., & Üçdoğruk, Ş. (2007). Türkiye'de çalışan kadınların çocuk bakım tercihleri. İstanbul Üniversitesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, 5, 20–40.

Kamerman, S., & Kahn, A. J. (1978). Family policy: Government and families in fourteen countries. Columbia University Press.

Kamerman, S., Neuman, M., Waldfogel, J., & Brooks-Gunn, J. (2003). Social policies, family types and child outcomes in selected OECD countries. OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No. 6.

Kantarcı, H. B. (2009). Sosyal devlet, sosyal güvenlik ve Türkiye'de zorunlu askerlik hizmeti. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(10), 75–85.

Kalil, A. (2013). Inequality Begins at Home. In Whither Opportunity? (pp. 63–82). Russell Sage Foundaiton.

Kapız, S. (2002). Sosyal değişim sürecinde iş ve yaşam etkileşimi (Doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kara, B. (2018). Türkiye'de aile yapısının değişimine etki eden dinamikler. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 40, 374–385.

Kara, F., & Tekin, Ç. S. (2018). Dünya'da ve Türkiye'de yaşlılık. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 3(1), 220.

Katrougalos, G., & Lazaridis, G. (2003). Southern European welfare states: Problems, challenges and prospects. Palgrave Macmillan.

Kaufman, R. R. (1974). The patron-client concept and macro-politics: Prospects and problems. Comparative Studies in Society and History, 16(3), 284–308.

Kaufmann, F. X., & Zimmermann, F. (2016). The sociology of the welfare state. Stanford University Press.

Kavas, S. (2020). Türkiye'de evlilik eğilimleri: 1990–2015. Toplum ve Bilim, 147, 89–113.

Kaya, E. (2009). Yoksullukla mücadelede Avrupa'nın ve Türkiye'nin sosyal yardım modeli (Uzmanlık Tezi). Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.

Kaydu, Z. (2006). Bireysel emeklilik sisteminde tüketici profillerinin farklılaşması: Antalya ve Isparta illerinin karşılaştırılması örneği (Yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı.

Kazanoğlu, N., & Ketola, M. (2022). Understanding the moral economy of state-civil society relationships: Islam, women's NGOs and rights-based advocacy in Turkey. Turkish Studies, 23(4), 600-622.

Kessler-Harris, A., Lewis, J., & Wikander, U. (1995). Introduction. In U. Wikander, A. Kessler-Harris, & J. Lewis (Eds.), Protecting women: Labor legislation in Europe and the United States and Australia, 1880–1920 (pp. 1–27). University of Illinois Press.

Kır, İ. (2011). Toplumsal bir kurum olarak ailenin işlevleri. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 10(36), 381–404.

Kickbusch, I., & Riedmüller, B. (Eds.). (1984). Die armen Frauen. Frauen und Sozialpolitik. Suhrkamp Verlag.

Kitapçı, İ. (2007). Sosyal devlet ışığında Türk sosyal güvenlik sisteminin sorunları ve reform arayışları [Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi]. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Knijn, T., & Kremer, M. (1997). Gender and the caring dimension of welfare states: Toward inclusive citizenship. Social Politics: International Studies in Gender, State & Society, 4(3), 328–361.

Kobak, K. (2006). Yerel yönetimlerin yoksullukla mücadelede uyguladığı sosyal yardım ve sosyal hizmet programları [Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi]. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Koçak, B. (2019). Güney Avrupa refah rejimi bağlamında nüfusun yaşlanmasının sosyal etkileri: İspanya, İtalya, Yunanistan ve Türkiye mukayesesi. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Korpi, W. (2000). Welfare states, economic growth, and scholarly objectivity. Challenge, 43(2), 49–66.

Kouvertaris, Y., & Dobratz, B. (1987). A profile of modern Greece: In search of identity. Clarendon Press.

Kristó, K. (2015). Welfare theories in family politics. Academic and Applied Research in Military and Public Management Science, 14(1), 45–52.

Kuhlmann, J. (2018). What is a welfare state? In Routledge Handbook of the Welfare State (pp. 13–22). Routledge.

Kuijsten, A. C. (1996). Changing family patterns in Europe: A case of divergence? European Journal of Population, 12(2), 115–143.

Kuivalainen, S., & Heikkilä, M. (2006). Existence and nature of poverty policy programmes. In M. Heikkilä et al. (Eds.), Poverty policies, structures and outcomes in the EU 25 (pp. 24–48). Ministry of Social Affairs and Health.

Kuivalainen, S., & Nelson, K. (2010). The Nordic welfare model in a European perspective (No. 11). Institute for Futures Studies.

Kutsyuruba, B. (2023). Document analysis. In Varieties of qualitative research methods: Selected contextual perspectives (pp. 139-146). Cham: Springer International Publishing.

Lambiri-Dimaki, J. (1983). Social stratification in Greece: 1962–1982 (in Greek). Sakkoulas.

Langan, M., & Ostner, I. (1991). Gender and welfare: Towards a comparative framework. In Towards a European Welfare State (pp. 127–150). (Yayıncı bilgisi eksik)

Leitner, S. (2003). Varieties of familialism: The caring function of the family in comparative perspective. European societies, 5(4), 353-375.

Leocádio, V., Verona, A. P. & Wajnman, S. (2024). "Exploring the association between gender equality in the family and fertility intentions: an explanation of the findings in low-fertility countries." Genus, 80(26). DOI: 10.1186/s41118-024-00234-z

León, M., & Migliavacca, M. (2013). Italy and Spain: Still the case of familistic welfare models? Population Review, 52(1).

Lesthaeghe, R. (2010). The unfolding story of second demographic transition. Population and Development Review, 36, 211–251.

Lesthaeghe, R. (2011). The" Second demographic transition": A conceptual map for the understanding of late modern demographic developments in fertility and family formation. Historical social research/historische sozialforschung, 179-218.

Lesthaeghe, R. (2020). "The second demographic transition, 1986–2020: sub-replacement fertility and rising cohabitation—a global update." Genus, 76(10). DOI: 10.1186/s41118-020-00077-4

Lesthaeghe, R. (2022). "The second demographic transition: also a 21st century Asian challenge?" China Population and Development Studies, 6(3), 228–236. DOI: 10.1007/s42379-022-00119-8

Lesthaeghe, R., & Neels, K. (2002). From the first to the second demographic transition: An interpretation of the spatial continuity of demographic innovation in France, Belgium and Switzerland. European Journal of Population, 18(4), 325–360.

Lesthaeghe, R., & Neidert, L. (2006). The second demographic transition in the United States: Exception or textbook example? Population and Development Review, 32(4), 669–698.

Lesthaeghe, R., & Van de Kaa, D. J. (1986). Twee demografische transities. Bevolking: groei en krimp, 1986, 9-24.

Lewis, J. (1992). Gender and the development of welfare regime. Journal of European Social Policy, 2(3), 159–173.

Lindbeck, A. (2006). The welfare state – Background, achievements, problems (No. 662). IFN Working Paper.

Lindert, P. H. (1996). What limits social spending? Explorations in Economic History, 33(1), 1–34.

Lohmann, H., Peter, F. H., Rostgaard, T., & Spiess, C. K. (2009). Towards a framework for assessing family policies in the EU. OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No. 88.

LoveToKnow. (n.d.). Types of family structures. https://family.lovetoknow.com/about-family-values/types-family-structures

Luci, A. (2009). Indirect cost of children in a macroeconomic perspective: The impact of gender gap in education and employment and of fertility on country's growth. In M. Th. Letablier, A. Luci, A. Math, & O. Thevenon (Eds.), The costs of raising children and the effectiveness of supporting parenthood policies in European countries: A literature review. INED.

Lundberg, U., & Åmark, K. (2001). Social rights and social security: The Swedish welfare state, 1900–2000. Scandinavian Journal of History, 26(3), 157–176.

Mahon, E. (1994). Ireland: A private patriarchy. Environment and Planning A, 26, 1277–1296.

Maldonado, L. C., & Nieuwenhuis, R. (2020). Dual-earner family policies at work for single-parent families. In The Palgrave Handbook of Family Policy (pp. 303–330). Palgrave Macmillan.

Marshall, G. (2005). Sosyoloji sözlüğü (O. Akınhay & D. Kömürcü, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.

Matsuo, H. (2021). Gender and parental leave in Southern Europe. Journal of Social Policy and Administration, 45(3), 287–301.

McLanahan, S. (2004). Diverging destinies: How children are faring under the second demographic transition. The Future of Children, 15(2), 26–53.

Mazrekaj, D., De Witte, K. & Cabus, S. (2022). “School Outcomes of Children Raised by Same-Sex Parents: Evidence from Administrative Panel Data.” American Sociological Review, 85(5), 830–856. DOI: 10.1177/0003122420931161

Meil, G. (2006). The evolution of family policy in Spain. Marriage & Family Review, 39(3–4), 359–380.

Meil, G. (2011). Individualización y solidaridad familiar. Colección Estudios Sociales, No. 32, Fundación “la Caixa”.

Meydan, S., Büyükbodur, A. Ç., & Bulut, S. (2016). Yerel yönetimlerde klientalist bakış açısının hak temelli sosyal hizmet yaklaşımı çerçevesinde incelenmesi. In 8. Ulusal

Sosyal Hizmet Kongresi Kitabı: Türkiye'de sosyal politikanın dönüşümü: Yerelleşme ve sosyal hizmetler (pp. 213–224). SABEV.

Meyer, T., & Hinchman, L. (2015). Sosyal demokrasi kuramı (E. B. Ersöz, Çev.). Phoenix Yayınevi.

Millar, J. (1996). Mothers, workers, and wives: Comparing policy approaches to supporting lone mothers. In E. Bortolaia Silva (Ed.), Good enough mothering? Feminist perspectives on lone mothering (pp. 97–113). Routledge.

Minardi, S. (2025). Sociodemographic variation in family structures and geographic proximity between adult children and parents in Europe. Demographic Research, 52, 849-868.

Mingione, E. (2011). Güney Avrupa refah modeli ve yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı mücadele. In A. Buğra & Ç. Keyder (Eds.), Sosyal politika yazıları (1. baskı, pp. 261–286). İletişim Yayınları.

Mínguez, A. M., & Gaspar, M. M. O. (2022). A change in work-family/life or a return to traditional normative patterns in Spain? Systematic review. Frontiers in Sociology, 7, Article 25.

Mokomane, Z. (2013). Social protection as a mechanism for family protection in sub-Saharan Africa. International Journal of Social Welfare, 22(3), 248–259.

Moreno, L. (1997). The Spanish development of Southern welfare (Working Paper No. 97-04). IESA-CSIC. http://www.iesam.cisc.es

Moreno, L. (2006a). The model of social protection in Southern Europe. Revue Française des Affaires Sociales, (5), 73–95.

Moreno, L. (2006b). Süper kadınlar ve Akdeniz refahı. In A. Buğra & Ç. Keyder (Eds.), Sosyal politika yazıları (pp. 295–310). İletişim Yayınları.

Moreno, L., & Marí-Klose, P. (2013). Youth, family change and welfare arrangements: Is the South still so different? European Societies, 15(4), 493–513.

Moreno, L., López, C., & Guillén, A. (2017). Family policies in Spain: Reconciling work and family in a traditional and a multicultural society. In R. S. Rallu & J. F. Dominguez (Eds.), Family policies in Asia and Europe: Assessing the impacts (pp. 195–212). Springer.

Naldini, M., & Guerrero Jurado, T. (2009, September). Families, markets and welfare states: The southern European model. Seventh ESPANET Conference, Urbino, Italy.

Ndunda, T. (2016). A review of Esping-Andersen's Three Worlds of Welfare Capitalism [Master's thesis, Europa Universität Flensburg & University of Southern Denmark].

Neyer, G. R. (2006). Family policies and fertility in Europe: Fertility policies at the intersection of gender policies, employment policies and care policies (No. WP-2006-010). Max Planck Institute for Demographic Research.

Nieuwenhuis, R., & Maldonado, L. (2018). The triple bind of single-parent families: Resources, employment and policies to improve well-being. Policy Press.

Nieuwenhuis, R., & Van Lancker, W. (2020). Introduction: A multilevel perspective on family policy. In The Palgrave Handbook of Family Policy (pp. 3–23). Palgrave Macmillan.

Norveç Aile ve Çocuk Politikalar Kurumu. (2023). Babalık izni ve cinsiyet eşitliği üzerine değerlendirmeler. Oslo: Norwegian Directorate for Children, Youth and Family Affairs.

Nomaguchi, K. M., & Milkie, M. A. (2003). Costs and rewards of children. Journal of Marriage and Family, 65(2), 356–374.

O'Leary, Z. (2021). The essential guide to doing your research project (4th ed.). SAGE Publications.

O'Connell, P. J. (1991). The Three Worlds of Welfare Capitalism, 532–534.

OECD (2023), OECD Economic Surveys: Türkiye 2023, OECD Publishing, Paris.

OECD. (2007). Babies and bosses—Reconciling work and family life: A synthesis of findings for OECD countries. OECD Publishing.

OECD. (2008). Online OECD employment database. https://www.oecd.org/employment/emp/onlineoecdemploymentdatabase.htm

OECD. (2011). Doing better for families. OECD Publishing.

OECD. (2012). OECD social expenditure database. https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SOCX_DET

OECD. (2012). The future of families to 2030: Projections, policy challenges and policy options – A synthesis report. OECD Publishing.

OECD. (2017). The pursuit of gender equality: An uphill battle (pp. 34–45). OECD Publishing.

OECD. (2019a). Education at a glance 2019. https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/f8d7880den.pdf

OECD. (2020a). OECD family database. https://www.oecd.org/social/family/database.htm

OECD. (2020b). OECD employment database.

OECD. (2020). Balancing paid work, unpaid work and leisure. OECD Family Database.

OECD. (2022). Evolving family models in Spain. https://www.oecd.org/spain/evolving-family-models-in-spain-c27e63ab-en.htm (Erişim Tarihi: 14.11.2022)

OECD. (2022). Family Database: Lone-parent families (s. 34).

OECD. (2023). Early childhood education and care in OECD countries. https://www.oecd.org.tr (Erişim Tarihi: 18.11.2024)

OECD. (n.d.). Family database, Grafik verileri. https://www.oecd.org/els/family/database.htm

OECD. (n.d.). Migration database. https://www.oecd.org/migration/mig/15516948.pdf (Erişim Tarihi: 13.03.2022)

Oláh, L. Sz., Vignoli, D. & Kotowska, I. E. (2023). "Introduction to the Special Collection on the new roles of women and men and implications for families and societies." Demographic Research, 48(29), 879–898. DOI: 10.4054/DemRes.2023.48.29

Ongaro, F. (2002, June 5–7). Explanatory and socio-economic factors to understand the low fertility rates in Italy: Implication for research. 41st Conference of the Italian Statistical Society.

Orloff, A. S. (1993). Gender and the social rights of citizenship: The comparative analysis of gender relations and welfare states. American Sociological Review, 58(3), 303–328.

Orloff, A. S. (1996). Gender in the welfare state. Annual Review of Sociology, 22, 51–78.

Ortiz-Ospina, E., & Roser, M. (2020). Marriages and divorces. https://ourworldindata.org/marriages-and-divorces

Ostner, I., & Lewis, J. (1995). Gender and the evolution of European social policies. In European social policy: Between fragmentation and integration (pp. 159–193). (Yayınevi eksik)

Our World in Data (2024), Fertility Rate. https://ourworldindata.org/fertility-rate Erişim: 09.05.2025

Öcal, A. T. (2021, February). Türkiye'de İşgücü Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği. In World Women Conference-II.

Özdemir, N. E., Sarıipek, D. B., Cerev, G., & Akturan, A. (2025). Mapping Welfare Diversity: A Regional Analysis of Türkiye's Welfare Regime through Esping-Andersen's Welfare Regimes Typology. Social Welfare: Interdisciplinary Approach, 15, 82-105.

Özdemir, S. (2005). Refah devletinin gelişme ve bunalım dönemlerinde iş piyasaları. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 55(1), 695–733.

Özdemir, S. (2007). Küreselleşme sürecinde refah devleti. İstanbul Ticaret Odası.

Özgür Keysan, A., & Şentürk, B. (2021). Empowerment Perspectives and Practices of Refugee-Related NGOs in Turkey: Family, Protection, or Solidarity?. Journal of Refugee Studies, 34(4), 3820-3845.

Özgür, E. M. (2004). Türkiye'de toplam doğurganlık hızının mekânsal dağılışı. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü.

Özgüven, İ. E. (2001). Ailede iletişim ve yaşam. PDREM Yayıncılık.

Panico, L., & Kitzmann, M. (2020). Family policies and child well-being. In Handbook on Society and Social Policy. Edward Elgar Publishing.

Parlak, Z., & Ak, Y. (2019). Doğu ve Güney Avrupa refah rejimlerinde ebeveyn izni: Karşılaştırmalı bir analiz. Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(2), 1–17.

Parlak, N. K. (2016). Refah Devletinin Yeniden Yapılanması ve AB Ülkelerinde İş-Yaşam Dengesi. Ankara: Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi Yayınları-5.

Perelli-Harris, B., Berrington, A., Gassen, N. S., Galezewska, P., & Holland, J. A. (2017). The rise in divorce and cohabitation: Is there a link? Population and Development Review, 43(2), 303.

Pestieau, P. (2006). The welfare state in the European Union. Oxford University Press.

Pizarro, Jon, and Leire Gartzia. 2024. Paternity leave: A systematic review and directions for research. Human Resource Management Review 34: 101001

Pordata. (2015). https://www.pordata.pt/portugal

Powell, M., & Yörük, E. (2017). Straddling two continents and beyond three worlds? The case of Turkey's welfare regime. New Perspectives on Turkey, 57, 85-114.

Rakıcı, C., & Yılmaz, T. Z. (2011). Refah devleti kavramı ve Türkiye'de refah devleti uygulamaları. Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, 559(Eylül), 5–5. https://dergipark.org.tr/en/pub/fpeyd/issue/48075/607823

Reczek, C., Spiker, R., Liu, H., & Crosnoe, R. (2016). Family structure and child health: Does the sex composition of parents matter? Demography, 53(5), 1605–1630.

Rhodes, M. (1996). Southern European welfare states: Identity, problems and prospects for reform. South European Society and Politics, 1(3), 1–22.

Richardson, D., & Bradshaw, J. (2012). Family-oriented anti-poverty policies in developed countries. In Family-oriented policies for poverty reduction, work-family balance and intergenerational solidarity (pp. 55–91).

Rosina, A., & Fraboni, R. (2004). Is marriage losing its centrality in Italy? Demographic Research, 11, 149–172.

Rürup, B., & Gruescu, S. (2003). Nachhaltige Familienpolitik im Interesse einer aktiven Bevölkerungsentwicklung. Gutachten im Auftrag des Bundesministeriums für Familie, Senioren, Frauen und Jugend. https://www.bmfsfj.de/blob/93398/99ab881b95ba13503e19c5baa924a839/broschuere-nachhaltige-familienpolitik-ruerup-data.pdf (Erişim tarihi: 17.03.2022)

Sainsbury, D. (1995). Gender, equality, and welfare states. Cambridge University Press.

Santos, B. D. S. (1993). Portugal: Um retrato singular. (Yayınevi bilgisi eksik)

Saraceno, C. (2011). Family policies: Concepts, goals and instruments. Carlo Alberto Notebooks, 230, 20.

Saraceno, C., & Keck, W. (2010). Can we identify intergenerational policy regimes in Europe?. European societies, 12(5), 675-696.

Sayer, L. C., Bianchi, S. M., & Robinson, J. P. (2004). Are Parents Investing Less in Children? American Journal of Sociology, 110(1), 1–43.

Saxonberg, S. (2013). From defamilialization to degenderization: Toward a new welfare typology. Social Policy & Administration, 47(1), 26–49.

Selim, R., & Küçükçifçi, S. (2024). The effect of social transfers on income inequality and poverty in Türkiye. Journal of the Knowledge Economy, 1-23.

Seltzer, J. (2019). Family change and changing family demography. Demography, 56(2), 405–426.

Seyidoğlu, H. (1999). Ekonomik terimler ansiklopedik sözlük. Güzem Can Yayınları.

Seyyar, A. (n.d.). Türkiye'de yaşlılara yönelik sosyal politikalar. Sosyal Siyaset Kürsüsü. http://www.sosyalsiyaset.net/documents/yaslilara_yonelik_sp.htm

Sleeman, J. F. (1973). The welfare state: Its aims, benefits and costs. Allen & Unwin.

Smith, A. (2010). The evolution of dual-income families: A historical perspective. Journal of Family History, 35(2), 163–185.

Smith, J. (2015). Social changes and marriage trends in Southern European countries. Journal of Family Studies, 20(4), 478–489.

Sobotka, T., Skirbekk, V., & Philipov, D. (2011). Economic recession and fertility in the developed world. Population and development review, 37(2), 267-306.

Solmaz Erol, & Avcı, M. (2017). Yoksullukla mücadelede sosyal koruma harcamaları: Avrupa Birliği ülkeleri üzerine bir inceleme. Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 6(1), 46–73.

Sorrentino, C. (1990). The changing family in international perspective. Monthly Labor Review, 113, 41.

Statista (2025). Total fertility rate from 1950 to 2023, with projections until 2100, https://www.statista.com/statistics/805064/fertility-rate-worldwide/ Erişim: 12.05.2025

Stevenson, B., & Wolfers, J. (2007). Marriage and divorce: Changes and their driving forces. Journal of Economic Perspectives, 21(2), 27–52.

Sung, S. & Smyth, L. (2022). "Gendered families: states and societies in transition." Contemporary Social Science, 17(3), 305–312. DOI: 10.1080/21582041.2022.2091155

Şengün, S. (2021). Güney Avrupa refah rejimine sahip ülkelerin sosyal yardım modelleri ve sosyal harcamalarının karşılaştırılması [Yüksek lisans tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi]. Bursa.

Şenkal, A., & Sarıipek, D. B. (2007). Avrupa Birliği'nin karşılaştırmalı refah modelleri ve sosyal politika. (Yayınevi eksik)

Şenses, F. (2003). Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, New Poverty and the Changing Welfare Regime of Turkey (Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi). ODTÜ Gelişme Dergisi, 30(1–2), 121–128.

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2017). Türkiye'nin bütünleşik sosyal yardım sistemi. https://www.aile.gov.tr/SYGM/PDF/Turkiyenin_Butunlesik_Sosyal_Yardim_Sistemi.pdf

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (n.d.). Sosyal yardım programlarımız. https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2017). Türkiye'de yaşlı bakım hizmetleri raporu. Ankara.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). On birinci beş yıllık kalkınma planı 2019–2023. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf

Talme, L. (2014). Do capitalist welfare states still consist of "the good, the bad and the ugly?" Revisiting Esping-Andersen's "three worlds" studying welfare regimes of the 21st century. (Yayınevi eksik)

Taş, A. K., & Dikbayır, G. (1997). Doğurganlığın belirlenmesinde sosyo-ekonomik özelliklerin etkisi, Türkiye 1994. III. Ulusal Nüfusbilim Konferansı Bildirisi, Ankara, 2–5 Aralık 1997.

Taşçı, F. (2013). Refah devleti modelleri içinde Türkiye'nin pozisyonu: "Yaşlı algısı" üzerinden değerlendirmeler. İnsan & Toplum Dergisi, 3(5), 5–35.

Taylor-Gooby, P. (1991). Welfare state regimes and welfare citizenship. Journal of European Social Policy, 1, 93–105.

Tekeli, İ. (2015). Türkiye'de evlenme ve boşanma yaşam eğilimleri. Türk Sosyal Bilimler Dergisi, 16(1), 73–95.

Tezcan, M. (2006). Cumhuriyetten günümüze Türk ailesinin dünü, bugünü, geleceği (Sosyo–kültürel açıdan). (Yayınevi eksik)

Thévenon, O. (2011). Family policies in OECD countries: A comparative analysis. Population and Development Review, 37(1), 57–87.

Toprak, D. (2015). Uygulamada ortaya çıkan farklı refah devleti modelleri üzerine bir inceleme. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (21), 151–175.

Topuz, S. (2009). Türkiye'de sosyal devlet harcamalarının genel eğilimi: 2001–2009 yılları arasında yapılan eğitim, sağlık ve sosyal koruma harcamaları. Alternatif Politika, 1(1), 115–136.

Torns, T. (2015). Family changes in Spain: Some theoretical considerations in light of the wellbeing of everyday life. Family Changes in Spain, 137–146.

Tosuner, Ö. (2024). Evaluation of Poverty Reduction Policies of International Organizations: Post-2000. Journal of Economics, Finance and Sustainability, 2(2), 162-181.

Turgut, F. (2016). Türk siyasetinde son dönem aile politikaları. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 35, 411–426.

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı. (2021). Türkiye'nin refah rejimi: Geçmiş, bugün ve gelecek. TESEV Araştırma Raporları, No. 123.

UNDP. (2020). Assessment of social policies in Turkey. United Nations Development Programme.

Uyanık, D., & Doğan, S. (1998). Kız çocukları açısından erken yaş evliliği. Araştırma Sempozyumu 98 Bildirisi, Ankara, 23–25 Kasım 1998.

Ülgen, G., & Özalp, L. F. A. (2017). Refah rejimleri sınıflandırma çalışmaları: Cinsiyet boyutları. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 39(2), 639–658.

Valiente Fernández, C. (1996). Olvidando el pasado: La política familiar en España (1975–1996). Gestión y Análisis de Políticas Públicas. https://doi.org/10.24965/gapp.vi5-6.74

Van Bavel, J. (2012). The reversal of gender inequality in education, union formation and fertility in Europe. Vienna Yearbook of Population Research, 10, 127–154.

Van Voorhis, R. A. (2002). Different types of welfare states: A methodological deconstruction of comparative research. Journal of Sociology and Social Welfare, 29, 3–22.

Vandermotten, C., & Dessouroux, C. (2024). Mapping the massive global fertility decline over the last 20 years. Population & Societies, 618(1), 1-4.

Varol, D. (2019). Refah devleti tipolojileri çerçevesinde Türkiye'de kadın ve aileye dönük sosyal politikalar ve etkileri [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi].

Voicu, M., & Voicu, B. (2002). Gender values dynamics: Towards a common European pattern? Romanian Journal of Sociology, 13(1–2), 42–63.

Walby, S. (1990). Theorizing patriarchy. Basil Blackwell.

Wall, K., & Correia, S. (2014). The economic crisis and policy developments in Portugal. EUROFOUND Project Report.

Wall, K., Samitca, S., & Correia, S. (2013). Negotiating work and care in a changing welfare regime: The case of Portugal. In B. Le Bihan, C. Martin, & T. Knijn (Eds.), Work and

care under pressure: Care arrangements across Europe (pp. 125–149). Amsterdam University Press.

Whiteford, P., & Adema, W. (2007). What works best in reducing child poverty: A benefit or work strategy? OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No. 51. Paris: OECD.

Williams, J. (2018). The rise of dual-earner families: Historical trends and future prospects. Social Trends and Policy Review, 25(4), 467–490.

Yang, Q., & Huang, J. (2020). Content analysis of family policy instruments to promote the sustainable development of families in China from 1989–2019. Sustainability, 12(2), 693.

Yuvalı, E. (2018). Hak temelli sosyal yardım ve klientalizm. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 135, 383–404.

Zagel, H., & Lohmann, H. (2020). Conceptual approaches in comparative family policy research. In R. Nieuwenhuis & W. Van Lancker (Eds.), Handbook of Family Policy (pp. 119–136).

Zeng, T., Yang, Y. & Ma, S. (2022). "How Do Family Intergenerational Relationships Affect the Life Satisfaction of Middle-Aged and Elderly Parents in Urban Only-Child Families in China?" International Journal of Environmental Research and Public Health, 19(14), 8704. DOI: 10.3390/ijerph19148704